

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМ. В.М. КОРЕЦЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЮРКЕВИЧ ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 347.44:347.471 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ДОГОВІРНІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ
ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право»
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю.М. Юркевич**

Науковий консультант **Коссак Володимир Михайлович**
доктор юридичних наук, професор

Львів - 2017

АНОТАЦІЯ

Юркевич Ю.М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» (081 – Право). – Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2017.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою у формулюванні цілісної теорії договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, з'ясування їх правової природи та сутності; необхідністю розробки науково обґрунтованих пропозицій спрямованих на реформування цивільно-правового регулювання окреслених відносин.

Розділ 1 «Місце договору в регулюванні об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню цивільно-правового договору як форми реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання, а також здійсненню загальнотеоретичної характеристики договорів як правової форми існування об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України.

Автором запропоновано передбачити положення, відповідно до якого сторона договору про створення об'єднання осіб, який визнаний недійсним, може вимагати від іншої сторони відшкодування збитків у розмірі, необхідному для відновлення попереднього майнового становища, якщо інша сторона знала або повинна була знати про підстави недійсності договору на момент його укладення.

Дисертантом обґрунтовується висновок, що поняття договору про створення об'єднань фізичних та або юридичних осіб доцільно розглядати у широкому та вузькому значеннях.

Розділ 2 «Договір як підстава створення об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України» складається з трьох підрозділів, які присвячені дослідженню методології та історіографії договірних форм об'єднань фізичних та

юридичних осіб, аналізу порядку укладення, змісту та форми договорів про їх створення, а також класифікації. При цьому предметом договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є дії, які повинні виконати учасники у відповідності до змісту цього договору, серед яких, зокрема: створення об'єднання, внесення вкладів для здійснення спільної діяльності, виконання функцій з управління об'єднанням чи його представництва у відносинах з третіми особами тощо.

Розділ 3 «Договірні форми об'єднань фізичних осіб» складається з двох підрозділів та присвячений дослідженню договірних форм об'єднань фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері професійної діяльності, а також договірних форм об'єднань фізичних осіб з метою реалізації громадських та інших інтересів.

У роботі обґрунтовується доктринальне визначення правової природи договору про створення сімейного фермерського господарства, який належить до договорів про спільну діяльність і передумовою якого є об'єднання фізичних осіб певної кваліфікації та професії, що перебувають у сімейних відносинах, з метою реалізації ініціативи щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечення раціонального використання і охорони земель, правового та соціального захисту фермерів.

Питання підприємницького чи непідприємницького статусу адвокатського об'єднання повинні визначатися в його установчих документах, зокрема в договорі про створення адвокатського об'єднання. В Законах України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Про громадські об'єднання» необхідно також закріпити правила реорганізації адвокатських бюро / адвокатських об'єднань та громадських об'єднань зі статусом юридичної особи відповідно.

Розділ 4 «Договірні форми об'єднань юридичних осіб» містить три підрозділи та присвячений здійсненню загальнотеоретичної характеристики об'єднань юридичних осіб у цивільному праві, а також аналізу договірних форм створення асоціацій, корпорацій та інших форм об'єднань юридичних осіб.

Автор відстоює думку про необхідність нормативно закріпити поняття «поглинання» юридичних осіб, передбачивши при цьому відповідні механізми захисту інтересів кредиторів організацій, що поглинаються.

У законодавстві варто закріпити, що асоціація та корпорація можуть створюватися як зі статусом, так і без статусу юридичної особи.

Автором обґрунтовується доцільність прийняття Закону України «Про державні корпорації», в якому серед іншого визначити: поняття державних корпорацій; можливість їх створення зі статусом або без статусу юридичної особи; договірні форми взаємодії та співпраці з іншими суб'єктами господарської діяльності, органами державної влади тощо.

Розділ 5 «Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб» складається з п'яти підрозділів та стосується дослідження договірних форм об'єднань, учасниками яких можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи.

Доцільно законодавчо закріпити можливість засновникам юридичних осіб включати до їх статутів тільки ті положення, які відрізняються від модельних. Крім цього, статтю 88 Цивільного кодексу України необхідно доповнити ч. 4 наступного змісту: «Визнання судом установчих документів юридичної особи недійсними не впливає на дійсність будь-яких зобов'язань, взятих на себе цією юридичною особою, які виникли до набрання відповідним судовим рішенням законної сили».

У роботі відстоюється думка про надання можливості створення повних товариств як зі статусом, так і без статусу юридичної особи, проте з можливістю наділення таких товариств ключовими ознаками правосуб'єктності на підставі нотаріально посвідченого засновницького договору.

Правова природа відносин між вкладниками і командитним товариством є договірною. Доцільно в законодавстві встановити вимогу щодо обов'язкової письмової форми з нотаріальним посвідченням договорів між вкладниками та командитними товариствами.

У Законі України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» необхідно чітко визначити процедуру реорганізації таких об'єднань.

Водночас автором також обґрунтовано висновок, відповідно до якого необхідно внести зміни до Закону України «Про товарну біржу», які б чітко закріпили і визначили товарні біржі як організаційно-правові форми непідприємницьких товариств – договірних об'єднань фізичних, юридичних осіб, фізичних та юридичних осіб.

Загалом, наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на дисертаційному рівні здійснено комплексний теоретичний аналіз договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, визначено напрями вдосконалення законодавства у цій сфері, а також запропоновано рекомендації щодо вдосконалення їх правового регулювання. Варто зазначити, що на підставі проведеного дослідження автором, окрім іншого:

- запропоновано доповнити чинний Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» положеннями, які передбачають державну реєстрацію об'єднань без статусу юридичної особи шляхом подання їх сторонами (учасниками) уповноваженому державному реєстратору примірника підписаного сторонами і нотаріально посвідченого договору;

- обґрунтовано правовий висновок, відповідно до якого, якщо фермерське господарство створюється на підставі договору членами сім'ї, то таке фермерське господарство повинно підлягати державній реєстрації як об'єднання без статусу юридичної особи на підставі поданого державному реєстратору примірника нотаріально посвідченого договору про створення сімейного фермерського господарства, що підписаний усіма його членами;

- обґрунтовано концепцію договірної врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в якому встановлюються правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу;

- здійснено обґрунтування необхідності доповнення Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України нормами, які б наділяли процесуальною правосуб'єктністю об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але мають місцезнаходження на території України і яким законами України не заборонено здійснювати діяльність на її території;

- визначено необхідність передбачити у ч. 1 ст. 118 Господарського кодексу України положення, згідно з яким «1. Господарським є об'єднання зі статусом юридичної особи або об'єднання, створене на підставі договору без статусу юридичної особи, яке утворюється на певний строк, невизначений строк або для досягнення конкретної цілі двома або більше суб'єктами господарювання з метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності, спрямованої на виконання спільних економічних та соціальних завдань»;

- запропоновано ч. 1 ст. 1142 Цивільного кодексу України викласти в наступній редакції: «1. Учасник може зробити письмову заяву про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства не пізніше як за три місяці до виходу з договору. Участь учасника у договорі простого товариства вважається припиненою зі спливом трьохмісячного строку з дати подання письмової заяви про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства учаснику (одному із учасників), що здійснює ведення спільних справ простого товариства, або вручення такої письмової заяви цій особі органами поштового зв'язку. Умова про обмеження права на відмову від безстрокового договору простого товариства є нікчемною»;

- обґрунтовано, що засновницький (установчий) договір об'єднань юридичних осіб може набувати форму змішаного договору з можливістю передбачати в ньому право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності;

- обґрунтовано доцільність законодавчого врегулювання права засновників (учасників) у договірному порядку встановлювати обмеження щодо володіння,

користування чи розпорядження майном усім організаційно-правовим формам об'єднань юридичних осіб;

- обґрунтовано правову позицію щодо можливості обмежень виходу учасників з кола суб'єктів господарських об'єднань.

Також дисертантом удосконалено: положення щодо можливості участі фізичних осіб-підприємців в асоціаціях, а також встановлення засновницьким договором субсидіарної відповідальності учасників асоціації за її зобов'язаннями в порядку і на умовах, що ним визначаються; визначення про доцільність внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до яких у випадку створення акціонерного товариства за участю фізичних осіб, засновницький договір підлягає нотаріальному посвідченню; позицію про необхідність передбачити у законодавстві можливість засновників (учасників) юридичних осіб корпоративного типу додатково врегульовувати взаємні права та обов'язки за допомогою договору про реалізацію прав та виконання обов'язків.

У роботі набули подальшого обґрунтування, зокрема: положення, відповідно до якого термін дії засновницького договору не слід обмежувати датою державної реєстрації юридичної особи чи датою реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій та положення про необхідність розширення кола учасників повного товариства за рахунок надання можливості бути учасником товариства всім дієздатним фізичним особам, а не тільки особам, що володіють статусом індивідуального підприємця, що спричинить за собою спрощення процедури державної реєстрації товариства.

Результати дисертаційного дослідження зможуть бути використані для подальших наукових розробок, вдосконалення національного законодавства та практики його застосування, а також для підготовки підручників, навчальних посібників та викладання курсів/спекурсів студентам юридичних факультетів.

Ключові слова: договір, засновницький договір, об'єднання, договір про створення об'єднання, види об'єднань фізичних та юридичних осіб, спільна діяльність.

Список публікацій здобувача:***в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 410 с.

2. Коссак В. М., Юркевич Ю. М. Правовий захист економічної конкуренції: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 314 с. –18,3 д.а. *(автору (Юркевичу Ю.М.) належить 9,15 д.а., де досліджено проблеми правового регулювання об'єднань юридичних осіб у зв'язку із концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання).*

3. Коссак В. М., Юркевич Ю. Н. Антимонопольное регулирование международных экономических отношений // *Международные коммерческие сделки / Дыминская Е. Ю., Кибенко Е. Р., Кирвель И. Ю. и др.; под ред. У. Хелльманна, С. А. Балашенко, В. И. Нагнибеды. Хмельницкий: Хмельницкий университет управления и права, 2015. Гл.10. С. 490-517. – 1 д.а. (автору (Юркевичу Ю.М.) належить 0,5 д.а., де досліджено механізм антимонопольного регулювання угод щодо злиття та поглинання юридичних осіб (їх об'єднань)).*

4. Юркевич Ю.М. Науково-практичний коментар до глави 12 Господарського кодексу України // *Господарський кодекс України: науково-практичний коментар / [за ред. Коссака В. М.]; Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 203-215.*

5. Юркевич Ю.М. Господарські об'єднання: поняття, види та організаційно-правові форми // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2011. Випуск 2. С. 139-147.*

6. Дякович М.М., Юркевич Ю.М. Індивідуалізація юридичних осіб та їх об'єднань у нотаріальній практиці // *Журнал «Адвокат». 2012. № 8 (143). С.18-23. – 0,9 д.а. (автору (Юркевичу Ю.М.) належить 0,45 д.а., де досліджено організаційно-правові форми об'єднань юридичних осіб та засоби їх індивідуалізації).*

7. Юркевич Ю.М. Поняття та ознаки засновницького договору // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових*

статей. Випуск 34. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2014. 325с. С. 202-211.

8. Юркевич Ю.М. Статут і засновницький договір: компаративний аналіз // *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* 2015. № 3. С. 164-168.

9. Юркевич Ю.М. Поняття та ознаки договору про спільну діяльність // *Науковий Вісник Ужгородського національного університету.* 2015. Випуск 34. С. 129-133.

10. Юркевич Ю.М. До питання про створення господарських товариств-об'єднань осіб шляхом перетворення // *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.* 2015. № 4 (II). С. 29-34.

11. Юркевич Ю.М. Правовий статус учасників повних товариств та повних учасників командитних товариств // *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* 2015. № 6. С. 122-126.

12. Юркевич Ю.М. Об'єднання юридичних осіб в організаційно-правовій формі корпорації // *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право».* 2015. № 6. С. 18-131. URL: www.pap.in.ua

13. Юркевич Ю.М. Антимонопольно-правове регулювання угод, пов'язаних зі здійсненням об'єднань юридичних осіб: вітчизняний та європейський досвід // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* Одеса. 2015. Випуск 18. Том. 2. С. 31-35.

14. Юркевич Ю.М. Припинення договору простого товариства // *Право і суспільство.* 2015. № 6-2. С. 83-88.

15. Юркевич Ю.М. Командитні товариства за законодавством України // *Право і суспільство.* 2016. № 1. С. 94-99.

16. Юркевич Ю.М. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права // *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 1. С. 46-50.

17. Юркевич Ю.М. Загально-теоретична характеристика договорів як правової форми існування об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві

України // *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2016. № 6/2016. С. 37-41.

18. Юркевич Ю.М. Повні товариства за законодавством України // *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. С. 148-152.

19. Юркевич Ю.М. Правові засади функціонування адвокатських об'єднань в Україні // *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 80-84.

20. Юркевич Ю.М. Цивільно-правовий договір як форма реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Одеса. 2016. Випуск 23. С. 120-124.

21. Юркевич Ю.М. Фермерське господарство як об'єднання фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері здійснення професійної діяльності // *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми держави і права»*. 2016. № 77. С. 209-214.

22. Юркевич Ю.М. Об'єднання юридичних осіб в організаційно-правовій формі асоціації // *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 5. С. 123-126. URL: www.pap.in.ua

23. Юркевич Ю.М. Договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 88-91.

24. Юркевич Ю.М. Форма договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2017. – № 1. С. 50-52. URL: www.lsej.org.ua.

25. Юркевич Ю.Н. Некоторые вопросы правового регулирования объединений юридических лиц в Украине // *Теория и практика общественного развития*. 2013. № 6. С. 237-240.

26. Юркевич Ю.М. Деякі аспекти припинення об'єднань юридичних осіб за законодавством України // *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2014. 1/6. С. 591-601.

27. Yuriy Yurkevych. Property relations in the associations of legal entities under the legislation of Ukraine / *Leges si Viata*. Martie. 2015. P. 110-113.

28. Юркевич Ю.М. Порівняльна характеристика об'єднань підприємств та господарських товариств за законодавством України // *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 2 (12). С. 80-84.

29. Юркевич Ю. Окремі аспекти визнання установчих документів юридичних осіб (їх об'єднань) недійсними / Yurkevych Yu. Specific Aspects of Invalidation of Constituent Documents of Legal Entities or Their Associations // *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. 2015. № 6. С. 221-238.

30. Юркевич Ю.М. Громадські об'єднання як учасники цивільних відносин // *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2016. 2/3. С. 232-237.

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

31. Юркевич Ю. Поняття об'єднання підприємств // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції*. 3-4 лютого 2011 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С. 204-205.

32. Юркевич Ю.М. Окремі питання ліквідації холдингових компаній в Україні // *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслова, 16 березня 2012 року* / [редкол.: В.І. Борисова (відп. ред.) та ін.]; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2012. С. 255-258.

33. Юркевич Ю. Поняття концентрації суб'єктів господарювання // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали 19 звітної науково-практичної конференції* 7-8 лютого 2013р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 184-185.

34. Юркевич Ю.Н. Правовой статус ассоциации по законодательству Украины и Республики Беларусь // *Вклад молодых ученых в развитие правовой науки Республики Беларусь: сборник материалов IV международной научной конференции*, (Минск, 24 мая 2013 г.) / гл. ред. Семенков В.И. Минск: Бизнесофсет, 2013. С. 191-193.

35. Юркевич Ю.М. Корпорація як договірна форма об'єднань юридичних осіб // *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. С. 94-96.

36. Юркевич Ю.М. Асоціація як договірна форма об'єднань юридичних осіб // *Правове життя сучасної України*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 року, м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. С. 277-279.

37. Юркевич Ю.М. Правова природа засновницького договору // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XXI регіональної науково-практичної конференції 12-13 лютого 2015 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 230-231.

38. Юркевич Ю.М. Ділова репутація та ділові зв'язки як вклад за договором простого товариства // *Medzinárodná vedecká konferencia «Právna veda a prax v treťom tisícročí»*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. 27-28 február 2015 r. Košice, Slovenská Republika. С. 79-82.

39. Юркевич Ю.М. Цивільно-правові аспекти захисту прав та інтересів державних господарських об'єднань (на основі прикладів із судової практики) // *Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції»*: збірник наукових праць за заг. ред. Ю.В. Білоусова; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2015. С. 227-232.

40. Юркевич Ю.М. Правовий статус сторін договору про спільну діяльність // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4-5 лютого 2016 р.): у 2-ох ч. Ч. 1. Львів:

Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 205-207.

41. Юркевич Ю.М. Класифікація договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Ужгород, 21-22 жовтня 2016 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. С. 71-74.

42. Юркевич Ю.М. Порядок укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova și Ucraina in contextul proceselor de eurointegrare: conferință internațională științifico-practică*, 4-5 noiembrie 2016 / com. org.: V. Bujor (preș.) [et al.]. Chișinău : Iulian, 2016 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). С. 164-167.

43. Юркевич Ю.М. Правовий статус повних і командитних товариств за законодавством України // *Санація та банкрутство*. Київ. 2016. № 3-4. С. 223-229. (за результатами участі у Круглому столі в Інституті управління та права НЮУ ім. Я. Мудрого «Актуальні проблеми господарського права», м. Київ, 18 листопада 2016 р.).

44. Юркевич Ю.М. Особливості діяльності та припинення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку // *Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 20-21 січня 2017 року. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 108-111.

45. Jurkewycz Ju.M. Poszczególne aspekty rozwiązania zrzeczeń adwokackich zgodnie z prawem Ukrainy // *International scientific practical conference Development of Legal Regulation in East Europe: Experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings*, Sandomierz, Poland, January 27-28, 2017. S. 107-109.

46. Юркевич Ю.М. Поняття договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7-8 лютого 2017 р.): у 2-ох ч. Ч. 1*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 209-210.

47. Юркевич Ю.М. Роль договору у регулюванні відносин зі створення фермерських господарств // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 221-223.

48. Юркевич Ю.М. До питання про застосування положень про господарські товариства за аналогією закону до приватних підприємств і їх об'єднань // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 17-18 лютого 2017 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. 224с. С. 81-83.

49. Юркевич Ю.М. Роль договору в регулюванні відносин зі створення та діяльності індустріальних парків в Україні // *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки*: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 17-18 березня 2017 року / За заг. ред.. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 136 с. С. 38-40.

SUMMARY

Yurkevych Yu.M. Contractual forms of associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine. – Qualifying scientific work as manuscript.

A thesis for the degree of Doctor of Juridical Science in specialty 12.00.03. – «Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law» (081 – Law). – Ivan Franko National University of Lviv; V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The relevance of the research has been determined by the need to formulate a coherent theory of contractual forms of associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine and to define their legal nature and essence, as well as by the need to develop the scientifically based proposals to reform the civil regulation of the defined relationships.

Chapter 1 «The place of contract in regulating the associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine» consists of two subchapters and has been dedicated to the study of the civil contract as a form of exercising the right of individuals and legal entities to association, as well as to the provision of general theoretical characteristic of contracts as a legal form of existence of associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine.

The author has proposed to ensure the provision, according to which a party to the contract on the establishment of the association of persons, that was declared invalid, may seek reimbursement from the other party in the amount required to regain the previous property status, if the other party knew or should have known about the grounds of invalidity of the contract at the time of its conclusion.

The author has substantiated the conclusion that the concept of the contract on the establishment of associations of individuals and/or legal entities should be considered in broad and narrow terms.

Chapter 2 «Contract as a basis of the establishment of associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine» consists of three subchapters that focus on the study of methodology and historiography of contractual forms of associations of individuals and legal persons, analysis of the conclusion procedure, content and form of the contracts on their establishment as well as classification. The subject of the contract on the establishment of associations of individuals and legal entities is the actions which participants have to perform according to the content of this contract, including, in particular, establishment of associations, contributions to the implementation of joint activities, execution of functions of managing the association or its representative office in relations with the third persons, etc.

Chapter 3 «Contracting forms of associations of individuals» consists of two subchapters and deals with the study of contractual forms of associations of individuals for the purpose of the implementation of business interests in the field of professional activity as well as contractual forms of associations of individuals for the purpose of the implementation of public and other interests.

The work substantiates a doctrinal definition of legal nature of the contract on establishing a family farm, which belongs to the cooperation agreements and the prerequisite of which is the association of individuals of certain qualification and profession, who are bound by family ties, for the purpose of the implementation of initiatives connected with the production of marketable agricultural products, their processing and sale on the domestic and foreign markets as well as ensuring rational use and protection of land, legal and social protection of farmers.

The issues of business or non-business status of the bar association should be defined in its constituent documents, in particular, in the contract on the establishment of the bar association. The Laws of Ukraine «On the Bar and Advocacy» and «On Public Associations» should also stipulate the rules of reorganization of law offices / lawyers' associations and public associations with the status of legal entity respectively.

Chapter 4 «Contractual forms of associations of legal entities» comprises three subchapters and deals with the provision of general theoretical characteristic of the associations of legal persons in the civil law as well as analysis of contractual forms of associations, corporations and other forms of legal entities.

The author has defended the idea of the necessity to to statutory consolidate the concept of "take-over" of legal entities, having provided for the appropriate mechanisms to protect the interests of creditors of the organizations being taken over.

It should be enshrined in legislation that association and corporation can be created with the status of legal entity or without it.

The author has justified the feasibility of the adoption of the Law of Ukraine «On State Corporations», which among other things should determine the notion of government-owned corporations; the possibility of their establishment with the legal entity status or without it; contractual forms of interaction and cooperation with the other subjects of economic activity, government authorities, etc.

Chapter 5, «Contractual forms of associations of individuals and legal entities» consists of five subchapters and deals with the study of contractual forms of association, the members of which can be both individuals and legal entities.

It would be useful to enshrine in law the possibility of founders of legal entities to include in their charters only those provisions that differ from the model ones. In addition, the Article 88 of the Civil Code of Ukraine should be amended by adding Part 4 as follows: «If the court declares the constituent documents of the legal entity to be invalid, this does not affect the validity of any obligations undertaken by this legal entity, arising prior to the effective date of the court ruling».

The thesis defends the idea of enabling the establishment of general partnerships both with the status of legal entity and without it, but with the possibility of giving such companies the key features of legal personality on the grounds of the notarized memorandum of association.

The legal nature of the relationships between limited partners and a limited partnership is contractual. It is appropriate to establish in the legislation a mandatory written form with notarization of contracts between limited partners and limited partnerships.

The Law of Ukraine «On Condominiums» should clearly define the procedure for the reorganization of such associations. At the same time the author also justifies the opinion, according to which it is necessary to make amendments in the Law of Ukraine "On the Commodity Exchange" that would clearly identify and recognize commodity exchanges as organizational and legal forms of non-commercial companies, i.e. contractual associations of individuals, legal entities, individuals and legal entities.

In general, the scientific novelty of the obtained results is that it is for the first time when in the thesis there was a comprehensive theoretical analysis of contractual forms of associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine carried out, the directions of improvement of legislation in this area were defined and recommendations for improvement of their legal regulation were suggested. It should be noted that the author, based on the investigation conducted by him, among other:

- proposed to amend the current Law of Ukraine "On the State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations" by adding the provisions that provide for the state registration of associations without the status of

legal entity by submitting a copy of notarized contract to the authorized state registrar by the parties (members) of such associations;

- justified the legal opinion, according to which, if a farm is created under a contract by family members, such farm should not be subjected to the state registration as an association without legal personality on the grounds of a copy of the notarized contract on the establishment of a family farm, signed by all its members and submitted to the state registrar;

- substantiated the concept of contractual settlement of peculiarities of advocacy within the bar association on the basis of the contract on the establishment of the bar association, which determines the legal regime of the property transferred to it, peculiarities of management, use of business reputation of individual lawyers, definition of business or non-business status;

- provided justification for the necessity to amend the Civil Procedural Code of Ukraine, Economic Procedural Code of Ukraine and Code of Administrative Procedure of Ukraine by adding the provisions that would endow the associations of individuals, legal entities, individuals and legal entities with legal standing, that are not legal entities under the laws of Ukraine but have a location in the territory of Ukraine and are allowed to operate in its territory in accordance with the laws of Ukraine;

- determined the necessity to provide for the provision in Part 2 of Article 118 of the Economic Code of Ukraine, according to which «1. A business association is the association with the status of legal entity or association established under the contract without legal personality, which is formed for a certain period of time, for an indefinite period or to achieve a specific goal by two or more business entities with the aim to coordinate their production, scientific and other activities aimed at the implementation of joint economic and social objectives»;

- proposed to amend Part 1 of Article 1142 of the Civil Code of Ukraine as follows: «1. A member can make a written statement of refusal to continue to participate in the permanent treaty of the simple partnership no later than three months prior to the withdrawal from the treaty. The participation of a member in the treaty of the simple partnership shall be deemed terminated on the expiry of three months from

the date of submitting a written statement of refusal from further participation in the permanent treaty of the simple partnership to the member (one of the members), who manages the joint activities of the simple partnership, or delivering such written statement to this person by postal service. The condition of the restriction of the right to refuse from the participation in the permanent treaty of the simple partnership is useless»;

- justified that the memorandum (founding agreement) of associations of legal entities can take the form of a mixed contract with the possibility to provide for the right to dispose the intellectual property rights;

- proved the expediency of legislative regulation of the rights of founders (members) to impose limitations, on a contractual basis, on the possession, use or disposal of property to all organizational and legal forms of associations of legal entities;

- provided justification for the legal view regarding the possibility of restrictions of withdrawal of the members from the range of business association entities.

The author has also improved the following: provisions allowing participation of individual entrepreneurs in the associations and establishing subsidiary liability of the association members for its obligations subject to the terms and conditions set forth in the memorandum of association; defining the feasibility of introducing amendments to the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies», according to which in the event of the establishment of a joint-stock company involving individuals, the memorandum of association should be notarized; the viewpoint that the law should provide for the possibility of founders (members) of legal entities of corporate type to additionally regulate the mutual rights and obligations by means of the contract on the execution of rights and fulfillment of obligations.

The following provisions have been justified: the provision according to which the duration of memorandum of association should not be limited by the date of the state registration of a legal person or the date of registration of the report on the results of the private placement of shares, as well as the provision concerning the necessity to expand the circle of members of the general partnership by granting the opportunity to be a

partnership member to all capable individuals, not just to persons, who have the status of an individual entrepreneur, which will simplify the procedure of the state registration of a partnership.

The results of the research can be used for further scientific development, improvement of the national legislation and practice of its application, as well as for compiling textbooks and manuals and teaching the courses / special courses for law students.

Key words: contract, memorandum of association, association, contract on the establishment of association, types of associations of individuals and legal entities, joint activity.

List of publications of the author:

in which the basic scientific results of the thesis are published:

1. Yurkevych Yu.M. Contractual forms of associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine: Manuscript. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2017. 410 p.

2. Kossak V.M., Yurkevych Yu.M. Legal protection of economic competition: Study guide. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2013. 314 p. –18.3 printed sheets(9.15 printed sheets belong to the author Yu.M. Yurkevych, which deal with the problems of legal regulation of the associations of legal entities in connection with concentration and concerted actions of business entities).

3. Kossak V.M., Yurkevych Yu.M. Antimonopoly regulation of the international economic relations // *International business transactions* / Dyminskaya E.Yu., Kibenko E.R., Kirvel I.Yu., et al.; edited by U. Hellmann, S.A. Balashenko, V.I. Nagnibeda. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and Law, 2015. Chapter 10. pp. 490-517. – 1 printed sheet(0.5 of a printed sheet belongs to the author Yu.M. Yurkevych, which deal with the mechanism of antimonopoly regulation of contracts on mergers and take-over of legal entities or their associations).

4. Yurkevych Yu.M. Scientific practical commentary to Chapter 12 of the Economic Code of Ukraine // *Economic Code of Ukraine: Scientific practical commentary* // [edited by Kossak V.M.]; Kyiv: Alerta; KNT; TsUL, 2010. pp. 203-215.

5. Yurkevych Yu.M. Business associations: notion, types and organizational and legal forms // *Scientific bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Law series.* 2011. Issue 2. pp. 139-147.

6. Diakovych M.M., Yurkevych Yu.M. Individualization of legal entities and their associations in notarial practice // *“Advocate” magazine* 8 (143). 2012.pp.18-23. – 0.9 printed sheets (0.45 of a printed sheet belongs to the author Yurkevych Yu.M., which deal with the organizational and legal forms of associations of legal entities and means of their individualization).

7. Yurkevych Yu.M. The concept and characteristics of memorandum of association// *Pressing issues of improvement of the current legislation of Ukraine: Collection of scientific articles.* Issue 34. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2014. 325 p. pp. 202-211.

8. Yurkevych Yu.M. Articles of association and memorandum // *Scientific bulletin of Kherson State University. Legal science series.*2015. No. 3.pp. 164-168.

9. Yurkevych Yu.M. The concept and characteristics of joint activity agreement // *Scientific bulletin of Uzhhorod National University.* 2015. Issue 34. pp. 129-133.

10. Yurkevych Yu.M. Revisiting the establishment of business associations by means of reconstruction // *Bulletin of Zaporizhia National University. Legal science.* 2015. No. 4 (II).pp. 29-34.

11. Yurkevych Yu.M. Legal status of the members of general and limited partnerships // *Scientific bulletin of Kherson State University. Legal science series.* 2015. No. 6. pp. 122-126.

12. Yurkevych Yu.M. Association of legal entities in an organizational and legal form of corporation // *Electronic scientific professional edition «Comparative and Analytical Law».* 2015. No. 6. S. 18-131. URL: www.pap.in.ua

13. Yurkevych Yu.M. Antimonopoly and legal regulation of contracts connected with the establishment of associations of legal entities: domestic and European experience // *Scientific bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence.* Odessa. 2015. Issue 18. Vol. 2.pp. 31-35.

14. Yurkevych Yu.M. Termination of the simple partnership agreement // *Law and Society*. 2015. No. 6-2, pp. 83-88.
15. Yurkevych Yu.M. Limited partnerships under the law of Ukraine // *Law and Society*. 2016. No. 1, pp. 94-99.
16. Yurkevych Yu.M. Revisiting the differentiation of the status of legal entities or their associations in the public and private law // *Entrepreneurship, Business and Law*. 2016. No. 1, pp. 46-50.
17. Yurkevych Yu.M. General theoretical characteristic of contracts as legal form of the existence of associations of individuals and legal entities in the civil law of Ukraine // *Collection of scientific articles «Current problems of domestic jurisprudence»*. 2016. No. 6/2016, pp. 37-41.
18. Yurkevych Yu.M. General partnerships under the legislation of Ukraine // *Scientific bulletin of Uzhhorod National University*. 2016. Issue 36. pp. 148-152.
19. Yurkevych Yu.M. Legal framework of the bar association functioning in Ukraine // *Entrepreneurship, Business and Law*. 2016. No. 12, pp. 80-84.
20. Yurkevych Yu.M. Civil contract as a form of the execution of the right of individuals and legal entities to association // *Scientific bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*. Odessa. 2016. Issue 23. pp. 120-124.
21. Yurkevych Yu.M. Farm as an association of individuals for the purpose of the implementation of business interests in the field of professional activity // *Collection of scientific articles «Current problems of the state and law»*. 2016. No. 77, pp. 209-214.
22. Yurkevych Yu.M. Association of legal entities in the organizational and legal form of association // *Electronic scientific professional edition «Comparative and Analytical Law»*. 2016. No. 5, pp. 123-126. URL: www.pap.in.ua
23. Yurkevych Yu.M. Contract on the execution of rights and fulfillment of obligations between founders (members) of business partnerships // *Entrepreneurship, Business and Law*. 2017. No. 1, pp. 88-91.
24. Yurkevych Yu.M. Forms of contracts on the establishment of associations of individuals and legal entities // *Law scientific electronic magazine*. 2017. No. 1, pp. 50-52. URL: www.lsej.org.ua.

25. Yurkevych Yu.N. Selected issues of the legal regulation of the associations of legal entities in Ukraine // *Theory and practice of social development*. 2013. No. 6.pp. 237-240.

26. Yurkevych Yu.M. Certain aspects of termination of the associations of legal entities under the legislation of Ukraine// *European Political and Law Discourse*. 2014. 1/6. pp. 591-601.

27. Yurii Yurkevych. Property relations in the associations of legal entities under the legislation of Ukraine / *Law and Life*. March. 2015.pp. 110-113.

28. Yurkevych Yu.M. Comparative characteristic of associations of enterprises and business partnerships under the legislation of Ukraine // *National law journal: theory and practice*. 2015. No. 2 (12).pp. 80-84.

29. Yurkevych Yu. Specific aspects of invalidation of constituent documents of legal entities or their associations // *Wroclaw-Lviv law journal*. 2015. No. 6.pp. 221-238.

30. Yurkevych Yu.M. Public associations as participants of civil relations // *European Political and Law Discourse*. 2016. 2/3. pp. 232-237.

Which certify the testing of the thesis materials:

31. Yurkevych Yu. The concept of the association of enterprises // *Problems of the state formation and protection of human rights in Ukraine: Proceedings of the 17th regional scientific practical conference*. February 3-4, 2011. Lviv: Law Department of Ivan Franko National University of Lviv, 2011. pp. 204-205.

32. Yurkevych Yu.M. Selected issues of liquidation of holding companies in Ukraine // *Current problems of the civil, housing and family law: Proceedings of the International scientific practical conference dedicated to the 90th anniversary of the birth of Doctor of Juridical Science, Prof. V.P. Maslov, March 16, 2012* / [Editorial board: V.I. Borysova (editor-in-chief) et al.]; Yaroslav Mudryi National Law University. Kharkiv: Pravo(Law), 2012. pp. 255-258.

33. Yurkevych Yu. The concept of the concentration of business entities // *Problems of the state formation and protection of human rights in Ukraine: Proceedings*

of the 19th summary scientific practical conference. February 7-8, 2013. Lviv: Law Department of Ivan Franko National University of Lviv, 2013. pp. 184-185.

34. Yurkevych Yu.M. Legal status of the association under the legislation of Ukraine and Republic of Belarus // *The contribution of young scientists into the development of legal science of the Republic of Belarus*: Proceedings of the 4th International scientific practical conference (Minsk, May 24, 2013) / editor-in-chief V.I. Semenov. Minsk: Businessoffset, 2013. pp. 191-193.

35. Yurkevych Yu.M. Corporation as a contractual form of the associations of legal entities // *Improvement of legal regulation of rights and fundamental freedoms of a person and citizen*: Proceedings of the annual all-Ukrainian scientific practical conference of young scientists and PhD students (May 16, 2014). Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2014. pp. 94-96.

36. Yurkevych Yu.M. Association as a contractual form of associations of legal entities // *Legal life of the modern Ukraine*: Proceedings of the International scientific practical conference dedicated to the anniversary of the academician S.V. Kivalov (May 16-17, 2014, Odessa): in 2 volumes. Vol. 1 / editor-in-chief V.M. Driomin. – Odessa: Juridical literature, 2014. pp. 277-279.

37. Yurkevych Yu.M. Legal nature of the memorandum of association // *Problems of the state formation and protection of human rights in Ukraine*: Proceedings of the 21st regional scientific practical conference. February 12-13, 2015. Lviv: Law Department of Ivan Franko National University of Lviv, 2015. pp. 230-231.

38. Yurkevych Yu.M. Goodwill and business ties as a contribution under the general partnership agreement // *International Scientific Conference «Legal Science and Practice in the Third Millennium»*: Proceedings of the International Scientific Conference. Košice, Slovak Republic. February 27-28, 2015. pp. 79-82.

39. Yurkevych Yu.M. Civil aspects of protection of rights and interests of the state business associations (based on the examples from the case law) // *International scientific practical conference «Problems of modernization of private law in the context of integration»*: Collection of scientific articles edited by Yu.V. Bilousov; Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after the academician F.H.

Burchakof the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Khmelnytskyi University of Management and Law. Khmelnytskyi: FOP Melnyk A.A., 2015. pp. 227-232.

40. Yurkevych Yu.M. Legal status of the parties to the joint activity agreement // *Problems of the state formation and protection of human rights in Ukraine: Proceedings of the 22nd summary scientific practical conference (February 4-5, 2016): in 2 parts. Part 1.* Lviv: Law Department of Ivan Franko National University of Lviv, 2016. pp. 205-207.

41. Yurkevych Yu.M. Classification of contracts on the establishment of associations of individuals and legal entities // *Supremacy of law and rule-of-law state: Proceedings of the International scientific practical conference, Uzhhorod, October 21-22, 2016 r.* Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2016. pp. 71-74.

42. Yurkevych Yu.M. Procedure for the conclusion of contracts on the establishment of individuals and legal entities // *The concept of development of the rule of law in Moldova and Ukraine in the context of Eurointegration processes: International scientific-practical conference. November 4-5, 2016 / com. org.: V. Bujor (preş.) [et al.]. Chisinau : Iulian, 2016 (Tipogr. «Cetatea de Sus»).* pp. 164-167.

43. Yurkevych Yu.M. Legal status of general and limited partnerships under the legislation of Ukraine // *Rehabilitation and bankruptcy.* Kyiv.2016. No. 3-4.pp. 223-229. (according to the results of the participation in the Round Table at Yaroslav Mudryi National Law University «Current problems of commercial law», Kyiv, November 18, 2016).

44. Yurkevych Yu.M. Peculiarities of the operation and termination of the condominiums // *New objectives and directions of development of legal science in the 21st century: Proceedings of the International scientific practical conference, Odessa, January 20-21, 2017.* Odessa: International Humanitarian University, 2017. pp. 108-111.

45. Yurkevych Yu.M. Some aspects of advocacy associations cessation under the legislation of Ukraine // *International scientific practical conference Development of*

Legal Regulation in East Europe: Experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings, Sandomierz, Poland, January 27-28, 2017. S. 107-109.

46. Yurkevych Yu.M. The concept of the contract on the establishment of associations of individuals and legal entities // *Problems of the state formation and protection of human rights in Ukraine: Proceedings of the 23rd summary scientific practical conference*(February 7-8, 2017): in 2 parts. Part. 1. Lviv: Law Department of Ivan Franko National University of Lviv, 2017. pp. 209-210.

47. Yurkevych Yu.M. The role of the contract in regulating the relationships for the establishment of farms // *Current problems of private law: contract as a legal form of regulating private relationships: Proceedings of the International scientific practical conference dedicated to the 95th anniversary of the birth of Doctor of Juridical Science, professor, corresponding member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR V.P. Maslov* (Kharkiv, February 17, 2017). Kharkiv: Pravo, 2017. pp. 221-223.

48. Yurkevych Yu.M. Revisiting the application of the provisions on business partnerships by analogy with the law for private enterprises and their associations // *Rule-of-law state: history, modern times and prospects of formation in Ukraine: Proceedings of the International scientific practical conference*, Uzhhorod, February 17-18, 2017. Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2017. pp. 81-83.

49. Yurkevych Yu.M. The role of contract in regulating the relationships for the creation and activity of industrial parks in Ukraine // *New potential and prospects of the legal science development: Abstracts of the International scientific practical conference*, Zaporizhia, March 17-18, 2017 /Edited by T.O. Kolomoiets. Zaporizhia: ZNU, 2017. pp. 38-40.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	29
ВСТУП.....	30
РОЗДІЛ 1. МІСЦЕ ДОГОВОРУ В РЕГУЛЮВАННІ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	43
1.1. Цивільно-правовий договір як форма реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання.....	43
1.2. Загальнотеоретична характеристика договорів як правової форми існування об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України.....	61
Висновки до розділу 1.....	76
РОЗДІЛ 2. ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	78
2.1. Методологія та історіографія дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб.....	78
2.2. Порядок укладення, зміст та форма договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України.....	88
2.3. Класифікація договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб.....	109
Висновки до розділу 2.....	124
РОЗДІЛ 3. ДОГОВІРНІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	127
3.1. Договірні форми об'єднань фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері професійної діяльності.....	127
3.2. Договірні форми об'єднань фізичних осіб	

з метою реалізації громадських та інших інтересів.....	149
Висновки до Розділу 3.....	166
РОЗДІЛ 4. ДОГОВІРНІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	169
4.1. Загальнотеоретична характеристика об'єднань юридичних осіб у цивільному праві.....	169
4.2. Асоціації та корпорації як договірні форми об'єднань юридичних осіб.....	201
4.3. Інші форми об'єднань юридичних осіб.....	218
Висновки до Розділу 4.....	233
РОЗДІЛ 5. ДОГОВІРНІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	238
5.1. Договір простого товариства.....	238
5.2. Правова характеристика засновницьких договорів	266
5.3. Повні товариства як договірні форми об'єдань осіб.....	298
5.4. Договір як підстава створення командних товариств.....	317
5.5. Інші форми об'єднань фізичних та юридичних осіб.....	336
Висновки до Розділу 5.....	355
ВИСНОВКИ.....	361
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	367
ДОДАТКИ.....	430

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВСУ	Верховний Суд України
ВГСУ	Вищий господарський суд України
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ГК України	Господарський кодекс України
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ЄС	Європейський Союз
ЦК України	Цивільний кодекс України
ЦК УРСР	Цивільний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. Договір є правовим засобом, призначеним врегулювати відносини між учасниками цивільного обороту задля узгодження та врахування інтересів кожної з його сторін. В умовах розвитку багатоукладної ринкової економіки, договір відіграє роль одного з основних та найбільш ефективних правових регуляторів та засобів регламентації цивільних і господарських взаємовідносин. Водночас договір є однією з форм реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання. За правовими наслідками укладення, договір надає досягнутій сторонами домовленості загальнообов'язкової юридичної сили, можливості кожній із його сторін вимагати його виконання в добровільному чи примусовому порядку, а також відшкодування заподіяних його порушенням збитків. При цьому створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є одним із механізмів забезпечення сприятливих умов для розвитку ринкових відносин у сучасній економіці. Не зважаючи на відсутність легального визначення таких об'єднань, їх роль останнім часом стає дедалі помітнішою. При цьому, в законодавстві України досі не визначено єдиного підходу стосовно розвитку правового регулювання відносин щодо створення і діяльності договірних форм об'єднань осіб, а існуючі норми законодавства не зовсім узгоджуються із практикою та досвідом країн Європейського Союзу (далі – ЄС). Відносини, пов'язані зі створенням, діяльністю та припиненням об'єднань фізичних та юридичних осіб на підставі договору у цивільному праві України не систематизовані. Це своєю чергою призводить до виникнення прогалин у правовому регулюванні. У зв'язку з цим існує потреба детального теоретичного аналізу договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою у формулюванні цілісної теорії договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, з'ясування їх правової природи та сутності, а також

необхідністю розробки науково-обґрунтованих пропозицій, спрямованих на реформування цивільно-правового регулювання окреслених відносин.

Розгляду окремих теоретичних проблем договірних форм об'єднань фізичних і юридичних осіб присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, зокрема: І. В. Бейцун, О. А. Беяневич, С. М. Бервено, О. Є. Блажівська, Т. В. Боднар, В. І. Борисова, М. І. Брагінський, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, О. П. Віхров, М. К. Галянтич, С. М. Грудницька, В. В. Денисюк, В. О. Джуринський, О. В. Дзера, І. А. Діковська, Ю. А. Дмитрієва, А. С. Довгерт, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Ю. М. Жорнокуй, Ю. О. Заїка, О. Р. Кібенко, Г. А. Ковальчук, І. С. Канзафарова, Н. В. Козлова, В. М. Коссак, В. М. Кравчук, Н. С. Кузнєцова, І. М. Кучеренко, В. В. Луць, Р. А. Майданик, В. К. Мамутов, В. С. Мілаш, М. В. Оприско, В. С. Петренко, О. А. Підпригора, С. О. Погрібний, Б. М. Поляков, В. В. Резнікова, Н. О. Саніахметова, І. Б. Сарақун, А. Л. Святошнюк, Ю. Ю. Симонян, Я. С. Синявська, М. М. Сібільов, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, В. І. Татьков, Є. О. Харитонов, В. І. Цікало, В. В. Шабуніна, К. В. Шаперенков, Я. М. Шевченко, О. С. Шеремет, Н. В. Щербакова, В. С. Щербина, Г. В. Юровська, Ю. В. Яковлєв та інші. Водночас комплексного дослідження договірних форм об'єднань осіб в цивільному праві України у вітчизняному правознавстві в умовах правової та економічної реформи здійснено не було.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою частиною науково-дослідної проблематики кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на 2012-2014 роки «Удосконалення механізму правового регулювання у світлі новелізації цивільного законодавства» (державний реєстраційний номер: 0112U003754) та на 2016-2018 роки «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (державний реєстраційний номер: 0116U001703).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні теоретичної концепції цивільно-правового регулювання договірних форм

об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, а також обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на удосконалення норм чинного законодавства.

Мета дослідження визначається його теоретико-прикладним характером та включає в себе такі завдання:

- дослідити цивільно-правовий договір як форму реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання;
- здійснити загальнотеоретичну характеристику договорів як правової форми існування об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України;
- дослідити методологію та історіографію договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб;
- охарактеризувати порядок укладення, зміст та форму договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України;
- запропонувати класифікацію договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України;
- визначити особливості договірних форм об'єднань фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері здійснення професійної діяльності;
- охарактеризувати договірні форми об'єднань фізичних осіб, які мають на меті реалізацію громадських та інших інтересів непідприємницького характеру;
- з'ясувати зміст правосуб'єктності об'єднань юридичних осіб у цивільному праві, які функціонують на підставі договору;
- визначити особливості статусу асоціацій та корпорацій в договірних формах об'єднань юридичних осіб;
- дослідити різні форми договірних об'єднань юридичних осіб;
- здійснити правовий аналіз договору простого товариства;
- з'ясувати правову природу засновницьких договорів;
- дослідити вплив договору на правовий статус повних товариств за законодавством України;
- здійснити характеристику договору як підстави створення командитних товариств;

- проаналізувати інші форми об'єднань фізичних та юридичних осіб;
- сформулювати конкретні пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання договірних форм об'єднань осіб з метою розв'язання важливої проблеми, пов'язаної з відсутністю у законодавстві України уніфікованої нормативної бази регламентації коментованих відносин та необхідністю адаптації вітчизняного законодавства до права ЄС.

Об'єктом дослідження є комплекс цивільно-правових відносин, що складаються у зв'язку зі створенням на підставі договору об'єднань фізичних та юридичних осіб та закономірностей їх становлення, функціонування та припинення.

Предметом дослідження є договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України.

Методи дослідження. У ході дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України використано загальнонауковий діалектико-логічний метод, загальні методи, спеціальні, а також приватно-наукові методи. Діалектичний метод супроводжував увесь процес цього дисертаційного дослідження і дозволив розглянути тенденції розвитку договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб, сформулювати власне бачення щодо необхідності їх удосконалення за чинним законодавством України та запропонувати шляхи досягнення вказаних цілей; методи аналізу та синтезу слугували виокремленню конститутивних ознак договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб; індукції та дедукції – використані при формулюванні понять договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, засновницького договору, виокремленні істотних умов окремих видів договорів про створення об'єднань осіб; системно-структурного аналізу – застосовано для з'ясування елементів договірних відносин зі створення об'єднань осіб; герменевтико-правовий метод – використаний при формулюванні понять та наукових пропозицій із даної проблематики. При дослідженні договорів про спільну діяльність, характеристиці окремих видів договірних форм об'єднань осіб використано історичний метод, який дозволив простежити історію їх розвитку.

Метод узагальнення надав можливість узагальнити одержані результати і на основі цього обґрунтувати висновки та пропозиції. За допомогою методу моделювання здійснено прогнозування впливу пропонованих змін та доповнень до чинного законодавства України на стан регулювання досліджуваних суспільних відносин, а також на процеси гармонізації нашого законодавства з правом Європейського співтовариства. Використання порівняльно-правового методу було необхідним при вивченні світового досвіду регулювання договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві та з'ясування сучасних концепцій, тенденцій розвитку. Вибір та використання зазначених методів у дисертації має подекуди комбінований характер залежно від вирішення конкретних завдань дослідження.

Нормативно-правову базу дослідження склали положення Цивільного та Господарського кодексів України, низки інших нормативно-правових актів, а також законодавство іноземних держав.

Емпіричною базою дослідження є матеріали практики з розгляду 35 судових спорів, пов'язаних із укладенням, зміною та припиненням договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, роз'яснення вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України, рішення Конституційного Суду України, правові позиції Європейського суду з прав людини, локальні акти окремих об'єднань фізичних та/або юридичних осіб, акти правозастосування регуляторних органів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на дисертаційному рівні здійснено комплексний теоретичний аналіз договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, визначено напрями вдосконалення законодавства у цій сфері, а також запропоновано рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання договірних форм об'єднань осіб. На підставі проведеного дослідження автором сформульовані та виносяться на захист наступні положення, які містять елементи наукової новизни:

вперше:

1) запропоновано визначати договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб у широкому та вузькому значеннях: у широкому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на встановлення, зміну чи припинення їхніх цивільних прав та обов'язків щодо заснування договірних форм об'єднань з метою одержання прибутку або досягнення іншої правомірної мети; у вузькому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на утворення об'єднання із визначеним за згодою їх учасників обсягом правосуб'єктності;

2) обґрунтовано правову позицію про необхідність передбачити в цивільному законодавстві України положення, відповідно до якого сторона договору про створення об'єднання осіб, який визнаний недійсним, може вимагати від іншої сторони відшкодування збитків у розмірі, необхідному для відновлення попереднього майнового становища, якщо інша сторона знала або повинна була знати про підстави недійсності договору на момент його укладення;

3) запропоновано доповнити чинний Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» положеннями, які передбачають державну реєстрацію об'єднань без статусу юридичної особи шляхом подання їх сторонами (учасниками) уповноваженому державному реєстратору примірника підписаного сторонами і нотаріально посвідченого договору;

4) сформульовано доктринальне визначення правової природи договору про створення сімейного фермерського господарства, який належить до договорів про спільну діяльність і передумовою якого є об'єднання фізичних осіб певної кваліфікації та професії, що перебувають у сімейних відносинах, з метою реалізації ініціативи щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також

забезпечення раціонального використання і охорони земель, правового та соціального захисту фермерів;

5) обґрунтовано правовий висновок, відповідно до якого, якщо фермерське господарство створюється на підставі договору членами сім'ї, то таке фермерське господарство повинно підлягати державній реєстрації як об'єднання без статусу юридичної особи на підставі поданого державному реєстратору примірника нотаріально посвідченого договору про створення сімейного фермерського господарства, що підписаний усіма його членами;

6) сформульовано концепцію договірної врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в якому встановлюються правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу;

7) аргументовано необхідність доповнення Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України нормами, які б наділяли процесуальною правосуб'єктністю об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але мають місцезнаходження на території України і яким законами України не заборонено здійснювати діяльність на її території;

8) обґрунтовано доктринальні положення про господарське об'єднання як об'єднання зі статусом юридичної особи або об'єднання, створене на підставі договору без статусу юридичної особи, яке утворюється на певний строк, невизначений строк або для досягнення конкретної цілі двома або більше суб'єктами господарювання з метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності, спрямованої на виконання спільних економічних та соціальних завдань;

9) здійснено теоретичне обґрунтування концептуального підходу щодо удосконалення правового механізму відмови учасника від подальшої участі у

безстроковому договору простого товариства та визначення моменту припинення такої участі, який запропоновано пов'язати зі спливом трьохмісячного строку з дати подання письмової заяви про відмову від подальшої участі учаснику (одному із учасників), що здійснює ведення спільних справ простого товариства, або вручення такої письмової заяви цій особі органами поштового зв'язку;

10) доведено, що засновницький (установчий) договір об'єднань юридичних осіб може набувати форму змішаного договору з можливістю передбачати в ньому право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності;

11) обґрунтовано доцільність законодавчого врегулювання права засновників (учасників) у договірному порядку встановлювати обмеження щодо володіння, користування чи розпорядження майном усім організаційно-правовим формам об'єднань юридичних осіб;

12) визначено, що в процесі удосконалення правових механізмів регулювання відносин щодо створення об'єднань за участі юридичних осіб із державною (комунальною) часткою в їх статутному капіталі, доцільним є прийняття Закону України «Про державні корпорації», який би, серед іншого, визначав: поняття державних корпорацій, в тому числі державних холдингових компаній; можливість їх створення зі статусом або без статусу юридичної особи; процедуру створення, засади діяльності, порядок припинення; порядок укладення засновницького договору про створення державних корпорацій та перелік його істотних умов; договірні форми взаємодії та співпраці з іншими суб'єктами господарських відносин, органами державної влади та місцевого самоврядування;

13) обґрунтовано правову позицію щодо обмежень виходу учасників з кола суб'єктів господарських об'єднань, для чого визначено доцільність внесення змін до Господарського кодексу України (далі – ГК України), відповідно до яких учасник не вправі достроково припинити участь в господарському об'єднанні з підстав, визначених засновницьким договором;

удосконалено:

14) позицію щодо доцільності встановлення у чинному законодавстві України положень, відповідно до яких договірні форми об'єднань осіб (зокрема,

асоціація, корпорація, повні товариства, командитні товариства) можуть створюватися як зі статусом, так і без статусу юридичної особи;

15) положення щодо можливості участі фізичних осіб-підприємців в асоціаціях, а також встановлення засновницьким (установчим) договором субсидіарної відповідальності учасників асоціації за її зобов'язаннями в порядку і на умовах, що ним визначаються;

16) аргументацію щодо доцільності внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до яких у випадку створення акціонерного товариства за участю фізичних осіб, засновницький договір підлягає нотаріальному посвідченню;

17) позицію про необхідність передбачити у законодавстві можливість засновників (учасників) юридичних осіб корпоративного типу додатково врегульовувати взаємні права та обов'язки за допомогою договору про реалізацію прав та виконання обов'язків. Договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) необхідно розглядувати як цивільно-правовий, який додатково конкретизує особливості реалізації прав та виконання обов'язків щодо створення чи припинення юридичних осіб корпоративного типу, участі у таких особах, наслідки невиконання зобов'язань по внесенню вкладів учасниками і т.д.;

18) положення, відповідно до якого правова природа відносин між вкладниками і командитними товариствами є договірною. З метою удосконалення чинного законодавства України, доцільно встановити обов'язкову письмову форму з нотаріальним посвідченням договорів між вкладниками та командитними товариствами;

набули подальшого обґрунтування:

19) положення, згідно з якими установчі договори є різновидами договорів про спільну діяльність. До останніх належить широке коло договорів: як ті, що укладаються з метою створення юридичної особи, так і ті, що не передбачають заснування нової юридичної особи, в тому числі усі види договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб;

20) позиція стосовно доцільності уніфікації поняттєвого апарату про створення усіх видів господарських об'єднань шляхом впровадження замість поняття «установчий» єдиного терміну «засновницький договір»;

21) точка зору про необхідність закріплення у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) вимоги нотаріального посвідчення договорів простого товариства у випадку передачі у спільну діяльність будь-яких видів нерухомого майна в якості вкладу, що буде послідовним кроком у процесі реформування системи державної реєстрації речових прав;

22) положення, відповідно до якого термін дії засновницького договору не слід обмежувати датою державної реєстрації юридичної особи чи датою реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій;

23) положення про необхідність розширення кола учасників повного товариства за рахунок надання можливості бути учасником товариства всім дієздатним фізичним особам, а не тільки особам, що володіють статусом індивідуального підприємця, що спричинить за собою спрощення процедури державної реєстрації товариства.

Практичне значення результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження зможуть бути використані для подальших наукових розробок, вдосконалення національного законодавства в сфері регулювання договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб, підготовки законодавчих змін, спрямованих на оптимізацію правового регулювання відносин у цій сфері, а також підручників, навчальних посібників для студентів юридичних факультетів, викладання курсу «Цивільне право України», «Господарське право України», спецкурсів «Суб'єкти господарської діяльності», «Зобов'язальне право», «Господарські договори», «Правовий захист економічної конкуренції». Теоретичні положення та рекомендації, викладені у дисертації, зможуть використовуватися в практиці розгляду відповідних спорів.

Зазначені у дисертаційному дослідженні пропозиції та висновки стосовно практичної реалізації законодавчих положень, що стосуються договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб, можуть бути враховані під час підготовки

узагальнень судової практики, а також висновків на проекти нормативно-правових актів, що підтверджується Актом впровадження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (вих № 9-1493/0/4-17 від 17.07.2017 року).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані у дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій за темою дисертації, здобувачем не використовувалися. В опублікованих у співавторстві наукових працях особистим внеском здобувача є власні теоретичні розробки, які втілилися в аналізі: проблем правового регулювання об'єднань юридичних осіб у зв'язку із концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання, механізму антимонопольного регулювання угод щодо злиття та поглинання юридичних осіб (їх об'єднань), а також організаційно-правових форм об'єднань юридичних осіб та засобів їх індивідуалізації.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертації апробовані на XVII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 3-4 лютого 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 90-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В.П. Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства» (м. Харків, 16 березня 2012 р.), XIX регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7-8 лютого 2013 р.), IV міжнародній науковій конференції «Вклад молодих вчених в розвиток правової науки Республіки Білорусь» (м. Мінськ, Республіка Білорусь, 24 травня 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 16 травня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.), XXI регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і

захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 12-13 лютого 2015 р.), Міжнародній науковій конференції «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (м. Кошице, Словачька Республіка, 27-28 лютого 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції» (м. Хмельницький, 30 вересня 2015 р.), XXII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 4-5 лютого 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 21-22 жовтня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Концепція розвитку правової держави в Молдові і Україні в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Кишинів, 4-5 листопада 2016 р.), Круглому столі в Інституті управління та права НЮУ ім. Я. Мудрого «Актуальні проблеми господарського права» (м. Київ, 18 листопада 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 20-21 січня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України» (м. Сандомир, Польща, 27-28 січня 2017 р.), XXIII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7-8 лютого 2017 р.), Науково-практичній конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В.П. Маслова «Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин» (м. Харків, 17 лютого 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Ужгород, 17-18 лютого 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 17-18 березня 2017 р.).

Публікації. Основні результати наукового дослідження висвітлено у 49 публікаціях, з яких 1 одноосібна монографія, 26 статей у фахових виданнях, у тому числі 6 – в іноземних виданнях, 19 – тез доповідей на науково-практичних

конференціях, 2 – навчальні посібники, 1 – науково-практичний коментар до Глави 12 Господарського кодексу України.

Структура роботи. Структура дисертації зумовлена метою, завданнями та логікою дослідження. Робота складається із переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 438 сторінок, з них список використаних джерел з 604 найменувань на 63 сторінках та додатки на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

МІСЦЕ ДОГОВОРУ В РЕГУЛЮВАННІ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1.1. Цивільно-правовий договір як форма реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання

Договір є унікальним правовим засобом, призначеним врегулювати відносини між учасниками цивільного обороту. Власне договір є вольовим актом, єдиним, узгодженим волевиявленням сторін. В умовах розвитку ринкової економіки, договір відіграє роль одного з основних та найбільш ефективних соціальних регуляторів. Крім цього, закріплення цивільним законодавством у сучасних ринкових умовах принципу свободи договору створює умови для забезпечення економічної виправданості й раціональності дій учасників приватно-правових відносин, а також сприяє розвитку конкуренції і, як наслідок, досягнення вагоміших результатів.

Римські юристи зазначали, що договори (*contractus*) є найрозповсюдженішим джерелом виникнення цивільних зобов'язань і надавали їм особливого значення, а римське право мало цілісну й досконалу систему договірних конструкцій, де було визначено особливості укладення, зміни та припинення договірних зобов'язань [123, с. 4].

Зокрема, Д. Мейер вважав, що договір є домовленістю двох або декількох осіб, яка породжує право на чужу дію, що має майновий інтерес [228, с. 156].

Досліджуючи договір як форму реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання, перш за все варто звернути увагу на історичні передумови. Договір (*contractus*) як юридичну категорію почали розробляти в давньоримському праві. Доцільно нагадати, що договору передуює поняття «*pехит*» (зв'язок), який був

пов'язаний із «mancipatio» (способом передачі власності) і становив процедуру підкорення однієї особи владі іншої, щоб гарантувати виплату боргу [121, с. 14].

Як зазначено у наукових джерелах, у давньоукраїнському праві, договори були первинною формою закону. Цю форму застосовували як окремі особи, так і суспільні групи: сільські громади або окремі території укладали договори про закріплення суспільних, політичних або міжнародних відносин. При цьому у формі договорів не тільки підтверджували, але й точніше формулювали наявні форми звичаєвого права або ж встановлювали нові норми права. Поява нових норм права була зумовлена різним ступенем культурного та правового розвитку народів. Бажання досягнути певної угоди спонукало до компромісів і зумовлювало появу нового права. У давньоруських писемних пам'ятках договір мав назву миру, правди чи ряду. До них належать договори, укладені того часу з греками, договори князів Київської Русі між собою, договори киян з їхніми князями [158, с. 11-13].

Водночас, вважається, що договір знаходить своє розгорнуте теоретичне обґрунтування в німецькій юриспруденції ХІХ ст. Наприклад, Савіньї називав договір угодою кількох осіб, яка визначає їхні юридичні відносини у формі висловлення спільної волі [19, с. 34]. Відомий пандектист Г. Дернбург визначав договір як двосторонній правочин, тобто правочин, для укладення якого необхідне виявлення взаємної згоди двох сторін щодо встановлення, зміни, укріплення або припинення юридичних відносин [109, с. 254-255]. Ця концепція була сприйнята Німецьким цивільним уложенням 1896 р. і в подальшому запозичена багатьма національними правовими системами. У найширшому значенні інститут договору становить узгоджену поведінку, тобто організаційні форми діяльності, зовнішні прояви яких є багатозначними і застосовуються в соціальній, економічній, політичній, правовій та інших сферах [121, с. 16].

У літературі зазначено, що договірне право і його базова категорія, «перша скрипка» – договір – є тими унікальними соціально-правовими конструкціями приватного права, які обумовлюють його специфіку й одночасно надають учасникам приватних відносин якнайширшу свободу дій, можливість самим

виступати своєрідними «законодавцями» для себе, але в межах, визначених правом, як соціальним досягненням [572, с. 156-157]. Договірне регулювання за своїм впливом на приватно-правові відносини є ширшим, ніж нормативне, оскільки законодавче регулювання спрямоване на впорядкування підрядних відносин, а договірне – на їх організацію та формування [96, с. 22].

Відтак вважаємо слушною позицію В.С. Мілаш, що договірне регулювання є другим «щаблем» регламентації суспільних відносин, коли етап нормативно-правового регулювання на локальному рівні доповнює свідомо саморегуляція. Про значне розширення регулятивних можливостей договору свідчить і те, що в низці юридичних норм передбачено можливість саморегулювання у вигляді уточнення – «... якщо інше не передбачено в договорі» [232, с. 6]. Закріплення принципу свободи договору якнайкраще слугує підтвердженням висловленої концепції.

Як вказує В.В. Луць, саме завдяки притаманним договору якостям як універсальному правовому засобу регулювання майнових і певною мірою особистих немайнових (цивільних) відносин забезпечується досягнення цілей, визначених учасниками цих відносин [122, с. 7-8]. На нашу думку, лише договір може забезпечити найвищий ступінь врегулювання відносин, пов'язаних зі створенням, діяльністю і припиненням об'єднань фізичних та юридичних осіб.

У сучасному цивільному праві договір розглядають у трьох аспектах: 1) як юридичний факт, що породжує виникнення договірного зобов'язального правовідношення; 2) як зобов'язальне правовідношення; 3) як документ, у якому фіксують його умови [123, с. 4]. Натомість С.О. Погрібний зауважив, що ЦК України заклав принципово нову парадигму цивільно-правового договору; він розглядається кодексом, передусім не як правочин, правовідношення чи документ, а як регулятор цивільних відносин [260, с. 85].

Договір як документ становить форму договору-правочину, як правило, письмову, але не обов'язково, тому що все частіше договори укладають в електронній формі, іменованій іноді бездокументарною, хоча правильніше її йменувати без паперовою [495]. Власне, варто погодитися із недоцільністю

використання у цьому випадку терміна «бездокументарна» форма, що властиве вітчизняному законодавству винятково у сфері регулювання обігу цінних паперів.

Багатозначність договору не тільки в триєдності (як юридичного факту, документа і правовідносин), а й у тому, що він виступає як джерело права, регулятор, навіть об'єкт (придбання ф'ючерсних і форвардних контрактів, опціонів) [428, с. 59].

При цьому, на думку М.Д. Пленюк, домовленість сторін є юридичним фактом – основою виникнення договірних зобов'язань [257, с. 161]. Окремі автори вважають, що договір є не єдиною формою договірного регулювання відносин. Окрім договору, договірними формами є контракт, домовленість, пакт, конвенція, згода, погодження, протокол. Кожна з названих форм має, як вважає Ж.В. Завальна, самостійне значення та призначення в системі права [140].

Такі підходи беруть свої витoki з римських часів. Система договорів Стародавнього Риму була досить консервативною, оскільки римське право визнавало два види договорів – контракти та пакти. Контрактами називали угоди, які захищали цивільними позовами; пактами визнавали неформальні угоди які не мали позовного захисту. Пізніше деякі пакти у зв'язку із розвитком торговельних та інших господарських відносин, стали захищати позовами на підставі преторського едикту та імператорських постанов [82, с. 121].

Проте, на наше переконання, вищевказані позиції є доволі дискусійними. Для прикладу, домовленість набуває ознак договору лиш у випадку додержання в сукупності щонайменше двох аспектів: а) досягнення згоди з усіх істотних умов; б) надання такій домовленості належної форми. Подібно аналіз національного законодавства України не дозволяє відносити до договірних форм пакт, конвенцію, згоду, погодження чи протокол. Принагідно доцільно відзначити, що протокол про наміри взагалі не породжує жодних правових наслідків. Що стосується контракту, то наведена позиція у цій частині є слушною. У разі створення об'єднань фізичних та/чи юридичних осіб, серед учасників яких фігуруватимуть іноземні суб'єкти, такий договір може набувати форми зовнішньоекономічного контракту (угоди).

Характеризуючи договір як регулятор суспільних відносин, М.М. Сібільов наголошував, що протягом майже усього періоду існування радянського права його під таким кутом зору не розглядали ані в загальній теорії права, ані в науці цивільного права [414, с. 34]. Договір, як і будь-яка юридично значуща дія, не може бути байдужим для сторін, бо тоді не можна говорити про його дійсність. При цьому договір передбачає не один якийсь певний інтерес, а кілька інтересів, які належатимуть різним суб'єктам і можуть виникати не одночасно. Значну роль у договорах відіграють немайнові інтереси, які можуть як супроводжувати майнові відносини, так і охоплювати весь предмет договору. На різних стадіях розвитку договірної правовідносини інтерес має різний вплив, і порушення його викликає різні за ступенем наслідки. Тому правозастосовні органи повинні враховувати інтерес кредитора як під час укладення договору, так і під час захисту кредитором своїх прав [100, с. 273]. Доцільно додати, що при укладенні договору такі інтереси повинні відповідати принципам правомірності та законності.

Як зазначив В.В. Луць, у Цивільному кодексі 1963 року норми про договори були розпорошені по різних розділах і главах, що не забезпечувало повноти та цілісності договірної регулювання майнових відносин. У зв'язку з тим, що найголовніші сфери економічного життя регулювало загальносоюзне законодавство, до Цивільного кодексу 1963 року без змін і конкретизації із союзних Основ цивільного законодавства 1961 року було перенесено лиш загальні положення відповідних договірних інститутів, які по суті не мали практичного застосування. ЦК України вигідно відрізняється від Цивільного кодексу 1963 року тим, що в ньому загальні положення про договори виділено із загальних положень про зобов'язання [216, с. 29].

Вдалим вважаємо також підхід вітчизняного законодавця в частині закріплення дефініції поняття договору в чинному ЦК України. Згідно з ч. 1 ст. 626 ЦК України, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [496].

Своєю чергою, як слушно вказав І.С. Алексєєв, термін «договір» розуміється комплексно як інтегроване поняття, що охоплює і угоду, і договірне зобов'язання на всіх стадіях його виникнення, і як документарну форму його існування. Для сучасного світу, в тому числі і для України, характерною є тенденція до підвищення ролі та значення договору [6, с. 9]. Договір виступає як засіб координаційного правового регулювання, тобто регулювання, що є двостороннім або багатостороннім і полягає у встановленні правил поведінки на основі консенсусу [142, с. 219]. При цьому необхідно звернути увагу, що, не зважаючи на свою двосторонність або багатосторонність за критерієм кількості його учасників, договір може бути як двосторонньо-зобов'язуючим, так і односторонньо-зобов'язуючим.

Договірне регулювання дає можливість декларованій у законодавстві рівності виражатися в урівнянні різних за статусом осіб у часі та просторі [141, с. 29]. Шляхом укладення договору учасники цивільних правовідносин надають юридичного значення умовам і обставинам об'єктивної дійсності на власний розсуд [190, с. 41].

На думку М.І. Брагінського, основне призначення договору зводиться до регулювання згідно зі законом поведінки людей шляхом вказівки на межі їх можливої та належної поведінки [39, с. 15].

Однак, як видається, таке формулювання дещо звужує роль і значення договору, призначення якого зводиться до регулювання відносин між його учасниками не в рамках, встановлених нормативним актом, а відповідно до загальних засад цивільного законодавства України за умови дотримання його приписів. Умови договору можуть бути визначені в частині, що не передбачені законодавством, проте йому не суперечать.

У процесі розвитку договірного права договір зіставляли з законом, починаючи з римського права, називаючи закони царями, а Ю.А. Тихомиров назвав закон батьком договору [458, с. 13]. Такий підхід та наукове трактування відобразилося в ст. 1134 Цивільного кодексу Франції: «правомірні договори стають законом для осіб, які їх уклали». Порівняння з батьками навів і

М.І. Брагінський, називаючи угоду матір'ю договору, оскільки вона породжує усі можливі наслідки в договорі [25, с. 454]. При цьому в українському цивільному законодавстві закріплене поняття «правочину» (як слушно звернув увагу І.А. Безклубий, із введенням в цивільне законодавство терміну «правочин» замість «угода» – зник подвійний зміст цього поняття [15, с. 51]), що є ширшим за змістом та охоплює «договір».

Договірне право має на меті забезпечити виконання того, на що хто-небудь міг розраховувати, тобто виконання того, що йому було обіцяно. У літературі вказано про можливість стверджувати, що договірне право як галузь права, визначає обставини, за яких прийняття на себе зобов'язання буде правомірно зобов'язувати особу, яка його прийняла [55, с. 2]. Саме завдяки договірному праву можуть бути якнайкраще врегульовані та захищені інтереси учасників цивільного обороту.

У загальноправовому формулюванні договір становить узгоджене волевиявлення двох або декількох осіб, спрямоване на досягнення певного правового результату. Під наведене формально-юридичне визначення договору потрапляє будь-який правовий договір: трудовий, міжнародний, цивільний тощо. Це поняття в сучасному праві є міжгалузевим, загальноправовим. Причому в теорії права таке поняття розглядають як спільний правовий акт, що складається з відособлених узгоджених волевиявлень [169, с. 102]. Договір, як юридичний факт, як підстава виникнення прав та обов'язків, станом на сьогодні, дійсно, має широке застосування у різних галузях права та законодавства, як приватного, так і публічного характеру.

Як вказано у юридичній літературі, сьогодні низка галузей права містить у своєму правовому інструментарії договір (господарське, цивільне, трудове, адміністративне право тощо), що свідчить не про експансію (проникнення) однієї галузі права в іншу, а про безперервну еволюцію двох мегасистем – системи суспільних відносин та системи права – та відповідно про адаптацію права до нових тенденцій суспільного розвитку через процес спеціалізації. Відповідно договірна тематика є однією з найпопулярніших та найбільш актуальних саме

завдяки загальноправовій природі договору як універсального регулятора різних суспільних відносин, що виникають у різних сферах суспільного буття [121, с. 243].

Водночас, на наше переконання, при розгляді питання щодо можливості виокремлення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб як самостійних та окремих (господарський, адміністративний тощо), необхідно відштовхуватися не від їх суб'єктного складу, а від засад виникнення відносин на підставі таких договорів. Будь-які договори, які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників є за своєю правовою природою і родовими ознаками цивільно-правовими, а віднесення їх, для прикладу, до господарських, може відбуватися за видовими характеристиками суб'єктного критерію.

Такої ж думки дотримується Верховний Суд України (далі – ВСУ) в Інформаційному листі від 26.12.2005 р. «Щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами». Зокрема, відповідно до позиції ВСУ, якщо суб'єкти владних повноважень, хоч і на реалізацію власних функцій, проте вільно: а) укладають договір згідно з правилами ЦК України; б) домовляються про зміст і обсяг прав чи обов'язків під час укладання такого договору; в) мають право на відмову від його укладення, – то відповідний договір має трактуватися як цивільний чи господарський, а не як адміністративний [524]. Тобто, у цьому випадку відсутні відносини влади-підпорядкування, а усі учасники такого договору є рівними по відношенню один до одного.

Разом з тим, О.А. Беяневич вказує, що широка сфера застосування конструкції договору в різних галузях права визначається комунікативністю як сутнісною характеристикою членів суспільства та їх спільнот [24, с. 507]. При цьому, на нашу думку, поширеність договору як регулятора відносин між їх учасниками, все ж зумовлюється не комунікативністю, а загальноправовими

гарантіями свободи, яка у вузчому розумінні охоплює принцип свободи договору.

І закон, і рішення суду, і адміністративний акт виступають видами форм реалізації цивільної правосуб'єктності. Для юридичних осіб видами форм реалізації цивільної правосуб'єктності виступатимуть також статутні документи, рішення органів управління юридичної особи. Але найпоширенішою та найдоцільнішою формою реалізації правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин постає цивільно-правовий договір [122, с. 85]. Реалізуючи таку правосуб'єктність, учасники цивільних правовідносин вправі створювати різні об'єднання, наділяючи їх за допомогою договору також певним обсягом правосуб'єктності. У подальшому зміст прав та обов'язків конкретного об'єднання, як суб'єкта тих чи інших правовідносин, має визначатися виходячи саме із умов відповідного договору.

Правова мета договору залежить від виду договору. Індивідуальний договір спрямований на встановлення, зміну чи припинення правовідносин, тоді як метою нормативного договору є встановлення, зміна чи скасування норм права [258, с. 24]. Також важливою в контексті загальнотеоретичної характеристики договору є постановка питання про його функції. Договір можна розглядати як соціально-правовий інститут, який повинен забезпечити виконання трьох функцій – регулюючої, інтегруючої і посередницької, що створить цілісну систему, здатну швидко пристосовуватися до умов, що змінюються і реагувати на загрози ризиків [309].

С.О. Сліпченко стверджує, що договір, як норма цивільного права, договір як юридичний факт та договір, як правовідношення, входять до механізму правового регулювання цивільних відносин, а тому виконують у тій чи іншій мірі регулятивну функцію [420, с. 55]. Регулююча функція визначає зовнішні та внутрішні параметри конструювання соціальної реальності й охоплює, зокрема, такі аспекти, як правотворчість, управління і планування, а також упорядкування суспільних відносин. Інтегруюча функція спрямована на появу, відтворення гнучких, адаптованих до динаміки структур та взаємозв'язків. Своєю чергою

посередницька функція забезпечує сталість нормативних й організаційних утворень; у такому випадку договір постає альтернативною моделлю та процедурою вирішення соціальних конфліктів [258, с. 27-28]. Договір по суті являється одночасно регулятором відносин між його учасниками, засобом їх координації на принципах вільного волевиявлення, рівності та майнової самостійності, інформативним, охоронним та гарантійним механізмом.

Економічна природа договірного права також реалізується через низку інституційних функцій. До них належать: узагальнення всієї сукупності інформації, яка потрібна сторонам для ведення своєї діяльності; зниження рівня невизначеності; економія витрат часу; координаційна; регулююча [97, с. 11]. При цьому, у літературі зазначено, що залежно від мети застосування договірного регулювання та від намірів учасників відносин, інформаційна функція може виходити на перший план або залишатися в «тіні» регулятивної, охоронної чи забезпечувальної функції [139, с. 120].

Отже, вважаємо за можливе зазначити, що в узагальненому вигляді, цивільно-правовий договір виконує регулюючу, інтегруючу, посередницьку, охоронну, забезпечувальну, інформаційну та координаційну функції.

На підставі аналізу перелічених вище функцій цивільно-правового договору, переконані, що, виконуючи інтеграційну функцію, він є формою реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання незалежно від наявності чи відсутності статусу юридичної особи у таких об'єднаннях.

Під правовою формою реалізації цивільної правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин розуміють елемент механізму цивільного регулювання відносин за їх участі – правову підставу, через яку останні набуватимуть конкретних цивільних прав та обов'язків. Власне, сама сутність поняття «форма реалізації цивільної правосуб'єктності» залишається нез'ясованою. Крім того, варто констатувати застосування в літературі в якості синонімів такі поняття, як «форма реалізації цивільної правосуб'єктності», «спосіб реалізації цивільної правосуб'єктності», «форма участі у цивільних правовідносинах» [122, с. 81-82].

Однак, на нашу думку, перелічені поняття не є синонімічними. Форма реалізації цивільної правосуб'єктності повинна визначатися через характеристику юридичного факту, у зв'язку з яким виникають цивільні права та обов'язки (наприклад, укладення договору, складення заповіту тощо). Спосіб реалізації цивільної правосуб'єктності характеризує певну дію чи систему дій, за допомогою яких учасники цивільних правовідносин реалізовуватимуть свою правосуб'єктність (наприклад, укладення договору за результатами конкурсу чи аукціону тощо). Своєю чергою форма участі у цивільних правовідносинах може бути як прямою (безпосередньою), так і непрямую (опосередкованою) (наприклад, укладення договору через представника).

При цьому актуальними залишаються і питання правової природи відносин учасників створюваних договірних об'єднань фізичних та/чи юридичних осіб.

Зокрема, деякі вчені вважають, що відносини, які виникають між учасниками господарських об'єднань, є корпоративними. О.М. Вінник акцентує свою увагу на корпоративному характері устрою цих юридичних осіб [61, с. 128-129]. Однак О.В. Джуринський стверджує, що ці відносини є внутрішньокорпоративними, оскільки поєднують у собі риси організаційно-господарських та майново-господарських відносин [110, с. 73]. Окрім того, В.О. Джуринський переконаний, що від корпоративних відносин внутрішньокорпоративні відрізняються тим, що виникають у зв'язку з координацією виробничої, наукової та іншої діяльності суб'єктів цих відносин [111, с. 100-101]. Власне, деякі автори стверджують, що корпоративні правовідносини можуть розглядатись як індивідуалізований суспільно-правовий зв'язок між засновниками й учасниками юридичної особи та самою юридичною особою, який є результатом впливу норм корпоративного права на відповідні суспільні відносини [410, с. 8]. Корпоративні відносини відрізняються від інших вольових відносин, зокрема, тим, що підставою їхнього виникнення є акт узгодження волі їхніх учасників, і за згодою останніх встановлюється особливий порядок реалізації фактичної можливості володіння, реалізації та розпорядження майном [35, с. 265].

На нашу думку, корпоративний характер відносин учасників об'єднань фізичних та/чи юридичних осіб не є загальним правилом, та залежить від багатьох чинників, серед яких: наявність статусу юридичної особи, кількість засновників (учасників), право на участь в управлінні, одержання дивідендів чи майна у разі ліквідації і т. д.

Необхідно також зауважити, що важливим напрямом розвитку договірного законодавства України є його адаптація до стандартів ЄС. Економічні інтеграційні процеси потребують відповідної правової інтеграції, зокрема, поступового наближення правового забезпечення майнових відносин товарного характеру в Україні до умов внутрішнього ринку ЄС, до правових засад і принципів, що діють на цьому ринку, з метою досягнення сполучності з нормами права ЄС та країн-членів, а згодом – гармонізації, а також уніфікації в деяких галузях [59, с. 5]. Інституції ЄС розглядають договірне право як пріоритетну галузь гармонізації, при цьому вказуючи, що договірне право інтегровано в безмежну правову «павутину», і тому необхідність створення Зводу приватного права ЄС безсумнівна [478, с. 133]. На думку В.В. Луця, на цьому шляху має бути проведена велика робота з усунення дублювання та розбіжностей у сфері договірного права, з оновлення масиву підзаконних нормативно-правових актів, а також договірної та судової практики щодо застосування цивільного і господарського законодавства [213, с. 55].

На сьогодні в Україні у сфері договірного регулювання відносин щодо створення об'єднань фізичних та юридичних осіб склалося чимало проблем, які уже давно знайшли своє вирішення у європейському праві. Це стосується, зокрема, принципів тлумачення договорів, обов'язку конфіденційності, переддоговірної відповідальності, підстав недійсності і т. д.

Зокрема, В.В. Шабуніна зазначає, що справжнє європейське приватне право починає своє існування саме там, де є потреба – в юридичній практиці, але можна лише сподіватися на те, що національні норми не будуть узгоджуватися просто заради самої гармонізації; уніфікація норм не повинна завжди бути самоціллю, особливо, якщо її результат означав би знищення застосовуваного права, якості

правових норм, принаймні для деяких держав – членів ЄС [507, с. 61]. У літературі також зазначено, що за ініціативою ЄС у цій сфері у 2004 році створено Об'єднану мережу з Європейського приватного права, до якої увійшли провідні науковці, у тому числі і з Групи щодо вивчення Європейського Цивільного кодексу та наукової групи Європейської дослідницької групи чинного приватного права ЄС. Результатом праці цієї групи стала розробка у 2008 році «Проекту Загальної системи підходів» (Draft Common Frame of Reference – DCFR). На переконання Р.О. Стефанчука, саме цей проект на сьогодні є тією найближчою стратегічною законодавчою ініціативою в ЄС. І саме це буде майбутньою правовою політикою, яку треба враховувати в тому числі у процесі розроблення власної правової політики в Україні. Адже можливість вивчення вказаних процесів дасть змогу підготувати нову методологічну базу для зміни основних засад формування українського цивільного законодавства, сприятиме його мобільності до потреб сучасності в контексті входження України до Європейського простору. Крім цього, вивчення вказаної кодифікаційної роботи допоможе глибше зрозуміти як цивільне законодавство європейських країн, так і межі його уніфікації та зближення [447, с. 29]. З цього погляду важко переоцінити роботу, виконану творцями DCFR. Серед них були представники всіх держав – учасників Євросоюзу, тому при розробці DCFR аналізували і враховували практику країн і континентального, і загального права [235, с. 3].

У зв'язку з цим, досліджуючи договір як форму реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання, необхідно проаналізувати, зокрема, такі документи, як Принципи Європейського договірного права, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Проект Загальної системи підходів та Звід принципів, правил і вимог *lex mercatoria* CENTRAL.

У літературі зазначено, що принципи європейського договірного права розроблені Комісією з європейського договірного права, яку очолював відомий датський юрист Оле Ландо. Принципи є так званим квазінормативним актом, джерелом «м'якого приватного права» ЄС. На думку Г. Чижикова, їх практичне значення полягає у тому, що з огляду на ст. 627 ЦК України, а також ст. 1:101

(Застосування Принципів), 1:102 (Свобода договору) Принципів, українські суб'єкти господарювання можуть використовувати у своїх договорах положення Принципів Європейського договірної права. Використовувати положення Принципів європейського договірної права можна як щодо міжнародних трансакцій, так і у внутрішньому торговельному обороті [310, с. 6]. При цьому, Оле Ландо вказував, що Принципи Європейського договірної права є приватною ініціативою, і внаслідок цього вони не є ні національним, ні наднаціональним, ані міжнародним правом [586]. З іншого боку, І.А. Діковська зазначає, що закріплення принципів права у законодавстві створює можливість їх застосування державними судами, однак не змінює їх якості [117, с. 16].

У наукових джерелах відзначено, що, попри всі розбіжності у підходах до уніфікації європейського контрактного права у формі його кодифікації, «європеїзація» договірної права успішно реалізується у формі його гармонізації, яка має набути її вищої форми правової аккультурації. З огляду на справжні причини кризи кодифікації європейського контрактного права, Україна має переглянути свою концепцію адаптації законодавства до права ЄС і розгорнути широкомасштабну програму гармонізації свого приватного права з європейським правом [70]. Відтак, слушним є висновок А. Омельченка, що законодавство України дозволяє суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності використовувати Принципи в договірних відносинах зі своїми контрагентами. Таке використання, на думку А. Омельченка, надасть додаткових можливостей для підвищення ефективності правового регулювання зовнішньо-економічних договірних відносин [247, с. 41]. Для прикладу, І.А. Діковська зазначила, що міжнародні уніфіковані акти покладають на потерпілу сторону обов'язок сприяти зменшенню збитків, що є одним із проявів принципу добросовісності під час реалізації прав та обов'язків сторін; для зменшення збитків потерпіла сторона має вжити «розумних заходів». Відповідності заходів критерію «розумності» досягають у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи. Однак загалом автор вважає за можливе зробити висновок, що такі заходи можуть полягати в укладенні замінюючих правочинів, вжитті заходів із запобігання зіпсуття товару,

припинення використання певного об'єкта після того, як у ньому були винайдені дефекти та ін. За певних умов розумними можуть визнаватися заходи, що мали на меті зменшення шкоди, але фактично призвели до її збільшення [116, с. 85-86].

Аналіз останніх тенденцій реформування торговельного та цивільного законодавства країн ЄС свідчить про те, що Принципи використовуються як «модель» для вдосконалення внутрішнього законодавства європейських держав, що підтверджує тенденцію випереджаючого розвитку торгового права всередині приватного та його впливу на вдосконалення цивільного законодавства [3, с. 120].

Очевидно, що найуспішніші моделі регулювання цивільних відносин, у тому числі тих, що виникають у зв'язку зі створенням договірних об'єднань осіб, необхідно закріпити у вітчизняному законодавстві України.

Актуальним є твердження Р.О. Стефанчука, опубліковане у фаховому виданні «Університетські наукові записки» у 2009 році, згідно з яким ми маємо усвідомлювати те, що формування правової політики в Україні не повинно бути обмеженим наведенням порядку у нормотворчій діяльності; ми, будучи повноцінним учасником світових процесів, зобов'язані враховувати тенденції світового глобалізму, в тому числі і в сфері правової політики [448, с. 44].

Отже, провівши детальний теоретичний аналіз Зводу принципів, правил і вимог *lex mercatoria CENTRAL* [403], Принципів Європейського договірного права [311], Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА [312], Проекту загальної системи підходів [235], порівнявши їх із нормами вітчизняного цивільного законодавства, вважаємо за можливе зробити висновок, що в умовах адаптації чинного законодавства України до права ЄС у частині правового регулювання договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, зокрема, необхідно внести зміни, які полягали б у такому:

– нормативному закріпленні презумпції професійної компетентності сторін договорів про створення об'єднань осіб (відповідно до ст. І.9 Зводу принципів, правил і вимог *lex mercatoria CENTRAL*, існує презумпція професійної компетентності і рівності сторін міжнародного торгового договору. У зв'язку з чим сторони не можуть посилалися на незнання значущості договірних

зобов'язань, щодо яких вони досягли домовленості). Для прикладу, договірні зобов'язання можуть бути явними і такими, що маються на увазі. Про існування зобов'язань, що маються на увазі, можуть свідчити природа і мета договору; усталена практика взаємовідносин між сторонами; торгові звичаї; принципи добросовісності і чесної ділової практики; принцип розумності. Відповідно, сторона, яка не виконала такі зобов'язання згідно з договором про створення об'єднання осіб не може посилається на свою професійну некомпетентність задля уникнення відповідальності;

– врегулюванні правил перегляду умов договорів про створення об'єднань осіб (для прикладу, у разі якщо сторони прийняли рішення про внесення змін до Статуту у зв'язку зі зміною розміру статутного капіталу та про перерозподіл часток учасників, і, відповідно, існує необхідність відображення розміру цих часток у засновницькому договорі). Так, згідно з ст. IV.5.6 Зводу принципів, правил і вимог *lex mercatoria CENTRAL*, відповідно до принципу добросовісності, кожна сторона має обов'язок перегляду договору в разі, якщо існує необхідність адаптувати його до нових обставин, а продовження виконання договору не може бути припинене в односторонньому порядку. При цьому, необхідно враховувати, що згідно з нормами ст. 652 ЦК України [496], зміну умов договору допускають, якщо інше не встановлено договором чи не впливає із суті зобов'язання, за згодою сторін або, у виняткових випадках, на підставі судового рішення в силу істотної зміни обставин, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом;

– закріпленні обов'язку конфіденційності (згідно з ст. IV.5.13 Зводу принципів, правил і вимог *lex mercatoria CENTRAL*, якщо в процесі переговорів стороні стає відома інформація, яка іншою стороною визнається конфіденційною, вона зобов'язана не розголошувати цю інформацію чи використовувати в своїх цілях, незалежно від того, чи був укладений договір. В іншому випадку потерпіла сторона може вимагати компенсації в розмірі прибутку, отриманого від використання такої інформації). При цьому чинним законодавством України

жодних дієвих механізмів захисту інтересів потерпілої сторони в таких випадках не передбачено;

– врегулюванні питань відповідальності майбутніх сторін договорів про спільну діяльність. Так, відповідно до ст. IV.7.1. Зводу принципів, правил і вимог *lex mercatoria CENTRAL*, сторона, яка недобросовісно припинила переговори (зокрема, коли вона підтвердила свій намір укласти договір) несе відповідальність за збитки, завдані іншій стороні («*culpa in contrahendo*»). Згідно з п. 2 ст. 2:301 Принципів Європейського договірного права також передбачено, що сторона, яка проводила переговори або перервала переговори з порушенням вимог сумлінності і чесної ділової практики, несе відповідальність за збитки, завдані цим іншій стороні. Подібно, відповідно до ст. II.-3:301 DCFR, особа, яка вступила в переговори, зобов'язана вести їх сумлінно і чесно та не припиняти переговори у випадках, коли це суперечитиме принципам добросовісності і чесної ділової практики; цей обов'язок не може бути виключеним або обмеженим договором. Аналогічно, у ст. 2.15 Принципів УНІДРУА встановлено, що сторона, яка веде або перериває переговори недобросовісно, є відповідальною за збитки, завдані іншій стороні. Своєю чергою, виходячи зі змісту ЦК України, оферта підтверджує намір особи, яка її зробила, вважати себе зв'язаною договором у разі її прийняття. Стосовно договорів про спільну діяльність (зокрема, про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб, які укладають у вигляді єдиного документа), можливі численні ситуації при яких одна із сторін, підтвердивши свій намір бути зобов'язаною у разі підписання відповідного договору, у подальшому ухиляється від його укладення. При цьому інтереси другого (добросовісного) учасника, який до цього міг понести уже значні витрати, пов'язані з укладенням чи виконанням майбутнього договору (транспортні витрати, витрати у зв'язку із капіталізацією необхідних активів, витрати на правову допомогу, економічний аналіз наданих їй іншою стороною документів тощо) згідно з правом України є абсолютно незахищені. Тому, у вітчизняному законодавстві також необхідно передбачити можливість притягнення до відповідальності особу, яка недобросовісно припинила переговори (зокрема, коли вона підтвердила свій намір укласти

договір про спільну діяльність) за збитки, завдані іншій стороні (сторонам). Наведене слугуватиме не тільки стимулом до добросовісності учасників, які виявили намір здійснювати спільну діяльність, але й забезпечить вищий ступінь правової визначеності в їх відносинах, що своєю чергою сприятиме покращенню інвестиційного клімату нашої держави та залученню до спільної діяльності іноземних суб'єктів господарювання;

– закріпленні положення, згідно з яким, у разі, якщо договір про створення об'єднання осіб складений на двох і більше мовах і не вказано, який з варіантів має перевагу, за невідповідності між ними перевагу віддають тлумаченню, заснованому на тому варіанті, мовою якого договір був складений спочатку (ст. 5:107 Принципів Європейського договірного права);

– встановленні в цивільному законодавстві України положення, відповідно до якого, сторона договору про створення об'єднання осіб, який визнаний недійсним, може вимагати від іншої сторони відшкодування збитків у розмірі, необхідному для відновлення попереднього майнового становища, якщо інша сторона знала або повинна була знати про підстави недійсності договору на момент його укладення (схоже положення міститься у ст. 15:105 Принципів Європейського договірного права) [530, с. 26-28; 566, с. 122-123];

– наданні сторонам (учасникам) договорів про створення об'єднань осіб широкої автономії волі (свободи) з приводу узгодження змісту цих договорів та наділення на підставі договору необхідним обсягом правосуб'єктності створюваних об'єднань (для прикладу, у праві окремих європейських країн, зокрема Польщі, поділ суб'єктів права на фізичних та юридичних осіб не має вирішального значення, адже існує ще одна категорія суб'єктів прав та обов'язків – організацій, що можуть наділятися юридичною дієздатністю, проте не визнаватися юридичними особами).

1.2. Загальнотеоретична характеристика договорів як правової форми існування об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України

Сфера застосування інституту договору істотно розширена ЦК України. Зокрема, вона охоплює відносини від класичних договорів до їх нових різновидів, які не були передбачені раніше діючим законодавством.

Договірний тип виділяється за специфікою матеріальних відносин, що опосередковується договором, або колом юридичних умов, об'єктивно необхідних для утворення цього договірної зобов'язання. Коли ж договори подібні як за покладеними в їх основу матеріальними відносинами, так і за істотними умовами, вони співвідносяться між собою як різновиди одного і того ж договірної типу. Своєю чергою, якщо укладений договір опосередковує два або кілька різнорідних відносин та об'єднує умови, об'єктивно необхідні для формування зобов'язань різних типів, він стає змішаним договором [156, с. 37-38].

У ст. 6 ЦК України вміщена низка положень, що стосуються співвідношення актів цивільного законодавства і договору:

по-перше, сторони мають право укладати договори, не передбачені актами цивільного законодавства (так звані непонайменовані договори), за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства;

по-друге, в понайменованих договорах сторони на свій розсуд можуть врегульовувати ті відносини, які не врегульовані актами цивільного законодавства;

по-третє, сторони в договорах, що укладаються ними, мають право відступати від положень актів цивільного законодавства, врегульовуючи свої відносини на власний розсуд [415, с. 56].

Поняття договору про створення об'єднань фізичних та або юридичних осіб доцільно розглядати у широкому (доктринальному) та вузькому значеннях. У широкому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних

осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на встановлення, зміну чи припинення їхніх цивільних прав та обов'язків щодо заснування договірних форм об'єднань з метою одержання прибутку або досягнення іншої правомірної мети [530, с. 30; 550, с. 210]. Для прикладу, створюючи корпорацію, засновники цього об'єднання делегують окремі повноваження централізованого регулювання діяльності кожного з них органам управління корпорації і, як наслідок, їхня домовленість може спрямовуватися не тільки на встановлення нових цивільних прав та обов'язків, але й на зміну чи припинення існуючих. Зрештою, як слушно зазначила С.І. Шимон, правочин являє собою дії, задані на майбутнє, отже, як елемент фактичного складу він завжди спрямований на зміну правовідношення на майбутнє [514, с. 320].

У вузькому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на утворення об'єднання із визначеним за згодою їх учасників обсягом правосуб'єктності. Договори про створення об'єднань фізичних та або юридичних осіб можуть набувати різних організаційних форм, зокрема: засновницького (установчого) договору, меморандуму декількох осіб, договору простого товариства, інших непойменованих договорів тощо.

У літературі зазначено про тотожність понять «договір» та «угода», а також вказано, що не кожний правочин є договором, а лише той, який опосередковує обопільну домовленість двох або більше осіб, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [493, с. 504]. Система цивільно-правових договорів – це складна внутрішня організація побудови структури договорів на основі їх ієрархічного поділу за обраним критерієм на класи, типи, види та різновиди, яка відображає їх диференціацію та взаємопов'язаність [246, с. 10].

Отже, система цивільно-правових договорів становить сукупність їх окремих видів з дотриманням принципів взаємозв'язку і логічної послідовності. Відповідно, і система договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних

осіб передбачає одночасно як існування спільних для них ознак, так і рис, що дають змогу їх диференціювати один від одного.

Роблячи загальнотеоретичну характеристику договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, варто вказати, що, керуючись чинним законодавством України, за наслідками їх укладення може створюватися суб'єкт як зі статусом, так і без статусу юридичної особи.

В юридичній літературі існують різні підходи з приводу суті юридичної особи. Коротко треба зазначити про існування: теорії фікції, згідно з якою юридична особа є створеним законодавцем у практичних цілях абстрактним поняттям [41, с. 164-165; 89, с. 78]; теорії цільового майна чи персоніфікованої цілі, що розглядає юридичну особу лиш в якості майна, призначеного служити певній меті [92, с. 110]; теорії інтересу, відповідно до якої юридичну особу розглянуто як захищені законодавством інтереси групи людей [74, с. 90]; органічної теорії, що визначає юридичну особу як реально існуючий організм [41, с. 174-176]; реалістичної теорії, яка передбачає визнання юридичної особи як певної інтелектуальної реальності, створеної людським розумом [95, с. 18]; теорії колективу [51, с. 48], теорії держави [453, с. 48], теорії директора [461, с. 124-125], теорії персоніфікованого майна [94, с. 76-77]), теорії соціальної реальності [505, с. 43-50] і т. д. При цьому у сучасних наукових джерелах акцентують увагу, що в економічних ринкових відносинах їх суб'єкти виступають не як особистості, а в першу чергу як економічні суб'єкти, волю яких визначають економічні закономірності [16].

У будь-якому разі відмінними ознаками корпорації (юридичної особи) вважають такі:

- 1) є суб'єктом права, відмінним від фізичної особи;
- 2) володіє безперервним правонаступництвом, тобто її існування підтримується постійним наступництвом нових осіб, котрі заміщають, тих котрі померли або вибули іншим шляхом [596, с. 1].

ЦК України [496] визначає поняття юридичної особи, з якого випливає, що обов'язковими ознаками юридичної особи як організації є: її створення та

реєстрація у встановленому законом порядку; наявність власної цивільної правоздатності і дієздатності, а також відокремленого майна; можливість самостійно виступати в цивільному обороті, а також бути позивачем та відповідачем у суді.

На цей час в Україні задекларовано здійснення глибоких соціально-економічних перетворень, а посилення приватно-правових засад у вітчизняному секторі економіки має сприяти залученню в цивільний оборот якомога більше конкурентоспроможних учасників. Чинне законодавство України при регламентації відносин щодо створення договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб за загальним правилом керується необхідністю наділення їх статусом юридичної особи (асоціації, корпорації, повні товариства, командитні товариства, адвокатські об'єднання тощо) і лише в окремих випадках прямо визначає відсутність такого статусу (просте товариство). Крім цього, відповідно до змісту ст. 118, 119 ГК України, об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань [84].

Зокрема, В.І. Борисова звернула увагу, що, для прикладу, релігійні об'єднання (зокрема, Українська Автокефальна Православна Церква та інші, котрі діють на території України) не є суб'єктами цивільного права, однак у цивільному обороті вони представлені управліннями або центрами, яким надано права юридичної особи [34, с. 124]. За практикою Європейського суду з прав людини, оскільки релігійні громади традиційно існують у вигляді організованих структур, то ст. 9 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року, яка передбачає право кожного на свободу думки, совісті та релігії, має тлумачитися відповідно до її ст. 11, яка гарантує кожному свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами та захищає об'єднання громадян від невинного втручання з боку держави; релігійні зібрання підпадають під захист статті 11 Конвенції, яка поширює свою дію як на приватні зібрання, так і на зібрання у публічних місцях, а також на статичні зібрання і публічні процесії

(п. 112 Рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14.06.2007 р., п.п. 15, 25 Рішення у справі «Баранкевич проти Росії» від 26.07.2007 р.) [395].

Іншими міркуваннями, здебільшого, керувався законодавець європейських країн, наділяючи в основному статусом юридичних осіб товариства об'єднання капіталів. Так, 97 % підприємців у Федеративній Республіці Німеччина зареєстровано в організаційно-правовій формі товариств з обмеженою відповідальністю [103, с. 46]. При цьому, за правом Німеччини, Японії, Швейцарії юридичні особи приватного права поділяються на союзи та установи. Союзи – об'єднання осіб, що мають такі відмінні риси: а) наявність загальної мети, яку визначили члени об'єднання; б) мають структуру, що забезпечує організаційну єдність; в) незалежність існування об'єднання від зміни осіб, які до нього входять. До того ж союзи у названих країнах поділяються на такі, що мають на меті отримання прибутку (господарські союзи), та такі, що не мають на меті отримання прибутку (негосподарські союзи) [489, с. 71]. У Швейцарії союзи – об'єднання осіб – іменуються корпораціями [419, с. 68].

У Франції до юридичних осіб приватноправового характеру також відносять союзи. Союзи можуть бути таких видів: асоціації, товариства та об'єднання за економічними інтересами. Асоціації Франції – це об'єднання осіб, які не мають на меті отримання прибутку. Діяльність їх спрямована на досягнення соціальних, культурних, наукових, благодійних, тобто ідеальних цілей. Асоціації у Франції бувають такими, що визнані суспільно корисними (анонімне товариство алкоголіків), та такими, що не визнані суспільно корисними (товариство неблагозвучних прізвищ), причому перші з них мають більш широкі права, ніж останні. Об'єднання ж за економічними інтересами не має безпосередньої мети отримання прибутку. Головне завдання – проведення єдиної економічної політики учасників [489, с. 71-72].

У Великобританії компанії, зареєстровані відповідно до Закону про компанії, чи згідно з раніше чинними законодавчими актами, поділяються на дві основні категорії, а саме: публічні компанії та приватні компанії. Публічна компанія

визначається як компанія з відповідальністю учасників у межах належних їм часток або компанія з відповідальністю учасників у гарантованих ними межах, та є такою, що має статутний капітал; при цьому установчий договір такої компанії стверджує, що вона є публічною та відповідає умовам Закону про компанії щодо найменування, розміру номінального статутного капіталу та стосовно неї реєстратор компаній повинен видати сертифікат про інкорпорацію, в якому зазначено, що вона є публічною компанією. Усі інші компанії, зареєстровані відповідно до Закону про компанії є приватними компаніями [590, с. 3].

Публічною компанією, отже, є компанія з відповідальністю, обмеженою сумою, що підлягає сплаті за акції, або обмеженою гарантією, і має акціонерний капітал: а) чий сертифікат про інкорпорацію стверджує, що вона є публічною компанією, і б) у відношенні якої вимоги Закону про компанії 2006 року або попередніх Актів про компанії щодо реєстрації або перереєстрації як публічної компанії були виконані на або після відповідної дати [581].

При цьому компанія є корпорацією і, керуючись цим, особою в очах закону зовсім відмінною від індивідуумів, які є її членами. Як самостійна особа, компанія може володіти майном, мати права та бути суб'єктом відповідальності і вона не утримує майно як агент чи довірена особа для своїх учасників [588], а останні не можуть позиватися індивідуально чи колективно в інтересах компанії проти третіх осіб, окрім виняткових обставин [583]. Компанії повинні сформувати власний статутний капітал. Водночас, компанії з необмеженою відповідальністю можуть мати або не мати статутного капіталу [579, с. 41].

Зокрема, В.В. Луць до цивільно-правових договорів, що застосовуються у підприємницькій діяльності відносить такі:

- договори про передачу майна у власність, повне господарське відання чи оперативне управління;
- договори про передачу майна у тимчасове користування;
- договори про виконання робіт;
- договори про надання послуг;
- договори на передачу результатів інтелектуальної діяльності;

- договори про спільну діяльність, куди належать, зокрема, установчий договір та угоди про науково-технічне співробітництво) [214, с. 39-40].

Натомість Н.О. Саніахметова дотримується іншої думки, вказуючи, що установчий договір є відмінним від договору про сумісну діяльність. При цьому, основна відмінність установчого договору від договору про сумісну діяльність, на її переконання, полягає в тому, що спільні дії засновників здійснюються саме з метою створення нової юридичної особи, у діяльності якої вони потім беруть участь. У зв'язку з цим, вчена віднесла установчий договір до окремої групи підприємницьких договорів, відокремленої від договорів про сумісну діяльність [401, с. 33].

Вважаємо, що така позиція є спірною. Установчий договір за своєю природою є цивільно-правовим та може бути віднесений до договорів про спільну діяльність. Підтвердженням цьому слугує правова позиція ВСУ, висловлена у Постанові від 9 грудня 2015 року (справа № 3-1017Гс15), у якій вказано наступне: «...згідно з положеннями ст. 142 ЦК України якщо товариство з обмеженою відповідальністю створюється декількома особами, вони у випадку потреби визначають відносини між собою щодо створення товариства на підставі договору, який укладають у письмовій формі і в якому встановлюють порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо його створення, розмір статутного капіталу, частку у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови. Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю не відноситься до установчих документів і не регулює відносини між його учасниками при здійсненні діяльності товариством. Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю припиняє свою дію після досягнення мети – створення і державної реєстрації у встановленому порядку товариства та має відповідати загальним вимогам, що пред'являються до правочинів. Тобто основною метою договору про створення товариства з обмеженою відповідальністю є встановлення та регламентація певних зобов'язальних відносин засновників у процесі створення юридичної особи і до моменту її

державної реєстрації...»; «...у справі, що розглядалася, судами було встановлено, що меморандум(угоду про співробітництво) сторони уклали з метою отримання прибутку та його розподілу, для чого кожна зі сторін робить свій внесок(коштами, роботою, передачею прав на об'єкт інтелектуальної власності). При цьому меморандум продовжував діяти після реєстрації товариства, на його виконання складено акти виконаних робіт, прийнято доповнення до меморандуму про розподіл і виведення коштів (прибутку) на особисті рахунки сторін. У доповненнях сторони підтвердили продовження дії умов меморандуму щодо розподілу прибутків і надання повної інформації про рух коштів за проектом. Внески Сторін у розвиток спільного інтернет-проекту, передбачені меморандумом, не є внесками до статутного капіталу товариства...»; «...аналіз наведених норм матеріального права у взаємозв'язку з установленими судами обставинами справи, на думку ВСУ, засвідчив про наявність між сторонами у цій справі зобов'язальних правовідносин за договором, який за своєю правовою природою є договором простого товариства, оскільки меморандум не містить істотних умов, передбачених законом для договорів про заснування товариства (порядок заснування, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частки у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови), натомість визначає зобов'язання Сторін щодо об'єднання своїх вкладів і спільної діяльності з метою одержання прибутку, його розподілу, доступу до інформації щодо діяльності проекту, відповідальності Сторін за порушення зобов'язань, їх участь у результатах спільних дій. Ураховуючи викладене, суди апеляційної та касаційної інстанцій неправильно застосували норми матеріального права і дійшли помилкового висновку про наявність між сторонами корпоративних відносин у спорі, який розглядається...» [281].

Отже, як вже вказано установчі договори за своєю правовою природою належать до договорів про спільну діяльність. Останні передбачають широке коло договорів, в тому числі як ті, що укладають з метою створення юридичної особи, так і ті, що не передбачають заснування нової юридичної особи.

ЦК України надає нормативне визначення односторонніх та двосторонніх договорів. Згідно зі ст. 626 ЦК України, договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони. Договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору. У такому випадку права та обов'язки однієї сторони кореспондують правам та обов'язкам іншої [496].

Водночас, сторони (учасники) договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб не мають зустрічних еквівалентних майнових обов'язків, а тому характеристика їх за цим критерієм не може бути подана. З аналогічних міркувань їх не можна віднести до оплатних чи безоплатних.

Загальновідомою є правова характеристика договорів залежно від моменту укладення на реальні та консенсуальні. У випадках, коли для укладення договору достатньо тільки згоди сторін з усіх істотних умов у належній формі, договір вважається консенсуальним. Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії (ч. 2 ст. 640 ЦК України) [504, с. 12].

Р.Б. Шишка вважає, що потреба реальних та консенсуальних договорів відпала через інститути та форми забезпечення виконання договору [516, с. 68]. На нашу думку, питання визначення моменту укладення договору, а саме на цьому ґрунтується характеристика договорів як консенсуальних чи реальних, все ж не слід применшувати.

При цьому М.В. Оприско небезпідставно стверджує, що практичне значення досліджуваної проблематики полягає в тому, що в реальних договорах вчинення обумовленої дії (зокрема, передача майна) відбувається на стадії укладення договору і без її вчинення договір не можна вважати укладеним та таким, що породжує правові наслідки. Натомість у консенсуальних договорах вчинення обумовленої дії відбувається уже на стадії виконання договору, і невчинення цієї

дії не припиняє зобов'язань сторін, які виникли внаслідок його укладення [248, с. 37]. Для прикладу, В.М. Коссак зазначає, що інвестиційні договори можуть бути лише консенсуальними [182, с. 66-67].

На нашу думку, усі договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб належать до консенсуальних, адже керуючись специфікою відносин, які ними опосередковуються, відсутністю зустрічних прав та обов'язків в їх учасників, можливість їх укладення і подальшого виконання перебуває у прямій залежності від досягнення згоди щодо усіх істотних умов у належній формі. Продовжуючи вказану проблематику, варто також відзначити, що усі договори, які належать до цієї групи, не можуть бути укладені в усній формі [530, с. 38; 542, с. 73].

Зокрема, О.С. Іоффе, зазначав, що фідучіарний характер властивий лише тій угоді, сутність якої спирається на взаємну довіру її учасників [157, с. 208]. Подібно, Г.Ф. Шершеневич стверджував, що правовідносини, яким притаманна фідучіарність, засновані на взаємній довірі та на припущенні чесності і здатності у контрагентів [512, с. 662]. Р.А. Майданик вказує, що у широкому розумінні під довірчими треба розуміти цивільні правовідносини доброї волі, зміст котрих полягає у наданні права, більшого за звичайне, або захисті можливостей без суб'єктивного права, що ґрунтуються на добрій совісті та правових нормах або лише на добрій совісті і виникають за волевиявленням суб'єкта права (фідучіарний заклад, управління майном, дилерський договір), незалежно або всупереч його волі (*negotiorum gestio*, незаконне володіння, кондикційні зобов'язання), а також з недозрілих, вироджених та інших незавершених зобов'язань. У вузькому розумінні, на думку названого вченого, довірчими виступають цивільні правовідносини, уповноважений суб'єкт яких (фідучіарій) наділений фідучіарними, надмірними для досягнення мети повноваженнями на умовах правочинів доброї совісті (*obligationes bonae fidei*), зміст котрих визначається не їх умовою, а справжніми намірами сторін, або якщо вони незрозумілі – нормами моралі та правилами професійної етики про

добросовісність, розумність і чесну ділову практику, визнаними нормами права або звичаями [221].

Підтримуючи вказані позиції, вважаємо, що договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є фідучіарними. На етапі створення договірних об'єднань осіб, учасники цивільних відносин володіють вільною волею і на підставі власного волевиявлення приймають рішення щодо укладення досліджуваних договорів, керуючись при цьому не тільки своїми знаннями, намірами, бажаннями тощо, але й зважаючи на наявність особистих довірливих відносин з іншими учасниками. Без наявності таких довірчих відносин, на нашу думку, мета договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб не зможе бути досягнута.

Цивільно-правові договори можуть також належати до ризикових та неризикових. І.С. Тімуш зазначає, що поняття ризикового(алеаторного) договору як орієнтованої на вдачу, збіг обставин, випадок тощо угоди, в якій загальний розмір чи можливість самого існування зустрічного надання на момент укладення невідомий, що поставлено в залежність від включеного до юридичних умов цього правочину випадкового юридичного факту (дія або подія) і може викликати негативний (програші, збитки, шкода), позитивний (виграш, вигода, прибуток) або нульовий економічний результат [460, с. 4].

Як зауважує Р.А. Майданик, алеаторний договір містить умову, що робить неможливим точне обчислення на момент укладання договору вигоди і можливих збитків у разі виконання договору [219, с. 63]. У теорії і практиці господарювання поняття «ризик» є складним багатофакторним явищем, природа якого взаємозв'язана з такими поняттями, як «невизначеність», «імовірність», «умови невизначеності», «умови ризику» тощо. В економічному – «ризик» означає втрати (збитки), імовірність яких пов'язана з наявністю невизначеності (нестачі або недостовірності інформації), а також зиск і прибуток, отримати які можливо лише завдяки діям, пов'язаним із ризиком [226, с. 136].

Виходячи з наведених ознак, договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є ризиковими(алеаторними). На стадії укладення договорів про

створення об'єднань фізичних та юридичних осіб неможливо з абсолютною мірою визначеності врахувати ймовірність досягнення їх мети за результатами виконання чи обчислити прибутки або збитки.

Не менш важливими залишаються питання з'ясування можливості віднесення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб до інвестиційних договорів.

На думку П. Матюшка, інвестиційний договір (контракт) – це угода двох або більше учасників інвестиційної діяльності, змістом якої є взаємні права та обов'язки, спрямовані на реалізацію іноземних інвестицій з метою одержання прибутку або досягнення іншого соціального ефекту. Ключовим критерієм ідентифікації договорів інвестиційного характеру є економічна ефективність. Враховуючи цей ключовий критерій названий вище автор виокремив специфічні кваліфікаційні ознаки інвестиційних договорів, серед яких, зокрема: мета – одержання прибутку від використання інвестиції; довгостроковість; ризиковий фактор і т.д. [227].

У результаті тестування за допомогою ідентифікаційних ознак, О.Е. Сімсон підсумувала, що до договорів інвестиційного характеру належать договори про спільну інвестиційну діяльність, установчий договір, договір на придбання акцій на первинному ринку цінних паперів не в процесі приватизації, ліцензійні угоди, договір франчайзингу, лізингу, кредитний договір і деякі договори про надання послуг як інвестиції [417].

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [347], інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Виходячи зі змісту законодавчих актів, інвестиційна діяльність здійснюється на основі: інвестування фізичними особами, юридичними особами приватного права, асоціаціями, спілками, громадськими об'єднаннями тощо; інвестування юридичними особами публічного права; інвестування державою та органами місцевого самоврядування, зокрема, шляхом підтримки реалізації інвестиційних проектів за рахунок бюджетних коштів, позабюджетних фондів, позичкових капіталів; іноземного інвестування

відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування»; спільного інвестування.

Інвестиційна діяльність забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів і здійснення операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей.

Загалом, у літературі і на практиці, умовно виділяють чотири основні інвестиційні цілі: а) збереження майнових та/чи інтелектуальних цінностей; б) одержання поточного доходу від інвестування майнових та/чи інтелектуальних цінностей; в) досягнення результату, що полягає у поточному рості; г) одержання сукупного доходу від інвестування майнових та/чи інтелектуальних цінностей. Так, збереження майнових та/чи інтелектуальних цінностей є найбільш консервативною інвестиційною стратегією (її мета – мінімізувати ризики втрат); одержання поточного доходу від інвестування майнових та/чи інтелектуальних цінностей є стратегією направленою на якнайшвидше одержання прибутку від інвестицій; досягнення результату, що полягає у поточному рості розраховане на інвестування в об'єкти, які принесуть дохід у майбутньому; одержання сукупного доходу від інвестування майнових та/чи інтелектуальних цінностей є загальною стратегією та повинно враховувати усі чинники (як економічні, так і юридичні).

При цьому серед ознак інвестиційної діяльності в наукових та практичних джерелах виділяють мету одержання прибутку та(або) досягнення іншого корисного результату.

З іншого боку, варто наголосити, що інвестиційні відносини виникають у тих випадках, коли інвестор укладає договір про передачу майна(коштів) учасникам інвестиційної діяльності, які спрямовані на забезпечення реалізації інвестицій.

Інвестиціями вважають усі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладають в об'єкти господарської діяльності, в результаті чого може бути одержаний дохід або досягнутий соціальний ефект. Такими цінностями можуть бути:

– кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів);

- майнові права інтелектуальної власності;
- рухоме та нерухоме майно (;
- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);
- інші цінності [347].

Зважаючи на це, керуючись законодавчими положеннями про інвестиційну діяльність та про режим іноземного інвестування, вважаємо, що при визначенні можливості віднесення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб до групи договорів інвестиційного характеру, необхідно аналізувати зміст конкретного договору. Для прикладу, вкладом за договором про спільну діяльність можуть виступати ділова репутація, ділові зв'язки і т. п., проте такі не можуть визначатися інвестицією відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність». З іншого боку, право постійного користування земельною ділянкою не може бути вкладом за договором про спільну діяльність, хоча інвестиційним законодавством може трактуватися як інвестиція.

Подібні правила встановлені законодавством про господарські товариства. Зокрема, заборонено використовувати для формування статутного (складеного) капіталу господарського товариства бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу, векселі, майно державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом [324].

При цьому заборонено інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, встановлених законодавством України, а також порушує права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються

законом [347]. Зокрема, укладення інвестиційного договору всупереч зазначеним правилам слугуватиме підставою для визнання його недійсним (відповідна правова позиція висловлена у Постанові ВСУ від 16.01.2007 року у справі № 3-4544к06 [273]).

Отже, підсумовуючи, варто вказати, що договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, за своєю правовою природою належать до договорів про спільну діяльність, можуть передбачати діяльність, пов'язану із заснуванням або без заснування суб'єкта зі статусом юридичної особи, є консенсуальними, фидуціарними, алеаторними та можуть набувати інвестиційного характеру [530, с. 43; 541, с. 40].

Висновки до Розділу 1.

1. Договори, які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників є за своєю правовою природою і родовими ознаками цивільно-правовими, а віднесення їх до господарських може здійснюватися за видовими характеристиками суб'єктного критерію. Виконуючи інтеграційну функцію, досліджувані договори являються формою реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання незалежно від наявності чи відсутності статусу юридичної особи у створюваних об'єднаннях.

2. У вітчизняному законодавстві необхідно передбачити можливість притягнення до відповідальності особу, яка недобросовісно припинила переговори (зокрема, коли вона підтвердила свій намір укласти договір про спільну діяльність) за збитки, завдані іншій стороні (сторонам). Наведене слугуватиме не тільки стимулом до добросовісності учасників, які виявили намір здійснювати спільну діяльність, але й забезпечить вищий ступінь правової визначеності в їх відносинах, що своєю чергою сприятиме покращенню інвестиційного клімату нашої держави та залученню до спільної діяльності іноземних суб'єктів господарювання.

3. Необхідно закріпити положення, згідно з яким, у разі, якщо договір про створення об'єднання осіб складений на двох і більше мовах і не вказано, який з варіантів має перевагу, за невідповідності між ними перевагу віддають тлумаченню, заснованому на тому варіанті, мовою якого договір був складений спочатку.

4. Доцільно передбачити положення, відповідно до якого сторона договору про створення об'єднання осіб, який визнаний недійсним, може вимагати від іншої сторони відшкодування збитків у розмірі, необхідному для відновлення попереднього майнового становища, якщо інша сторона знала або повинна була знати про підстави недійсності договору на момент його укладення.

5. Поняття договору про створення об'єднань фізичних та або юридичних осіб доцільно розглядати у широкому (доктринальному) та вузькому значеннях. У широкому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на встановлення, зміну чи припинення їхніх цивільних прав та обов'язків щодо заснування договірних форм об'єднань з метою одержання прибутку або досягнення іншої правомірної мети. У вузькому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на утворення об'єднання із визначеним за згодою їх учасників обсягом правосуб'єктності.

6. Установчі договори за своєю правовою природою належать до договорів про спільну діяльність. Останні включають широке коло договорів, в тому числі як ті, що укладаються з метою створення юридичної особи, так і ті, що не передбачають заснування нової юридичної особи.

7. Сторони (учасники) договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб не мають зустрічних еквівалентних майнових обов'язків. Тому, не можна характеризувати їх як оплатні чи безоплатні.

8. Усі договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб відносяться до консенсуальних, адже виходячи із специфіки відносин, які ними опосередковуються, можливість їх укладення і подальшого виконання перебуває у прямій залежності від досягнення згоди щодо усіх істотних умов у належній формі. Договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб мають фідуціарний характер та можуть бути віднесені до групи ризикових (алеаторних), а також можуть набувати інвестиційного характеру.

РОЗДІЛ 2.

ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

2.1. **Методологія та історіографія дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб**

Вивчення проблем методології дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України перебуває у логічному взаємозв'язку насамперед від розуміння змісту поняття методології права. Саме поняття «методологія» (від грец. μέθοδος – правильний шлях, шлях дослідження) неоднозначно трактується в сучасній науці. У широкому значенні – це теорія людської діяльності, це діяльність пізнання, мислення або, якщо точніше, вся діяльність людства, враховуючи не лише власне пізнання, а й виробництво. У вузькому значенні під методологією розуміють сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження [133].

Методологія виконує такі функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; спрямовує, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [510, с. 56].

Система методології, у контексті дослідження договірних форм об'єднань осіб у цивільному праві України, має на меті дозволити:

- одержати наукові знання про динаміку відносин за участі досліджуваних суб'єктів;

- з'ясувати найбільш дієві способи та пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання об'єднань осіб на основі всебічності та об'єктивності;
- вивчити можливості врахування досвіду правового регулювання окреслених відносин зарубіжних країн, зокрема держав-членів ЄС;
- забезпечити уніфікацію поняттєвого апарату законодавчих актів у сфері регулювання створення, діяльності та припинення договірних об'єднань осіб.

Таким чином, у сучасній теорії права методологія розуміється як теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження [142, с. 25]. Методологія по суті передбачає аналіз принципів, методів, правил і постулатів, що підлягають до застосування при дослідженні наукової проблематики за певною процедурою, а також систематичне вивчення відповідних методів, які можуть бути застосовані в рамках такого дослідження.

Методологія є більш, ніж простою сукупністю чи набором методів. Вона покликана обґрунтувати філософський підхід, який лежатиме в основі конкретного наукового дослідження. Своєю чергою, науковий метод – це сукупність прийомів дослідження тих чи інших явищ, набуття нових або коригування чи інтеграція попередніх знань про ці явища. Щоб вважатися науковим, метод дослідження повинен бути заснований, зокрема, на доказах і емпіричних даних. Так, при дослідженні договірних форм об'єднань осіб у цивільному праві України проаналізовано судову практику судів першої та апеляційної інстанцій, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ), Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ), Вищого адміністративного суду України, ВСУ, а також детально вивчено відповідні рішення Конституційного Суду України. Важливу роль при цьому відіграє аналіз установчих документів конкретних об'єднань осіб.

При цьому, у літературі також визначено, що метод — це прийом теоретичного дослідження або практичного здійснення будь-чого, який впливає із знання закономірностей розвитку об'єктивної дійсності і досліджуваного

предмета, явища, процесу; шлях, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні і практиці; система правил і прийомів підходу до вивчення явищ та закономірностей природи, суспільства і мислення. Залежно від сфери поширення й охоплення досліджуваних явищ, їх характеру і специфіки усі методи поділяються на декілька груп, а саме: 1) загальнонауковий діалектико-матеріалістичний метод; 2) загальні методи; 3) спеціальні, а також приватно-наукові методи [146].

Загальний процес наукового пізнання також полягає у створенні гіпотез та виведенні з них передбачень як логічних наслідків. Зокрема, дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України відбувається стадійно. Спершу здійснюється аналіз усього масиву нормативно-правових актів у сфері регулювання відносин зі створення, діяльності та припинення об'єднань осіб та практики правозастосування і вирішується питання доцільності внесення змін і доповнень до чинного законодавства України. У подальшому, враховуючи одержані результати, підлягає безпосередньому визначенню суті окремих правових категорій і понять у контексті досліджуваної проблематики. Як наслідок, проблеми і прогалини правового регулювання, досвід зарубіжних країн у сфері регламентації цих питань підлягають з'ясуванню. На основі цього обґрунтовується найбільш ефективний, з точки зору автора, механізм правового регулювання відносин у сфері створення, діяльності і припинення договірних об'єднань фізичних і юридичних осіб. При цьому, не зважаючи на те, що застосування того чи іншого методу часто представлено як фіксована послідовність кроків, воно все ж являється по суті сукупністю загальних принципів. Так, не всі кроки мають місце у науковому дослідженні того чи іншого виду об'єднання осіб, або в тій же мірі, і не завжди в одному порядку. Застосування того чи іншого методу в кожному випадку обумовлюється метою і завданнями дослідження.

Таким чином, дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві повинно ґрунтуватися насамперед на певних принципах і відбуватися з позицій і у межах певних наукових підходів. Тому,

основними принципами для цього дослідження доцільно вважати такі як: повноти, всебічності, об'єктивності та обґрунтованості з врахуванням, при цьому, спрямованості на забезпечення у правового регулювання у цій сфері загальних засад цивільного законодавства, серед яких: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права та інтересу; 6) справедливість, добросовісність та розумність (ст. 3 ЦК України [496]).

Разом з тим, на порядок денний сучасної доктрини договірної права виходить обмеження свободи договору ідеєю співробітництва та досягнення суспільної мети. Одним із засобів реалізації цього виступає конструкція, що дозволяє правопорядку втручатися у відносини сторін ще на стадії формування договору та узгодження його умов (Р. Ієринг). Іншим засобом є конструкція «недобросовісної комерційної практики», що забороняє агресивне та близьке до цього нав'язування послуг [68, с. 135].

Дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України спрямоване на з'ясування місця договору в регулюванні об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, дослідження договору як підстави створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, здійснення характеристики договорів про спільну діяльність як форм об'єднань осіб у цивільному праві, вивчення договірних форм об'єднань фізичних осіб з підприємницькою метою та договірних форм об'єднань юридичних осіб, а також на аналіз підстав та порядку припинення договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України.

У ході дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України використано як загальнонауковий діалектико-логічний метод, загальні методи, так і спеціальні, а також приватно-наукові методи.

Так, діалектику як особливий спосіб осмислення дійсності запровадив у традиціях європейської філософії Геракліт Ефеський, хоча її прояви та елементи були присутні в міркуваннях багатьох грецьких філософів, рівно як і філософів стародавнього Сходу. На рівень теоретичної розробленості її вивів Г. Гегель [256, с. 404]. Варто зазначити, що діалектичний метод Г. Гегеля прагнув відшукати у товщі буття пари взаємно заперечних (суперечливих) найзагальніших категорій та шляхом зняття їх суперечності третьою категорією. Зазначене вище дало підстави вченому Р.М. Шевчуку стверджувати, що основою діалектичного методу Г. Гегеля є методологічний підхід до будь-якого об'єкта дослідження як суперечливого процесу, що прагне розвитку та переходу на вищий рівень буття, а також струнка система категорій діалектичної логіки, що формує методологічний каркас будь-якої пізнавальної діяльності [509].

Діалектичний метод супроводжує увесь процес цього дисертаційного дослідження і дозволив розглянути тенденції розвитку договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб, сформулювати власне бачення щодо необхідності їх удосконалення за чинним законодавством України та запропонувати шляхи досягнення вказаних цілей.

До загальнонаукових методів належать прийоми, які відпрацьовані зусиллями науковців різних галузей. Ці методи відповідно до логіки пізнавального процесу поділяють на три групи: емпіричні, теоретичні і загально-логічні. Окрім зазначеного, на емпіричному рівні наукового пізнання застосовуються також методи, які є загальними (загально-логічними) як для емпіричного, так і для теоретичного рівня: аналізу і синтезу, індукції і дедукції, абстрагування, узагальнення, моделювання, аналогії та ін. [104].

Відповідно, методи аналізу та синтезу, як і індукції та дедукції (які завжди є взаємопов'язаними), використані при формулюванні понять та наукових пропозицій щодо вдосконалення договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб. Так, для прикладу, на основі загальних знань та уявлень про договір в цілому, було сформоване уявлення про місце договору в регулюванні об'єднань фізичних та юридичних осіб. Методи аналізу та синтезу слугували

виокремленню конститутивних ознак договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб. Методи індукції та дедукції, в свою чергу, використані при формулюванні понять договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, засновницького договору, виокремленні істотних умов окремих видів договорів про створення об'єднань осіб.

У роботі, при дослідженні договорів про спільну діяльність, характеристики окремих видів договірних форм об'єднань осіб, використано історичний метод, метод узагальнення, абстрагування та аналогії. За допомогою ж методу моделювання, здійснено прогнозування впливу пропонованих змін та доповнень до чинного законодавства України на стан регулювання досліджуваних суспільних відносин, а також на процеси інтеграції нашої держави до Європейського співтовариства.

Особливого застосування в роботі набув метод системно-структурного аналізу. Цей метод має досить широке застосування з тої простої причини, що він вимагає розглядати будь-що як таке якісно цілісне утворення (систему), яке складається із певних складових (елементи), що включені в цілком певні сталі зв'язки між собою (структура) [256, с. 407]. Відповідно, дослідження договірних форм об'єднань фізичних осіб можливе лише в світлі осмислення основних засад та принципів цивільного законодавства, розуміння системи цивільного права України і виключно за таких умов доступне вивчення можливих шляхів вдосконалення регулювання їх статусу. При цьому, досягнення такої мети може бути здійснено на плюралістичних засадах, на ідеї відступу від методологічного монізму і, відповідно, комплексного застосування усіх можливих методів наукового пізнання.

Стосовно спеціально-наукових, спеціально-юридичних методів [381, с. 24], то найбільш значимими для дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, на нашу думку, є герменевтичний (герменевтико-правовий) та порівняльно-правовий (компаративний) методи.

Власне, герменевтика передбачає:

а) проведення співвідношень між текстом, підтекстом та контекстом;

б) виявлення людського змісту у будь-яких текстових утвореннях;

в) здійснення процедур розуміння на основі первинного прийняття того змісту, з яким стикається людина в своїх спілкуваннях із дійсністю [256, с. 408].

Зокрема, вказаний метод було застосовано при вивченні емпіричної бази дослідження, з'ясовано, на прикладах із судової практики, яким чином впливають існуючі норми права (правова дійсність) на реалізацію інтересів осіб на створення договірних форм їх об'єднань.

Своєю чергою, порівняльно-правовий (компаративний) метод дає змогу виявити схожість і різницю між явищами, визначити їхні зв'язки між собою та з іншими явищами, загальне й особливе в їхньому розвитку, сприяє встановленню закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час, порівняння їхніх властивостей у минулому з тими самими властивостями у нинішньому стані для встановлення змін чи тенденцій розвитку [456, с. 11-12]. Використання порівняльно-правового методу було необхідним при вивченні світового досвіду регулювання договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві та пізнання їх існуючих концепцій, тенденцій розвитку тощо.

Окремо необхідно акцентувати увагу на історіографії дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України.

Історіографічне дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві представлене поглядами відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, охоплює велику сукупність науково-теоретичних праць щодо їх правової природи, починаючи від Римських часів і до сьогодні.

Історіографія договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб – це сукупність досліджень монографічних, дисертаційних джерел, наукових статей та інших наукових праць, що стосуються питання виникнення та існування договірних форм об'єднань осіб в конкретний історичний проміжок часу, та відображають тенденції їх розвитку та вдосконалення.

Дослідження історіографії договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України доцільно здійснювати шляхом

поєднання історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного та історико-системного методів. Водночас, задля збереження органічної єдності дисертаційного дослідження, розвиток наукових ідей у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, вважаємо за можливе дослідити у відповідності до структури та змісту цієї роботи.

Так, при визначенні місця договору в регулюванні об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, з'ясування його значення як форми реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання, важливу роль відіграли ідеї відомих вчених, висловлені, зокрема, у наступних наукових дослідженнях, починаючи з найбільш ранніх: Р.А. Майданика («Проблеми регулювання довірчих відносин у цивільному праві», дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 2003 р.), В.Г. Олюхи («Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2003 р.), О.А. Беяневич («Теоретичні проблеми господарського договірного права», дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 2006 р.), К.В. Шаперенкова («Цивільно-правове регулювання договору простого товариства», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2009 р.), В.І. Борисової, А.П. Гетьмана («Договір як універсальна правова конструкція», монографія за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової, 2012 р.), В.А. Васильєвої («Договір як універсальна форма правового регулювання», монографія за заг. ред. В.А. Васильєвої, 2016 р.) і т.д.

При дослідженні договору як підстави створення об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України, автором було, зокрема, враховано здобутки таких науковців: В.М. Коссака («Правові засади іноземного інвестування в Україні», монографія, 1999 р.), В.В. Луця («Контракти в підприємницькій діяльності», підручник, 1999 р.), І.М. Кучеренко («Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права», дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 2004 р.), Ю.О. Заїки («Українське цивільне право», навчальний посібник, 2005 р.), С. М. Бервено

(«Проблеми договірної права України», дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 2006 р.), М.В. Оприска («Договори про відчуження корпоративних прав», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2014 р.), А.Л. Святошнюк («Інститут розірвання порушеного договору у цивільному праві України та країн Європейського Союзу (порівняльно-правовий аналіз)», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2015 р.) та багатьох інших.

Для аналізу наукової проблематики щодо договірних форм об'єднань за участю фізичних осіб та об'єднань юридичних осіб, як і питань, пов'язаних з їх припиненням, мають велике значення наступні праці: Г.Ф. Шершеневича («Курс торгового права», підручник, 1907 р.), С.М. Грудницької («Правовий статус об'єднань підприємств у промисловості», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 1997 р.), О.М. Вінник («Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище», підручник, 1999 р.), Ю.В. Яковлева («Командитні товариства як суб'єкти підприємницької діяльності», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2001 р.), І.В. Бейцун («Об'єднання юридичних осіб в цивільному праві: порівняльно-правовий аналіз», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2006 р.), О.Р. Кібенко («Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України», дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 2006 р.), О.С. Шеремета («Правове регулювання організації і діяльності повних товариств», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2006 р.), С.С. Кравченка («Юридична природа прав учасників господарських товариств», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2007 р.), В.С. Щербини («Суб'єкти господарського права», монографія, 2008 р.), В.О. Джуринського («Правове становище господарських об'єднань в Україні», монографія, 2010 р.), Ю.Ю. Симонян («Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект)», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата

юридичних наук, 2010 р.), Я.С. Синявської («Майнова відповідальність учасників повного товариства за його зобов'язаннями», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2010 р.), Ю.І. Парути («Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2015 р.) тощо. При цьому, вивчення наукової проблематики договорів про спільну діяльність у цивільному праві України є неможливим без осмислення основних наукових досліджень у цій сфері. Серед їх авторів, зокрема: О.М. Огоновский («Система Австрійського права приватного», підручник, 1897 р.), О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов («Римське право», підручник, 2003 р.), В.І. Татьков («Правова природа, склад і зміст установчих документів акціонерного товариства», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2003 р.), В.С. Петренко («Установчі документи суб'єктів господарювання», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2006 р.), О.Є. Блажівська («Договір про спільну діяльність», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2007 р.), Ю.А. Дмитрієва («Просте товариство: законодавче регулювання в праві Німеччини та України», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2008 р.), Г.В. Юровська («Договір простого товариства у цивільному праві України», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2010 р.) і т.д.

Підводячи підсумки, все ж слід вказати, що при безсумнівній цінності вказаних та багатьох інших наукових праць, присвячених проблематиці договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві, інтерес наукової спільноти до зазначених питань досі невичерпаний, а висловлені до теперішнього часу наукові ідеї повинні стати підґрунтям для нових, задля подальшого вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Перехід до ринкової економіки, стан розвитку продуктивних сил зумовлює потребу в комплексному дослідженні концептуальних засад створення і функціонування об'єднань фізичних та юридичних осіб в сучасних умовах.

2.2. Порядок укладення, зміст та форма договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України

Умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства становлять зміст договору. Залежно від юридичного значення, у змісті треба вирізнити істотні, звичайні, випадкові та типові умови [492]. У юридичній літературі висловлено думку щодо виокремлення ЦК України трьох груп істотних умов:

- 1) умови про предмет договору;
- 2) умови, визначені законом як істотні або як такі, що є необхідними для договорів цього виду (пойменовані істотні умови);
- 3) умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди (непойменовані істотні умови) [132].

Істотною умовою усіх цивільно-правових договорів є умова про предмет договору. Науковець І.В. Стрижак усі підходи до поняття «предмет договору» умовно поділяє на три групи: перша збігається з позицією законодавця, висловленою в ЦК України (найбільш поширена; наприклад, М.М. Агарков вважав предметом договору певну річ, з приводу якої укладають договір) [2, с. 205]; друга позиція зараховує до предмета договору дії, що мають бути вчинені за договором [93, с. 13] (предмет договору може бути різним – як майно, так і певні дії або результат фактичних дій) [90, с. 431-432]; відповідно до третьої позиції, автори зараховують до предмета договору як дії, що мають бути вчинені, так і речі, з якими чиняться відповідні дії [449, с. 124].

На підставі аналізу чинного цивільного та господарського законодавства України, специфіки та особливостей створення договірних форм об'єднань осіб як зі статусом, так і без статусу юридичної особи, вважаємо за можливе зробити висновок, що предметом договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є дії, які повинні виконати учасники у відповідності до змісту цього договору, серед яких, зокрема: створення об'єднання, внесення вкладів для

здійснення спільної діяльності, виконання функцій з управління об'єднанням чи його представництва у відносинах з третіми особами тощо.

Окрім істотних умов, у договорі можуть бути умови звичайні й випадкові. До звичайних умов відносять ті, які самі по собі передбачаються, скажімо, місце виконання договору. Ці умови не обов'язково повинні бути внесені до договору. Якщо їх не включено до договору, то діє загальна норма ЦК України. Якщо ж сторони забажають установити інше місце виконання договору, то це має бути обумовлено в договорі. Випадковими визнають такі умови договору, які зазвичай у договорах такого виду не передбачаються, але можуть бути встановлені угодою сторін (випадкова умова, якщо вона включена до договору, має бути виконана) [177]. Отже, як слушно зауважив О.В. Дзера, звичайними умовами є ті, які передбачені в законі чи іншому нормативному акті і стають обов'язковими для сторін унаслідок факту укладення договору. Від істотних звичайні умов відрізняються тим, що вони не потребують окремого погодження і щодо них не обов'язково має бути застереження у тексті договору. Випадкові ж умови можна виявити під час порівняння їх зі звичайними умовами: якщо якусь умову включено у договір на зміну чи доповнення до правил, викладених у законодавчому акті, то, порівняно зі звичайно прийнятими в договорах цього виду умовами, вона виявляється випадковою [151, с. 30-31]. До типових необхідно відносити умови, які оприлюднені у встановленому порядку як типові для договорів певного виду (ч. 1 ст. 630 ЦК України [496]).

Звичайними умовами договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб можуть виступати умови про підстави їх зміни чи припинення, щодо конфіденційності, про порядок реорганізації чи ліквідації об'єднань, які створюються зі статусом юридичної особи і т. д. До випадкових умов досліджуваних договорів, для прикладу, можуть бути віднесені особливий порядок вступу в об'єднання, переходу прав на частки тощо. Водночас, варто зазначити, що на цей час типових умов договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб у встановленому порядку не оприлюднено, у зв'язку з чим сторони вільно, на власний розсуд управи визначати зміст таких договорів,

за винятком випадків, коли це суперечить законодавству України. Особливості укладення договорів про створення об'єднань встановлені, враховуючи суб'єктний критерій (наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України № 296 від 11.04.2012 року затверджено Порядок укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує п'ятдесят відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном).

Варто погодитися з твердженням А.Г. Бикова, що порядок укладення договору – це передбачені правовими нормами послідовність і способи оформлення договірних відносин, а способом укладення є певного роду дії, за допомогою яких досягається взаємоузгодженість волі сторін [422, с. 468]. Слушною є також позиція В.В. Денисюка, що правова природа порядку укладення договору полягає у визнанні його процесом формування волі та її фіксацією в умовах договору як домовленості. Домовленість складається із зустрічно спрямованих та взаємоузгоджених волевиявлень контрагентів. За загальним правилом, така спрямованість є взаємопротилежною. При цьому, відповідаючи на запитання, що має вирішальне значення у договорі – воля чи волевиявлення, цитований учений слушно зазначає, що вирішальне значення має єдність волі і волевиявлення [107, с. 118]. Аналогічно, винятково у разі наявності єдності волі та волевиявлення усіх учасників, договір про створення того чи іншого об'єднання фізичних та юридичних осіб може бути укладено.

Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Як вказано у науковій літературі, форма правочину дає можливість зафіксувати волю його учасників, підтвердивши реальність їхніх намірів щодо настання, зміни або припинення їхніх цивільних прав та обов'язків. Крім цього, письмова форма двостороннього правочину дає змогу з'ясувати зміст волевиявлення кожної із сторін [186, с. 49].

Договір укладається у будь-якій формі, за винятком випадків, встановлених законом. Водночас, якщо сторони, наприклад, домовилися укласти договір у простій письмовій чи у нотаріальній формі, а згідно із законом такий може

укладатися в усній, цей договір буде вважатись укладеним з моменту надання йому простої письмової чи нотаріальної форми відповідно. Також сторони можуть домовитись про укладення договору за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем і він буде вважатись таким, що укладений у письмовій формі. Згідно з положеннями ЦК України, якщо сторони домовились укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним з моменту його підписання сторонами, а у випадку домовленості щодо нотаріального посвідчення договору, який такому відповідно до закону не підлягає, цей договір є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення (ст.ст. 639, 640 ЦК України [496]).

Зокрема, Є.В. Васьковський зазначив, що усі угоди поділяються на формальні, для яких встановлена обов'язкова форма, та неформальні, для яких вона не встановлена [49]. За загальним правилом договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб укладають у простій письмовій формі. Не зважаючи на це, щодо окремих видів та випадків укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб (наприклад, засновницьких договорів, договорів про спільну діяльність, якщо вкладом виступає нерухоме майно тощо), доцільно встановити законодавчу вимогу щодо їх нотаріального посвідчення, що додатково буде аргументовано в наступних розділах цього дослідження.

Законодавець визначає, що договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір(оферти) і прийняття пропозиції(акцепту) другою стороною. Відповідно до Інформаційного Листа Вищого Господарського Суду України № 01-8/211 від 07.04.2008 р. «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України», враховуючи зміст ч. 2 ст. 638 ЦК України, якою встановлено, що договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною, поняття «пропозиція про укладення договору» та «проект договору» є рівнозначними. Водночас вищевказані положення більше стосуються загального порядку укладення договорів, у тому числі господарських [334].

Отже, договір про створення об'єднань осіб є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов цього виду договору, а пропозицію укласти названий договір(оферту) може зробити кожна із його майбутніх сторін(учасників).

Як свідчить практика міжнародного документообігу, а також правила Проекту загальної системи підходів (DCFR) якщо договір передбачається укласти з використанням інформаційних технологій без особистої участі сторін чи їх представників, підприємець до того, як інша сторона зробить оферту або акцептує її, зобов'язаний надати таку інформацію:

- про послідовність технічних дій, які повинні бути зроблені для укладення договору;
- про те, чи буде договір оформлений підприємцем в документарній формі і чи буде документ перебувати за межами покриття;
- про технічні можливості виявлення і виправлення помилок введення даних до того, як інша сторона надасть оферту або акцептує її;
- про мови, які пропонується використовувати для укладення договору;
- про всі умови договору, що укладається.

Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття (ст. 641 ЦК України [496]).

У літературі виділяють такі ознаки оферти: по-перше, оферта має бути достатньо виразною; по-друге, вона має містити істотні умови договору; по-третє, оферта має виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття; по-четверте, оферта повинна мати конкретного адресата чи адресатів (адресність оферти) [106, с. 91].

Отже, пропозиція укласти договір про створення об'єднань осіб є офертою, якщо:

- передбачає укладення договору за умови, інша сторона прийме цю пропозицію;
- містить істотні умови договору;

– враховуючи специфіку відносин щодо створення договірних форм об'єднань осіб повинна бути адресована одній або декільком визначеним особам та не може бути зроблена необмеженому колу осіб (не може бути публічною офертою).

Договір про створення об'єднання осіб є укладеним з моменту його підписання усіма сторонами (учасниками). Якщо відповідно до вимог нормативно-правових актів задля укладення такого договору необхідним вважається передання майна чи вчинення іншої дії, то такий договір буде укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення цієї дії. Договір про створення об'єднання осіб, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення. Водночас, необхідно звернути увагу, що специфікою договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є те, що його укладають підписанням єдиного документа. Мовчання або бездіяльність самі по собі не можуть вважатися акцептом договору про створення об'єднань осіб.

При цьому, що стосується порядку укладення договорів про створення об'єднань фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, то на них поширюватимуться також загальні правила укладення господарських договорів, що визначені ГК України. Як випливає зі змісту норм ГК України, господарський договір, також, за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, що підписується сторонами. Будь-яка із сторін майбутнього господарського договору може запропонувати його проект і надати другій стороні у двох примірниках. Друга сторона, одержавши проект господарського договору, у разі згоди з його умовами, оформляє цей договір і повертає один примірник стороні, від якої його одержала. У випадку, якщо сторона, яка одержала проект господарського договору, має заперечення щодо окремих його умов, вона складає протокол розбіжностей, робить відповідне застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає стороні, від якої одержала проект, протокол розбіжностей у двох примірниках разом із підписаним договором. Інша сторона, одержавши протокол розбіжностей, протягом двадцяти днів розглядає його і

вживає заходи з метою врегулювання існуючих розбіжностей. Ця сторона вносить до договору усі пропозиції, з якими погоджується, а ті питання, які залишаються не врегульованими, передає у двадцятиденний строк до суду, якщо існує домовленість про це з другою стороною. У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода підтверджується письмово(протоколом узгодження розбіжностей, листами і т.п.). У разі відсутності згоди сторін щодо усіх істотних умов господарського договору, такий договір є неукладеним(таким, що не відбувся). Якщо ж одна зі сторін вчинила фактичні дії щодо його виконання, то правові наслідки цих дій визначено нормами ЦК України (ст. 181 ГК України [84]).

Отже, якщо сторони не досягнуть згоди щодо всіх істотних умов, договір про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб вважатиметься неукладеним. Водночас, варто наголосити, що згідно з п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» № 9 від 06.11.2009 вимога про визнання правочину(договору) неукладеним не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом [370].

При цьому, доцільно акцентувати, що поняття «договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб» є родовим і охоплює різні види договорів, серед яких, для прикладу, договір простого товариства, засновницький договір, установчий договір чи інші непойменовані договори. Відповідно, вичерпного загального переліку істотних умов щодо усіх договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб на законодавчому рівні закріплено бути не може.

Зокрема, В.М. Коссак слушно звертає увагу, що цивільне законодавство встановлює вимогу щодо реєстрації окремих договорів і реєстрацію майнових прав, насамперед речових. Реєстрація договору пов'язується з виникненням цивільно-правових наслідків у вигляді цивільних прав та обов'язків сторін [183, с. 136].

Натомість С.М. Бервено обґрунтував висновок про те, що відсутність державної реєстрації договору, для якого вона є обов'язковою, не може спричинити його недійсності за новим ЦК України. Якщо одна зі сторін ухиляється від державної реєстрації правочину, а друга сторона або інша уповноважена законом особа має право звернутися до суду з вимогою вчинити державну реєстрацію договору [26, с. 7-8].

Проте іншої позиції дотримуються суди в Україні. Вирішуючи спори про визнання правочину, який підлягає нотаріальному посвідченню, дійсним, суди керуються тим, що норма ч. 2 ст. 220 ЦК України не застосовується щодо правочинів, які підлягають і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації, оскільки момент вчинення таких правочинів відповідно до ст. 210 та 640 ЦК України пов'язується з державною реєстрацією, тому вони не є укладеними і не створюють прав та обов'язків для сторін. У зв'язку з недодержанням вимог закону про нотаріальне посвідчення правочину договір може бути визнано дійсним лише з підстав, встановлених ст. 218 та 220 ЦК України. Інші вимоги щодо визнання договорів дійсними, в тому числі заявлені в зустрічному позові у справах про визнання договорів недійсними, не відповідають можливим способам захисту цивільних прав та інтересів. Такі позови не підлягають задоволенню. Аналогічно вважається, що вимога про визнання правочину(договору) неукладеним не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом, про що вже зазначалося. Як вбачається з роз'яснень ВСУ, у цьому разі можуть заявлятися лише вимоги, передбачені главою 83 книги п'ятої ЦК України.

Окрім того, на сучасному етапі судова практика керується тим, що рішенням суду не може бути зобов'язано сторони здійснити державну реєстрацію правочину, оскільки це суперечить загальним засадам цивільного законодавства - свободі договору (п. 3 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Норма ч. 3 ст. 182 ЦК України щодо можливості оскарження до суду відмови у державній реєстрації, ухилення від державної реєстрації, відмови від надання інформації про реєстрацію застосовується лише щодо дій(бездіяльності) органів, які проводять таку реєстрацію [464].

Враховуючи вищевказане, усталеною є практика, що відповідна заява однієї із сторін з проханням не проводити державну реєстрацію договору не може бути розцінена як одностороння відмова від договору, оскільки цей договір не набув чинності та не є укладеним. Подання подібного роду заяви розцінюється як недосягнення сторонами договору згоди з усіх істотних умов.

Вважаємо такий підхід доволі дискусійним. Власне, договір є укладеним з моменту досягнення його сторонами у належній формі згоди щодо всіх істотних умов (ч. 1 ст. 638 ЦК України [496]). Відповідно, з цього моменту у сторін договору виникають взаємні права та обов'язки. Своєю чергою, згідно з п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України, способом захисту цивільних прав та інтересів може бути примусове виконання обов'язку в натурі. Укладаючи відповідний договір, сторони повинні розуміти, які законодавчі правила на нього поширюються і якщо такий підлягає державній реєстрації – то це є їхнім спільним обов'язком, якщо інше не встановлено законодавством чи договором. Названі зобов'язання щодо державної реєстрації є звичайною умовою цих договорів. З іншого боку, позиція, відповідно до якої, якщо одна зі сторін ухиляється від виконання цього обов'язку, інша вправі на підставі п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України звернутися до суду із позовом про зобов'язання іншої вчинити дії щодо державної реєстрації договору, а також, за наявності складу цивільного правопорушення, про відшкодування збитків на підставі ст. 611 ЦК України – також не може вважатися повною мірою виправданою [530, с. 54; 565, с. 52].

Водночас, враховуючи міркування щодо доцільності запровадження обов'язку внесення відомостей про укладені договори про створення об'єднань осіб (у тому числі і ті, що не передбачають створення суб'єктів зі статусом юридичної особи) до Єдиного державного реєстру, в якому відповідно до чинних нормативно-правових актів міститься інформація про юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадські формування, необхідним є закріплення в цивільному законодавстві України права будь-якої особи-сторони такого договору у повідомляючому порядку подавати відомості про укладений договір

уповноваженому державному реєстратору, який вноситиме їх у відповідний розділ реєстру.

При цьому, на переконання С.М. Бервена, хибною є законодавча тенденція до нормативного встановлення надмірної кількості істотних умов, які фактично не є такими, оскільки внаслідок цього нівелюється дія принципу свободи на стадії укладення договору. Відтак погоджуємося з недоцільністю закріплення в ЦК та ГК України положень, які формально дозволяють визнавати неукладеним договір, за відсутності у ньому будь-якої істотної умови; визнавати договори неукладеними треба лише тоді, коли сторони не досягли згоди, наприклад, щодо таких істотних умов, як предмет та ціна, а усі інші можуть визначатися у судовому порядку [26, с. 13]. Зокрема, як вказує ВГСУ у п. 2.6. Постанови Пленуму «Про деякі питання про визнання правочинів (господарських договорів) недійсними», визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами [329].

У наукових джерелах існує також думка, що доцільно було б доповнити перелік загальних способів захисту таким способом, як «визнання правочину не укладеним (невчиненим)» [212, с. 31], що, на наш погляд, все ж не вписується у логічно-побудовану систему способів захисту порушених (невизнаних) цивільних прав та інтересів та не забезпечує можливості досягнення мети і цілей захисту.

Відповідно, вважаємо, що неукладеними договори про створення об'єднань осіб можна вважати лише за умови, коли зі змісту досягнутої між сторонами домовленості не вбачається можливим досягти основної цілі таких договорів – створення об'єднання осіб із визначеним обсягом правосуб'єктності, якщо інше не впливає зі змісту законодавства чи суті договірної зобов'язання.

Крім того, О.А. Беяневич наголосила, що спосіб укладання договорів на біржах, аукціонах, конкурсах, є нетрадиційним [22, с. 14]. Погоджуючись із думкою вищезгаданої вченої щодо характеристики способів укладення договорів на біржах, аукціонах, конкурсах як нетрадиційних, зауважимо, що договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб укладають за загальним правилом у традиційному порядку [530, с. 55; 554, с. 167].

З іншого боку, прикладом можливості застосування нетрадиційних способів укладення досліджуваних договорів можуть бути процедури у рамках державно-приватного партнерства.

Загалом державно-приватне партнерство розуміють як рамкову конструкцію, яка дозволяє урядам використовувати її для вирішення національних завдань своїх країн у різних галузях економіки із застосуванням доступних їм правових засобів [20]. У наукових джерелах також вказано, що державно-приватне партнерство досить поширене у Західній Європі. Термін «Public-Private Partnership», або «державно-приватне партнерство» поширився у Великобританії у 90-х роках ХХ ст. Державно-приватне партнерство сформувалося на основі програми приватної фінансової ініціативи (Private Finance Initiative), яка була покликана залучити приватний бізнес для вирішення певних державних завдань. У тому або іншому вигляді конструкція державно-приватного партнерства знайшла застосування і в інших європейських державах (Франції, Німеччини, Іспанії та ін.), а також у країнах англосаксонської системи права (Австралії, США, Канаді), щораз адаптуючись під місцеві правові й політичні умови і маючи у зв'язку із цим певну специфіку. У міжнародно-правових джерелах загальне визначення цього поняття відсутнє. У березні 2005 р. Рада Європи офіційно рекомендувала країнам – членам ЄС використовувати механізми державно-приватного партнерства для інфраструктурних проєктів [430, с. 185].

Згідно з Законом України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р., державно-приватне партнерство – це співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому Законом України «Про державно-приватне партнерство» та іншими законодавчими актами. На стороні приватного партнера у договорі, який укладають в рамках державно-приватного партнерства, можуть виступати

декілька осіб, які відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» можуть бути приватними партнерами. Такі особи несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, передбаченими договором, який укладають у рамках державно-приватного партнерства. Крім цього, особливості участі на стороні приватного партнера декількох осіб у конкурсах на визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства визначено Кабінетом Міністрів України [326].

У рамках здійснення державно-приватного партнерства можна укласти договори про: концесію; спільну діяльність; інші договори. Істотні умови договорів, які укладаються в рамках здійснення державно-приватного партнерства, мають відповідати вимогам, встановленим законами України. У літературі, існування державного господарювання визнано однією з передумов виконання державою покладених на неї Конституцією України завдань зі забезпечення життєдіяльності суспільства. Серед договорів у сфері державного господарювання виокремлюються господарські договори за участю органів держави, які вони укладають в межах своїх організаційно-господарських повноважень із суб'єктами господарювання різних форм власності, в тому числі державного сектора, та спрямовані на виконання державою своїх економічних і соціальних функцій (договори публічної спрямованості). У таких договорах держава постає свого роду агентом публічних інтересів [23].

Коротко характеризуючи порядок укладення договорів у межах державно-приватного партнерства, варто вказати, що пропозиції про здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної власності готують відповідні органи виконавчої влади (щодо об'єктів комунальної власності – уповноважені органи місцевого самоврядування) або приватні партнери і подають до органу, уповноваженого Кабінетом Міністрів України (щодо об'єктів комунальної власності – на розгляд органів місцевого самоврядування чи уповноважених ними осіб). Обов'язковими передумовами укладення договорів у рамках державно-приватного партнерства є виконання аналізу ефективності його здійснення та виявлення можливих ризиків, пов'язаних з реалізацією та обґрунтування

соціально-економічних і екологічних наслідків державно-приватного партнерства [326].

Визначення приватного партнера для укладення договору (договорів) у межах державно-приватного партнерства відбувається винятково на конкурсних засадах, окрім випадків, передбачених законом. Відтак, укладення договору в рамках державно-приватного партнерства проводить орган, який прийняв рішення про здійснення державно-приватного партнерства з переможцем конкурсу на умовах, встановлених конкурсом з визначення приватного партнера. У разі якщо переможцем конкурсу з визначення приватного партнера для державно-приватного партнерства визначено декілька осіб на стороні приватного партнера, договір, що укладають в рамках державно-приватного партнерства, підписують такі особи або уповноважена ними особа. Також державний партнер в установленому Кабінетом Міністрів України порядку повідомляє про укладення договору в рамках державно-приватного партнерства центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державно-приватного партнерства, уповноважений на ведення обліку договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства [326].

У наукових джерелах слушно зазначається, що процедура укладення договорів державно-приватного партнерства є складною та забюрократизованою. Традиційно, на жаль, недовіра бізнесу до держави прямо зафіксована в законі, який до принципів державно-приватного партнерства відносить визнання державними та приватними партнерами прав і обов'язків, передбачених законодавством України та визначених умовами договору, укладеного у рамках державно-приватного партнерства. Очевидно, законодавець передбачав, що навіть після укладення договору державно-приватного партнерства сторони можуть не визнавати своїх договірних прав та обов'язків [406, с. 176].

Продовжуючи розгляд проблематики, пов'язаної із укладенням договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, варто зазначити, що В.В.Луць вказує, що сутність договору складає угода (згода, домовленість, порозуміння, консенсус тощо) двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або

припинення цивільних прав та обов'язків, а зміст договору становлять його компоненти-умови (пункти), щодо яких досягнуто згоди сторін [215, с. 15]. Основними характеристиками договору як правового акта є його суб'єктний склад, зміст, форма, юридична конструкція і правовий режим. Суб'єктний склад договору утворюють сторони договору, а в окремих випадках також особи, які виступають на стороні договору. Зміст договору є вольовою моделлю регульованих договором відносин (поведінки), утвореною вираженими в договорі умовами (первинними логічно завершеними елементами змісту договору). Форму договору можна визначити як форму (засоби, способи) виразу або посвідчення волі сторін укласти договір і його змісту. Юридична конструкція договору є побудовою змісту договору, яка визначена складом і взаємозв'язком елементів змісту договору й обумовлює, поряд із іншими чинниками, належність договору до певного виду (типу). Своєю чергою правовий режим договору є сукупністю правових положень, установлених щодо договору, зокрема положень, що визначають порядок його укладення, дії, зміни, припинення, а також форму і зміст договору (договірних правовідносин) [159, с. 16-18; 258, с. 23-24].

Узагальнюючи щодо договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, необхідно вказати, що: а) їх суб'єктами можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи; б) їх умови визначають за взаємною згодою сторін і, враховуючи велику кількість різновидів таких договорів, вичерпного переліку їх істотних умов на законодавчому рівні не може бути встановлено; в) за загальним правилом такі договори укладають у простій письмовій формі; г) за своєю правовою природою такі договори належать до групи договорів про спільну діяльність; г) їх правовий режим визначено численною кількістю нормативно-правових актів, серед яких: ЦК України, ГК України, Закон України «Про господарські товариства» і т. д.

Якщо раніше у західній правовій доктрині основними цілями договірного права визнавали свободу договору та автономію волі сторін, диспозитивність (рівність у правах), то у ХХ ст. цілі договірного права почали змінюватися, зокрема (але не тільки) відносно споживачів у руслі запровадження ідеї

(концепції) захисту слабкої сторони договору. Судовий розвиток західного приватного права дедалі більше залежить не від стану розвитку законодавства, а від судових підходів щодо застосування принципів добросовісності, розумності та справедливості, інших етичних стандартів, що їх визнано на рівні вищих судових юрисдикцій країн. Судові підходи в Україні тільки починають орієнтуватися на світові тенденції, але фрагментарно та із суттєвим запізненням. Іншим напрямом перегляду мети договірної права є питання розподілу договірних ризиків між сторонами (зокрема, рівними (у т. ч. професійними) контрагентами), яке доцільно вирішувати із застосуванням критерію економічної ефективності [68, с. 136]. При цьому у юридичній літературі вказано, що ризик притаманний будь-яким договірним зобов'язанням (неалеаторний ризик) і є різновидом загальноправових ризиків та за загальним правилом, проявом чого є реалізація диспозитивного методу у цивільно-правовому регулюванні; може розподілятися сторонами на власний розсуд або може покладатися на ту чи іншу сторону у договорі нормою закону (прояв імперативної ознаки деяких норм приватного права) з метою захисту інтересів «слабшої» сторони [9, с. 99].

Зміст договору визначено законом у принципових моментах, що стосується додержання самої конструкції договору та його природи. Утім закон відводить помітне місце вільному розсуду сторін при виборі змісту договору та його сутності й інших аспектів. При цьому як виняток допускається наявність окремих обмежень [234, с. 10]. Для прикладу, у Великобританії, якщо суд зобов'язує внести поправку до установчого договору чи статуту, він також може ухвалити, що поправка не підлягає у подальшому зміні в установленому порядку без його згоди, хоча компанія може змінити чи скасувати зміни, введені судом таким же способом, як може змінити й інші положення, у своєму установчому договорі чи статуті. У здійсненні своїх повноважень згідно з цими положеннями, суд може тільки змінити установчий договір чи статут для того, щоб дати відповідну допомогу сторонам, і тому він не може використовувати такі повноваження, щоб виправляти помилки проекту [590, с. 104].

У зв'язку із вищевказаним, варто навести наступний приклад із судової практики. Зокрема, О. 1 (Позивач) звернувся до Господарського суду Полтавської області з позовом про визнання недійсними змін і доповнень до установчої угоди ТзОВ «Моторсервіс» від 15.07.1998 року, які зареєстровані розпорядженням Полтавської райдержадміністрації № 593 від 16.09.1998 року, та від 09.10.1998 року, які зареєстровані розпорядженням Полтавської райдержадміністрації від 22.12.1998 року № 797. Рішенням Господарського суду Полтавської області від 14.01.2014 у справі № 917/2336/13 відмовлено О. 1 у задоволенні позовних вимог. Постановою Харківського апеляційного господарського суду від 15.05.2014 та Постановою Вищого господарського суду від 10.07.2014 р. [295] залишено без змін рішення Господарського суду Полтавської області від 14.01.2014 у справі № 917/2336/13. Як вбачається зі змісту судових рішень у цій справі, згідно з установчою угодою від 1996 року, Полтавською районною державною адміністрацією зареєстровано Закрите акціонерне товариство «Моторсервіс». Рішеннями зборів засновників від 26.09.1997 року та розпорядженням голови Полтавської районної державної адміністрації № 698 від 19.12.1997 ЗАТ «Моторсервіс» реорганізовано в ТзОВ «Моторсервіс» та зареєстровано його статут. Відповідно до підписаного листа до установчої угоди, засновниками ТзОВ «Моторсервіс» були 133 фізичні особи. Частка О. 1, який виступив одним із співзасновників Товариства, у статутному фонді Товариства становила 0,48 %. У 1998 відбулася зміна розподілу статутного фонду між учасниками. Згідно зі змінами і доповненнями до установчої угоди, які внесені на підставі рішення загальних зборів ТОВ «Моторсервіс» від 15.07.1998 року, частка одного із засновників ТзОВ – О. 5 була збільшена на 0,83 % за рахунок передачі йому часток О. 7 та О. 8; згідно зі змінам і доповненнями до установчої угоди, які внесені на підставі рішення загальних зборів ТзОВ «Моторсервіс» 09.10.1998 року частка О. 5 збільшена на 3,7 % за рахунок передачі йому своїх часток О. 9, О. 10, О. 11. Рішенням позачергових зборів учасників ТзОВ «Моторсервіс» від 07.08.2012 О. 1 виключено зі складу учасників ТзОВ «Моторсервіс», затверджено Статут Товариства в новій редакції; відповідні зміни внесені до Єдиного

державного реєстру. При дослідженні матеріалів реєстраційної справи судами було встановлено, що документ реєстраційної справи під назвою «Зміни і доповнення до Установчої угоди ТзОВ «Моторсервіс», відповідно до якого зміни та доповнення до установчої угоди ТзОВ «Моторсервіс» було внесено, зареєстрований розпорядженням Голови Полтавської районної державної адміністрації № 593 від 16.09.1998 року. При цьому, приймаючи відповідні рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, суди керувалися висновком про те, що звертаючись до суду з цим позовом, Позивач не надав належних доказів того, що його права як учасника товариства були порушені прийнятими змінами до установчої угоди, які оскаржуються.

Як бачимо, у цій ситуації мало місце певне обмеження принципу свободи договору при внесенні змін до установчої угоди, правова природа якої, не зважаючи на створення у цьому випадку товариства об'єднання капіталів, а не осіб, залишалася договірною. Зміна ж договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 651 ЦК України [496]).

Зокрема, І.С. Канзафарова зазначає, що істотна зміна обставин повинна статися не внаслідок поведінки контрагентів договору, а бути результатом певної дії ззовні, тобто відбувається зміна певних обставин, які є зовнішніми відносно правового зв'язку, який існує між контрагентами цього договору. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин є самостійним випадком зміни (розірвання) договору. Закріплюючи в ЦК таку можливість, законодавець керувався необхідністю відновлення балансу інтересів сторін договору [161, с. 706-716].

Відповідно, зміни до установчої угоди ТзОВ «Мотосервіс» не могли бути внесені без згоди Позивача. Хоча окремі положення установчої угоди, яка була предметом спору, на момент його розгляду судами уже втратили чинність, у тому числі з огляду на виконання відповідних зобов'язань. З іншого боку, необхідно відмежовувати правову природу установчої угоди (установчого договору, договору про створення, засновницького договору тощо) товариств з обмеженою

відповідальністю та інших товариств-об'єднань капіталів від правової природи засновницьких договорів товариств-об'єднань осіб, оскільки в останньому випадку вони є їх єдиними установчими документами. Відповідно, таке розмежування повинне простежуватися у їх змісті. Як вже вище вказувалося, відповідно до ст. 628 ЦК України, зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Сторони мають право укласти договір, у якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовують у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору [496]. Відповідно до ч. 1 ст. 57 ГК України, установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання [84]. Водночас, ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 року [324], визначаючи вимоги до установчих документів господарських товариств, не розмежовує істотних умов засновницьких договорів та статутів.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що у випадку укладення договорів про створення об'єднань осіб (установчих договорів, договорів про заснування, засновницьких договорів тощо), умови про розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, розмір часток їхніх учасників є істотними. Відповідно, їх зміна можлива у загальному порядку за взаємною згодою усіх сторін договору або за рішенням суду з підстав, визначених законом чи договором.

Також, як слушно вказує О. Заярний, існує проблема укладання та виконання договорів про делегування повноважень на управління господарською діяльністю господарських об'єднань, тому що залишається невирішеною на законодавчому рівні проблема передачі повноважень на виконання управлінських функцій [149]. Відповідно, вирішення цього питання лежить у площині необхідності визначення

порядку делегування повноважень на управління господарською діяльністю господарських об'єднань та відповідальності за його порушення під час укладення таких договорів.

Зміст зобов'язального правовідношення складає право вимоги кредитора і борг боржника. Право вимоги однієї сторони і відповідний їй обов'язок іншої сторони спрямовані на те, щоб боржник вчинив певну дію або утримався від якоїсь дії. У такий спосіб розрізняють зобов'язання з позитивним змістом, коли боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора якусь дію, і з негативним змістом, коли боржник зобов'язаний утриматися від здійснення дії [81, с. 473]. Водночас зміст договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, як зобов'язальних правовідносин, становлять права та обов'язки їх сторін, пов'язані із заснуванням таких об'єднань, та спрямовані на забезпечення досягнення їх цілей.

Підсумовуючи вищенаведене, конкретизуючи деякі проблеми, вважаємо за можливе також зауважити про необхідність удосконалення чинного законодавства у цій сфері. Як вже вказувалося у попередніх підрозділах цього дослідження, укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб може як мати, так і не мати наслідком утворення суб'єкта зі статусом юридичної особи. Разом з тим, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців. Державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців – офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки,

засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу-підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених названим вище Законом [328].

При цьому Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – єдина державна інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи [328].

Згідно зі ст. 210 ЦК України [496], правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Такий правочин вважається вчиненим з моменту його державної реєстрації.

Відтак, вважаємо, що по суті єдина інформаційна система, яка, за призначенням, повинна містити відомості про усіх суб'єктів, які провадять як комерційну, так і некомерційну діяльність, буде неповною без зазначення в ній відомостей про договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб без статусу юридичної особи (за чинним законодавством України, наприклад, про прості товариства). При цьому встановлення обов'язку державної реєстрації лише громадських формувань без статусу юридичної особи, на нашу думку, є невиправданим. Тому вважаємо за необхідне доповнити чинний Закон України № 755-IV від 15.05.2003 року положеннями, які передбачають державну реєстрацію відповідних об'єднань без статусу юридичної особи шляхом подання їх сторонами (учасниками) уповноваженому державному реєстратору примірника підписаного сторонами і нотаріально посвідченого договору. Проте, зважаючи, що така реєстрація матиме зовнішній характер щодо волі та волевиявлення учасників договорів, спрямованих на створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, доцільно закріпити, що її нездійснення не матиме цивільно-правових наслідків у вигляді неукладеності договорів. Встановлення обов'язку сторін здійснювати державну реєстрацію досліджуваних договорів покликане

забезпечити виконання та контроль за публічними обов'язками їх учасників (наприклад, зі сплати податків чи інших обов'язкових платежів).

При цьому варто зауважити, що до 1 січня 2013 року, з метою забезпечення реалізації фізичними і юридичними особами права на визнання державою правочинів, щодо яких була передбачена державна реєстрація, в Україні функціонував Державний реєстр правочинів, функціонування та порядок доступу до якого регламентувався Постановою Кабінету Міністрів України № 671 від 26.05.2004 р. Державний реєстр правочинів – був єдиною комп'ютерною базою даних, яка містила інформацію про правочини, що підлягають державній реєстрації, забезпечувала її зберігання, видачу та захист від несанкціонованого доступу. Інформацію про правочини надавали у формі витягу на запит сторін правочину або уповноважених ними осіб. Окрім цього, суди, органи прокуратури, внутрішніх справ, державної податкової служби, служби безпеки та інші органи державної влади отримували витяг, якщо запит було зроблено у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, визначених законодавством [298].

Не зважаючи на це, беручи до уваги, що у процесі розвитку вітчизняного правового поля, законодавець закріпив можливість внесення відомостей до Єдиного державного реєстру також про громадські формування, які не мають статусу юридичної особи, вважаємо послідовним саме забезпечення можливості внесення таких відомостей у цей реєстр (чи його окремий розділ) про усі об'єднання осіб незалежно від наявності статусу юридичної особи шляхом подання державному реєстратору відповідного договору для проведення його державної реєстрації (а не запровадження нових реєстрів на зразок Державного реєстру правочинів).

Отже, на підставі договору про створення об'єднань осіб державного реєстратора необхідно уповноважити вносити відомості до Єдиного державного реєстру із зазначенням таких умов: найменування договору; найменування сторін договору про створення об'єднань осіб; відомості про предмет договору про створення об'єднань осіб; строк дії договору; відомості про нотаріальне посвідчення договору (про нотаріуса, який посвідчив договір про створення

об'єднань осіб, дату посвідчення та номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, номер та серія спеціального бланка нотаріальних документів, на якому викладено текст договору); відомості про державного реєстратора та інші технічні дані.

2.3. Класифікація договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб

Класифікацією називається поділ предметів на класи, зроблений так, що кожен клас займає стосовно інших класів точно визначене і міцно закріплене місце. Класифікація є видом поділу поняття, але вона відрізняється від звичайного поділу. При класифікації поділ відбувається не за будь-якою ознакою, а за найістотнішою, такою, що визначає специфіку усіх останніх ознак предметів, котрі класифікуються, і дає змогу установити для кожного класу чітко визначене, постійне місце серед інших класів. Власне, класифікація є таким поділом, у якому рід поділяється на види, види – на підвиди і т. д. За допомогою класифікації здобувають струнку систему розміщення тих чи інших предметів за класами, закріпленими у таблицях, схемах, кодексах тощо [135].

При цьому, існують такі види структурної класифікації:

а) класифікація на основі використання тільки економічних критеріїв (С.І. Аскназій, Г.М. Амфітеатров, А.М. Гранберг);

б) класифікація з застосуванням тільки юридичних критеріїв (М.В. Гордон, О.О. Красавчиков, В.В. Луць);

в) класифікація на основі комбінованого критерію, що поєднує економічні та юридичні чинники (О.С. Іоффе, О.А. Пушкін, Р.Б. Шишка, А.Ю. Кабалкін);

г) багатоступенева класифікація з поетапним використанням юридичних або економічних чинників (М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, М.Д. Єгоров, Ю.В. Романець) [246, с. 10].

Одночасно одним із найпоширеніших способів класифікації цивільно-правових договорів є дихотомія або поділ на дві групи. При дихотомії обирають класифікаційний критерій у вигляді тієї чи іншої ознаки договору. Відповідно до однієї групи долучають договори, у яких ця ознака наявна, а до іншої – договори, у яких ця ознака відсутня [5, с. 68].

Що стосується класифікації договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, то, використовуючи дихотомічний підхід, вважаємо, що усі договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб можуть бути поділені на ті, що передбачають створення об'єднання зі статусом юридичної особи, та такі, що передбачають створення об'єднання без статусу юридичної особи.

При цьому, об'єднання зі статусом юридичної особи можуть належати до осіб публічного або приватного права. Деякі теоретичні положення та критерії з'ясування правової суті юридичних осіб (об'єднань юридичних осіб), їх поділ на суб'єктів публічного та приватного права обґрунтовані у юридичній науці радянського періоду і непристосовані до ринкових відносин та вільного підприємництва. Тому питання розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права є актуальними. Крім того, деякі аспекти цієї проблематики і раніше не були повною мірою розроблені.

Згідно з ч. 2 ст. 81 ЦК України, юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України; юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 2, 3 ст. 167 ЦК України, держава може створювати юридичні особи публічного права (державні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом; держава може

створювати юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь у їхній діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом [496].

Як вказано у юридичній літературі, критерієм, який закладений при поділі юридичних осіб на публічного і приватного права, є порядок створення юридичної особи [426, с. 71]. Однак при цьому не можна відкидати й інтерес, який, з одного боку, слугує для осіб мотивацією для об'єднання з іншими особами задля створення юридичної особи або взагалі для мети, задля якої вирішено її створити [427, с. 88-102].

Серед ознак юридичних осіб публічного права у юридичній літературі, зокрема, наводять такі: є не цивільно-правовим, а публічно-правовим утворенням, призначенням якого є не участь у цивільному обороті чи здійснення підприємницької та господарської діяльності, а вирішення завдань суспільного характеру; особливе цільове призначення – реалізація не загальних інтересів приватних осіб, а суспільних інтересів; відповідальність має не приватно-правовий характер, а публічно-правовий і т.д. [10, с. 218; 167, с. 191-192; 506, с. 22-26].

Зокрема, І.М. Кучеренко, підтримуючи наведену в літературі концепцію щодо виділення ключових ознак юридичних осіб публічного та приватного права, зробила висновок про виділення такої ознаки юридичних осіб публічного права, як відповідальність держави, АР Крим, органів місцевого самоврядування за їх зобов'язаннями при виконанні ними публічних функцій, і субсидіарна відповідальність у випадку недостатності майна таких осіб чи неможливості звернення стягнення на їх майно [207].

Все ж необхідно підкреслити, що чітких формальних критеріїв поділу об'єднань зі статусом юридичної особи на юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права, окрім підстави створення, в ЦК України не закріплено, а окремого закону, який визначав би правовий статус об'єднань осіб публічного права досі не прийнято (хоча ЦК України чітко встановлює, що

порядок їх утворення та правовий статус встановлюються Конституцією України та законом).

Отже, з огляду на те, що спеціальний закон, який би врегулював питання правового статусу юридичних осіб публічного права та їх об'єднань досі не прийнятий, будь-які особливості участі таких суб'єктів у цивільному/господарському обороті відсутні. Однак недопустимо ставити знак тотожності між статусом юридичної особи (публічного чи приватного права) і правовим режимом майна на основі якого вона діє та обсягом її відповідальності. Наприклад, статутами окремих вищих навчальних закладів передбачено, що майно, закріплене за ними засновниками, належить їм на праві господарського відання. Проте такі навчальні заклади можуть мати у власності майно, зокрема: придбане за власні надходження, благодійні внески та гранти, відсотки, отримані від розміщення їх коштів на вкладних(депозитних) рахунках в установах банків державної форми власності; отримане від органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу тощо.

Тому, питання віднесення юридичних осіб та їх об'єднань, заснованих на основі державної (комунальної) власності до юридичних осіб приватного чи публічного права не має однозначного вирішення на рівні законодавства. У зв'язку з цим для з'ясування чи належить та чи інша юридична особа (об'єднання юридичних осіб) до юридичних осіб публічного чи приватного права, – необхідно аналізувати усю сукупність нормативно-правових актів, які визначають правовий статус безпосередньо цієї юридичної особи.

Для прикладу, згідно з п. 6 Статуту ПАТ «Державний ощадний банк України», банк є юридичною особою приватного права, має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав, у тому числі вчиняти правочини (договори, контракти), бути учасником судового процесу в судах загальної юрисдикції (в тому числі господарських, адміністративних судах), третейських судах, Міжнародному комерційному арбітражному суді при Торгово-промисловій палаті України та міжнародних судових інстанціях [442]. Відповідно до Указу Президента України «Про

корпоратизацію підприємств» [352] та Закону України «Про приватизацію державного майна» [361], перетворення/корпоратизація не є підставою чи способом приватизації. Немає, як вбачається зі змісту ст. 346 ЦК України, і підстав для припинення права власності держави України на майно Ощадбанку у зв'язку з його акціонуванням. Відтак зміна організаційно-правової структури Ощадбанку внаслідок його перетворення не спричиняє зміни відносин між власником і суб'єктом чи форми власності на його майно, а корпоративні права держави в ПАТ «Ощадний банк України» та майно, яке закріплене за ним і знаходиться на його балансі є відповідно окремими об'єктами корпоративних та цивільних правовідносин.

Винятково з метою вдосконалення структури та організації управління Державним спеціалізованим комерційним ощадним банком України, створення умов для більш ефективної реалізації державою прав власника і забезпечення прозорості та стабільності діяльності банку було вжито заходи щодо перетворення Державного спеціалізованого комерційного ощадного банку України у відкрите акціонерне товариство «Державний ощадний банк України», 100 % акцій якого належать державі. У подальшому, на виконання вимог Закону України «Про акціонерні товариства» найменування ВАТ «Державний ощадний банк України» було змінено на ПАТ «Державний ощадний банк України». Тобто, в результаті процедури перетворення відбулося припинення юридичної особи-правопередника та створення юридичної особи- правонаступника, проте не відбулася зміна форми власності майна, що було закріплене за юридичною особою-правопередником.

В окремих наукових джерелах простежується думка, що передане у власність державних корпорацій майно слід розглядати як нову форму власності – держкорпоративну, оскільки державне майно отримано у власність для реалізації державних інтересів і участі в економічних відносинах як повноправний учасник ринку, розміщуючи отримане майно як внесок для отримання прибутку, використовуючи вільні активи для реалізації інтересів корпорації [162, с. 8].

Корпоративні права держави (територіальної громади) в юридичних особах (їх об'єднаннях) та майно, яке закріплене за ними і перебуває на їх балансі є окремими об'єктами цивільних прав, окремими об'єктами державної (комунальної) власності та управління. Висновок, що статутний капітал та майно юридичної особи (об'єднання юридичних осіб) є об'єктами права власності також простежується з Рішення Конституційного Суду України від 19.09.2012 № 17-рп/2012 у справі № 1-8/2012 [393].

При цьому, юридичні особи чи їх об'єднання, які створені на основі державної (комунальної) власності провадять свою діяльність з урахуванням правового режиму майна, переданого їм на праві господарського відання або праві оперативного управління залежно від наявності чи відсутності мети одержання прибутку, що являють собою речові права суб'єктів, які володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке закріплене за ними власником чи уповноваженою особою, з обмеженням у встановленому порядку правомочності розпорядження щодо окремих видів такого майна (хоча у літературі існує точка зору, що існування групи юридичних осіб-невласників обумовлене перехідним етапом економічного розвитку[47, с. 137]). Водночас, згідно з п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 13 від 24.10.2008 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», положення установчих документів господарських товариств, які не відповідають вимогам законодавства, не застосовуються [360].

Отже, слід ще раз наголосити, що, оскільки спеціальний закон, який би врегулював питання правового статусу юридичних осіб публічного права та їх об'єднань досі не прийнятий, будь-які особливості участі таких суб'єктів у цивільному/господарському обороті відсутні. Зважаючи на це, доцільно внести редакційні зміни до ч. 2 ст. 167, ч. 2 ст. 168, ч. 2 ст. 169 ЦК України, вилучивши з їх змісту словосполучення: «державні підприємства», «навчальні заклади», «комунальні підприємства», «спільні комунальні підприємства». Неприпустимо також ставити знак тотожності між статусом юридичної особи, об'єднання юридичних осіб (публічного чи приватного права) і правовим режимом майна, на основі якого вона діє, та обсягом її відповідальності [530, с. 74; 539, с. 49].

ГК України в частині класифікації господарських організацій (підприємств) і їх об'єднань пішов іншим шляхом, не закріплюючи формального поділу на юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права. Для прикладу, ч. 3 ст. 63 ГК України передбачає, що залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні, хоча, згідно з ч. 7 ст. 74 ГК України, державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене у державне акціонерне товариство [84]. При цьому, питання функціонування державних акціонерних товариств вже були раніше предметом наукових досліджень [56] і в них звернуто увагу, зокрема, на особливий порядок формування статутного капіталу цих юридичних осіб.

Серед критеріїв поділу об'єднань осіб, які містяться в чинному законодавстві України, необхідно згадати про положення ГК України щодо класифікації об'єднань підприємств. Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання [84].

Державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними(комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування [84]. Учасники передають майно державному(комунальному) господарському об'єднанню на правовому режимі права господарського відання чи оперативного управління у відповідності до умов установчого договору або рішення про утворення, а вартість такого майна відображають у балансі створеного суб'єкта.

Виходячи з положень ГК України, розрізняють договірні і статутні об'єднання, які класифікуються також залежно від їхньої організаційно – правової форми: державні, недержавні, змішані. До договірних об'єднань належать: 1) корпорація; 2) асоціація. До статутних об'єднань належать: 1) концерн; 2) консорціум [85, с. 68].

У юридичній літературі небезпідставно вказують, що через державні корпорації, які є специфічними суб'єктами правовідносин, держава здійснює свою фінансову діяльність, оскільки вони надають публічні послуги за рахунок децентралізованих публічних фондів коштів у цілях реалізації публічних інтересів, визначених для кожної державної корпорації у законі, що регламентує її створення. Своєю чергою, в межах державної корпорації фінансова діяльність держави трансформується у фінансову діяльність публічного утворення, а діяльність держкорпорацій становить опосередкований, непрямий механізм участі держави через дані юридичні особи у здійсненні державно-приватного партнерства [450, с. 7].

За чинним законодавством України об'єднання підприємств можуть утворюватися підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до ГК України та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств, – Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування [84].

Залежно від строку, об'єднання підприємств поділяються на два види:

- 1) ті, що утворюються на невизначений строк;
- 2) тимчасові об'єднання [84; 568, с. 238].

На думку В.С. Щербини, господарські об'єднання можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

1) залежно від характеру діяльності учасників господарського об'єднання можна виділити:

а) об'єднання товаровиробників (об'єднання підприємств, об'єднання кооперативів, об'єднання сільськогосподарських кооперативів, об'єднання фермерських господарств),

б) об'єднання учасників інфраструктури ринку (банківські об'єднання, об'єднання інших фінансових установ),

в) холдинги (холдингові групи);

2) залежно від мети утворення господарські об'єднання можна поділити на:

а) підприємницькі (холдинги),

б) непідприємницькі (об'єднання товаровиробників, об'єднання учасників інфраструктури ринку (крім банківських холдингових груп) [523, с. 161-162].

Згідно зі ст. 63 ГК України, залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

– приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

– підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);

– комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

– державне підприємство, що діє на основі державної власності;

– підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);

– спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами - суб'єктами співробітництва [84].

Своєю чергою, Ю.О. Заїка, залежно від виду права власності, класифікує юридичних осіб на державні та комунальні, приватні та ті, які засновані на спільній власності юридичних та фізичних осіб і юридичних осіб та громадян іншої держави [143, с. 45].

Відтак, враховуючи зазначене, а також слідуючи законодавчій логіці, вважаємо, що, залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть укладатися договори за участю фізичних та юридичних осіб про створення об'єднань таких видів:

1) приватне договірне об'єднання, що діє на основі приватної власності майна, що йому належить (для прикладу, засновницький договір повного та командитного товариств тощо);

2) договірне об'єднання осіб, що діє на основі спільної часткової власності майна, що належить його учасникам (для прикладу, договір простого товариства);

3) комунальне договірне об'єднання, що діє на основі комунальної власності територіальної громади (для прикладу, установчий договір корпорації);

4) державне договірне об'єднання, що діє на основі державної власності (для прикладу, установчий договір асоціації);

5) договірне об'єднання, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності) (для прикладу, договір про спільну діяльність між комунальним та державним підприємствами);

б) спільне договірне об'єднання, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва (для прикладу, у межах договору про співробітництво територіальних громад).

Господарське законодавство України також визначає, що, у разі якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менш як 10 %, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить 100 %, вважається іноземним підприємством [84].

З аналогічних міркувань, можемо зазначити, що, залежно від наявності частки в статутному капіталі договірного об'єднання зі статусом юридичної особи іноземної інвестиції, відповідні договори можуть бути поділені на такі, що:

– передбачають створення договірного об'єднання з часткою іноземної інвестиції у статутному капіталі до 10 %;

– передбачають створення договірного об'єднання з часткою іноземної інвестиції у статутному капіталі від 10 до 100 %;

– передбачають створення договірного об'єднання з часткою іноземної інвестиції у статутному капіталі 100 %.

Відповідно до ст. 42 ГК України, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що

здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [84].

Своєю чергою некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, яку провадять суб'єкти господарювання і яку спрямовують на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Некомерційну господарську діяльність здійснюють господарські організації у державному чи комунальному секторах економіки у сферах, у котрих згідно із законодавством заборонене здійснення підприємницької діяльності [84]. Такими видами діяльності вправі зайнятися й інші господарюючі суб'єкти, яким, у відповідності до закону, не дозволяється займатися підприємництвом. Як слушно вказує Ю.О. Заїка, некомерційні юридичні особи створюються насамперед для задоволення певних потреб громадян (наприклад, у житлі тощо) і покликані виконувати управлінські, освітянські, культурно-пропагандистські та інші невиробничі функції (громадські й релігійні організації, їх об'єднання, благодійні та інші фонди) [143, с. 45].

Керуючись вищезазначеним, залежно від мети укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, останні можна поділити на дві групи:

- ті, що укладені з підприємницькою метою;
- ті, що укладені в некомерційних цілях.

Варто зазначити, що стосовно статусу окремих видів об'єднань осіб закріплено спеціальне нормативне регулювання (наприклад, Закони України «Про індустріальні парки», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про холдингові компанії в Україні», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» тощо). Тому залежно від ступеня законодавчої регламентації статусу договірних об'єднань осіб, їх можна класифікувати на тих, статус яких врегульований спеціальним нормативно-правовим актом та тих, статус яких регулюють загальні норми цивільного та господарського законодавства.

У контексті договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб важливим є висвітлений у юридичній літературі поділ договорів на позитивістські (пойменовані) та непойменовані договори; останні розділяють на:

- а) взагалі не вказані актами цивільного законодавства;
- б) лише згадані актами цивільного та іншого законодавства;
- в) для яких вказані, але не розкриті умови (зміст) [516, с. 69].

Так, засновницькі договори відомі цивільному та господарському законодавству, визначено їх умови, а договори про створення окремих видів юридичних осіб можуть укладатися їх учасниками, хоча навіть не обов'язково згадані в чинних нормативно-правових актах.

При цьому, слушною є думка, що укладення безіменного договору вимагає від сторін детального визначення його змісту, а оскільки такий договір безпосередньо законодавством не регламентований – питання щодо кола прав та обов'язків контрагентів, їх відповідальність за неналежне виконання договірних зобов'язань мають бути чітко визначені саме в договорі [143, с. 178-179].

Однак вважаємо за необхідне наголосити, що найважливішим критерієм поділу договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб і, відповідно, класифікації усієї сукупності договірних об'єднань осіб, що можуть діяти на території нашої держави, є суб'єктний критерій. Саме за допомогою цього критерію видається можливим якнайповніше зобразити струнку систему об'єднань фізичних та юридичних осіб, що створюються на підставі договору.

Отже, договірні об'єднання осіб за суб'єктним критерієм можна класифікувати на:

- договірні об'єднання фізичних осіб (наприклад, адвокатські об'єднання, громадські організації);
- договірні об'єднання юридичних осіб (наприклад, асоціації, корпорації);
- договірні об'єднання фізичних та юридичних осіб (наприклад, повні товариства, командитні товариства).

Окремо, залежно від мети створення, договірні об'єднання фізичних осіб можуть бути поділені на:

– договірні об'єднання фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері професійної діяльності (наприклад, адвокатські об'єднання);

– договірні об'єднання фізичних осіб з метою реалізації громадських та інших інтересів (наприклад, громадські організації).

Згідно з податковим законодавством України, резидентами є:

– юридичні особи та їх відокремлені особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на її території, так і за її межами;

– дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет;

– фізична особа – резидент – фізична особа, яка має місце проживання в Україні [263].

Податковий кодекс України [263] передбачає такі правила: 1) у разі якщо фізична особа проживає також в іноземній державі, вона є резидентом за умови, що має місце постійного проживання в Україні; 2) особа, яка постійно проживає також в іноземній державі, буде вважатись резидентом, якщо володітиме більш тісними особистими або економічними зв'язками в Україні; 3) у тому випадку, коли державу, на території якої фізична особа володіє центром життєвих інтересів, не можливо визначити, або у разі відсутності у фізичної особи місця постійного проживання у будь-якій із держав, вона вважається резидентом, за умови, що перебуває в Україні не менше ста вісімдесяти трьох днів на протязі податкового року. При цьому достатньою (проте невиключною) умовою визначення місця центру життєвих інтересів вважається місце постійного проживання членів сім'ї або реєстрації відповідної особи у якості суб'єкта підприємництва. Водночас якщо, виходячи з окреслених критеріїв, неможливо встановити статус резидента за фізичною особою, її трактуватимуть як резидента, якщо вона є громадянином України. Достатньою підставою для визначення особи як резидента є самостійне визначення нею свого основного місця проживання на

території України у встановленому порядку або реєстрація її як самозайнятої особи.

Своєю чергою, нерезидентами є:

– іноземні компанії, організації, утворені відповідно до законодавства інших держав, їх зареєстровані(акредитовані або легалізовані) відповідно до законодавства України філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України;

– дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва інших держав і міжнародних організацій в Україні;

– фізичні особи, які не є резидентами України [263].

Законодавством про зовнішньоекономічну діяльність в Україні передбачено, що іноземними господарюючими суб'єктами визнають суб'єктів господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України [346].

Враховуючи зазначене, залежно від місця знаходження (місця проживання) учасників договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, досліджувані договори можна поділити на:

- 1) договори про створення об'єднань між резидентами-фізичними особами;
- 2) договори про створення об'єднань між нерезидентами-фізичними особами;
- 3) договори про створення об'єднань між резидентами-юридичними особами;
- 4) договори про створення об'єднань між нерезидентами-юридичними особами;

5) змішані договори про створення об'єднань осіб (між резидентами-фізичними і юридичними особами, між резидентами-фізичними і нерезидентами юридичними особами, між нерезидентами-фізичними особами і резидентами-юридичними особами, між нерезидентами-юридичними особами і резидентами фізичними особами тощо).

Підсумовуючи вищенаведене та узагальнюючи, вважаємо за доцільне зазначити, що класифікація договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб може бути здійснена за різними критеріями залежно: від

наявності чи відсутності у створюваного об'єднання статусу юридичної особи; від форм власності, передбачених законом; від місця знаходження (місця проживання) учасників договору; від наявності частки в статутному капіталі договірною об'єднання іноземної інвестиції; від мети укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб; від ступеня законодавчої регламентації статусу договірних об'єднань; від суб'єктного критерію тощо.

Висновки до Розділу 2.

1. Дослідження договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві ґрунтується на певних принципах і здійснено з позицій і у межах певних наукових підходів. Основними принципами для цього дослідження є принципи: повноти, всебічності, об'єктивності та обґрунтованості з врахуванням, при цьому, спрямованості на забезпечення правового регулювання у цій сфері з дотриманням загальних засад цивільного законодавства.

2. Історіографія договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб – це сукупність досліджень монографічних, дисертаційних джерел, наукових статей та інших наукових праць, що стосуються питання виникнення та існування договірних форм об'єднань осіб в конкретний історичний проміжок часу, та відображають тенденції їх розвитку та вдосконалення.

3. Предметом договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є дії, які повинні виконати учасники у відповідності до змісту цього договору, серед яких, зокрема: створення об'єднання, внесення вкладів для здійснення спільної діяльності, виконання функцій з управління об'єднанням чи його представництва у відносинах з третіми особами тощо.

4. За загальним правилом договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб укладаються у простій письмовій формі. Не зважаючи на це, щодо окремих видів та випадків укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб (наприклад, засновницьких договорів, договорів простого товариства, якщо вкладом виступає нерухоме майно тощо), доцільно встановити законодавчу вимогу щодо їх нотаріального посвідчення. Що стосується порядку укладення договорів про створення об'єднань фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, то на них поширюються також загальні правила укладення господарських договорів, що визначені ГК України.

5. Враховуючи специфіку відносин щодо створення договірних форм об'єднань осіб, пропозиція (оферта) укласти договір про створення об'єднань осіб

не може бути публічною, а сам договір укладається підписанням єдиного документа.

6. Неукладеними договори про створення об'єднань осіб можуть вважатися лише за умови, коли зі змісту досягнутої між сторонами домовленості не вбачається можливим досягти основної цілі таких договорів – створення об'єднання осіб із визначеним обсягом правосуб'єктності, якщо інше не впливає зі змісту законодавства чи суті договірного зобов'язання.

7. У випадку укладення договорів про створення об'єднань осіб (установчих договорів, договорів про заснування, засновницьких договорів тощо), умови про розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, розмір часток їх учасників є істотними. Відповідно, їх зміна можлива у загальному порядку за взаємною згодою усіх сторін договору або за рішенням суду з підстав, визначених законом чи договором.

8. Запропоновано доповнити чинний Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № 755-IV від 15.05.2003 року положеннями, які передбачають державну реєстрацію відповідних об'єднань без статусу юридичної шляхом подання їх сторонами (учасниками) уповноваженому державному реєстратору примірника підписаного сторонами і нотаріально посвідченого договору. На підставі договору про створення об'єднань осіб, державного реєстратора необхідно уповноважити вносити відомості до Єдиного державного реєстру із зазначенням таких умов: найменування договору; найменування сторін; відомості про предмет договору; строк дії договору; відомості про нотаріальне посвідчення договору (про нотаріуса, який посвідчив договір, дату посвідчення та номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, номер та серія спеціального бланка нотаріальних документів, на якому викладено текст договору); відомості про державного реєстратора та інші технічні дані.

9. Питання віднесення юридичних осіб (їх об'єднань), заснованих на основі державної (комунальної) власності до юридичних осіб приватного чи публічного права не має однозначного вирішення на рівні законодавства. У зв'язку з цим для

з'ясування чи відноситься та чи інша юридична особа (об'єднання юридичних осіб) до юридичних осіб публічного чи приватного права, - необхідно аналізувати усю сукупність нормативно-правових актів, які визначають правовий статус безпосередньо цієї юридичної особи (об'єднання). Оскільки, спеціальний закон, який би врегулював питання правового статусу юридичних осіб публічного права досі не прийнятий, будь-які особливості участі таких суб'єктів в цивільному/господарському обороті відсутні.

10. Класифікація договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб може бути здійснена за різними критеріями залежно: від наявності чи відсутності у створюваного об'єднання статусу юридичної особи; від форм власності, передбачених законом; від місця знаходження (місця проживання) учасників договору; від наявності частки в статутному капіталі договірною об'єднання іноземної інвестиції; від мети укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб; від ступеня законодавчої регламентації статусу договірних об'єднань; від суб'єктного критерію тощо.

РОЗДІЛ 3. ДОГОВІРНІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

3.1. Договірні форми об'єднань фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері професійної діяльності

Фізичні особи зі статусом чи без статусу «підприємця» вправі на підставі домовленості між ними створювати договірні об'єднання з визначеною метою та цілями. Стаття 42 Конституції України [176] встановлює, що кожний громадянин має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Відповідно до ст. 2 ЦК України [496] учасниками цивільних відносин визнають фізичних та юридичних осіб. У зв'язку з цим вказана стаття по суті залишає поза увагою таку численну групу учасників цивільних відносин, як фізичні особи-підприємці, які у сукупності теж охоплені поняттям «фізичні особи», але з огляду на свій статус мають певні відмінності у правовому регулюванні їх відносин [433, с. 56]. Р.А. Майданик зазначав, що може поставати проблема розмежування статусу фізичної особи-підприємця від фізичної особи, яка не є підприємцем. Суть цього відмежування необхідно вбачати в такому понятті, як ціль вчинення певного правочину. Розмежування відбувається також за такою ознакою, як систематичність підприємницької діяльності, яку уподібнюють до постійності, регулярності, професійності роботи [218, с. 14]. При цьому, відповідно до розділу III Класифікації організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004, затвердженої наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97 [337], визначено, що підприємцем є фізична особа, яка є громадянином України, іноземним громадянином, особою без громадянства, що займається підприємницькою діяльністю. Тобто, підприємцем є фізична особа-громадянин.

На думку І.М. Буткова, саме в Конституції України, яка має найвищу юридичну силу, закріплено право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності, яка є видом трудової діяльності [44, с. 75]. На підставі поданого, вважаємо за можливе погодитися з позицією Міністерства юстиції України, що громадянин, який бажає реалізувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур за жодних умов не втрачає і не змінює свого статусу фізичної особи, якого він набув з моменту народження, а лише набуває до нього нової ознаки – «підприємець». Своєю чергою статус фізичної особи-підприємця – це юридичний статус, який засвідчує право особи на заняття підприємницькою діяльністю, а саме: самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Юридичний статус «фізична особа – підприємець» сам по собі не впливає і ніяким чином не обмежує будь-які правомочності особи, які випливають з її цивільної право-, та дієздатності [433]. Окрім того, ст. 51 ЦК України передбачено, що до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовують нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин [496].

Реалізуючи свою правосуб'єктність, фізичні особи вправі створювати різні об'єднання, як з комерційними, так і з некомерційними цілями, а також як з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері професійної діяльності, так і громадських, соціальних чи інших, які не суперечать законодавству.

За визначенням, професійна діяльність – це діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець [268]. Існує міжнародна стандартна класифікація професій (International Standard Classification of Occupations, ISCO / ILO, Geneva), що є рекомендованою Міжнародною конференцією статистики праці Міжнародного бюро праці для переведення національних даних у систему, що полегшує міжнародний обмін

професійною інформацією. Зазначена стандартна класифікація охоплює відповідні групи та підгрупи, серед яких: керівники, менеджери (наприклад, генеральні директори, вищі керівні кадри), професіонали (наприклад, спеціалісти в галузі технічних наук, в галузі права), техніки та помічники професіоналів (наприклад, проміжні професії в галузі охорони здоров'я, технічні працівники у галузі інформації), технічні службовці (наприклад, офісні працівники, працівники рецепції), працівники сфери торгівлі та послуг (наприклад, комерсанти та продавці), кваліфіковані робітники сільськогосподарської, лісової та рибної галузі (наприклад, працівники сільського господарства, рибалки, мисливці та збирачі харчової продукції), елементарні професії (наприклад, сміттярі та інші некваліфіковані робітники) і т. д. [231].

Займатися такою професійною діяльністю фізичні особи вправі на засадах трудового чи цивільно-правового договору з роботодавцем або шляхом створення організаційних форм господарювання, що можуть передбачати або не передбачати заснування суб'єкта зі статусом юридичної особи. Своєю чергою займаючись незалежною професійною діяльністю, тобто беручи участь у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльності лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю, – фізичні особи можуть набути статусу самозайнятої особи відповідно до податкового законодавства (за умови, якщо вони не є працівниками або фізичними особами-підприємцями та використовують найману працю не більш чотирьох фізичних осіб (згідно з положеннями Податкового кодексу України [263])) [530, с. 85-86; 564, с. 210-211].

Раніше чинним законодавством передбачалися різні форми об'єднань фізичних осіб з метою реалізації означених інтересів у сфері професійної діяльності (об'єднання покупців [108] як добровільне об'єднання громадян, які уклали угоду про спільну діяльність з метою придбання об'єктів приватизації; організація орендарів [108] як організація, створена трудовим колективом

державного підприємства, яка мала переважальне перед іншими фізичними та юридичними особами право на укладення договору оренди майна того державного підприємства, організації, де вона створена і т. п.).

Відповідно до діючих нормативно-правових актів, фізичні особи вправі реалізувати свої підприємницькі інтереси у професійній сфері, зокрема, шляхом створення таких об'єднань, як фермерське господарство та адвокатське об'єднання. Власне, особливості договірних форм об'єднань фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері ведення професійної діяльності доцільно розглянути саме на їх прикладі, оскільки, з одного боку законодавець їх установчим документом визначає статут, а з іншого – закріплює принцип «добровільності» заснування, реалізувати який, а також врегулювати особливості діяльності, реорганізації, ліквідації, системи внутрішніх відносин тощо – без укладення договору (засновницького, установчого, про створення об'єднання і т. д.) є надто ускладненим [530, с. 86; 564, с. 211].

Відповідно, спеціальним нормативно-правовим актом, присвяченим правовому регулюванню створення та діяльності фермерських господарств в Україні є Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 року. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, переробляти та реалізаціювати її з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [376].

Зокрема, І.В. Спасибо-Фатєєва зазначала, що фермерські господарства за своєю сутністю є господарськими товариствами, й у них відсутні специфічні риси, які дають підстави стверджувати про їх особливу організаційно-правову форму [424, с. 57]. В.С. Щербина навпаки вказував, що, на відміну від господарських товариств, які мають складну структуру органів товариства, фермерське господарство має лише голову фермерського господарства, який представляє фермерське господарство перед органами державної влади,

підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями, від його імені укладає угоди та вчиняє інші юридично-значущі дії відповідно до законодавства України [523, с. 76]. Своєю чергою К.В. Шаперенков стверджує, що здійснення спільної діяльності фізичними особами щодо ведення фермерського господарства є можливим тільки на підставі договору простого товариства, оскільки тільки такий договір є підставою для виникнення спільного майна членів фермерського господарства [508, с. 5].

Після впровадження законодавчих змін, фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. Згідно з чинним законодавством України, фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа-підприємець. При цьому фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, діє на основі статуту. Фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, за умови набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою [376].

Новоствореним фермерським господарствам у період становлення (перші три роки після його створення, а у трудонедостатніх населених пунктах – п'ять років), фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, визначених в установленому урядом порядку, та іншим фермерським господарствам надають допомогу за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств; Уряд кожного року в проекті Держбюджету України повинен передбачати кошти на підтримку фермерських господарств; органи виконавчої влади та місцевого самоврядування кожного року мають виділяти кошти для сприяння діяльності фермерських господарств і т.д. [376].

Тому, як видається, фермерське господарство не є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, а узагальнюючим поняттям, запровадженим з метою врегулювання особливостей ведення підприємницької діяльності у сфері сільського господарства та надання державної підтримки у цій галузі. Сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи може бути організоване фізичною особою-підприємцем самостійно або спільно з членами її сім'ї на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства [530, с. 88; 564, с. 212].

Договір про створення сімейного фермерського господарства укладають члени однієї сім'ї в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Головою сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи є член сім'ї, зареєстрований як фізична особа-підприємець і визначений договором про створення сімейного фермерського господарства. Особливістю такого господарства є те, що від його імені має право виступати голова або уповноважений ним один із членів господарства [376].

Істотними умовами договору про створення сімейного фермерського господарства є: найменування, місцезнаходження (адреса) господарства, мета та види його діяльності; порядок прийняття рішень та координації спільної діяльності членів господарства; правовий режим спільного майна членів господарства; порядок покриття витрат та розподілу результатів (прибутку або збитків) діяльності господарства між його членами; порядок вступу до господарства та виходу з нього; трудові відносини членів господарства, інші положення, що не суперечать чинному законодавству [376].

Договір про створення сімейного фермерського господарства належить до договорів про спільну діяльність і його передумовою є об'єднання фізичних осіб певної кваліфікації та професії, що перебувають у сімейних відносинах, з метою реалізації ініціативи щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечення раціонального використання і охорони земель, правового та соціального захисту фермерів. Однак саме законодавче формулювання, що

«фермерське господарство підлягає державній реєстрації як фізична особа – підприємець» все ж є некоректним та підлягає удосконаленню [530, с. 89; 564, с. 213].

Загалом, згадані вище зміни до законодавства України про фермерські господарства підтверджують тенденцію до підвищення ролі договору не тільки при регулюванні відносин зі створення об'єднань без статусу юридичної особи, але й об'єднань, які володіють таким статусом. Недоцільність встановлення обов'язку державної реєстрації фермерських господарств, які діють на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства як фізичних осіб-підприємців може підтверджуватися багатьма обставинами. Для прикладу, якщо такі фермерські господарства виявлять намір змінити Голову – їм доведеться здійснювати державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності поточного Голови як фізичної особи-підприємця і реєструвати підприємницьку діяльність нового Голови; ще більше труднощів виникне, якщо члени фермерського господарства виявлять намір обрати своїм Головою неповнолітню особу і т.д. Як видається, лише за допомогою договору можна з абсолютною визначеністю врегулювати ці і подібні питання, що виникатимуть у діяльності фермерських господарств.

Відтак у разі, якщо фермерське господарство без статусу юридичної особи організоване фізичною особою самостійно, то, дійсно, запровадження обов'язку державної реєстрації її підприємницької діяльності як фізичної особи є виправданим [530, с. 89-90; 562, с. 223]; однак у випадку якщо фермерське господарство створюється на підставі договору із членами сім'ї, але без статусу юридичної особи, то таке фермерське господарство не повинно підлягати державній реєстрації як фізична особа-підприємець, а навпаки як об'єднання без статусу юридичної особи на підставі поданого державному реєстратору примірника нотаріально посвідченого договору про створення сімейного фермерського господарства, що підписаний усіма його членами.

Продовжуючи дослідження проблематики договірних форм об'єднань фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у професійній

діяльності, доцільно вказати, що одним із найсуперечливіших понять, яке застосовують в українському праві на цей час, є партнерство. Передусім його визначення в законодавстві не міститься, хоча партнерства набули поширення у приватній сфері, а останнім часом все наполегливішими є спроби налаштувати механізми так званого державно-приватного партнерства та партнерства держави не тільки з приватними особами, а й з різними суспільними інституціями [430, с. 182]. Партнерство (partnership) походить із англосаксонського (американського) правопорядку, але воно фігурує й у романо-германському правовому полі («partnerschaftsgesellschaft» – товариство партнерів). В українському законодавстві термін «товариство» застосовують для позначення об'єднань осіб різного ступеня зв'язку – від договірної до корпоративної, тобто для певного виду юридичних осіб (насамперед господарських товариств), а також об'єднання осіб, яке не має правосуб'єктності (просто товариство), учасники якого займаються спільною діяльністю на підставі договору. Поняття партнерства в контексті адекватної йому юридичної форми з-поміж тих, які фігурують в українському праві, досить розмите. Цією формою може бути й договір, а може бути і юридична особа. Якщо це юридична особа, то нею може бути будь-яке господарське товариство, крім акціонерних товариств, адже його сутність виключає партнерські відносини. Непідприємницькі товариства також можуть являти собою партнерства, однак у такому випадку варто установити чіткіше співвідношення цих понять. При цьому непідприємницькі (некомерційні) партнерства як такі в законодавстві України не виділяються, але навряд чи можна вбачати перешкоди для їх існування [430, с. 183-184]. Для прикладу, у Польщі партнерське об'єднання може бути засноване тільки представниками вільних професій, які працюють у межах виділеного підприємства під власною фірмовою назвою. Партнерами такого об'єднання можуть бути: адвокати, юрисконсульти, аптекарі, лікарі, медсестри, бухгалтери, архітектори, консультанти з податкових питань. Створення партнерського об'єднання з іншою метою неможливо. Не можна в Польщі також використовувати партнерське об'єднання для ведення господарської діяльності, наприклад, виробництва і торгівлі, як доповнення до

професійних послуг. Членами партнерського об'єднання можуть бути тільки фізичні особи. Партнерське об'єднання не може бути створене юридичними особами, приватними товариствами або якими-небудь господарськими товариствами, навіть якби їх засновниками були представники вільних професій. Важливою особливістю партнерських об'єднань в Польщі є те, що його учасники не несуть відповідальності за зобов'язаннями об'єднання, що виникають у зв'язку з веденням іншими членами об'єднання професійної діяльності [595].

Що стосується чинного законодавства України, то договірні партнерські об'єднання фізичних осіб можуть створюватися як зі статусом юридичної особи (наприклад, адвокатські об'єднання (яких, до речі, вважаємо класичним прикладом партнерських об'єднань в Україні)), так і без статусу юридичної особи (наприклад, на підставі договору простого товариства). Крім цього, такі договірні об'єднання фізичних осіб можуть створюватися як з підприємницькою метою, так і без підприємницьких цілей.

Діяльність адвокатських об'єднань в Україні регламентована Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5.07.2012 р.. Адвокатська діяльність в Україні є незалежною професійною діяльністю адвоката щодо захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. При цьому адвокат може займатися адвокатською діяльністю індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) [313].

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [313], адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту. Адвокатське об'єднання як юридична особа має самостійний баланс, вправі відкривати рахунки в установах банків, може використовувати у своїй діяльності печатку, штампи і бланки зі своїм найменуванням. Особливістю вважається те, що

про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань зобов'язане письмово повідомити відповідну раду адвокатів регіону.

Адвокати відіграють вагомую роль у повсякденному житті, хоча, як правило, її усвідомлюють лиш ті, що користуються адвокатськими послугами. При цьому, роль адвоката, як і значення інституту адвокатури, у багатьох країнах різняться. Адвокат в Україні – це практикуючий юрист, що здійснює діяльність в основному з метою захисту і представництва інтересів його клієнтів у порядку та межах, визначених законодавством. Правова система України не здійснює поділу адвокатів на судових, що мають виключне право представництва інтересів у судах, та тих, які вправі надавати будь-які інші види позасудової правничої допомоги. Крім цього, немає і законодавчого поділу адвокатів за спеціалізацією чи напрямками діяльності, що, однак, не виключає самостійного їх визначення конкретним адвокатом чи адвокатським об'єднанням (бюро) (наприклад, надання правничої допомоги у кримінальних, цивільних, адміністративних чи господарських справах). У зарубіжних країнах навпаки численна кількість адвокатів обмежують свою практику спеціалізованими галузями права.

Водночас, варто звернути увагу і на те, що повноваження адвоката, організаційні форми здійснення адвокатської діяльності, значення адвокатури в цілому, тощо майже в кожній державі в ході соціально-економічних перетворень зазнають змін. У будь-якому разі у ході реформ в Україні необхідно зберегти ту суттєву роль, яку адвокати часто відіграють у забезпеченні реалізації принципів верховенства права та законності у суспільстві.

Як вже згадувалося, в Україні адвокатські об'єднання діють на підставі статутів. Зокрема, договір про надання правової допомоги від імені адвокатського об'єднання підписує учасник адвокатського об'єднання, який може діяти на підставі статуту або довіреності.

Адвокатське об'єднання може також залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Одночасно адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності [313].

Взагалі адвокат – це фізична особа, яка займається адвокатською діяльністю на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Отже, адвокатське об'єднання є об'єднанням фізичних осіб, що провадять свою діяльність відповідно до чинного законодавства України. Варто згадати, що сучасні адвокатські об'єднання досить часто створюються саме як партнерства. Як убачається зі змісту п. 4.1., 4.2. примірного Статуту адвокатського об'єднання, що розміщений на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України, до складу об'єднання входять адвокати, що у встановленому цим статутом порядку набули статус учасників; учасникам об'єднання присвоюється один із наступних статусів: 1) адвокат, старший партнер; 2) адвокат, партнер; 3) адвокат [434].

На цей час відсутній єдиний підхід з приводу кваліфікації адвокатської діяльності та діяльності адвокатських об'єднань як підприємницької чи непідприємницької. Досліджуючи окреслену проблематику, варто відштовхуватися від того, що така діяльність безпосередньо пов'язана із наданням правової допомоги. Згідно з п. 3.2. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009, правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може охоплювати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо, а вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [392].

У процесі конституційної реформи до Конституції України [176] були внесені зміни та доповнення, керуючись якими, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. При цьому винятково адвокат (за винятками, визначеними законом) здійснює представництво іншої особи в суді, а

також захист від кримінального обвинувачення. Як бачимо, законодавець, по-перше, запроваджує термін «правничча» допомога; по-друге, уповноважує на її надання лише адвокатів, що актуалізує питання з приводу мети та цілей адвокатської діяльності в різних формах.

В окремих наукових джерелах висловлено думку, що діяльність адвокатських об'єднань є некомерційним господарюванням [80]. Водночас, відповідно до ст. 14 Податкового кодексу неприбуткові підприємства, установи та організації – це підприємства, організації та установи, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства й іншої діяльності, передбаченої законодавством [263]. Керуючись названим положенням податкового законодавства, Т. Федченко та Н. Фокіна висловили протилежну позицію, відповідно до якої адвокатське бюро та об'єднання не мають законодавчих підстав для отримання статусу неприбуткової організації. Крім цього, вказують також, що фізична особа, яка провадить незалежну адвокатську діяльність, не може бути підприємцем у межах такої адвокатської діяльності. При цьому чинним законодавством не заборонено фізичній особі, яка займається незалежною адвокатською діяльністю, бути підприємцем та здійснювати іншу (відмінну від адвокатської) підприємницьку діяльність, не заборонену законом [474]. Позиція, відповідно до якої адвокатська діяльність відрізняється від діяльності фізичної-особи підприємця, міститься також у Постанові Вищого адміністративного суду України від 7 квітня 2016 року [287].

З іншого боку, Є. Горовець стверджує, що адвокатська діяльність не тільки, як правило, є підприємницькою, але й повинна бути такою (ототожнюючи при тому підприємницьку і прибуткову діяльність). Адже тільки здійснюючи діяльність на прибутковій основі, адвокат може спрямовувати частину отриманого прибутку для надання правової допомоги *pro bono*. Іншими словами, у класичній адвокатурі надання правової допомоги за так званім «правом бідності» можливе тільки за умови (тобто після) одержання прибутку. Надання правової допомоги незаможним виступає у такому випадку результатом розподілу

прибутку шляхом спрямування його на фінансування відповідної роботи адвоката (адвокатського об'єднання) [83].

Своєю чергою І. Головань вказує, що адвокат як фізична особа може виступати суб'єктом різних правовідносин. Зокрема, може одночасно бути фізичною особою-підприємцем, що здійснює діяльність у сфері права. Більше того, адвокат може одночасно працювати юрисконсультом на одному чи навіть кількох підприємствах. За такої багатогранності дійсно виникає проблема відокремлення адвокатської діяльності особи від її підприємницької, трудової, громадської та інших видів активності. Доцільно також брати до уваги, що відповідно до норм Податкового кодексу України, конкретні дії особи не можуть одночасно бути віднесені до незалежної професійної і підприємницької діяльності, оскільки за визначенням незалежна професійна і підприємницька діяльності взаємно виключають одна одну. Отже, ті чи інші дії з надання правової допомоги можуть бути віднесені як до адвокатської, так і до підприємницької діяльності у сфері права, залежно від того, на підставі якого договору вони здійснюються. Якщо на підставі договору про надання правової допомоги, укладеного адвокатом як особою, що провадить незалежну професійну діяльність – до адвокатської діяльності. Якщо на підставі договору, укладеного особою як підприємцем – до підприємницької діяльності [79].

Неоднозначно вирішуються вказані питання і в судовій практиці.

У жовтні 2008 року одне із адвокатських об'єднань звернулося до суду з позовом, у якому, посилаючись на те, що його діяльність набула характеру підприємницької, просило зобов'язати державну податкову інспекцію видати йому свідоцтво про право сплати єдиного податку на підставі Указу Президента України від 3 липня 1998 року № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва», що був чинним на той час. Окружний адміністративний суд м. Києва постановою від 8 квітня 2009 року, залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 18 листопада 2010 року, позов задовольнив. Вищий адміністративний суд України ухвалою від 18 березня 2013 року рішення судів попередніх інстанцій залишив

без змін. Ухвалюючи таке рішення, суди дійшли висновку, що оскільки діяльність адвокатського об'єднання – суб'єкта некомерційного господарювання – у зв'язку зі здійсненням ним дій, спрямованих на отримання прибутку, набула ознаки підприємницької, то така діяльність відповідно до ст. 53 ГК України підпадає під регулювання нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність. Зокрема, згідно зі Статутом позивача його діяльність передбачала надання правової допомоги на підставі договорів за певну винагороду. Тобто діяльність адвокатського об'єднання, крім соціальних, мала на меті й досягнення економічних результатів, отримання прибутку, що зумовлюється необхідністю забезпечення дотримання професійних прав адвокатів, які працюють у цьому об'єднанні, юридичній особі, на оплату своєї праці. Зазначене дозволило судам розглядати таку діяльність у розумінні статті 42 ГК України як таку, що містить ознаки підприємницької. Згідно з приписами ч. 3 ст. 53 ГК України, у разі якщо господарська діяльність юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набуває характеру підприємницької, до неї застосовують положення ГК України та інших законів, якими регулюється підприємництво [277].

Тобто, за результатами розгляду цієї судової справи, за адвокатськими об'єднаннями визначено статус суб'єкта некомерційного господарювання, проте вказано, що його діяльність може набувати підприємницького характеру.

В іншій судовій справі, Вищий адміністративний суд України дійшов висновку, що адвокатське об'єднання «Бріарей» може бути визнане неприбутковою організацією і внесене до Реєстру лише за умови узгодження положень статутних документів із вимогами пункту 7.11 статті 7 Закону № 334/94-ВР [467]. При цьому Верховний Суд України звернув увагу, що згідно з пунктом 157.13 статті 157 Податкового кодексу України у разі ліквідації неприбуткової організації її активи повинні бути передані одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зараховані до державного бюджету, якщо інше не передбачено законом, що регулює діяльність неприбуткової організації [280].

Також, варто зазначити, що постановою Вищого адміністративного суду України від 13 листопада 2014 р. [286] Держстат зобов'язано розробити зміни і доповнення до Класифікації організаційно-правових форм господарювання, що затверджена наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 року № 97, шляхом запровадження окремих позицій для організаційно-правових форм «Адвокатське бюро» та «Адвокатське об'єднання».

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо за можливе зробити висновок, що чинне законодавство України про адвокатуру та адвокатську діяльність не дає однозначної відповіді на питання чи є адвокатська діяльність, як і діяльність адвокатських об'єднань, підприємницькою чи непідприємницькою. Водночас очевидним є той факт, що діяльність адвокатських об'єднань здійснюється з метою одержання прибутку. Зокрема, як передбачено чинним законодавством України, адвокатська діяльність є незалежною професійною діяльністю адвоката, а адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує послуги захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законом. Тобто, для дотримання засад «незалежності» та «самостійності», необхідним є фінансування. Відповідно, адвокати, створивши об'єднання, спрямовуючи свою діяльність на одержання прибутку, у такий спосіб одержують необхідне фінансування.

Згідно з Податковим кодексом України [263], неприбутковими підприємствами, установами чи організаціями є підприємства, установи чи організації, що одночасно відповідають таким вимогам: 1) утворені і зареєстровані у відповідності до закону про діяльність відповідних неприбуткових організацій; 2) їх установчі документи забороняють наступний розподіл одержаних дивідендів між учасниками, працівниками (крім оплати праці, сплати соціальних внесків), посадовими чи пов'язаними особами; 3) установчими документами цих суб'єктів передбачено у разі припинення їх як юридичних осіб передачу активів іншим неприбутковим організаціям

відповідного виду або зарахування цих активів в дохід бюджетів (ця ознака не стосується об'єднань та асоціацій об'єднань співвласників багатоквартирних будинків); 4) внесені уповноваженою особою до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

При цьому необхідно зауважити, що навіть неприбуткові організації можуть одержувати доходи. Відповідно до п. 133.4.2. Податкового кодексу України, доходи (прибутки) неприбуткової організації використовують винятково для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами [263].

Вивчаючи зарубіжний досвід, варто вказати, що, згідно з Федеральним положенням про адвокатуру Німеччини від. 01.08.1959 р., товариствам із обмеженою відповідальністю, предметом діяльності яких є надання консультацій та представництво у юридичних справах, може надаватися дозвіл на заняття адвокатською діяльністю як адвокатським компаніям (§ 59 II розділу). При цьому участь адвокатських компаній в об'єднаннях для ведення спільної професійної діяльності не дозволено. У ФРН учасниками адвокатських компаній можуть бути тільки адвокати або представники відповідних професій. Доцільно також зазначити, що частки в адвокатській компанії не можуть утримуватися за рахунок третіх осіб, а требі особи не мають права брати участь у розподілі прибутку адвокатської компанії. Окремо необхідно наголосити, що у ФРН найменування товариства повинно містити словосполучення «адвокатська компанія», а словосполучення «адвокатська компанія» можуть використовувати тільки ті адвокатські компанії, які отримали дозвіл на заняття адвокатською діяльністю [473].

Відповідно до ст. 4.1.a Закону про адвокатуру Польщі, адвокат виконує професійні обов'язки в адвокатській канцелярії в адвокатській групі або в об'єднанні:

1) цивільного партнерства, в якому партнерами є адвокати, юристи, патентні повірені, податкові консультанти або іноземні юристи, які провадять постійну

практику відповідно до положень Закону від 5 липня 2002 року про надання іноземними юристами юридичної допомоги в Республіці Польща;

2) за принципом повного товариства, в якому партнерами є адвокати, юристи (*radca prawny*), патентні повірені, податкові консультанти або іноземні юристи, які виконують постійну практику на підставі статей Закону від 5 липня 2002 р. про надання іноземними юристами юридичної допомоги в Республіці Польща;

3) за принципом партнерства або обмеженого акціонерного товариства, в якому комплементаріями (членами) є адвокати, юрисконсульти (*radca prawny*), патентні повірені, податкові консультанти або іноземні юристи, які провадять постійну практику відповідно до положень Закону від 5 липня 2002 року про надання іноземними юристами юридичної допомоги в Республіці Польща. При цьому винятковим предметом діяльності об'єднань (груп) цивільного партнерства може виступати надання правової допомоги [147].

Згідно з § 9 Кодексу адвокатської етики Польщі, із професією адвоката не можна поєднувати такі заняття, які: а) принижують гідність професії, б) обмежують незалежність адвоката, в) підривають громадську довіру до адвокатури. При цьому, несумісним із виконанням професії адвоката визнається, зокрема:

а) зайняття у чужому підприємстві керівного становища, виконання функцій члена уряду, прокурента в спілках (товариствах) торгового права та члена наглядової ради віддаленої до уряду спілки торгового права. Ця функція може здійснюватися тимчасово, коли метою є виконання конкретного й обмеженого в часі доручення клієнта;

б) професійне посередництво у комерційних угодах, за винятком консультацій при укладанні договорів у межах діяльності адвокатської канцелярії та комерційної і фінансової діяльності, не пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

в) провадження адвокатської канцелярії в одному приміщенні із особою, що провадить іншу діяльність, якщо така ситуація суперечить принципам кодексу адвокатської етики або може поставити під загрозу добре ім'я адвокатури [171].

Згідно з п. 2.5. Кодексу поведінки європейських адвокатів визначено неприпустимі види діяльності для адвокатів. З метою виконання адвокатом своїх функцій на належному рівні незалежності та у спосіб, сумісний з його обов'язками учасника відправлення правосуддя, адвокатуві може бути заборонено здійснювати деякі види діяльності. Адвокат, який виступає в державі перебування в якості захисника клієнта в судовому провадженні або в будь-якому державному органі, зобов'язаний діяти відповідно до положень про неприпустимі види діяльності, застосовні до адвокатів держави перебування. Зокрема, адвокат, який займається професійною діяльністю в державі перебування і бажає взяти безпосередню участь у комерційних або інших видах діяльності, не пов'язаних з адвокатською діяльністю, зобов'язаний дотримуватися правил про заборонені або несумісні види діяльності, які застосовують до адвокатів цієї держави-члена [173].

Варто також додати, що, згідно з ст. 6 Директиви Ради ЄС 77/249/ЄЕС від 22.03.1977 р. [115], кожна держава-член ЄС може не допускати адвокатів, які працюють за наймом, які пов'язані трудовим договором з публічним або приватним підприємством, до здійснення діяльності з представництва і захисту в суді цього підприємства тією мірою, якою адвокатам, заснованим у цій державі, заборонено здійснювати подібну діяльність.

Відповідно до ст. 6 Правил адвокатської етики, затверджених Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012 р., специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання правової допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів [302].

Водночас з аналізу норм чинного законодавства України не вбачається можливим виокремити конститутивні ознаки адвокатських об'єднань, які б дозволили охарактеризувати їхній статус: підприємницька це організація чи непідприємницька, необхідним є створення системи виконавчих органів чи такі

функції достатньо покласти на одного з адвокатів (наприклад, керуючого партнера), зобов'язаний кожен адвокат брати участь у діяльності об'єднання своєю професійною працею чи може обмежитися майновим вкладом, адвокат може брати участь у діяльності лиш одного адвокатського об'єднання чи бути членом декількох, чи може бути адвокат адвокатського об'єднання одночасно також учасником іншої юридичної фірми у відмінній організаційно-правовій формі і т. д.

На нашу думку, чітко врегульовувати окреслені питання на рівні закону, у такий спосіб обмежуючи принцип свободи адвокатів як учасників цивільного і господарського оборотів – невиправдано. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне запропонувати концепцію договірного врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в якому встановлюються правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу.

За загальним правилом, заяви та інші дії сторони повинні тлумачитися відповідно до її намірів, якщо інша сторона знала чи не могла не знати про ці наміри. На підставі аналізу практики міжнародного ділового обороту та Принципів Європейського договірного права [235, с. 80], вважаємо, що, при тлумаченні будь-якого договору про створення об'єднання осіб (у тому числі і того, що передбачає створення адвокатського об'єднання) до уваги повинні брати, зокрема:

- обставини, за яких договір був укладений, включаючи попередні переговори та перемовини;
- поведінка сторін, у тому числі і після укладення договору;
- тлумачення, яке застосовували сторони до термінів і виразів, що збігається або є схожим з тими, які використовують у договорі і практиці, яка встановилася у взаємних відносинах сторін;

– значення, зазвичай надають цим термінам або виразів у відповідній сфері діяльності, і тлумачення, яке дано цим термінам або виразів раніше;

– правова природа і мета договору;

– звичаї;

– принципи добросовісності і чесної ділової практики.

Також, зважаючи на викладене, враховуючи досвід зарубіжних європейських країн, задля уникнення непорозумінь та забезпечення визначеності у відносинах між адвокатами, вважаємо, що при укладенні договору про створення адвокатського об'єднання доцільно погодити такі умови:

- 1) про зобов'язання адвокатів створити адвокатське об'єднання;
- 2) про порядок спільної діяльності адвокатів щодо створення об'єднання;
- 3) умови про правосуб'єктність адвокатського об'єднання:
 - 3.1) наявність чи відсутність статусу юридичної особи;
 - 3.2) відповідальність адвокатів за зобов'язаннями об'єднання;
 - 3.3) відповідальність об'єднання за зобов'язаннями його адвокатів;
 - 3.4) представництво прав та інтересів об'єднання у відносинах з третіми особами, судовими та контролюючими органами (в тому числі щодо надання таких представницьких повноважень одному чи декільком адвокатам);
- 4) умови про наявність чи відсутність мети одержання прибутку з наступним розподілом його між адвокатами-учасниками об'єднання;
- 5) найменування, а за домовленістю адвокатів комерційне (фірмове) найменування об'єднання;
- 6) мета і предмет діяльності об'єднання;
- 7) розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів;
- 8) умови передання об'єднанню майна та інших активів адвокатів-учасників;
- 9) правовий режим майна, що передається адвокатами об'єднанню, порядок його використання, умови відчуження;
- 10) порядок розподілу збитків об'єднання;

- 11) про форму участі адвокатів-учасників об'єднання в його управлінні (створення окремих органів, визначення керуючого партнера, іменних партнерів тощо) і контролю за його діяльністю, їх компетенцію;
- 12) порядок та умови вступу/виходу адвокатів зі складу об'єднання;
- 13) порядок передання (переходу) часток у статутному капіталі об'єднання, у разі його формування;
- 14) умови щодо домінантності інтересів клієнтів;
- 15) умови щодо конфіденційності;
- 16) умови щодо заборони конкуренції адвоката з об'єднанням, учасником якого він є;
- 17) умови про порядок визначення вартості правової допомоги, що надає об'єднання;
- 18) порядок реорганізації та ліквідації об'єднання;
- 19) підстави та порядок зміни і припинення договору про створення адвокатського об'єднання;
- 20) підстави виключення адвоката зі складу об'єднання;
- 21) інші умови передбачені законодавством або договором.

Водночас істотними умовами без досягнення згоди, щодо яких договір про створення адвокатського об'єднання вважатиметься неукладеним, є умови про: предмет; мету створення і діяльності об'єднання, а також про умови передання об'єднанню майна та/чи інших активів адвокатів-учасників.

При цьому станом на сьогодні, керуючись наведеними вище нормами законодавства України та аналізу практики його застосування, для віднесення того чи іншого адвокатського об'єднання до підприємницьких чи непідприємницьких юридичних осіб, необхідно, на підставі аналізу їх установчих документів, а також договорів про створення, встановити наявність мети розподілу цього прибутку між його учасниками (адвокатами) [530, с. 103; 559, с. 83-84].

Також, у ході діяльності адвокатських об'єднань, договори про їх створення слугуватимуть суттєвою гарантією прав та інтересів їхніх адвокатів-учасників. Зокрема, можуть виникати різноманітні питання у зв'язку з можливими процесами

реорганізації чи ліквідації адвокатських об'єднань як юридичних осіб, на здійснення яких не вимагається одностайна згода усіх адвокатів-учасників. Проте, на етапі створення, адвокати-учасники у договорі можуть передбачити, для прикладу, право адвокатів-учасників, які голосували проти рішення про реорганізацію/ліквідацію, на виплату ринкової вартості їх часток, заборонити використовувати їхню ділову репутацію, вимагати відшкодування збитків тощо.

Не зважаючи на це, враховуючи цілі, завдання та значення інституту адвокатури в Україні, в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», необхідно все ж чітко закріпити правила реорганізації адвокатських бюро та адвокатських об'єднань зі статусом юридичної особи, що полягали б у наступному:

- адвокатське об'єднання може бути реорганізоване шляхом злиття чи приєднання до іншого об'єднання;
- у разі припинення адвокатського об'єднання шляхом злиття чи приєднання – обов'язковим є укладення договору про злиття (приєднання);
- адвокатське об'єднання може бути припинене шляхом поділу на два чи декілька об'єднань або адвокатських бюро;
- з адвокатського об'єднання може бути здійснено виділ одного чи декількох адвокатських об'єднань (бюро);
- адвокатське бюро може бути припинене шляхом злиття з адвокатським об'єднанням (об'єднаннями);
- адвокатське бюро може бути припинене шляхом приєднання до іншого адвокатського об'єднання;
- у разі, якщо в адвокатському об'єднанні залишився один адвокат, адвокатське об'єднання зобов'язане не пізніше одного місяця з настання таких обставин прийняти одне з таких рішень: а) про прийняття до складу адвокатів об'єднання іншого адвоката; б) про перетворення в адвокатське бюро; в) про ліквідацію адвокатського об'єднання [530, с. 103-104; 585, с. 108-109].

3.2. Договірні форми об'єднань фізичних осіб з метою реалізації громадських та інших інтересів

Фізичні особи вправі спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної цілі, що не суперечить законові, зокрема, створювати різні об'єднання з метою реалізації громадських та інших інтересів. «Право громадського інтересу» – це термін, який почали широко застосовувати у Сполучених Штатах Америки протягом та опісля соціального безладдя 60-х років. Воно будується на традиції, яку започаткував Луїс Брендейс, котрий перш ніж стати суддею Верховного суду США, ввів захист прав та інтересів широкого загалу у свою юридичну практику. У знаменитій промові 1905 року Л. Брендейс засудив юридичну професію, скаржачись, що «талановиті юристи дозволили собі значною мірою стати слугами великих корпорацій та знехтували своїм обов'язком використовувати свої можливості для захисту людей» [148, с. 8].

Різного роду об'єднання фізичних осіб можуть створюватися: задля реалізації та захисту їхніх трудових (зокрема, профспілки), професійних (зокрема, творчі спілки), спортивних (зокрема, фан-клуб), інтелектуальних (зокрема, клуб поціновувачів книги), духовних (зокрема, релігійна організація), соціальних (зокрема, благодійна організація), політичних (зокрема, політична партія) інтересів; задля охорони прав жінок, дітей; задля забезпечення прав на охорону довкілля; з метою контролю за захистом тварин від жорстокого поводження і т. д.

Щодо конкретних об'єднань, то для прикладу:

– фан-клуб Футбольного «Динамо» Київ є громадською організацією, створеною у 2000 році з метою об'єднання вболівальників ФК «Динамо» Київ. Завдання Фан-клубу полягають у популяризації бренду ФК «Динамо» Київ з метою створення постійної вболівальницької аудиторії; роботу зі залучення нових вболівальників та збільшення їх кількості на стадіоні; підвищення масовості дитячо-юнацького футболу в м. Києві; зміцнення здоров'я дітей та підлітків та залучення їх до регулярних занять футболом [472];

– згідно зі Статутом Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Українське товариство глухих», що було засноване постановою Центрального Виконавчого Комітету України і Ради Народних Комісарів УРСР (протокол від 4 червня 1933 року № 61/544) (zareєстроване Міністерством юстиції України 5 жовтня 1992 року № 308), завданнями Українського товариства глухих є, зокрема: виявлення на території України й облік неповносправних осіб із порушеннями слуху і мови та залучення їх у члени; сприяння правовій і соціальній захищеності неповносправних осіб зі слуху та мови на базі: надання допомоги неповносправним особам зі слуху та мови в отриманні ними базової та вищої освіти, в тому числі за спеціальностями, необхідними для підприємств і організацій товариства, практичних навичок праці на робочих місцях та у професійному зростанні; безперешкодного працевлаштування інвалідів зі слуху та мови на роботу на підприємства товариства, в тому числі за рахунок створення з цією метою додаткових або спеціальних робочих місць і т. д. [438];

– відповідно до Статуту громадської організації «Всеукраїнська спілка воїнів АТО», затвердженого Рішенням установчих зборів (Протокол № 1 від 15.06.2015 року), основною метою Спілки є сприяння консолідації і координації зусиль воїнів АТО, їхніх сімей, їхніх об'єднань у справі широкого, більш ефективного використання наявних можливостей у забезпеченні захисту своїх політичних, економічних, соціальних прав, наданню оздоровчої, медичної, психологічної, моральної та матеріальної допомоги. Завданнями Спілки є: сприяти прийняттю демократичних законодавчих актів України щодо соціального захисту воїнів АТО та сімей загиблих, підвищення їхньої соціальної активності; сприяти органам влади, місцевого самоврядування у розвитку ефективної соціальної політики стосовно воїнів АТО та сімей загиблих, вдосконаленні системи соціального захисту населення; сприяти у створенні системи, що забезпечує лікування, зміцнення фізичного та морально-психологічного стану членів Спілки і сімей загиблих, підвищення їхньої соціальної активності і т. д. [439].

Утім, діючі в Україні нормативно-правові акти в окремих сферах регулювання об'єднань фізичних осіб потребують оновлення та визначення

концепції подальшого їх розвитку. Для прикладу, відповідно до норм Закону України «Про акціонерні товариства» у загальних зборах акціонерного товариства може брати участь представник органу, який відповідно до статуту представляє права та інтереси трудового колективу (ч. 1 ст. 34); у засіданні наглядової ради на її запрошення з правом дорадчого голосу можуть брати участь представники профспілкового або іншого уповноваженого трудовим колективом органу (ч. 1 ст. 55), представник профспілкового або іншого уповноваженого трудовим колективом органу, який підписав колективний договір від імені трудового колективу, мають право бути присутніми на засіданнях колегіального виконавчого органу (ч. 3 ст. 59) [314].

У юридичній літературі зазначено, що, якщо спиратися на досвід Франції, то можна віднайти цікаву формулу участі в корпоративному управлінні для працівників державних підприємств: ще до реформи вони входили до наглядової ради з повним голосом і цей досвід може бути корисним для України [210, с. 64]. Окремі автори трудовий колектив розглядають як специфічний суб'єкт трудового права, що проявляється у тому, що він не має статусу ні юридичної, ні фізичної особи, хоча володіє трудовою правосуб'єктністю, що дає йому можливість вступати у різного роду відносини [77, с. 172]. У наукових джерелах також обґрунтовано критику теорії трудового колективу як суб'єкта охоронних трудових відносин [45, с. 138-140].

Трудовий колектив підприємства, установи, організації – це об'єднання всіх працівників, які провадять спільну трудову діяльність на державному, громадському підприємстві, в установі, організації, в колгоспі та іншій кооперативній організації. Своєю чергою Закон «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» 17.06.1983 р. [375], який визначає правовий статус та поняття трудового колективу був прийнятий ще в СРСР і є морально застарілим. Отже, хоча, трудові колективи не належать ні до договірних форм об'єднань фізичних осіб, ані до статутних і, відповідно, не становлять предмет цього дослідження, варто звернути

увагу, що станом на сьогодні актуальними є питання розробки нового Закону України про трудові колективи, адекватного сучасним реаліям.

Чинне законодавство України для позначення окремих видів об'єднань фізичних осіб оперує поняттям «громадські формування», що охоплює політичні партії, структурні утворення політичних партій, громадські об'єднання, місцеві осередки громадського об'єднання зі статусом юридичної особи, професійні спілки, їх об'єднання, організації профспілки, передбачені статутом профспілки та їх об'єднання, творчі спілки, місцеві осередки творчих спілок, постійно діючі третейські суди, організації роботодавців, їх об'єднання, відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій, представництва, філії іноземних благодійних організацій (легальне визначення закріплене у ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [328]).

Проте, на відміну від підприємницьких товариств, до яких застосовується вичерпний перелік організаційно-правових форм, непідприємницькі організації не мають закритого переліку [241, с. 305-306]. К.В. Шаперенков вказує, що законодавством України надане право створювати організації, які не мають статусу юридичної особи і такі організації повинні діяти на підставі договору простого товариства, оскільки існує потреба у створенні спільного майна членів таких організацій [508, с. 6].

Окремі об'єднання з метою реалізації громадських та інших інтересів у вітчизняному праві одержали спеціальне нормативне регулювання, наприклад: згідно зі Законом України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07.10.1997 року [363], творча спілка діє на принципах добровільного об'єднання її членів, які належать до одного фахового напрямку культури та мистецтва, самоврядування, взаємодопомоги і співробітництва, невтручання у творчий процес, вільного вибору форм і методів творчої діяльності, визнання авторських прав (у кожному фаховому напрямі може бути створено одне або більше добровільних творчих об'єднань); відповідно до ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 року, –

професійна спілка – це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) [364] і т. д.

За спрямованістю громадські об'єднання бувають дитячими, жіночими, із захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС, козацького спрямування, молодіжними, науково-технічні товариства, національних та дружніх зв'язків, об'єднання інвалідів, об'єднання ветеранів, об'єднання охорони пам'яток історії та культури, об'єднання охорони природи, освітньо або культурно-виховне, правозахисне, професійне, творче об'єднання, фізкультурно-спортивне та інше, тобто перелік є відкритим. А за видом громадські об'єднання класифікуються на асоціації кредитних спілок, відокремлені підрозділи іноземної неурядової організації, громадську організацію, громадську спілку, об'єднання організацій роботодавців, об'єднання профспілок, організацій профспілок, організацій роботодавців і профспілку [251, с. 49-50].

Не зважаючи на це, усіх їх можна охарактеризувати як добровільні об'єднання фізичних осіб, що створені з метою реалізації громадських чи інших інтересів або ж як «громадські» об'єднання. Варто відзначити, що, хоча законодавець, регламентуючи правовий статус окремих видів «громадських» об'єднань, передбачає здійснення їхньої діяльності на підставі статутів, – основоположного значення набуває домовленість між засновниками під час створення таких об'єднань, тобто договір.

Простежити названу закономірність можна на основі аналізу положень Закону України «Про громадські об'єднання» № 4572 від 22.03.2012 р. щодо громадських організацій (при цьому дія цього Закону [325] не поширюється на суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення: політичних партій, релігійних організацій, непідприємницьких товариств, що утворюються актами органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань, саморегульованих організацій, організацій, які здійснюють професійне самоврядування,

непідприємницьких товариств (які не є громадськими об'єднаннями), утворених на підставі інших законів).

Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [325]. Громадські об'єднання можуть бути утворені в організаційних формах громадської організації чи громадської спілки.

Варто погодитися, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є самостійною організаційно-правовою формою. Водночас у літературі розкритиковано законодавчу позицію щодо поділу громадських об'єднань за критерієм «організаційно-правова форма» на громадські організації та громадські спілки, а також стверджено, що громадські організації і громадські спілки є видами громадських об'єднань [252, с. 8].

У наукових джерелах з метою усунення доктринальної і легальної термінологічної невизначеності запропоновано таке співвідношення понять «громадське об'єднання» і «громадська організація». Під громадськими об'єднаннями, зазначається, варто розуміти всі форми громадської активності громадян, яка може бути реалізована, зокрема, шляхом створення громадської організації і цей термін необхідно використовувати в конституційно-правовому значенні. Своєю чергою у цивільному праві (в доктрині і законодавстві) запропоновано вживати тільки термін «громадська організація» [267, с. 8-9].

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, а громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи [325]. При цьому доцільно наголосити на тому, що громадські об'єднання можуть засновуватися зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання, за яким закріплений статус юридичної особи, відносять до непідприємницьких товариств, головною ціллю яких не вважається одержання прибутку.

Згідно зі ст. 85 ЦК України, непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [496]. Особливості правового статусу окремих видів непідприємницьких товариств встановлено законом. На думку В.В. Кочина, система непідприємницьких товариств як юридичних осіб приватного права складається з: приватнокорисних (асоціації; об'єднання співвласників; фонди; непідприємницькі кооперативи) та суспільнокорисних товариств (громадські організації; саморегулювні організації; громадські формування) [194, с. 185]. Втім, така класифікація, на наш погляд, є умовною. Адже навряд чи можна назвати суспільно-корисною громадську організацію любителів пива чи шанувальників азартних ігор тощо.

У літературі до ознак громадського об'єднання як непідприємницького товариства відносять: некомерційний характер, спеціальну правоздатність, самоуправління, членський характер [152, с. 71]. Як видається, у цьому випадку треба говорити не про некомерційний характер, який передбачає відсутність мети одержання прибутку, а про «непідприємницький», який виключає можливість розподілу одержаного прибутку між членами громадського об'єднання. Крім цього, до ознак громадських об'єднань варто віднести неможливість реорганізації у підприємницькі юридичні особи.

Засновниками громадських організацій можуть виступити громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Законом України «Про громадські об'єднання» [325] встановлений вік для засновників громадських організацій вісімнадцять років, а для засновників молодіжних чи дитячих громадських організацій – чотирнадцять років. Спеціальною умовою створення громадських об'єднань є скликання та проведення установчих зборів. Виходячи зі змісту норм чинного законодавства, кількість засновників будь-якого виду громадського об'єднання не може бути меншою двох. Варто також зазначити про заборону для осіб, визнаних судом недієздатними, бути засновниками громадських організацій.

У період значних викликів і переходів у державі особливої актуальності набувають питання врегулювання статусу і діяльності різного роду громадських

об'єднань. Діяльність таких об'єднань сприяє підтримці громадянського суспільства у проведенні демократичних і соціально-значущих реформ. Тому, ефективне правове регулювання, зокрема, цивільно-правового статусу громадських об'єднань, їх правосуб'єктності, порядку припинення тощо, є критично важливим фактором забезпечення реалізації громадянами їх прав та інтересів.

Порядок державної реєстрації громадських об'єднань зі статусом чи без статусу юридичної особи визначений Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Зокрема, державна реєстрація громадського об'єднання повинна бути здійснена на протязі шістдесяти днів з часу проведення установчих зборів, а неподання(ненадсилання) документів для його реєстрації у цей строк призводить до визнання такого об'єднання неутвореним.

При цьому варто вказати, що у зарубіжній юридичній літературі виділяють такі переваги та недоліки інкорпорації: а) переваги: постійне наступництво компанії не зважаючи на звільнення, банкрутство, психічну хворобу чи смерть учасників; відповідальність учасників за боргами компанії обмежується розміром їхніх внесків; договірна відповідальність компанії за всіма контрактами, укладеними від її імені; власність на майно, внесених у компанію не залежить від зміни складу учасників; компанія може отримувати фінанси шляхом одержання так званого «безперервного підзаряду»; б) недоліки: публічна перевірка рахунків; адміністративні витрати; обов'язковий щорічний аудит [596, с. 18-19].

Зокрема, М.В. Менджул визначає таку систему ознак, характерних для громадських організацій як суб'єктів цивільного права: 1) ознаки, властиві громадським організаціям як юридичним особам; 2) ознаки, притаманні громадським організаціям як непідприємницьким товариствам; 3) конститутивні ознаки, що розкривають сутність громадських організацій (мета їх створення та діяльності, членський характер громадських організацій) [230, с. 4].

У літературі слушно відзначено, що статус юридичної особи для громадського об'єднання є визначальним при реалізації його процесуальної

правоздатності. При захисті прав та свобод окремих фізичних чи юридичних осіб тільки те громадське об'єднання, яке володіє статусом юридичної особи, може набути процесуальної правосуб'єктності. На сьогодні законодавчо не передбачено участі в судовому процесі громадського об'єднання без статусу юридичної особи, а тому при зверненні ними до суду за захистом прав та свобод матиме місце добровільне представництво фізичної чи юридичної особи [252, с. 7].

Отже, реалізуючи своє право на об'єднання, фізичні особи, залежно від статусу такого об'єднання (організації), часто залишаються усіченими та обмеженими в можливостях реалізації належних їм прав та захисту охоронюваних законом інтересів. Після прийняття ЦК та ГК України, а також спеціального Закону України «Про громадські об'єднання», правове положення громадських організацій у суспільстві зазнало істотних змін. Водночас, значна частина правових норм, що містяться в спеціальному законодавстві, не узгоджується із сучасними проблемами цивільного та господарського обороту, що робить актуальною проблему вдосконалення законодавства у згаданій сфері.

З метою підтвердження важливості наявності правосуб'єктності у громадських організаціях, а також значущості договору, як підстави їх створення, вважаємо за необхідне навести наступний приклад із судової практики.

У провадженні Бродівського районного суду Львівської області перебувала справа за позовом Прокурора в інтересах соціально незахищених громадян Ч., Л., Ш. до Язлівчицької сільської ради Бродівського району Львівської області, третя особа Бродівська районна державна адміністрація про визнання недійсним договору про передачу майна для погашення кредиторської заборгованості від 3.01.2001 та громадян Ч., Л., І., Г., Ш. до ТзОВ «СХП «Броди», Язлівчицької сільської ради Бродівського району Львівської області, третя особа – Об'єднання співвласників ЦМК КСП «Броди» про визнання житлового будинку об'єктом державного житлового фонду, зобов'язання вчинити дії.

Рішенням Бродівського районного суду Львівської області від 5 серпня 2014 року позов задоволено частково – визнано протиправною відмову ТзОВ «СХП «Броди» щодо передачі у комунальну власність спірного житлового будинку та

зобов'язано ТзОВ «СХП Броди» передати цей будинок з усіма належними до нього господарськими та надвірними спорудами зі свого балансу у комунальну власність на баланс Язлівчицької сільської ради Бродівського району Львівської області; зобов'язано Язлівчицьку сільську раду Бродівського району Львівської області прийняти на свій баланс спірний житловий будинок. У решті позовних вимог відмовлено. Ухвалою Апеляційного суду Львівської області від 25 листопада 2014 року Рішення Бродівського районного суду Львівської області від 5 серпня 2014 року залишено без змін.

При цьому, в касаційній скарзі на вищезгадані судові рішення зазначалося, що як вбачається з п. 2.1, 2.2, 2.3 Статуту ОС ЦМК КСП «Броди», об'єднання є добровільним громадським формуванням, створеним власниками цілісного майнового комплексу «Броди» (пайовиками) без створення юридичної особи з метою задоволення та захисту законних та економічних інтересів пайовиків КСП «Броди», а саме майна (майнового комплексу) КСП «Броди», яке члени спілки отримали у спільну часткову власність у зв'язку з припиненням діяльності КСП «Броди». Тобто, ОС ЦМК КСП «Броди» не володіє цивільною процесуальною правоздатністю і не могло бути як стороною (на що вже вказував Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ при вирішенні цієї справи в Ухвалі від 3 липня 2013 р. [468]), так і третьою особою по справі. При цьому Апеляційний суд Львівської області лише вказав, що судом першої інстанції вирішено питання про заміну неналежного відповідача, а залучення ОС ЦМК КСП «Броди» в якості третьої особи не відповідає нормам Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Як наслідок, відбулося порушення норм процесуального права, яке призвело до неправильного вирішення судами справи по суті, адже, як вже вказувалося, члени спілки отримали відповідне майно у спільну часткову власність у зв'язку з припиненням діяльності КСП «Броди» і саме вони, як співвласники, мали бути учасниками процесу, чи хоча б Голова Спілки, як особа, що діяла від їх імені.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25.02.2015 року касаційну скаргу задоволено частково та

вказано, що відповідно до ст. 28 ЦПК України [500] здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи. Згідно з ч. 1 ст. 29 ЦПК України здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи. У ст. 80 ЦК України зазначено, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді [469].

Отже, керуючись чинним законодавством України, навіть частково задовольняючи відповідні позовні вимоги суди першої та апеляційної інстанцій встановили наявність прав, обов'язків чи інтересів у судовому рішенні організації, яка не має статусу юридичної особи та не може визнаватися як відповідачем, так і третьою особою відповідно до вимог ст. 28 ЦПК України. При цьому, не залучивши до справи співвласників спірного майна (чи їх представника), що передали його ТЗОВ «СХП Броди», було прямо порушено їхні права, інтереси та гарантію справедливого судового розгляду (згідно зі ст. 7 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [349] майно у підприємстві належить на праві спільної часткової власності його членам).

До цього варто додати, що, враховуючи зміст ст. 1, 21 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), сторонами в господарському процесі виступають підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності [86].

Відповідно до ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України, здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами) [172].

Не зважаючи на це, згідно зі ст. 3 Закону України «Про режим іноземного інвестування» [366], іноземні інвестиції можуть здійснюватися в інших формах, які не заборонені законами України, в тому числі без створення юридичної особи на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України. Також, ст. 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачає, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є, зокрема, об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено займатися господарською діяльністю та структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно зі законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України [346].

Тобто, звідси випливає, що законодавець не дає відповіді на питання як реалізувати свої процесуальні права різного роду об'єднанням фізичних осіб, які не мають статусу юридичної особи.

При цьому, для прикладу, необхідно звернути увагу, що ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» [325] визначає їхні права залежно саме від наявності статусу юридичної особи.

Так, для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право: 1) вільно поширювати інформацію, що стосується його діяльності, пропагувати свою мету(цілі); 2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого

самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями(зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; 3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; 4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, які видають органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; 5) проводити мирні зібрання; 6) здійснювати інші права, не заборонені законом [325].

Окрім цього, громадське об'єднання зі статусом юридичної особи також має право:

1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства;

2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включають до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;

5) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими

об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [325].

У наукових джерелах вказано, що для громадських організацій характерні як загальні межі здійснення права власності (додержуватися моральних засад суспільства; не використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства; не погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі), так і додаткові (спеціальні) обмеження здійснення права власності (володіти, користуватися та розпоряджатися майном відповідно до статутних цілей; не використовувати майно винятково з метою отримання прибутку; при розпорядженні своїм майном не розподіляти його між членами) [230, с. 4].

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, створена ним юридична особа (товариство, підприємство) може бути виконавцем державного замовлення відповідно до закону [325].

Водночас, якщо у випадку з громадськими об'єднаннями зі статусом юридичної особи все зрозуміло, то як, для прикладу, звернувшись у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями) чи скаргами і не одержавши очікуваного результату, громадська організація без статусу юридичної особи зможе захистити свої права та інтереси в, гарантованому Конституцією України, судовому порядку. І ця проблема, як видається, сягає глибших коренів, адже з огляду на зміст окремих законодавчих актів, зокрема, Закону України «Про режим іноземного інвестування» [366] та Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [346], учасниками цивільного та господарського обороту можуть також виступати об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно зі законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено провадити господарську діяльність.

Враховуючи вищенаведене, конкретизуючи деякі питання, вважаємо за можливе зробити висновок про доцільність доповнення ЦПК України, ГПК України та Кодексу адміністративного судочинства України нормами, які б наділяли процесуальною правосуб'єктністю об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але мають місцезнаходження на території України і яким законами України не заборонено здійснювати діяльність на її території, в тому числі і громадські об'єднання. При цьому обсяг правосуб'єктності таких об'єднань підлягає визначенню в договорах про їх створення [530, с. 119; 534, с. 236].

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання», припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється: 1) за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління громадського об'єднання, у визначеному статуті порядку, шляхом саморозпуску або реорганізації; 2) за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання [325]. Припинення діяльності громадського об'єднання відбувається в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

На думку Л.В. Ущипівської, правове регулювання припинення об'єднань громадян вимагає врегулювання на законодавчому рівні. Зокрема: закріплення в Законі форм, в яких відбувається реорганізація об'єднань громадян; закріплення, що термін «ліквідація» має застосовуватися до припинення об'єднань громадян як юридичних осіб, натомість «саморозпуск» та «примусовий розпуск» – до об'єднань громадян, створених без права юридичної особи; неможливість перетворення непідприємницьких юридичних осіб у підприємницькі; уніфікація понять «виділ» та «виділення», запровадивши єдине – «виділ», яке використовується у ЦК України; закріплення в Законі виняткового права вищих органів управління приймати рішення про реорганізацію об'єднань громадян [471, с. 425-426]. Натомість Ю.І. Парута, навпаки стверджує, що реорганізація громадського об'єднання може здійснюватися не тільки шляхом приєднання до

іншого громадського об'єднання такого самого статусу, а й шляхом злиття, поділу та перетворення [252, с. 4].

Узагальнюючи вищенаведені наукові позиції, беручи до уваги, що громадське об'єднання є одним із багатьох видів непідприємницьких організацій, висловлюючи власну думку на основі аналізу та вивчення практики застосування законодавчих норм, вважаємо, що в Законі України «Про громадські об'єднання» необхідно передбачити можливість реорганізації громадських об'єднань зі статусом юридичної особи винятково шляхом злиття (приєднання) з іншим громадським об'єднанням, поділу на два чи більше громадських об'єднань, виділу одного чи декількох громадських об'єднань з існуючого.

У наукових джерелах слушно зазначено, що, оскільки між громадським об'єднанням та його членами відсутній майновий зв'язок, то будь-яке майно після припинення діяльності не може бути предметом розподілу між учасниками [252, с. 9]. На нашу думку, у випадку наявності такого майна, його правовий режим може бути визначений за домовленістю членів громадського об'єднання під час створення чи за результатами прийняття рішення про саморозпуск, або на підставі рішення суду у разі заборони (примусового розпуску).

Підсумовуючи вищеподане, конкретизуючи деякі питання вважаємо, що для врегулювання особливостей конкретних форм об'єднань фізичних осіб, утворених з метою реалізації інтересів їхніх членів, визначення правового режиму переданого майна таким об'єднанням, встановлення порядку представництва інтересів у відносинах з третіми особами тощо, у законодавчих актах, які регламентують їх правовий статус, необхідно передбачити обов'язок укладати засновницькі договори. При цьому задля забезпечення визначеності та оптимізації ступеня врегульованості відносин між засновниками таких об'єднань, у їх засновницьких договорах (договорах про створення) доцільно погоджувати умови: про зобов'язання створити об'єднання фізичних осіб з метою реалізації громадських чи інших інтересів; про порядок спільної діяльності щодо створення об'єднання; про правосуб'єктність такого об'єднання; про мету, завдання і предмет діяльності; про правовий режим майна, що передається об'єднанню,

порядок його використання, умови відчуження; про порядок та умови вступу/виходу учасників (членів) зі складу об'єднання; про порядок реорганізації та ліквідації об'єднання; про підстави та порядок зміни і припинення засновницького договору; інші умови передбачені законодавством або договором.

Висновки до розділу 3.

1. Фермерське господарство не є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, а є узагальнюючим поняттям, запровадженим з метою врегулювання особливостей ведення підприємницької діяльності у сфері сільського господарства та надання державної підтримки у цій галузі.

2. Договір про створення сімейного фермерського господарства належить до договорів про спільну діяльність і його передумовою є об'єднання фізичних осіб певної кваліфікації та професії, що перебувають у сімейних відносинах, з метою реалізації ініціативи щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечення раціонального використання і охорони земель, правового та соціального захисту фермерів.

3. До чинного законодавства необхідно внести зміни, згідно з якими у випадку якщо фермерське господарство створюється на підставі договору членами сім'ї, то таке фермерське господарство повинно підлягати державній реєстрації як як об'єднання без статусу юридичної особи на підставі поданого державному реєстратору примірника нотаріально посвідченого договору про створення сімейного фермерського господарства, що підписаний усіма його членами.

4. У роботі обґрунтовано концепцію договірної врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в якому встановлюються правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу.

5. Істотними умовами договорів про створення адвокатського об'єднання є умови про: предмет; мету створення і діяльності об'єднання, а також про умови передавання об'єднанню майна та/чи інших активів адвокатів-учасників.

6. В Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно закріпити правила реорганізації адвокатських бюро та адвокатських об'єднань, що полягали б у наступному:

- адвокатське об'єднання може бути реорганізоване шляхом злиття чи приєднання до іншого об'єднання;

- у разі припинення адвокатського об'єднання шляхом злиття чи приєднання – необхідним є укладення договору, який визначатиме особливості здійснення процедури злиття (приєднання);

- адвокатське об'єднання може бути припинене шляхом поділу на два чи декілька об'єднань або адвокатських бюро;

- з адвокатського об'єднання може бути здійснено виділ одного чи декількох адвокатських об'єднань (бюро);

- адвокатське бюро може бути припинене шляхом злиття з адвокатським об'єднанням (об'єднаннями);

- адвокатське бюро може бути припинене шляхом приєднання до іншого адвокатського об'єднання;

- у разі, якщо в адвокатському об'єднанні залишився один адвокат, адвокатське об'єднання зобов'язане не пізніше одного місяця з настання таких обставин прийняти одне з таких рішень: (а) про прийняття до складу адвокатів об'єднання іншого адвоката; (б) про перетворення в адвокатське бюро; (в) про ліквідацію адвокатського об'єднання.

7. Не зважаючи на те, що законодавець, регламентуючи правовий статус окремих видів «громадських» об'єднань незалежно від наявності чи відсутності у них прав юридичної особи, передбачає здійснення їх діяльності на підставі статутів, основоположного значення набуває домовленість між засновниками під час їх створення, тобто договір.

8. Реалізуючи своє право на об'єднання, фізичні та юридичні особи, в залежності від статусу такого об'єднання, часто залишаються усіченими та обмеженими в можливостях реалізації належних їх прав та захисту охоронюваних законом інтересів. На підставі наведеного, зроблено висновок про доцільність

доповнення ЦПК України, ГПК України та Кодексу адміністративного судочинства України нормами, які б наділяли процесуальною правосуб'єктністю об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але мають місцезнаходження на території України і яким законами України не заборонено здійснювати діяльність на її території, в тому числі і громадські об'єднання. Обсяг правосуб'єктності таких об'єднань підлягає визначенню в договорах про їх створення.

9. В Законі України «Про громадські об'єднання» необхідно передбачити можливість реорганізації громадських об'єднань зі статусом юридичної особи виключно шляхом злиття (приєднання) з іншим громадським об'єднанням, поділу на два чи більше громадських об'єднань, виділу одного чи декількох громадських об'єднань з існуючого.

10. У випадку наявності майна після припинення громадського об'єднання, його правовий режим може бути визначений за домовленістю членів громадського об'єднання під час створення чи за результатами прийняття рішення про саморозпуск, або на підставі рішення суду у разі заборони (примусового розпуску).

11. Особливості конкретних форм об'єднань фізичних осіб, утворених з метою реалізації громадських чи інших інтересів, правовий режим переданого їм майна, встановлення порядку представництва їхніх інтересів у відносинах з третіми особами можуть бути врегульовані у засновницьких договорах таких об'єднань.

РОЗДІЛ 4. ДОГОВІРНІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

4.1. Загальнотеоретична характеристика об'єднань юридичних осіб у цивільному праві

Одним із механізмів забезпечення сприятливих умов для розвитку ринкових відносин у сучасній економіці визнано створення об'єднань юридичних осіб. Не зважаючи на відсутність законодавчого визначення, їхня роль останнім є вагомою, хоча у законодавстві України досі не закладено єдиного напрямку розвитку правового регулювання відносин щодо діяльності об'єднань юридичних осіб [568, с. 237].

Можливість створення об'єднань зі статусом юридичних осіб передбачав ще Цивільний кодекс УРСР (далі – ЦК УРСР) 1963 р. [498]. У подальшому, Закон СРСР № 7284-ХІ від 30.06.1987 р. «Про державне підприємство (об'єднання)» закріпив правовий статус і види об'єднань [244]. Серед важливих законодавчих актів, що визначали засади створення та діяльності господарських об'єднань, варто назвати і прийнятий 27.03.1991 р. Закон «Про підприємства в Україні» (втратив чинність) [358], який у ст. 3 вказував, що підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо інше не передбачено законодавством України. Підприємства за цим Законом могли об'єднуватися в асоціації; корпорації; консорціуми; концерни; інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами.

Юридичні особи наділені правом об'єднувати свою діяльність як на засадах договору, зокрема, про спільну діяльність, так і на засадах створення нових суб'єктів, зокрема, об'єднань підприємств відповідно до ГК України [568, с. 237].

Юридична дефініція поняття «об'єднання підприємств» закріплена у ст. 118 ГК України. Окрім ГК України, назване поняття фігурує також у деяких підзаконних нормативно-правових актах (наприклад, у у наказі Міністерства фінансів України № 163 [339] про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств») [529, с. 205; 530, с. 123].

Як зазначалося в Концепції проекту Закону України «Про господарські об'єднання», відносини, пов'язані з діяльністю об'єднань, регламентовані схематично, оскільки ГК України встановлює правові основи господарської діяльності (господарювання) та регулює широкий спектр господарських відносин [372]. Проектом Закону України «Про господарські об'єднання», розробленим Кабінетом Міністрів України, було передбачено викладення ст. 118 ГК України в новій редакції та запропоновано визначати господарське об'єднання – як організаційно-правову форму юридичної особи, утворену на невизначений строк або тимчасово двома або більше суб'єктами господарювання (учасниками) з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для виконання спільних економічних та соціальних завдань» [323]. Пропонована норма певною мірою відтворює позицію В.О. Джуринського, який вважає, що терміном «господарське об'єднання» в ГК України та в інших законах, а також у теорії господарського права та в господарській практиці доцільно позначати будь-яке об'єднання суб'єктів господарювання, а не лише об'єднання підприємств, оскільки останнє є лише одним із видів об'єднань суб'єктів господарювання [111, с. 29].

На думку І.С. Шиткіної, не зважаючи на те, що індивідуальні підприємці менш схильні до кооперування та інтеграції, їхній правовий статус не заперечує можливості їх участі в різного роду об'єднаннях, хоч об'єднуються вони зазвичай у формі простого товариства [515, с. 15]. Вважаємо, що подібна позиція є доволі спірною, адже, керуючись принципом свободи договору у цивільному законодавстві України, фізичні особи-підприємці вправі, якщо це не суперечить нормативно-правовим актам, укладати будь-які договори, у тому числі про створення чи участь в об'єднаннях.

Окрім цього, як впливає з чинної законодавчої дефініції «об'єднання підприємств» та запропонованої у проекті «господарських об'єднань», їх створюють, зокрема, для вирішення спільних економічних та соціальних завдань, а основною метою діяльності фізичної особи-підприємця є все ж одержання прибутку. Недоліком запропонованих проектом вищевказаного Закону змін до ГК України є також дублювання схожих положень в ст. 70 та 118 [530, с. 125-126].

Водночас варто погодитися з В.С. Щербиною, котрий зазначає, що з погляду правосуб'єктності, об'єднання становить сукупність самостійних суб'єктів права, спільні майнові права та інтереси яких реалізує об'єднання [523, с. 161, 165].

Тому Главу 12 ГК України треба викласти в новій редакції, зокрема, термін «об'єднання підприємств» замінити єдиним поняттям «господарське об'єднання» [533, с. 142]. Також у ч. 1 ст. 118 ГК України доцільно передбачити, що «1. Господарським є об'єднання зі статусом юридичної особи або об'єднання, створене на підставі договору без статусу юридичної особи, яке утворюється на певний строк, невизначений строк або для досягнення конкретної цілі двома або більше суб'єктами господарювання з метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності, спрямованої на виконання спільних економічних та соціальних завдань».

Що стосується чинного законодавства, необхідно наголосити, що об'єднання підприємств є юридичною особою. Окрім того треба розрізнити поняття «об'єднання підприємств» та «злиття підприємств», оскільки в першому випадку йдеться про самостійного суб'єкта господарювання, учасники якого зберігають статус юридичної особи, а в другому – про спосіб припинення юридичних осіб, в результаті якого утворюється новий суб'єкт господарювання [533, с. 142].

Порядок державної реєстрації об'єднання підприємств визначений Законом України від 15.05.2003 № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». До того ж чинний ГК України не містить конкретних вимог до змісту установчих документів господарських об'єднань. Однак, враховуючи, що державна реєстрація об'єднання підприємств здійснюється у порядку, визначеному для державної

реєстрації юридичних осіб, в установчих документах господарських об'єднань доцільно також вказувати відомості згідно з вимогами ст. 57 ГК України [530, с. 127; 533, с. 143]. Також окремими законодавчими актами встановлені вимоги до змісту установчих документів господарських об'єднань. Наприклад, такі вимоги щодо змісту установчого договору кооперативного об'єднання встановлені у ст. 32 – 33 Закону України від 10.07.2003 р. № 1087-IV «Про кооперацію» [533, с. 143]. Установчий договір кооперативного об'єднання повинен містити: склад засновників кооперативного об'єднання, їх найменування, дані про державну реєстрацію; порядок створення кооперативного об'єднання; відомості про розміри та порядок сплати вступних, членських та інших внесків; рішення про обрання та повноваження посадових осіб, відповідальних за створення, реєстрацію та організацію роботи кооперативного об'єднання; рішення про затвердження статуту кооперативного об'єднання; порядок формування і використання доходів кооперативного об'єднання; порядок виходу з кооперативного об'єднання. Установчий договір може містити інші положення з питань діяльності кооперативного об'єднання [350].

У ст. 120 ГК України [84] визначено такі організаційно-правові форми об'єднань підприємств, як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання підприємств, передбачені законом. Зважаючи, що питанням правового регулювання асоціацій та корпорацій присвячений наступний підрозділ цієї роботи, доцільно зупинитися на питаннях, що стосуються консорціумів та концернів.

Консорціум – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом [84].

Як приклад можна навести п. 2.5 Статуту Українського промислово-інвестиційного Консорціуму «Металургія», згідно з яким консорціум є власником

майна, майнових та немайнових прав, грошових коштів, переданих йому сторонами у власність, продукції, виробленої Консорціумом у результаті господарської діяльності, одержаних доходів від робіт і послуг, цінних паперів та іншого майна, набутого на підставах, не заборонених чинним законодавством [443].

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності [84].

Наприклад, згідно з п. 14 Статуту Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.09.96 № 1039 концерн може в установленому порядку: від свого імені укладати угоди, приймати і здійснювати майнові та особисті немайнові права, нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді, а також у господарському і третейському судах; брати участь у діяльності і створювати в Україні та на території іноземних держав підприємства з правами юридичної особи; розміщувати кошти і цінні папери, що перебувають в обігу; брати участь у діяльності інших асоціацій, концернів, холдингів і т.д. [440].

Законом можуть визначатися й інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо), не передбачені у ГК України. Для прикладу, відповідно до ст. 30 Закону України від 10.07.2003 № 1087-IV «Про кооперацію», кооперативне об'єднання – це спілка, ліга, асоціація, альянс та інші форми добровільного об'єднання кооперативів за видами діяльності чи територіальною ознакою з метою створення сприятливих умов для діяльності кооперативів, що входять до його складу, та їх членів [350].

Важливою ознакою об'єднань юридичних осіб у цивільному та господарському обороті є їх індивідуалізація. Враховуючи наявність за чинним законодавством України статусу юридичної особи, для господарських об'єднань найхарактернішими засобами індивідуалізації виступають: найменування,

комерційне найменування, місцезнаходження, номер поточного банківського рахунку, ідентифікаційний код, торговельна марка та географічне зазначення [129, с. 18-23; 530, с. 130]. Зважаючи на зміни до цивільного законодавства, що набрали чинності у 2014 році, відбиток печатки є факультативним засобом індивідуалізації господарських об'єднань, а висновки щодо визначення поняття індивідуалізації юридичних осіб у нотаріальній практиці обґрунтовані, зокрема, у працях М.М. Дякович [128, с. 16].

Стосовно створення договірних форм об'єднань юридичних осіб та їх можливі засоби індивідуалізації, окрему увагу необхідно акцентувати на змісті положень ст. 1107 ЦК України, які визначають види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких договорів: ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [496].

У ЦК України [496] передбачено письмову форму договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, недодержання якої має наслідком нікчемність. З іншого боку встановлено, що законом можуть передбачатися випадки укладення договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в усній формі.

У процесі створення договірних форм об'єднань юридичних осіб задля індивідуалізації його учасників чи власне об'єднання також може виникнути необхідність передачі об'єднанню окремих майнових прав інтелектуальної власності (для прикладу, на комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку тощо). З огляду на відсутність вичерпного переліку видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, закріплення принципу свободи договорів, вважаємо, що установчий (засновницький) договір об'єднань юридичних осіб може набувати форму змішаного договору з

можливістю передбачати в ньому право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Продовжуючи загальнотеоретичну характеристику об'єднань юридичних осіб, доречно зазначити, що серед основних ознак господарських об'єднань у юридичній літературі виділяють, зокрема, такі: господарські організації корпоративного типу (В.А. Васильєва вважає, що до юридичних осіб корпоративного типу належать юридичні особи, що створенні з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками [46, с. 96]); належність до організацій, які управляють діяльністю їх учасників (у тому числі координують їхню діяльність) і є вторинними структурами; вимоги до учасників об'єднання – наявність статусу юридичної особи; основна мета діяльності – координація діяльності учасників і об'єднання їхніх зусиль для вирішення спільних соціальних та економічних завдань; відсутність спрямованості (мети) на отримання прибутку; тяжіння до монополізму і т.д. [62, с. 166-167]. Відтак, на думку О.П. Віхрова, об'єднання підприємств у більшості їх видів поєднують у собі ознаки як суб'єктів господарювання, так і суб'єктів організаційно-господарських повноважень, які наділені господарською компетенцією щодо суб'єктів господарювання [66, с. 111].

Своєю чергою, на нашу думку, виокремлення деяких із вищеназваних ознак господарських об'єднань є досить спірним. Згідно з ч. 5 ст. 63 ГК України корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб. При цьому розгляд спорів між учасниками об'єднань підприємств господарськими судами, зокрема, пов'язаних із виключенням (виходом) зі складу об'єднання [288], не є беззаперечним доказом існування у них корпоративних відносин. З огляду на зміст п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України в редакції, що діяла до березня 2014 р. [86], відповідно до якого господарським судам підвідомчі спори, що виникають з корпоративних відносин лише між господарським товариствами та їх учасниками,

можна дійти висновку, що первинно в основу визначення підвідомчості у таких спорах був закладений інший, суб'єктний критерій [568, с. 239].

Також, на нашу думку, серед ознак господарських об'єднань варто визначити, що договором може бути передбачено можливість їх створення як з комерційною, так і з некомерційною метою. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 123 ГК України майно передається об'єднанню його учасниками у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Тобто, враховуючи цілі створення об'єднання та склад його учасників (засновників) і відбувається вибір правового режиму майна (господарське відання чи оперативне управління), на якому воно закріплюється за таким об'єднанням [568, с. 239]. Для порівняння, треба зазначити, що, відповідно до ч. 1 ст. 121 Цивільного кодексу Російської Федерації, асоціацією (союзом) визнано об'єднання юридичних осіб та (або) громадян, засноване на добровільних або, у встановлених законом випадках, засадах обов'язкового членства і створене для представництва та захисту загальних, у тому числі професійних, інтересів, для досягнення суспільно корисних, а також інших цілей, що не суперечать законові та мають некомерційний характер [88].

При цьому І.В. Бейцун вказує, що «об'єднання підприємств» за ГК України є наступниками об'єднань планової економіки з адміністративними функціями регулювання та контролю діяльності учасників. Корпорація, консорціум, концерн, трест, синдикат, картель, пул, стратегічний альянс тощо є економічними категоріями, а не організаційно-правовими формами об'єднань юридичних осіб і не повинні обумовлювати специфіку у їх правовому регулюванні [17, с. 4-5].

Проте, на нашу думку, проблеми діяльності об'єднань юридичних осіб та їх організаційно-правових форм не можуть бути вирішені за відсутності узгодження норм ЦК та ГК України та вироблення єдиного підходу, який би максимально забезпечив адаптацію чинного законодавства України до права ЄС, що, зважаючи на існування на сьогодні великої кількості об'єднань підприємств, потребує істотних змін та доповнень як до ГК, так і до ЦК України [530, с. 134; 568, с. 239].

Дійсно, необхідно констатувати, що серед учасників цивільних відносин у процесі цивільного та господарського обороту істотну роль відіграють саме різного роду об'єднання юридичних осіб і їх діяльність переважно регламентована Главою XII «Об'єднання підприємств» ГК України. Однак навіть правове регулювання майнових відносин учасників таких об'єднань у різних галузях економіки досі залишається неадекватним історичним та економічним умовам.

Згідно з Угодою про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [462], Україна наближує, зокрема, своє законодавство про конкуренцію та практику застосування до *acquis* ЄС. Крім цього, недосконалість правового регулювання окреслених відносин у чинному законодавстві України породжує різнобічну практику застосування відповідних законодавчих норм.

Актуальність дослідження майнових відносин учасників об'єднань юридичних осіб обумовлена багатьма чинниками. Серед таких не тільки власний підхід вітчизняного законодавця, порівняно з іншими європейськими країнами, щодо правового статусу таких об'єднань, їх організаційно-правових форм, підстав створення та функціонування тощо, але й існуючі прогалини у національному правовому регулюванні окреслених відносин та недосконалість законодавчої техніки. Вищенаведені обставини породжують науково-практичні проблеми, що, зокрема, проявляються у різному правозастосуванні та неоднаковій судовій практиці. Як наслідок, питання правового регулювання майнових відносин учасників об'єднань юридичних осіб потребують детального теоретичного аналізу та вироблення підходів щодо вдосконалення чинної нормативно-правової бази.

ГК України визначає загальні засади регулювання майнових відносин в об'єднаннях підприємств. Внесення майнових вступних, членських цільових чи інших внесків здійснюється на умовах і в порядку, передбачених установчими документами об'єднання підприємств. При цьому закон не забороняє

господарським об'єднанням утворювати унітарні підприємства, філії, представництва, а також бути учасником(засновником) господарських товариств.

Об'єднання підприємств не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом об'єднання [84]. Дане положення ГК України, як правило, конкретизується в інших законодавчих актах, що забезпечують спеціально-правове регулювання окремих видів господарських об'єднань та їх установчих документах. Наприклад, згідно з ч. 7 ст. 26 Закону України від 17.07.97 р. № 469/97-ВР «Про сільськогосподарську кооперацію» [367] об'єднання не відповідає за зобов'язаннями членів об'єднання, а члени об'єднання не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено статутом.

Своєю чергою, В.С. Щербина наголошує, що об'єднанню підприємств зазвичай притаманні такі функції: виконання завдань, визначених договором, статутом, актом про створення об'єднання; вирішення спільних для групи підприємств питань, зокрема питань соціально-економічного розвитку; проведення спільної для галузі науково-технічної політики; виконання за необхідності планових функцій, якщо це передбачено статутом або засновницьким договором; координаційні; захист прав та інтересів підприємств об'єднання тощо [523, с. 182-183].

Важливою гарантією майнових прав учасників об'єднань юридичних осіб є, зокрема, передбачені ч. 2 ст. 121 ГК України [84], право добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання, та одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту.

Окрім того, майнові права (інтереси) учасників (власників, засновників) подекуди залишаються незахищеними, а судова практика досі не виробила єдиного механізму до вибору способів захисту таких прав. У випадку відчуження майна, закріпленого за господарськими об'єднаннями, всупереч нормам їхніх статутів та чинного законодавства, в аналогічних ситуаціях застосовують як

зобов'язально-правові, так і речово-правові способи захисту прав та інтересів, а самі державні господарські об'єднання у разі звернення до суду органів прокуратури в інтересах держави визначають за аналогічних обставин то як позивачів, то як відповідачів. Для прикладу у судовій практиці наявний такий випадок. Прокурор 5.07.2013 р. звернувся до Бродівського районного суду Львівської області з позовом в інтересах держави в особі Міністерства до Особи 1 про визнання недійсним договору купівлі-продажу приміщення магазину, укладеного 28.07.2009 року між Концерном «1» та Особою 1 і зобов'язання Особи 1 повернути приміщення магазину до державної власності в особі Міністерства у повне господарське відання Концерну «1». Рішенням Бродівського районного суду Львівської області від 5.12.2013 р. у задоволенні позову відмовлено. Рішенням Апеляційного суду Львівської області від 27.02.2014 р. апеляційну скаргу заступника прокурора задоволено частково, рішення Бродівського районного суду Львівської області від 5.12.2013 р. змінено, у задоволенні позовних вимог відмовлено за впливом строку позовної давності. Ухвалою ВССУ від 11.06.2014 р. касаційну скаргу заступника прокурора задоволено частково, – Рішення Апеляційного суду Львівської області від 27.02.2014 р. скасовано та справу скеровано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. Рішенням Апеляційного суду Львівської області від 22.12.2014 р. [387] апеляційну скаргу прокурора задоволено, ухвалено нове рішення, яким позов про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна та ін. задоволено. Договір купівлі-продажу приміщення магазину, укладений між Концерном «1» та Особою 1, визнано недійсним, зобов'язано Особу 1 повернути Концерну «1» приміщення магазину; зобов'язано Концерн «1» повернути Особі 1 412051,2 грн. Мотивуючи своє Рішення від 22 грудня 2014 року, Апеляційний суд Львівської області керувався, зокрема, тим, що рішення про надання згоди на відчуження спірного майна, укладення спірного договору купівлі-продажу Міністерством, як суб'єктом управління майном Концерну «1», не приймали відповідно до Порядку відчуження об'єктів державної власності, затвердженого Постановою Кабінету

Міністрів України № 803 від 6.06.2007 р. та Фондом державного майна таке відчуження не погоджувалося (дозволу на таке відчуження не надавалося).

За аналогічних обставин за одного і того ж складу учасників спірних відносин та тотожній доказовій базі у справі № 439/406/13–ц/2 заступник Тернопільського прокурора з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері звертався до Бродівського районного суду Львівської області з позовною заявою про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна із застосуванням наслідків недійсності цього договору в інтересах держави в особі його органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних відносинах: позивач – Міністерство оборони України до відповідачів – Концерну «Військторгсервіс» та Особи 2 [388]. Тобто, у першій справі Позивачів вказано двоє (Міністерство та Концерн), а у другій – Позивачем є Міністерство, а Відповідачами Концерн та покупець. При цьому варто наголосити, що такі позови, як правило, задовольняють незалежно від процесуального статусу державних господарських об'єднань (позивачі чи відповідачі) у справах та незалежно від обраних способів захисту порушених прав.

Водночас у ст. 15, 16 ЦК України встановлено перелік матеріально-правових способів захисту порушених, оспорюваних та/або невизнаних прав та інтересів. Фактично за їх допомогою відновлюється майновий стан особи, усуваються перешкоди на шляху здійснення права або невизначеність правового стану та фактів. Окрім цього, необхідно акцентувати увагу на тому, що Особа 1 в розумінні ст. 330 ЦК України виступала добросовісним набувачем, оскільки правомірно, на конкурентних засадах, шляхом участі поряд з іншими учасниками у публічних торгах, придбала майно як переможець публічних торгів, а усі обов'язки з організації проведення публічних торгів та отримання будь-яких дозволів на продаж майна лягають на особу, в господарському віданні якої це майно перебуває. Також ЦК України передбачено засади захисту права власності. Зокрема, ст. 387 ЦК України власникові надано право витребувати майно із чужого незаконного володіння. Відповідно ж до ч. 1 ст. 388 ЦК України у випадку, якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його

відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у разі, якщо майно було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння; вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом [496].

Відтак, як видається, у таких справах необхідно враховувати, що майнові відносини учасників об'єднань юридичних осіб, серед яких і концерни, згідно з чинним законодавством України, базуються на інших засадах. Тобто, об'єднання підприємств не є власником майна, що за ним закріплене. Як вже вище вказувалося, майно за такими організаціями закріплюється на праві господарського відання або оперативного управління. Тому у разі укладення такими суб'єктами договорів про відчуження вказаного майна поза волею власника, на нашу думку, власникові треба звертатися із віндикаційним позовом, а не із позовом про визнання договору недійсним. Окрім того, згідно з абз. 2 Висновків ВСУ, прийнятих 01.03.2013 р., відповідно до ст. 387 ЦК України особа має право витребувати майно із чужого незаконного володіння. Добросовісне набуття в розумінні ст. 388 ЦК України можливе лише у разі, коли майно придбано не безпосередньо у власника, а в особи, яка не мала права відчужувати це майно, наслідком договору, укладеного з таким порушенням, є не двостороння реституція, а повернення майна з чужого незаконного володіння [58].

У науці ж цивільного права наголошено, що важливою умовою звернення з віндикаційним позовом є відсутність між позивачем і відповідачем зобов'язально-правових відносин щодо спірного майна [112, с. 186].

Окрім того, у подібній справі, ВСУ, ухвалюючи 31.10.2012 р. [285] рішення, дійшов до такого висновку: права особи, яка вважає себе власником майна, не підлягають захисту шляхом задоволення позову до добросовісного набувача з використанням правового механізму, встановленого ст. 215, 216 ЦК України. Такий захист можливий лише шляхом задоволення віндикаційного позову, у разі якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 388 ЦК України, які дають

право витребувати майно в добросовісного набувача. Схожа позиція викладена у постановках ВГСУ від 12.02.2013 р. у справі № 16/34/2012/5003 [290] та від 18.06.2008 р. у справі № 8/382пд [294].

З іншого боку, ВСУ, переглядаючи згадану вище справу № 439/406/13-ц/2, у Постанові від 16.09.2015 р., вказав: установивши, що на час укладення спірного договору купівлі-продажу відчуження об'єктів державної власності повинне було здійснюватися на підставі Порядку відчуження об'єктів державної власності, суд апеляційної інстанції, з висновками якого погодився касаційний суд, дійшов обґрунтованих висновків про те, що відчуження спірного приміщення магазину, що є об'єктом державної власності, відбулося з порушенням вимог указанного Порядку, зокрема без згоди та/або погодження на відчуження майна суб'єкта управління та Фонду державного майна, а відтак укладений сторонами договір у силу положень статей 215, 216 ЦК України підлягає визнанню недійсним [274].

Підсумовуючи, все ж вважаємо за можливе висловити такі міркування з питань застосування правових механізмів захисту прав та інтересів державних господарських об'єднань:

а) процесуальний статус учасників спорів за участю державних господарських об'єднань, у разі його обрання органами, які звертаються за захистом їхніх прав та інтересів, повинен визначатися у суворій відповідності до закону і не повинен, за аналогічних фактичних обставин і доказової бази, бути відмінним в однотипних справах. Зокрема, як видається, у випадку коли державне майно, що було закріплене за державними господарськими об'єднаннями, необхідно повернути у державну власність з мотивів його відчуження на підставі договору, що суперечить законодавству (нормам приписів ст. 203 – 216 ЦК України), відповідне державне господарське об'єднання, на нашу думку, мало б виступати у процесуальному статусі Позивача, а орган, до сфери управління якого воно входить – третьої особи без самостійних вимог. І навпаки, у разі якщо обґрунтування підставності позову зводиться до «вибуття з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом»: уповноважений орган управління державним господарським об'єднанням – у

статусі Позивача, а державне господарське об'єднання та добросовісний набувач – у статусі Відповідачів. Водночас варто враховувати, що ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [317] передбачено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. У рішенні «Федоренко проти України», де уряд оспорював угоду, укладену особою приватного права з державним органом з посиланням на перевищення останнім своєї компетенції, Європейський суд з прав людини послався на те, що орган державної влади при укладенні угоди, вважав себе компетентним на її укладення, національне законодавство не містило чітко вираженої заборони на укладення угоди й укладення таких угод було звичайною практикою, а відтак особа приватного права мала всі підстави розраховувати на те, що орган державної влади діє в межах компетенції [432];

б) права особи, яка вважає себе власником майна, все ж не підлягають захисту шляхом задоволення позову до добросовісного набувача з використанням правового механізму, встановленого ст. 215, 216 ЦК України. Такий захист можливий лише шляхом задоволення віндикаційного позову, у разі якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 388 ЦК України, які дають право витребувати майно в добросовісного набувача [530, с. 142-143; 567, с. 230-231].

Також, конкретизуючи окремі проблеми, вважаємо за необхідне відзначити наступне. Згідно з чинним ГК України, концерни, консорціуми, асоціації, корпорації, інші є самостійними організаційно-правовими формами юридичних осіб. При цьому, якщо згідно з ч. 1 ст. 137 ГК України, межі володіння, користування та розпорядження майном, закріпленому на правовому режимі права оперативного управління можуть встановлюватися власником такого майна, то відповідно до ч. 1 ст. 136 ГК України, у випадку права господарського відання – обмеження правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника визначається лише у випадках, передбачених ГК України та іншими законами [84]. Проте, фактично ні ГК України, ані іншими законодавчими актами, не передбачено обов'язку різних організаційно-правових

форм господарських об'єднань (окрім державних і комунальних) одержувати чи-то згоду власника, чи-то погодження на відчуження закріпленого за ними майна. Своєю чергою ч. 3 ст. 119 ГК України [84] передбачено, що господарські об'єднання вправі діяти не лише на основі статуту, але й на підставі установчого договору, який затверджують їх засновники.

З огляду на зазначене, видається доцільним законодавче врегулювання права засновників (учасників) у договірному порядку встановлювати обмеження щодо володіння, користування чи розпорядження майном усім організаційно-правовим формам об'єднань юридичних осіб [530, с. 144; 604, с. 113].

Крім того, у ході здійснення загальнотеоретичної характеристики об'єднань юридичних осіб за чинним законодавством України, необхідно окрему увагу присвятити наступним питанням.

ВССУ, вирішуючи питання щодо того чи виступають корпоративні права в товаристві з обмеженою відповідальністю «Графіт-Уж» об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, підкреслив, що «апеляційний суд залишив рішення суду першої інстанції без змін та не врахував, що відповідно до рішення Конституційного суду України від 19.09.2012 р. № 17-рп/2012 статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» [470]. Тобто, суд загальної юрисдикції, вирішуючи спір щодо відносин у зв'язку із створенням і діяльністю господарського товариства, застосував положення Рішення Конституційного Суду України, які безпосередньо стосуються приватних підприємств. Подібно, ВГСУ у Постанові від 16.09.2015 р. [271] зауважив, що, враховуючи, що приватне підприємство, яке створене кількома особами, його статутний фонд розподілений на частки між засновниками, то за всіма ознаками, таке підприємство відноситься до господарських товариств, а тому, при вирішенні відповідного спору застосував норми, що регулюють діяльність господарських товариств. Підтвердженням такого висновку ВГСУ вбачав також в абз. 5 ч. 3.1 Рішення Конституційного Суду України від 05.02.2013 р. №1-рп/2013 [391], відповідно до якого «...статутний (складений) капітал є однією з юридичних ознак господарського товариства».

Своєю чергою до правового регулювання статусу підприємств, як і господарських об'єднань, недоцільно застосовувати положення законодавства про господарські товариства і, зокрема, про товариства з обмеженою відповідальністю, за аналогією закону.

Згідно з ч. 1 ст. 8 ЦК України, якщо цивільні відносини не врегульовані ЦК України, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами ЦК України, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону) [496]. Для застосування аналогії закону необхідно: по-перше, потреба у врегулюванні цивільних відносин; по-друге, останні не повинні бути врегульовані положеннями актів цивільного законодавства або договором [494, с. 55].

С.О. Погрібний зауважив, що, якщо суперечні цивільні відносини не є договірними, прогалина в законодавстві буде мати місце тоді, коли у ЦК України, інших актах цивільного законодавства, передбачених ст. 4 ЦК України, відсутньою є норма права, що спрямована на врегулювання суперечних відносин [260, с. 109].

Проте, ЦК України зовсім по-іншому, аніж ГК України визначає правовий статус підприємств та їх об'єднань. На відміну від ГК України, ЦК України у ст. 191 [496] визначає, що підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. При цьому, навіть якщо керуватися виключно положеннями ГК України, то для застосування аналогії закону не існує правових передумов, адже останній визначає «приватні підприємства», «господарські об'єднання» та «господарські товариства» як самостійні та відмінні організаційно-правові форми господарських організацій й присвячує їм окремі глави, а ч. 3 ст. 62 ГК України [84] визначено, що підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту або модельного статуту.

Водночас правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися

своєю власністю; використання власності, зокрема, не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 92 Конституції України [176] правовий режим власності визначається виключно законом. Отже, саме законом може бути встановлений особливий порядок діяльності окремих видів суб'єктів [530, с. 145-146; 537, с. 82-83].

Враховуючи вищенаведене, вважаємо також за необхідне порівняти правовий статус господарських об'єднань та господарських товариств за чинним законодавством України. Стаття 83 ЦК України [496] визначає, що товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві.

При цьому, поняття «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства», визначення яких міститься у ЦК України, і «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства», що регулюються ГК України, є відмінними правовими категоріями. Аналогічної позиції дотримується ВГСУ в Інформаційному листі № 01-8/211 від 07.04.2008 року «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» [334]. Варто погодитися і з Г.Є. Авіловим, який вказує, що невизначеність правового статусу суб'єктів цивільних правовідносин є вкрай небезпечною, оскільки це створює умови для порушення законних прав та інтересів широкого кола осіб, включаючи державу та суспільство [1, с. 176-201].

Отже, якщо порівнювати ознаки господарських товариств із ознаками визначених ГК України [84] організаційно-правових форм господарських об'єднань (асоціацій, корпорацій, консорціумів та концернів) за чинним законодавством України, то останнім притаманні такі риси, як: спеціальне нормативно-правове регулювання; наявність статусу юридичної особи; участь у господарських об'єднаннях (як і в господарських товариствах) не призводить до втрати статусу юридичної особи таких учасників; можливість вибору організаційно-правової форми з-поміж визначених законодавством; необхідність погодження з Антимонопольним комітетом України у випадках передбачених законодавством рішення про утворення господарського об'єднання (установчого

договору) та статуту об'єднання; кількість учасників не менше двох; правовий титул майна господарських об'єднань: право господарського відання або право оперативного управління; можливість створення як з комерційною, так і з некомерційною метою; необхідність виконання покладених на учасників обов'язків, серед яких: також необхідність дотримання положень установчих документів, прийнятих відповідно до закону вимог рішень органів управління; нерозголошення конфіденційної інформації про діяльність об'єднання, незавдання своїми діями шкоди господарському об'єднанню тощо.

Порівнюючи господарські товариства та об'єднання підприємств за законодавством України, варто назвати основні їх відмінні ознаки: по-перше, учасниками господарських товариств можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, тоді як учасниками об'єднань підприємств на цей час можуть виступати винятково юридичні особи; по-друге, господарське товариство (окрім повного та командитного) може бути створене однією особою, що стає його єдиним учасником, а об'єднання підприємств можуть утворити щонайменше два учасники; по-третє, учасники господарських товариств володіють корпоративними правами, тоді як учасники об'єднань підприємств не володіють корпоративними за своєю правовою природою правами. Як слушно зазначає В.І. Цікало, корпоративні права належать лише особам, частка яких визначена у статутному капіталі юридичної особи, та виникають лише щодо підприємницької юридичної особи [502, с. 108], а права учасника господарського товариства, виникнення або здійснення яких не залежать від розміру частки у статутному капіталі товариства, за своєю правовою природою не є корпоративними [501, с. 53]; по-четверте, господарські товариства створюються з підприємницькою метою, тоді як об'єднання підприємств можуть бути створені також з некомерційною метою; по-п'яте, господарські товариства діють на правовому режимі майна – права власності, а об'єднання підприємств на праві господарського відання або праві оперативного управління; по-шосте, учасники господарського товариства мають право вийти в установленому порядку з товариства (порядок такого виходу залежить від виду товариства, строку на який

воно створено тощо). Підприємство-учасник господарського об'єднання також має право добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання. Проте підприємство, яке входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення; по-сьоме, господарські товариства створюються з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками. На відміну від цього, основною метою об'єднань підприємств визначено координацію їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань; по-восьме, господарські товариства-об'єднання осіб (персональні об'єднання) діють на підставі засновницьких договорів, а об'єднання капіталів на підставі статутів. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками [84; 324; 553, с. 83].

Наведене вище порівняння та ознаки дають підстави, на нашу думку, погодитися з існуючою в юридичній літературі позицією, що господарські об'єднання за своєю сутністю є утвореннями зі статусом, що не відповідає світовим стандартам і це породжує низку проблем не лише у зовнішньоекономічній діяльності, а й на міждержавному рівні [17, с. 4]. З одного боку, їм характерні окремі ознаки господарських товариств, з іншого боку, наявність власних специфічних ознак дозволяє відносити цих суб'єктів до самостійних організаційно-правових форм юридичних осіб.

Водночас, як видається, досягнення специфічної мети, з якою вони створюються (як вже було вказано – це координація їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань), малоймовірно може бути полегшене встановленням додаткових вимог щодо необхідності створення нової юридичної особи. Не зважаючи, що в Україні уже діють декілька тисяч об'єднань підприємств, такої мети, на нашу думку, значно простіше досягнути шляхом укладення між учасниками-підприємствами

відповідного договору, що також сприятиме забезпеченню фінансового і податкового контролю за бухгалтерським станом такої спільної господарської діяльності [530, с. 152-153; 553, с. 83].

Існування великих організаційно-правових форм ведення бізнесу шляхом створення різного роду об'єднань, концернів, асоціацій, консорціумів тощо, зумовлено багатьма чинниками, серед яких важливість поєднання якомога більше стадій технологічного процесу, кооперування взаємопов'язаних виробництв, спрямованість на досягнення повноти циклу та збільшення обсягів виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг. До того ж досі існують дискусії не тільки щодо доцільності їх створення у порядку, визначеному ГК України, засад функціонування, але й з приводу спеціальних підстав їх припинення, зокрема, пов'язаних із виходом учасників із таких об'єднань.

Сучасні відносини вже не вписуються в схему традиційних, класичних уявлень цивільного права про існування повністю незалежних один від одного суб'єктів цивільних правовідносин, що використовують конструкцію юридичної особи [400, с. 44]. При цьому законодавство України, передбачаючи можливість створення об'єднань підприємств, істотно відрізняється як від законодавства ЄС (адже незалежно від організаційно-правових форм, наділяє їх статусом юридичної особи і діяльність, як правило, на підставі статуту), так і від законодавства країн колишнього СРСР (наприклад, Росія, Білорусь і т. д.) (адже закріплює право їх створення як з комерційною(підприємницькою), так і з некомерційною метою).

Скажімо, В.І. Борисова вказує, що в процесі концентрації виробництва спостерігається поява серед самостійних юридичних осіб відносин субординації, підпорядкування, тобто перетворення юридично самостійного суб'єкта права на економічно залежного суб'єкта [36, с. 462]. Здійснення ж підприємницької діяльності із застосуванням груп юридичних осіб є звичайною діловою практикою, поширеною в більшості країн світу. Відповідно при регулюванні правовідносин за участю товариств, що входять до складу групи, в Україні варто запроваджувати не тільки заходи, спрямовані на захист інтересів кредиторів та

міноритарних учасників цих товариств, а й механізми, що полегшуватимуть діяльність груп [168, с. 431].

При дослідженні порядку припинення договірних форм об'єднань осіб зі статусом юридичної особи, необхідно керуватися тим, що на них поширюється як загальний порядок, встановлений нормами ЦК України, ГК України, Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» тощо, так і спеціальні підстави, визначені, зокрема, Законом України «Про холдингові компанії в Україні».

Щодо господарських об'єднань, варто вказати, що згідно з чинним законодавством України, підприємство-учасник господарського об'єднання має право: добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання; бути членом інших об'єднань підприємств, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше; одержувати від господарського об'єднання в установленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами підприємства; одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту [84].

Питання виходу учасника з об'єднання та припинення об'єднання підприємств врегульовані ст. 124 ГК України. Відтак, підприємства-учасники об'єднання можуть вийти з його складу із збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання [84].

Сам вихід підприємства із складу державного (комунального) господарського об'єднання здійснюється за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання, що втім не зовсім узгоджується із загальними нормами ст. 121 ГК України, які гарантують підприємству-учаснику право добровільного виходу зі складу об'єднання.

Не зовсім досконалим є і положення ч. 3 ст. 124 ГК України, згідно з яким, припинення об'єднання підприємств відбувається в результаті його реорганізації в інше об'єднання або ліквідації [84]. Власне, реорганізація за чинним законодавством України, може здійснюватися шляхом злиття, приєднання,

поділу, перетворення та виділу. Відповідно така редакція ГК України породжує низку запитань, зумовлених наступними чинниками: 1) такий спосіб реорганізації як виділ є винятково способом створення юридичних осіб; 2) лише перетворення є зміною організаційно-правової форми юридичної особи, тож чи можуть застосовуватися інші способи реорганізації, окрім перетворення, до об'єднань підприємств.

На нашу думку, редакція ч. 3 ст. 124 ГК України є проявом недосконалої законодавчої техніки і, з огляду на відсутність заборони, усі способи реорганізації, у тому числі і виділ, можуть бути застосовані до об'єднань підприємств.

Своєю чергою ліквідація господарського об'єднання провадиться за рішенням підприємств-учасників, а ліквідація державного (комунального) об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Ліквідація об'єднання підприємств відбувається в порядку, встановленому ГК України щодо ліквідації підприємства. Дискусійними, однак, у юридичній літературі залишаються питання можливості припинення господарських об'єднань на підставі рішення суду та застосування до них процедури банкрутства. Зокрема, В.О. Джуринський небезпідставно вважає, що у випадках, якщо діяльність господарського об'єднання є підприємницькою, законодавство про банкрутство має застосовуватися щодо таких утворень і це положення доцільно було б закріпити в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [111, с. 99].

Досліджуючи зарубіжний досвід, слід вказати, що, наприклад, у Німеччині суб'єктами неспроможності можуть бути будь-які особи – фізичні та юридичні. У Франції суб'єкт неспроможності – комерсант, ремісник, юридична особа приватного права. У США можуть визнаватися неспроможними фізичні особи, корпорації, зокрема, муніципальні і товариства. В Англії суб'єктами неспроможності є фізичні особи. Що ж стосується компаній, то на них тільки поширюється процедура неспроможності; компанії не оголошуються неспроможними – щодо них у випадку встановлення факту неплатоспроможності

здійснюється примусова ліквідація, а до уваги беруться лиш зареєстровані компанії [266, с. 518].

На нашу думку, при вирішенні питання щодо можливості припинення об'єднань підприємств на підставі рішення суду необхідно керуватися тим, що на цей час за такими суб'єктами закріплений статус юридичних осіб. Так, норма, що юридична особа ліквідується, зокрема, за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи передбачена у ст. 110 ЦК України. Щодо Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. [318], то згідно зі ст. 1 цього Закону, боржник – це юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності або фізична особа за зобов'язаннями, які виникли у фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено Законом. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», як спеціальний нормативно-правовий акт має пріоритетну силу по відношенню до інших нормативно-правових актів, які діють лиш у визначеній частині за умови згадки про них у згаданому законі, тобто субсидіарно [264, с. 47]. З вищенаведеного слідує висновок, що об'єднання підприємств, створені як підприємницькі юридичні особи можуть бути визнані банкрутами. При цьому, як слушно стверджує Б.М. Поляков, у відносинах неспроможності основний інтерес – публічний, який спрямований на відновлення платоспроможності боржника і збереження господарюючого суб'єкта; однак приватний інтерес – погашення зобов'язань кредиторів не зникає, а враховується у вигляді спільного інтересу; публічний і приватний інтереси мають підпорядковуватися спільному інтересу [265].

Окремо варто зауважити, що згідно з ч. 2 ст. 38 Закону про держреєстрацію в редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 року (редакція втратила чинність) було чітко

передбачено підстави для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи. На цей час вичерпного переліку підстав для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, в чинному Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не передбачено, що, на наш погляд, є проявом недоліків законодавчої техніки, у зв'язку з чим пропонуємо відтворити зміст раніше чинної ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» у діючих нормах названого законодавчого акта (зокрема, визначити такі підстави як: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути; провадження діяльності, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного(складеного) капіталу вимогам законодавства і т.д.).

З іншого боку, у юридичній літературі акцентують, що господарські об'єднання підлягають ліквідації за наявності таких специфічних, характерних головно для господарських об'єднань, підстав, як: ліквідація всіх суб'єктів господарювання-учасників об'єднання або вихід їх із об'єднання (цю підставу застосовують й у випадках, якщо у складі об'єднання залишився лише один учасник); зменшення кількості учасників об'єднання до кількості, меншої ніж встановлено законом; скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання [111, с. 98-99].

Подібно у ст. 10 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р. [377] визначено, що ліквідація холдингової компанії здійснюється згідно із законодавством, а також у разі: ліквідації всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства; скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України

дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання; прийняття загальними зборами акціонерів холдингової компанії рішення про її ліквідацію.

Варто додати, що, окрім підстав, вказаних у Законі України «Про холдингові компанії в Україні» їх ліквідація відбувається також на підставах, визначених ЦК, ГК України, а також Законом України № 514 від 17.09.2008 р. «Про акціонерні товариства». У зв'язку із вищенаведеним викликають зауваження положення ст. 10 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» щодо їх ліквідації у разі ліквідації всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства та скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання [377]. Власне, що стосується цих підстав, то вони не зовсім узгоджуються із нормами ст. 110 ЦК України [496], яка серед підстав ліквідації визначає по суті лише дві – 1) рішення учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами та 2) рішення суду.

Враховуючи вищеподане, конкретизуючи деякі проблеми, вважаємо за необхідне внесення змін до ст. 10 Закону України «Про холдингові компанії в Україні», у зв'язку з чим її доцільно викласти в такій редакції: «Ліквідація холдингової компанії здійснюється згідно із законодавством, а також: 1) у разі прийняття загальними зборами акціонерів холдингової компанії рішення про її ліквідацію; 2) на підставі рішення суду: 2.1) у разі звернення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у зв'язку з ліквідацією всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства; 2.2) у разі звернення Антимонопольного комітету України у зв'язку із скасуванням відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання; 3) в інших випадках, передбачених законом.» [530, с. 161; 547, с. 258].

Отже, варто відзначити, що, дійсно, можуть існувати підстави, що фактично унеможливають подальше функціонування та діяльність об'єднань юридичних осіб. З іншого боку, їх практична реалізація викликає певні сумніви. По-перше, малоімовірною видається одночасна ліквідація усіх учасників об'єднання, адже ліквідація – це складний, послідовний процес, який охоплює багато стадій та дій, як-от: призначення ліквідаційної комісії (ліквідатора), затвердження проміжного ліквідаційного балансу, розрахунки з кредиторами, затвердження ліквідаційного балансу, зрештою проведення податкової перевірки тощо. По-друге, якщо будуть ліквідовані усі учасники, то хто прийматиме рішення про ліквідацію (якщо суд, то за чийм позовом), хто призначатиме і на кого покладатиметься виконання функцій ліквідаційної комісії і т. д. Власне, окреслені питання, станом на сьогодні, чинним законодавством України не врегульовані.

Що стосується виходу учасників із об'єднання, то таке право гарантоване законом, як і законом формально не заборонений одночасний вихід усіх учасників. У такому випадку актуальними будуть ті ж питання, які виникають у випадку ліквідації усіх учасників об'єднання юридичних осіб.

Не менш цікавою та неоднозначною може скластися ситуація, якщо в об'єднанні залишається один учасник, або якщо його кількість зменшується до кількості, нижчої, ніж встановлена законом (з комплексного аналізу Глави 12 ГК України, впливає, що, у будь-якому випадку, кількість учасників господарських об'єднань не може бути меншою двох).

У юридичній літературі є дві позиції з приводу можливості створення компаній однією особою: негативна, прихильники якої вважають це відходом від принципів цивільного права (Є.В. Богданов [30, с. 97-101], А.І. Камінка [160, с. 319], В.А. Мусін [237, с. 48-49]) і позитивна, відповідно до якої недоліком ГК України та інших законів про господарські об'єднання є відсутність у законодавстві можливості утворення статутного господарського об'єднання за рішенням однієї юридичної особи або фізичної особи – власника майна, на якому засновані підприємства і організації, що увійдуть до об'єднання (В.О. Джуринський [111, с. 83]).

У будь-якому разі, в подібному випадку перш за все постане питання щодо державної реєстрації змін до установчих документів, в яких і зазначено перелік учасників. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» передбачає вичерпний перелік підстав для відмови у державній реєстрації. З формального аналізу змісту його норм вбачається, що прямі підстави, які б наділяли державного реєстратора правом відмовити у такій ситуації у державній реєстрації змін до установчих документів, відсутні. Звичайно, у випадку прийняття рішення про відмову, державний реєстратор управі послатися на те, що «документи суперечать вимогам Конституції та законів України» (зокрема, Главі 12 ГК України, з якої випливає, що учасників господарського об'єднання повинно бути не менше двох), проте таке рішення може суперечити ст. 121 ГК України. При цьому, чи варто робити подібну державну реєстрацію змін до установчих документів, щоб в подальшому поставало питання необхідності ліквідації такого об'єднання, порядок якої однозначно не регламентований. У такому випадку доцільнішим видається все ж закріплення у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» додаткової підстави для відмови у державній реєстрації змін до установчих документів [530, с. 164-165; 535, с. 600-601], а також визначення ч. 3 ст. 121 ГК України у такій редакції:

«3. Учасник не вправі достроково припинити участь в господарському об'єднанні з підстав, визначених засновницьким договором. Підприємство, яке входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення».

Зокрема, засновницьким договором право на такий вихід може бути обмежено, якщо за його результатами в об'єднанні залишиться менше двох учасників.

Аналогічно щодо ліквідації у зв'язку зі скасуванням відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом міністрів України дозволу на

концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання. Припинення суб'єкта права фактично пов'язуватиметься з рішенням органу державної влади, а не суду, що не зовсім узгоджується з нормами ст. 110 ЦК України. Та й ст. 51 ГК України передбачає, що підприємницька діяльність припиняється на підставі рішення суду у випадках, визначених законами.

Отже, вважаємо, що подібні ситуації є додатковим свідченням необхідності відступу від принципу обов'язкового збереження статусу юридичної особи за об'єднаннями підприємств, що лише сприятиме наближенню законодавства України до права ЄС. Як видається, у випадку закріплення, договірна правова природа об'єднань юридичних осіб унеможливить виникнення схожих проблемних ситуацій, адже договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 626 ЦК України [496]), підстави та правові наслідки припинення якого чітко регламентовані законодавством та/або в самому його тексті.

Загалом, реформування правового порядку в Україні обумовлює необхідність розробки якісно нових підходів, у тому числі з питань участі у відносинах щодо захисту економічної конкуренції у процесі об'єднань юридичних осіб. У зв'язку з цим істотну роль для розвитку та удосконалення законодавства відіграє підтвердження необхідності формування сприятливих умов для належної правової охорони економічної конкуренції на законодавчому рівні шляхом надання необхідних гарантій та визнання неприпустимою діяльність, що має на меті монополізацію та недобросовісну конкуренцію. В цьому аспекті актуальним видається аналіз вітчизняного та європейського досвіду антимонопольно-правового регулювання договорів, пов'язаних із здійсненням об'єднань юридичних осіб, що також відображають особливості припинення договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб зі статусом юридичної особи шляхом реорганізації.

Для прикладу, метою Акту Шермана і Акту Клейтона в США є, зокрема, запобігання економічній концентрації в американській економіці шляхом збереження великої кількості малих конкурентів у бізнесі [601, с. 413]. При цьому

у літературі слушно відзначають, що практична дійсність показує, що інтеграційні процеси, які відбуваються в суспільстві не завжди охоплені закріпленим у цивільному законодавстві поняттям реорганізація юридичної особи. До таких процесів, зокрема, належить процедура поглинання юридичної особи [102, с. 9].

З початку 2000-х років, термін «злиття і поглинання» отримує більше поширення в науковій і діловій літературі. Цей термін є дослівним перекладом часто вживаного в англосаксонській системі права терміна «merger and acquisition» (M & A), що означає сукупність економічних процесів укрупнення бізнесу і капіталу, а також передачі корпоративного контролю в усіх формах, у тім числі купівлю і обмін активами. Окрім того, цей термін охоплює не тільки злиття і поглинання, але й інші форми реструктуризації бізнесу, наприклад, викуп підприємства за рахунок позикових коштів, зміна структури власності, виділення і продаж окремих бізнес-одиниць та інші корпоративні угоди, які передбачають передачу економічного контролю від одного власника до іншого [409].

Угоди про злиття і поглинання – охоплюють корпоративну реструктуризацію компаній, супровід угод з продажу підприємств, придбання акцій, часток юридичних осіб, підготовку підприємств до публічного розміщення акцій на міжнародних та вітчизняних майданчиках [421, с. 15-16].

Досліджуючи питання злиття як процедури і складу юридичних фактів, варто зазначити, що в праві ЄС виділяють два способи злиття: 1) об'єднання з утворенням нової компанії, під яким розуміється операція зі закриття декількох компаній без проведення офіційної ліквідації і переводу до нової компанії, яку вони організують, усіх своїх активів і пасивів в обмін на випуск (для володільців акцій компанії (компаній), що передається (передаються)) акцій в новій компанії; 2) об'єднання, пов'язане з поглинанням компанії, під яким розуміється операція з метою закриття однієї чи більше компаній без проведення офіційної процедури ліквідації і переводу в іншу (вже існуючу) компанію всіх своїх активів і пасивів в обмін на випуск (для володільців акцій компанії (компаній), що передається (передаються)) акцій у компанії, що їх придбає [519, с. 25].

Щодо поглинання юридичних осіб, то питання його визначення досі залишається дискусійними. В. Рябота, досліджуючи дану проблематику, акцентує, що досі термін «поглинання» на рівні закону не закріплено, а закріпити поняття «поглинання» доцільно було б у Законі України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 № 3528-IV [377], у якому дати чітке визначення та врегулювати порядок утворення холдингових компаній шляхом поглинання, оскільки більшість існуючих нині холдингових компаній створено саме у цей спосіб [399, с. 83-84].

У будь-якому випадку у разі укладення договорів (угод) про злиття та поглинання, такі дії можна визнавати концентрацією суб'єктів господарювання [188, с. 515; 530, с. 170]. Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [345] визначено критерії та випадки, за яких концентрація може відбутися лише за умови попереднього отримання дозволу Антимонопольного комітету України (далі – АМК України) чи адміністративної колегії АМК України. Згідно з п. 18 Постанови Пленуму ВГСУ № 15 від 26.12.2011 р. «Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства» [333], недотримання умов визначених Законом України «Про захист економічної конкуренції» може бути підставою як для застосування штрафу, так і для визнання недійсними правочинів, за якими відбулася така концентрація. Водночас, укладення в порядку ст. 182 ГК України попереднього договору до отримання дозволу на концентрацію, якщо цей дозвіл є необхідним, не вважають порушенням конкурентного законодавства, а перерахування коштів за таким договором не свідчить про набуття контролю одним суб'єктом господарювання над іншим, а підтверджує укладення основного договору в майбутньому [528, с. 185; 530, с. 170-171].

Крім цього, укладення договорів (угод) зі злиття та поглинання можна також трактувати як узгоджені дії суб'єктів господарської діяльності [187, с. 157-158; 530, с. 171]. Варто наголосити, що відповідно до п. 8 Оглядового листа № 01-8/1222 ВГСУ від 11.07.2005 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції»

[331], якщо рішення органу АМК України про відмову в наданні суб'єктам господарювання згоди на узгоджені дії визнано недійсним рішенням суду, яке набрало законної сили, то відсутні підстави для відповідальності за такі дії.

Аналізуючи механізми захисту інтересів кредиторів, що закріплені чинним цивільним законодавством України у процесі реорганізації доцільно зазначити, що вони закріплені стосовно її способів і стосуються, зокрема, злиття чи приєднання. Проте, зважаючи на відсутність чітких критеріїв визначення поняття «поглинання» за законодавством України, такі не передбачені у разі придбання однією господарською організацією істотної (значної) частки іншої на підставі договору з можливістю збереження останньою прав юридичної особи.

Відповідно до ч. 1 ст. 107 ЦК України, кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом [496]. Деякі інші правила встановлені щодо акціонерних товариств. Згідно з ч. 2 ст. 82 Закону України «Про акціонерні товариства», кредитор, вимоги якого до акціонерного товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ, не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом двадцяти днів після надіслання йому повідомлення про припинення товариства може звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з таких дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено правочином між товариством та кредитором. У разі якщо кредитор не звернувся у строк, передбачений цією нормою, до товариства з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним [314].

Підсумовуючи, варто зазначити, що у процесі реформування законодавства України про об'єднання юридичних осіб, треба нормативно закріпити поняття «поглинання» юридичних осіб як договору, що укладається з метою приєднання і

встановлення контролю над іншим корпоративним господарюючим суб'єктом, передбачивши при цьому відповідні механізми захисту інтересів кредиторів організацій, що поглинаються [530, с. 173; 531, с. 34]. Зокрема, механізми захисту інтересів кредиторів акціонерного товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ, на наш погляд, є більш досконалішими та краще сприяють досягненню мети реорганізаційних процесів, а тому їх варто встановити у ЦК України щодо всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, а також поширити їх на практику поглинань.

4.2. Асоціації та корпорації як договірні форми об'єднань юридичних осіб

В умовах функціонування багатоукладної економіки та розвитку ринкових відносин, серед вагомих механізмів забезпечення цього процесу вважається створення асоціацій і корпорацій як договірних форм об'єднань юридичних осіб. Зважаючи на історію становлення сучасного українського цивільного законодавства, що забезпечує правове регулювання названих суб'єктів, відсутність єдиного підходу до нормативного регулювання окреслених відносин на рівні ЦК та ГК України, необхідним є їх вивчення та аналіз як об'єднань юридичних осіб, що створюються та діють на підставі договору.

Відповідно до ст. 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами сторони визнають, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України з законодавством Співтовариства. Україна вживає заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства Співтовариства [463]. Також, згідно із Загальнодержавною програмою адаптації

законодавства України до законодавства Європейського Союзу, адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що своєю чергою є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики [335].

Отже, серед організаційно-правових форм договірних об'єднань підприємств ст. 120 ГК України визначає асоціацію та корпорацію. Асоціація за законодавством України – це договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації [84].

Участь асоціацій і союзів у підприємницькій діяльності може бути як прямою – за безпосереднього здійснення підприємницької діяльності для досягнення цілей, відповідно до яких було створено об'єднання, так і непрямою – завдяки виконанню певних процедур для координації підприємницької діяльності членів об'єднання [170, с. 12].

Досліджуючи асоціації в якості договірних форм об'єднань юридичних осіб, варто відзначити роль принципу пропорційності в їх регулюванні та визначенні підстав створення і діяльності. Власне, пропорційність – один із загальних принципів права Європейського Співтовариства. Спочатку він був визнаний Судом ЄС, а згодом закріплений як загальний принцип в Угодах про утворення ЄС (зокрема, у ст. 5 Договору про заснування Європейського Співтовариства) [259, с. 34].

У найзагальнішому вигляді принцип пропорційності в праві ЄС означає, що заходи у Співтоваристві не бути поза межами того, що необхідно для досягнення мети Договору про заснування ЄС [380]. Водночас варто додати, що відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони, серед іншого,

пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) [172]. Подібно, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 12 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р., у випадку застосування заходів примусу у зв'язку з порушеннями норм і правил законодавчих актів, зокрема, якщо законодавчо встановлено мінімальні та максимальні розміри санкцій, необхідно враховувати принцип пропорційності покарання та порушення [355].

З огляду на ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Суду (Європейського суду з прав людини) як джерело права [317]. У практиці Європейського суду з прав людини щодо кожного з прав людини, визначених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. [365], склалися критерії припустимого втручання держави, засновані на принципі пропорційності, внаслідок чого він набуває універсального значення. Вирішуючи справу «Інтерсплав проти України», Суд дійшов висновку, що оскільки спір стосується загального права заявника на відшкодування ПДВ відповідно до чинного на той час Закону України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 р., то заявник мав майновий інтерес, закріплений у законодавстві України та захищений ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції. Фактично постійні затримки відшкодування і компенсації у поєднанні з відсутністю ефективних засобів запобігання або припинення такої адміністративної практики, так само як і стан невизначеності щодо часу повернення коштів заявника, порушив «справедливий баланс» між вимогами публічного інтересу та захистом права на мирне володіння майном. На думку Суду, заявник перебував і продовжує перебувати під надмірним для нього тягарем [390].

Своєю чергою правовою базою для узгодження законодавства у сфері права компаній є гл. 2 Договору про заснування Європейської Спільноти «Право на підприємницьку діяльність», а саме ст. 43 – 48 (52 – 58). Свобода підприємництва на території Спільнот поширюється на вільних працівників та на підприємства, в тому числі товариства, створені відповідно до права держав-членів, які мають зареєстроване місцезнаходження, центральні органи управління та основне місце діяльності на території Спільноти [305, с. 4].

Керуючись вищевказаним, право на створення асоціацій як договірних форм об'єднань юридичних осіб не варто обмежувати жодними дискримінаційними нормами та, в подальшому воно має регламентуватися з максимальною наближеністю до правил, що існують у ЄС. Для прикладу, згідно з законодавством Нідерландів, асоціація утворюється багатостороннім юридичним актом, у якому сторони, засновники створюють юридичну особу з наміром працювати разом відповідно до цілей та мети, що ними визначена. Асоціація може не розподіляти прибутків між її учасниками, а членство в асоціації повинно бути персональним, якщо інше не визначено статутом [580].

У вітчизняному законодавстві передбачено, що в статуті асоціації має бути зазначено, що вона є господарською організацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств-учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їхні інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Для прикладу, згідно з р. 3 Статуту Асоціації «Підприємств інформаційних технологій України», метою діяльності цієї асоціації є координація господарської діяльності учасників без права втручання в їхню виробничу й комерційну діяльність, а також прийняття управлінських рішень. При цьому предметом діяльності(завданнями) згаданої асоціації є: співробітництво з державними і місцевими органами стосовно нормативної регламентації базових засад функціонування на ринку ІТ-продукції та послуг; захист інтересів учасників асоціації в державних органах та організаціях; сприяння формуванню і

розповсюдженню етичних засад у сфері господарювання, зокрема шляхом опрацювання та удосконалення норм добросовісної поведінки в господарському/цивільному оборотах; створення сприятливих умов для вирішення спорів і суперечок через укладення мирових угод; сприяння підвищенню ефективності функціонування галузі інформаційних технологій і т. д. [435].

Згідно з п. 1.2 Статуту Асоціації українських банків, затвердженим II З'їздом Асоціації українських банків 15.10.93 (Постанова № 2 від 08.06.95)] асоціація створена для сприяння розвитку банківської системи України, представництва інтересів своїх членів у органах державної влади та управління, захисту прав банків, забезпечення зв'язків з громадськістю, закордонними банками та їх об'єднаннями [436].

Подібно, відповідно до ст. 2 Статуту Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України», схваленого загальними зборами асоціації міст України 23.01.2016 р., метою Асоціації є покращення якості життя в територіальних громадах шляхом вирішення таких завдань:

- 1) утвердження демократичних принципів у системі управління територіями;
- 2) захист конституційного права територіальних громад на місцеве самоврядування;
- 3) сприяння розвитку і зміцненню місцевого самоврядування;
- 4) сприяння соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад;
- 5) поглиблення взаємодії та співпраці територіальних громад у вирішенні завдань та функцій місцевого самоврядування;
- 6) сприяння місцевому економічному розвитку як процесу стратегічного партнерства місцевої влади, бізнесу та громади;
- 7) створення умов для ефективної реалізації норм Конституції та законів України з питань місцевого самоврядування;
- 8) захист прав та інтересів територіальних громад, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб в органах державної влади;

9) організація обміну досвідом діяльності органів місцевого самоврядування щодо вирішення проблем соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад;

10) надання консультативно-методичної і практичної допомоги органам місцевого самоврядування;

11) здійснення благодійницької діяльності, спрямованої на задоволення соціально-економічних та культурних потреб територіальних громад;

12) налагодження взаємодії та співпраці з органами місцевого самоврядування зарубіжних країн, їх асоціаціями та міжнародними організаціями, що опікуються питаннями місцевого самоврядування [437].

Як видається, виокремлення таких цілей асоціацій в установчих документах свідчить про те, що учасники названих об'єднань, керуючись принципами вільного волевиявлення, майнової самостійності та рівності, дійшли згоди спільно діяти для їх досягнення. З цього випливає висновок, що правова природа відносин учасників асоціацій є перш за все договірною.

Варто зауважити, що асоціація як форма об'єднань юридичних осіб відома і праву окремих сусідніх країн. Відповідно до ч. 4 ст. 46 Цивільного кодексу Республіки Білорусь [87] (далі – ЦК Республіки Білорусь) допускається створення об'єднань комерційних організацій та (або) індивідуальних підприємців, а також об'єднань комерційних та (або) некомерційних організацій у формі асоціацій і союзів, об'єднань комерційних, некомерційних організацій та (або) індивідуальних підприємців у формі державних об'єднань.

Згідно зі ст. 121 ЦК Республіки Білорусь комерційні організації та (або) індивідуальні підприємці, а також комерційні та (або) некомерційні організації з метою координації їх діяльності, представлення і захисту загальних інтересів можуть створювати об'єднання у формі асоціацій або союзів, які є некомерційними організаціями. Якщо за рішенням учасників на асоціацію (союз) покладається здійснення підприємницької діяльності, така асоціація (союз) перетворюється в господарське товариство або спілку в порядку, передбаченому законодавством, або може займатися підприємницькою діяльністю лише за

допомогою створення комерційних організацій та (або) шляхом участі в них. Також асоціація (союз), за законодавством Республіки Білорусь, є юридичною особою, а члени асоціації (союзу) зберігають свою самостійність і права юридичної особи, індивідуального підприємця. При цьому, як випливає зі змісту норм ЦК Республіки Білорусь, асоціація (союз) не відповідає за зобов'язаннями своїх членів, а члени асоціації (союзу) несуть субсидіарну відповідальність за її зобов'язаннями у розмірі та порядку, передбачених статутом асоціації (спілки) [530, с. 179-180; 569, с. 192].

Відтак треба констатувати, що існують істотні відмінності у правовому регулюванні асоціації, як договірної форми об'єднань юридичних осіб, не лише за законодавством України та держав ЄС, але й порівняно із законодавством колишніх радянських країн (як приклад наведені норми цивільного законодавства Республіки Білорусь).

Власне, асоціації як формі об'єднань юридичних осіб за чинним законодавством України притаманні такі ознаки:

- 1) можуть створюватися у формі як комерційних, так і некомерційних юридичних осіб;
- 2) учасниками асоціації відповідно до законодавства України можуть бути винятково підприємства, тобто юридичні особи;
- 3) асоціація в Україні визнана договірним об'єднанням;
- 4) ГК України передбачає, що підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями асоціації, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом асоціації;
- 5) підприємство-учасник асоціації може в будь-який час вийти з його складу зі збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання;
- 6) асоціація може бути реорганізована в інше об'єднання тощо [530, с. 180; 532, с. 279].

Отже, беручи до уваги вищеподаний аналіз асоціацій як договірних форм об'єднань юридичних осіб, підтримуючи позицію про важливість продовження

процесу адаптації законодавства України з правом країн ЄС (яке, як правило, не наділяє досліджувані організації статусом юридичних осіб), все ж вважаємо за необхідне зазначити про доцільність запозичення і позитивного досвіду цивільного законодавства сусідніх держав. Це, зокрема, стосується можливості створення асоціацій зі статусом та без статусу юридичних осіб на основі договору, участі фізичних осіб-підприємців в асоціаціях, а також можливості встановлення засновницьким (установчим) договором субсидіарної відповідальності учасників асоціації за її зобов'язаннями в порядку і на умовах, що ним визначаються [530, с. 181; 545, с. 125].

Отже, серед учасників відносин у сфері цивільного обороту вагоме місце посідають власне договірні об'єднання юридичних осіб. Їх запровадження та розвиток в умовах існування ринкових відносин зумовлений перш за все процесами концентрації, характерними для сучасної економіки України. Господарське законодавство України передбачає можливість створення об'єднань підприємств також в організаційно-правовій формі корпорацій, що можуть засновуватися та діяти на основі установчого(засновницького) договору та/або статуту та наділяються статусом юридичної особи. При цьому дослідження правових засад господарської діяльності в означеній організаційно-правовій формі як різновиду господарських об'єднань, зважаючи на поширення у вітчизняній та регулювання у світовій практиці, досі залишається актуальним.

Стосовно поняття та суті корпорацій як правового явища, доцільно вказати, що процес історичного розвитку корпорацій можна умовно поділити на декілька етапів:

- 1) поява перших форм спільної прибуткової діяльності (прототипів корпорацій) – торгових гільдій, гірських та морських товариств (до XV ст.);
- 2) поява перших корпорацій – повних і командитних товариств, акціонерних компаній (XIV – перша половина XIX ст.);
- 3) масова поява корпорацій та модифікація їхніх видів (друга половина XIX ст. – початок XX ст.);

4) корпорації – найпоширеніша форма здійснення підприємницької діяльності, тенденція до монополізації корпорацій (початок ХХ ст. – 80-ті роки ХХ ст.);

5) криза корпоративної форми здійснення підприємницької діяльності, поява численних квазікорпорацій (організацій, які зберігають лиш деякі риси корпорацій), а також наднаціональних юридичних осіб (80-ті роки ХХ ст. – теперішній час) [180, с. 6].

Корпорацією вважається така юридична особа, що заснована на засадах участі (членства), статутний капітал якої поділений на частки, що належать певним учасникам, які відповідно до них управляють цією юридичною особою. Ознака участі (членства) становить серцевину корпоративного ладу і є визначальною [201, с. 93].

Економічний, соціальний та юридичний смисли в трактуванні поняття «корпорація» не є конкуруючими і взаємовиключними. Корпорація є базовим, атрибутивним для суспільства інститутом, що відповідає певному типу розвитку економічних відносин. Однак розгляд цих утворень як суб'єктів права можливий лише після формування ідеї суб'єкта конструкції правосуб'єктності. При цьому логіка права полягає в тому, що базовій економічній структурі суспільства може відповідати безліч форм нормативної фіксації ознак корпорації як суб'єкта права [75, с. 8].

У юридичній літературі, на основі аналізу зарубіжного законодавства, практики міжнародних інвестиційних договорів, де використовують поняття «корпорації», виділяють два підходи до визначення корпорації: широкий і вузький. У широкому сенсі слова корпорація розуміється як будь-яка форма об'єднання фізичних або юридичних осіб, заснована на однаковості цілей чи методів їх досягнення. У вузькому сенсі слова корпорація розуміється також як комерційна (переслідує мету одержання прибутку) організація, що має статус юридичної особи, де існує юридично самостійне управління інвестиціями учасників, відповідальність яких обмежена розміром їхніх вкладів, та бере вільну участь у цивільному обороті [452, с. 9].

Регулювання корпоративних організацій об'єктивно має тенденцію до гармонізації та уніфікації. Прикладами гармонізації корпоративного регулювання можуть служити Модельний закон США про підприємницькі корпорації, законодавчі акти країн-членів ЄС прийняті в цілях імплементації відповідних директив ЄС [114, с. 9].

Під корпораціями розуміють ті підприємницькі товариства, учасники яких мають корпоративні права. Це товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю та акціонерні товариства. Відсутність поняття корпорації у цивільному законодавстві України призводить до введення таких неузгоджених між собою та суперечливих понять корпорацій, як це є у ст. 120 ГК України, що містить визначення корпорації як об'єднання підприємств. Це не збігається з поняттям корпоративного підприємства (ч. 5 ст. 63 ГК України) та наданим у ч. 1 ст. 167 ГК України поняттям корпоративних прав, які можуть мати не тільки підприємства як члени корпорації за ст. 120 ГК України, а будь-які особи (фізичні та юридичні), а також держава, територіальні громади. Бувають і державні або національні корпорації, визначення яких також не містить ЦК України [426, с. 76-77].

Водночас порівняльне дослідження елементів правового становища підприємницької корпорації та акціонерного товариства дало підстави О.Н. Фоміній виділити три групи ознак цих юридичних осіб: по-перше, ознаки підприємницької корпорації, що збігаються з ознаками акціонерного товариства термінологічно і змістовно (обмежена відповідальність учасників, вільна передача акцій, здійснення управління радою директорів, яку призначають загальні збори акціонерів); по-друге, ознаки, що збігаються термінологічно, але мають специфічний зміст (статус юридичної особи, загальна правоздатність); по-третє, ознаки, що володіють абсолютною винятковістю (майнова відокремленість, організаційна єдність і необхідність державної реєстрації акціонерного товариства, централізоване управління підприємницькою корпорацією). Сутнісне розходження ознак майнової відокремленості й організаційної єдності, на думку згаданої вченої, свідчить про принципову відмінність правових конструкцій

акціонерного товариства та підприємницької корпорації [476, с. 6]. Хоча А.А. Антипов вказує, що організаційно-правова форма – об'єднання юридичних осіб, включаючи асоціації та спілки, не відповідає основоположному принципу побудови юридичних осіб – поділу на комерційні та некомерційні організації [11, с. 8].

Участь у корпорації – це правомірна і/або неправомірна поведінка (дія або бездіяльність) члена корпорації, яка безпосередньо впливає на корпорацію і її учасників. Поняття «участь у корпорації» і «участь у статутному капіталі корпорації» не є тотожними, оскільки відображають різні аспекти зв'язку корпорації і її учасника. З розвитком теорії корпоративного права участь у корпорації може бути поширена на осіб, які юридично не мають зв'язку з корпорацією, але фактично управляють юридичною особою. Отже, участь у корпорації не буде пов'язуватися винятково з правовим статусом учасника [203, с. 8-9].

При цьому вважаємо за необхідне наголосити, що будь-яка участь у корпорації (як учасника, як інвестора, як представника менеджменту тощо) ґрунтується на договорі, який, залежно від цілей укладення, може набувати різних форм: засновницького (установчого), інвестиційного, про управління майном і т. д.

Корпорацією є договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації [84]. Наприклад, згідно з р. 1 Статуту Корпорації «Перша Українська Медіа Група» (далі – корпорація) корпорація є добровільним договірним об'єднанням учасників корпорації-юридичних осіб-видавців періодичної преси, створеним на основі поєднання виробничих, комерційних і наукових інтересів господарських організацій, що об'єдналися; корпорація не вправі управляти та контролювати діяльність її учасників чи розпоряджатися їхнім майном; корпорація має право

займатися будь-якою не забороненою законодавством господарською діяльністю тощо [441].

У зв'язку із наведеним вище поняттям, варто зауважити, що у юридичній літературі висловлено позицію, відповідно до якої не зовсім вдалим є, зокрема, визначення асоціації як об'єднання, створеного з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, оскільки в такому вигляді, асоціація мало чим відрізняється від корпорації [522, с. 152]. При цьому в раніше чинному законодавстві України фігурували приклади регламентації тих функцій, що підлягають централізації у корпорації. До прийняття Закону України № 3394 від 19.05.2011 [319], у ст. 10 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [315] (стаття виключена) було передбачено, що централізації в межах банківської корпорації підлягають: виконання розрахунків як серед членів корпорації, так і за її межами; операції на ринках грошей та капіталів; встановлення та ведення кореспондентських рахунків (у національній та іноземних валютах); моніторинг кредитних ризиків; розробка та прийняття загальних для членів банківської корпорації правил і процедур виконання операцій та внутрішньої звітності; формування зовнішньої звітності; внутрішній аудит. Перелік централізованих функцій міг бути розширений за згодою банків – членів корпорації, а передача повноважень щодо централізованого виконання зазначених вище функцій від банків-членів до банківської корпорації підлягала фіксації як у статутах банків-членів корпорації, так і в статуті самої банківської корпорації [530, с. 185; 544, с. 95].

Проте не всі комплексні корпорації є унітарними інтегрованими підприємствами. Зростаюча кількість корпорацій є конгломератами окремих, непов'язаних між собою бізнес-проектами в різних галузях. У конгломераті кожен компонент функціонує зі значним рівнем оперативної автономії. Материнська компанія, однак, продовжує виконувати повний контроль з метою досягнення максимальної вигоди для групи загалом. Вирішальні заходи контролю полягають у схваленні бюджетів і розміщення фінансових ресурсів. Окрім цього, усі

учасники групи можуть використовувати її інфраструктуру. Отже, навіть у випадку децентралізованих конгломератних груп, широка інтеграція в межах групи може траплятися в неробочих галузях [591, с. 36]. Для ілюстрації структури корпоративної групи може бути використано приклад Mobil Oil Corporation. У 1972 році Mobil Oil Corporation – це «всесвітнє нафтове підприємство» з 216 іноземними дочірніми компаніями, в яких Mobil Oil Corporation володіла більшістю частки і 197 додатковими дочірніми компаніями, в яких Mobil Oil Corporation володіла більше 5 і менше 50 % капіталу [591, с. 29].

Істотною перевагою мультинаціонального підприємства є здатність центральної організації розвивати загальну стратегію і спрямовувати операції складових дочірніх компаній по всьому світу з метою максимізувати продуктивність підприємства загалом [602]. У зв'язку з цим, окрему увагу треба приділити такому правовому явищу, як транснаціональна корпорація. Транснаціональною корпорацією є економічно єдине підприємство, що має кілька юридично самостійних або залежних підрозділів, які мають різну національність, і проводить єдину економічну політику. При цьому у юридичній літературі пропонують при поділі транснаціональних корпорацій на вертикально інтегровані і горизонтально інтегровані доповнити третім видом, що поєднує вертикальну і горизонтальну інтеграцію, що притаманне японським транснаціональним корпораціям [179].

На наше переконання, немає значення чи транснаціональна корпорація складається із самостійних чи залежних підрозділів, які мають різну національність, оскільки проведення нею єдиної економічної політики ґрунтується на договорі між її учасниками.

Проблема транснаціональних корпорацій, регулювання їхньої діяльності є однією з центральних у розбудові міжнародних економічних відносин на демократичній і справедливій основі. Немає буквально жодної значної проблеми міжнародних економічних відносин, вирішення якої тією чи іншою мірою не передбачало б необхідності регламентації діяльності транснаціональних корпорацій [249].

Міжнародний рівень регламентації діяльності транснаціональних корпорацій як особливих утворень є єдино можливим з огляду на велику специфіку діяльності таких корпорацій, які одночасно охоплюють території декілька країн. Міжнародне регулювання діяльності транснаціональних корпорацій як єдиного цілого повинно поєднуватися з національно-правовим регулюванням діяльності підрозділів транснаціональних корпорацій, що діють на території відповідних держав [217, с. 12].

З іншого боку, деякі вчені заперечують факт присутності у транскордонній кооперації легітимної юридичної самостійності компаній, що належать до різних правових систем, що підтверджується діями окремих держав, які фактично відмовляють дочірнім компаніям транскордонної корпорації, зареєстрованим на їх території, у наданні їм статусу національної компанії, і переводять їх у категорію іноземних компаній та позбавляють їх у такий спосіб пільг і переваг, що надаються саме національним компаніям [204, с. 9-10].

Традиційний підхід зводиться до того, що кожна юридична особа, яка входить у систему транснаціональної корпорації, вважається окремою юридичною особою і володіє відокремленими правами та обов'язками (теорія «самостійного утворення»). При всьому цьому в зарубіжній юридичній доктрині та практиці розроблені певні механізми, які дають змогу ігнорувати відокремлену правосуб'єктність дочірніх компаній транснаціональних корпорацій в тих випадках, коли правосуб'єктність останніх використовується головною корпорацією в якості захисного інструменту для вчинення певних неправомірних діянь. За таких обставин суд може встановити юридичну відповідальність транснаціональної корпорації або її головної корпорації за зобов'язаннями дочірніх компаній. Саме здатність транснаціональної корпорації нести цивільно-правову відповідальність як єдиного корпоративного утворення виявляє специфіку її правового становища в теорії і практиці [224, с. 22].

В окремих зарубіжних країнах на рівні спеціальних норм закріплений статус державних корпорацій. Економіко-правовий аналіз дозволяє виділити наступні типи публічних корпорацій, які класифікуються залежно від розподілу акцій і

способу управління: холдинг, фінансово-промислова група, інтегрована бізнес-група [269, с. 14-15]. Державною корпорацією вважається об'єднання юридичних осіб, наділене владними повноваженнями, яке засноване державою в розпорядчому порядку на підставі акта уповноваженого державного органу з метою виконання управлінських функцій загальнодержавного характеру та заняття підприємницькою діяльністю [56].

Державна корпорація за законодавством окремих країн визнається самостійною організаційно-правовою формою, для якої характерні особливий порядок створення; обсяг правоздатності, обумовлений публічною природою організації; унітарний устрій з одночасною присутністю рис, властивих корпоративним організаціям; унікальний порядок формування органів управління; специфічний зміст речового права на належне майно. Наявність цих особливостей відрізняє державну корпорацію від інших некомерційних організацій і дає підстави розглядати її цивільно-правовий статус як індивідуально виражений [153, с. 8-9]. Належне правове забезпечення і конкретизація державних інтересів у нормативно-правових актах, що регулюють діяльність досліджуваних суб'єктів, знижує відповідний ризик підміни державних інтересів. Основним завданням держави в особі уповноважених органів має бути належне організаційно-правове забезпечення реалізації зазначеними суб'єктами державних інтересів [101, с. 16].

З іншого боку, зважаючи на договірний тип корпорацій як об'єднань юридичних осіб, їх правове регулювання має зводитися до регламентації порядку укладення, істотних умов, виконання, способів забезпечення виконання, підстав зміни та припинення договорів, на підставі яких вони створюються.

При цьому особливість судового захисту права власності держкорпорацій полягає в тому, що вона реалізується з урахуванням таких основоположних принципів, характерних для захисту права публічної власності: презумпції недобросовісності набувача; невизнання виникнення права приватної власності на державне майно, крім прописаних у Законі про приватизацію процедур; реального витребування майна від набувача незалежно від вини позивача в його втраті;

відновлення права володіння та користування майном держкорпорації незалежно від підстав, за якими ці права були порушені [67, с. 7]. Державна корпорація використовує майно для цілей, визначених законом, що передбачає створення державної корпорації [222, с. 10].

Не зважаючи на те, що корпорація, згідно з ГК України, належить саме до договірних форм об'єднання юридичних осіб, В.О. Джуринський слушно звернув увагу на ч. 6 ст. 120 ГК України, у якій встановлено, що державні і комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо), закріплюючи по суті практику утворення державних корпорацій, що склалася в Україні (прикладом таких є корпорації «Укрметротунельбуд», «Укрзакордоннафтогаз», «Укртрансбуд», «Укрмонтажспецбуд» та інші, які утворені рішеннями Кабінету Міністрів України і діють на підставі затверджених ним статутів). Відтак з метою усунення існуючих суперечностей, В.О. Джуринський запропонував редакційно змінити початок ч. 3 ст. 120 ГК України, зазначивши, що «корпорацією визнається, як правило, договірне об'єднання...» і далі за текстом [111, с. 35-36].

З іншого боку, наприклад, С.М. Грудницька, свого часу висловлювала заперечення проти вживання термінів «договірні» і «статутні», зауваживши, що договірним можна вважати будь-яке об'єднання, що виникає з договору (і асоціацію, і концерн) [98, с. 13-14].

Водночас станом на сьогодні відповідно до чинного законодавства України лише корпорація та асоціація є договірними формами об'єднань юридичних осіб. Як наслідок зазначеного, на нашу думку, у законодавстві треба чітко закріпити, що асоціація та корпорація можуть створюватися як зі статусом, так і без статусу юридичної особи. У випадку створення асоціацій та корпорацій зі статусом юридичної особи, вони діятимуть на підставі статуту (що не виключатиме необхідності укладення засновницького (установчого) договору, який повинен діяти протягом усього часу існування таких об'єднань), а у разі їх створення без статусу юридичної особи – вони діятимуть винятково на підставі засновницьких

договорів. Необхідно також уніфікувати поняттєвий апарат про створення усіх видів господарських об'єднань шляхом впровадження замість поняття «установчий» єдиного терміна «засновницький договір» (на доцільність такої уніфікації у юридичній літературі звернуто увагу професором В.С. Щербиною [523, с. 32], а авторське обґрунтування необхідності такого кроку та аналіз співвідношення понять «засновницький» і «установчий» договір буде подане у наступному розділі цієї роботи).

До істотних умов засновницьких (установчих) договорів асоціацій та корпорацій необхідно віднести такі: 1) про зобов'язання учасників створити асоціацію/корпорацію; 2) про порядок їхньої спільної діяльності щодо створення асоціації/корпорації; 3) умови про правосуб'єктність асоціації/корпорації: 3.1) наявність чи відсутність статусу юридичної особи; 3.2) відповідальність учасників за зобов'язаннями асоціації/корпорації; 3.3) відповідальність асоціації/корпорації за зобов'язаннями їхніх учасників; 3.4) представництво прав та інтересів асоціації/корпорації у відносинах з третіми особами, судовими та контролюючими органами (в тому числі щодо надання таких представницьких повноважень одному чи декільком учасникам асоціації/корпорації); 4) найменування, а за домовленістю учасників комерційне (фірмове) найменування асоціації/корпорації; 5) мета і предмет діяльності асоціації/корпорації; 6) розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів; 7) умови передання асоціації/корпорації майна та інших активів учасників; 8) правовий режим майна, що передається учасниками асоціації/корпорації, порядок його використання, умови відчуження; 9) порядок розподілу прибутків і збитків асоціації/корпорації; 10) про органи управління і контролю асоціації/корпорації, їх компетенцію; 11) порядок та умови вступу/виходу учасників зі складу асоціації/корпорації; 12) порядок передання (переходу) часток у статутному капіталі асоціації/корпорації; 13) порядок реорганізації та ліквідації асоціації/корпорації; 15) підстави та порядок зміни і припинення засновницького договору асоціації/корпорації; 16) підстави

виключення учасника зі складу асоціації/корпорації; 17) інші умови передбачені законодавством або договором.

При цьому на підставі проведеного теоретичного аналізу правового регулювання корпорацій на основі чинного законодавства України та практики його застосування, а також порівняння їх вітчизняного нормативного регулювання із зарубіжним, вважаємо, що в першу чергу все ж варто акцентувати увагу на змісті ч. 3 ст. 119 ГК України, в якій зазначено, що господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджують їх засновники [530, с. 191; 546, с. 130]. Відтак, підсумовуючи, треба зробити висновок, згідно з яким, не зважаючи на розповсюджену практику створення та діяльності асоціацій і корпорацій на підставі статутів (а не на підставі установчих договорів), – їх мети, яка впливає з легального визначення у ст. 120 ГК України, можна досягнути лише шляхом укладення договору, в умовах якого буде чітко визначено виробничі, наукові, управлінські та комерційні інтереси кожного з учасників об'єднання, а також конкретно регламентовано їхні повноваження на досягнення окреслених цілей. Водночас надання можливості створення асоціацій і корпорацій також і без статусу юридичної особи, проте з наділенням їх ключовими ознаками правосуб'єктності, на сучасному етапі розвитку суспільних відносин видається необхідним.

4.3. Інші форми об'єднань юридичних осіб

Окрім асоціацій та корпорацій, вітчизняному праву, а також праву ЄС відомі й інші договірні об'єднання юридичних осіб, доцільність дослідження яких у сучасних умовах є особливо актуальною. Глава 12 ГК України, встановлюючи загальні засади правового регулювання статусу об'єднань юридичних осіб, визначає поняття холдингових компаній. Окрім цієї глави, питанням законодавчої

регламентації створення та діяльності холдингових компаній присвячений Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 р.

Холдингова компанія – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Своєю чергою, холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) – це пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, холдингової компанії, який перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії [377].

Однак у професійних колах давно ведеться дискусія з приводу доцільності збереження в чинному законодавстві України спеціального правового регулювання та визначення статусу холдингових компаній.

За результатами засідання тематичної підгрупи № 3 «Організаційно-правові форми» Робочої групи «Модернізація правового регулювання умов ведення бізнесу в Україні» від 06.04.2016 р. (Протокол № 2), звернуто увагу, що наразі в Україні зареєстровано лише чотири холдингові компанії та висловлено позицію, що їх необхідно виключити як окрему організаційно-правову форму та поширити на них законодавство, що регулює діяльність акціонерних товариств [379].

Своєю чергою, ми вважаємо такий висновок щодо усіх видів холдингових компаній передчасним. Зокрема, у юридичній літературі слушно виявляють сутність організаційно-правової форми у наступному:

1) як особливості правового статусу юридичної особи, який має юридичне значення для її участі у правовідносинах і визначається засновниками при її створенні;

2) цей статус характеризується численними показниками:

– якісними і кількісними характеристиками засновників (учасників) юридичної особи;

– ступенем їх відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи;

– режимом майна юридичної особи та його юридичною долею після її ліквідації;

- ступенем відповідальності самої юридичної особи за своїми зобов'язаннями;
- кількістю і особливостями змісту установчих документів;
- способом створення;
- особливостями припинення юридичної особи (у тому числі можливістю чи неможливістю визнання її банкрутом);
- структурою управління та іншими показниками;

3) до цього додається мета, з якою створюється юридична особа, інтерес, з яким вона діє, порядок відносин між нею та засновниками;

4) організаційно-правову форму та вид юридичної особи запропоновано як ототожнювати, так і розділяти. Зазначають також, що поняття організаційно-правової форми є видовою ознакою юридичної особи [431, с. 77].

Тому необхідно наголосити, що згідно з ЦК України [496] юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Водночас і ГК України, і Закон України «Про холдингові компанії в Україні» визначають, що холдингова компанія є юридичною особою, створеною в організаційно-правовій формі акціонерного товариства, тобто не є самостійною організаційно-правовою формою.

Також для визначення доцільності правового регулювання холдингових компаній в Україні, слід проаналізувати окремі норми відповідного закону.

Зокрема, законом передбачено, що холдинги можуть утворювати:

а) органи, уповноважені управляти державним майном, державні органи приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання у статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв);

б) інші суб'єкти на договірних засадах. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії в Україні», державна холдингова компанія – це холдингова компанія, утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100 % акцій якого належить державі, а державна керуюча холдингова компанія – це державна холдингова компанія, корпоративним підприємством якої може бути

інша державна холдингова компанія чи господарське товариство, холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) якого належить державі [377].

Статутний капітал холдингової компанії може бути сформований з вкладів засновників у формі холдингових корпоративних пакетів акцій, часток чи паїв, а також додаткових вкладів у формі інших майнових активів, частка яких не повинна перевищувати двадцяти відсотків статутного капіталу.

Державні холдингові компанії утворюють органи, уповноважені управляти державним майном та/або державні органи приватизації. Держава виступає одноосібним акціонером державної холдингової компанії, формуючи статутний капітал останньої за рахунок належних на праві державної власності акцій, часток чи паїв відповідних господарських товариств.

Державне підприємство або уповноважений на управління державним майном орган вправі ініціювати створення державної холдингової компанії в процесі корпоратизації. На противагу цьому, під час приватизаційних процесів, ініціювати створення державного холдингу вправі уповноважений орган приватизації, підприємство, яке підлягає приватизації або господарські товариства створені внаслідок корпоратизації.

Ініціатор утворення державної холдингової компанії подає органіві, уповноваженому управляти державним майном:

- 1) обґрунтування доцільності утворення державної холдингової компанії;
- 2) перелік підприємств та їх структурних підрозділів, на основі яких пропонується утворити державну холдингову компанію та її корпоративні підприємства;
- 3) проект статуту державної холдингової компанії [377].

Окрім цього, названим вище законом визначено особливості управління холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв), переданим до статутного капіталу державних холдингових компаній.

Враховуючи вищеподане, а також те, що рішення про утворення холдингової компанії приймають власники холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв) та оформлюють відповідним договором, вважаємо, що холдинговим

компаніям притаманні окремі ознаки таких об'єднань юридичних осіб, як корпорації. При цьому слушною видається недоцільність окремого правового регулювання холдингових компаній лише у приватному секторі економіки.

Що стосується державного та комунального секторів, то наявність спеціального нормативного акту, який би визначав засади та процедуру створення відповідних об'єднань є вкрай необхідною.

У зв'язку з цим, вважаємо, що в процесі удосконалення правових механізмів регулювання відносин щодо створення об'єднань за участі юридичних осіб із державною (комунальною) часткою в їх статутному капіталі, доцільним є прийняття Закону України «Про державні корпорації», який би визначав:

- поняття державних корпорацій, у тому числі державних холдингових компаній;
- можливість їх створення зі статусом або без статусу юридичної особи;
- процедуру створення, засади діяльності, порядок припинення;
- порядок укладення засновницького договору та перелік його істотних умов;
- договірні форми взаємодії та співпраці з іншими суб'єктами господарських відносин, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Продовжуючи розгляд цієї проблематики, необхідно вказати, що О.М. Вінник розглядає виникнення господарських товариств та появу різних їх модифікацій як результат ускладнення системи інтересів учасників господарського життя [65, с. 6].

З іншого боку, Законом України «Про визнання таким, що втратив чинність Закону України Про промислово-фінансові групи в Україні та внесення змін до деяких законодавчих актів» [316] скасовано Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» [362] та виключено з ГК України ст. 125. Тож, промислово-фінансовою групою визнавалося об'єднання, до якого могли входити сільськогосподарські підприємства, промислові підприємства, наукові і проектні установи, банки, інші установи та організації незалежно від форми власності, що мали на меті отримання прибутку, та яке створювалося за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку

пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції. Промислово-фінансова група не мала статусу юридичної особи, а право діяти від її імені було надане винятково головному підприємству. Головне підприємство та учасники промислово-фінансової групи діяли на підставі Генеральної угоди про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції промислово-фінансової групи, яка підлягала затвердженню постановою Кабінету Міністрів України. Генеральна угода про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції промислово-фінансової групи була за своєю правовою природою договором про спільну діяльність, а діяльність самої промислово-фінансової групи – виконанням зобов'язань за договором про спільну діяльність. Не зважаючи на це, відповідні норми були скасовані з тих мотивів, що існування прийнятого у 1996 році Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» недоцільне як з юридичного, так і з економічного погляду. У Пояснювальній записці було вказано, що відповідно до ГК України (ст. 125) промислово-фінансові групи не є юридичною особою і не підлягають державній реєстрації як суб'єкт господарювання. З часу прийняття Закону в Україні у 2001 році за рішенням Кабінету Міністрів України була створена лише одна промислово-фінансова група «Титан», яка проіснувала три роки. На дату скасування Закону «Про промислово-фінансові групи в Україні» таких не існувало [300].

Відтак, дійсно, правова цінність промислово-фінансових груп полягала лиш у встановленні додаткових механізмів попереднього контролю за реалізацією державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, у тому числі програм згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції, а не у встановленні (запровадженні) ефективної організаційно-правової форми ведення бізнесу. Подібні механізми економіко-правового контролю, як попереднього, так і наступного, можуть бути передбачені, на нашу думку, в законодавстві України про державні корпорації, яке належить прийняти.

Варто відзначити актуалізацію останнім часом ведення діяльності об'єднань юридичних осіб у межах інших законодавчо передбачених правових механізмів, зокрема, створюваних технопарків.

Технологічний парк (технопарк) – юридична особа або група юридичних осіб (учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [368].

Договір про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів учасників технологічного парку – це договір між юридичними особами-учасниками технологічного парку, що містить відомості про склад учасників технологічного парку, їхні права та обов'язки, пріоритетні напрями діяльності технологічного парку, органи управління і керівний орган технологічного парку, їх повноваження та порядок прийняття ними рішень, порядок фінансування діяльності органів управління і керівного органу, порядок прийняття нових учасників технологічного парку та виключення з-поміж учасників технологічного парку, порядок ліквідації технологічного парку (припинення дії договору) [368].

Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. визначено правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків:

- «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ);
- «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона» (м. Київ);
- «Інститут монокристалів» (м. Харків);
- «Вуглемаш» (м. Донецьк);
- «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ);

- «Київська політехніка» (м. Київ);
- «Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ);
- «Укрінфотех» (м. Київ);
- «Агротехнопарк» (м. Київ);
- «Еко-Україна» (м. Донецьк);
- «Наукові і навчальні прилади» (м. Суми);
- «Текстиль» (м. Херсон);
- «Ресурси Донбасу» (м. Донецьк);
- «Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій» (УМБІЦЕНТ) (м. Одеса);
- «Яворів» (Львівська область);
- «Машинобудівні технології» (м. Дніпро) [368].

Як вбачається зі змісту чинного законодавства України [368], держава сприяє інноваційній діяльності технопарків і надає державну фінансову підтримку, а також цільово субсидіює їхні проекти. Строк спеціального режиму інноваційної діяльності технопарків становить п'ятнадцять років і прив'язаний до виконання конкретних проектів.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне зазначити, що запровадження можливості створення, діяльності та припинення технопарків здійснюється виходячи з економічної доцільності. За своєю правовою природою відносини учасників технопарків є приватно-правовими, а за формою – спільним веденням господарської діяльності на основі договору.

Скасовуючи Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні», законодавець керувався необхідністю усунення надлишкового державного регулювання діяльності об'єднань юридичних осіб.

Отже, за аналогією, з одного боку, регулювання діяльності технопарків тощо, не повинно створювати надлишкового обтяження для їх учасників та повинно бути спрямованим на державну підтримку пріоритетних галузей економіки, з іншого боку – необхідно забезпечити принципи рівності усіх суб'єктів господарювання та економічної багатоманітності.

Серед інших тенденцій, що спостерігаються у праві останнім часом, не можна не відзначити визнання в якості юридичних осіб низки об'єднань, що раніше до таких не належали. Варто зазначити, що вказані організації можуть наділятися не всіма елементами правосуб'єктності, характерними для інституту юридичної особи. Як стверджує А.Н. Кірсанов, можна говорити про появу нового суб'єкта права – усіченої юридичної особи. Також, на його думку, видається слушним віднести до їх складу об'єднання зі спільною економічною ціллю, що з'явилися у Франції в кінці 1960-х [166, с. 37]. Така позиція є доволі супречливою, адже вважаємо, що учасники будь-якого об'єднання осіб, послуговуючись договором як регулятором суспільних відносин, вправі наділяти відповідне об'єднання тими чи іншими елементами правосуб'єктності.

Для окремих зарубіжних країн також є характерним створення різноманітних організаційних форм об'єднань юридичних осіб. У США можливим є створення професійних корпорацій, у Франції та Швейцарії акціонерно-командитних товариств, у Німеччині командитних товариств на акціях тощо [21, с. 36-39]. Також, для прикладу, транснаціональні корпорації (далі – ТНК) є не єдиними суб'єктами права, а сукупністю формально самостійних юридичних осіб, створених відповідно до законодавства різних країн, а також утворень без прав юридичної особи [211, с. 69]. При цьому, в ТНК панує капітал однієї держави, що і надає можливості існування таких суперечливих понять, як ТНК США або ТНК Японії [180, с. 158].

У сучасному міжнародному господарському обороті, крім вищевказаних, наявні такі об'єднання юридичних осіб як:

1) синдикат, що являє собою форму монопольного об'єднання, при якому його учасники втрачають комерційну самостійність, однак зберігають юридичну і виробничу свободу діяльності;

2) трест – форма об'єднання, при якій його учасники відмовляються від виробничої, комерційної, а інколи й юридичної самостійності. При цьому існує єдиний центр управління;

3) картель – форма об'єднання, при якій підприємства-учасники зберігають фінансову і виробничу самостійність;

4) пули – об'єднання підприємств, у результаті діяльності яких прибутки надходять до спільних фондів;

5) та інші [85, с. 215; 530, с. 200].

Поняття перелічених об'єднань юридичних осіб свідчить, що правовою основою, на якій вони створюються, є договір і саме в ньому визначаються умови об'єднання господарської діяльності, обсяг виробничої, комерційної і юридичної самостійності їх учасників, порядок представництва спільних інтересів, засоби досягнення поставлених цілей та розміри фінансування.

У межах ЄС Європейською Комісією також розроблено окремі види наднаціональних організацій, серед яких – європейське товариство (далі – ЄТ).

Загалом, за своєю суттю гармонізація в межах ЄС передбачає заміну чисельних і різноманітних національних правил з певного питання єдиним правилом ЄС [577, с. 589]. Водночас варто погодитися з О.В. Сіроткіною, яка зазначає, що буквальна і повна імплементація положень наднаціонального договірного права в національне законодавство швидше створить нове однакове правило, аніж гармонізує вже існуючі норми [412].

Відтак метою гармонізації законодавства ЄС у сфері права компаній не є уніфікація організаційно-правових форм товариств у Спільноті. Натомість метою гармонізації є забезпечення еквівалентного ступеню захисту інтересів акціонерів, підприємців, кредиторів і третіх сторін у межах Спільноти для створення сприятливого середовища для укладення транскордонних угод та ефективного функціонування внутрішнього ринку [305, с. 8].

Значення зближення права держав-членів ЄС пояснюється намаганням досягнути таких цілей у межах внутрішнього ринку:

– ліквідація будь-якої дискримінації за ознаками громадянства чи місця походження, що перешкоджає вільному рухові товарів, осіб, послуг чи капіталів усередині ЄС;

- ефективного здійснення вільної міграції товарів, осіб, послуг чи капіталів, перешкоджати чому можуть норми не тільки дискримінаційного, але й загального характеру, що регулюють економічну діяльність суб'єктів національного права;
- результативне правове регулювання інтегрованої економіки ЄС і, зокрема, усунення порушень конкурентних змагань;
- сприяння інтеграції економічних і соціальних політик держав-членів, а також організаційному укріпленню ЄС [73, с. 29].

При цьому вже до кінця ХХ століття гармонізація почала домінувати в історичному процесі зближення національних правових систем і стала цілеспрямованою та взаємною [118, с. 17-18].

До норм первинного законодавства ЄС у сфері права компаній відносять норми Договору про заснування Європейської Спільноти. До вторинного законодавства ЄС належать регламенти, директиви, рішення та акти так званого «м'якого права» ЄС [305, с. 4].

На підставі положень Договору про ЄС виділяють основні цілі регулювання осіб у праві ЄС:

- забезпечення свободи створення юридичних осіб та зняття будь-яких перешкод на шляху відкриття філій, представництв та дочірніх товариств на території будь-якої держави-члена на умовах національного режиму цієї держави;
- встановлення єдиних мінімальних вимог до юридичних осіб, передусім надання однакового захисту на всій території ЄС учасникам і кредиторам юридичних осіб;
- полегшення діяльності транс'європейських компаній за допомогою зняття бар'єрів, що впливають з відмінностей, які існують між національними правовими системами; заохочення співпраці між юридичними особами різних держав-членів у всіх сферах економічної діяльності. Зважаючи на неефективність міжнародно-правових механізмів, ЄС обрав інший шлях - спочатку підготовка за допомогою директив схожого загальноєвропейського правового поля, а потім – створення наднаціональних (європейських) юридичних осіб, а саме єдиних організаційно-правових форм у масштабах усього Союзу. Вони засновуються на

підставі законодавства ЄС (регламентів) і вільні розміщувати свою юридичну адресу на всій території ЄС [303].

Діяльність транскордонних товариств, що об'єднують у собі юридичних осіб, в ЄС, зокрема, регулюється Регламентом про Статут Європейського товариства [384].

Європейське товариство само по собі має приймати форму товариства з акціонерним капіталом, яка, з огляду на фінансування та управління, є організаційно-правовою формою, що найбільш відповідає потребам товариства, яке провадить свою діяльність у масштабах Співтовариства. Для забезпечення оптимального розміру таких товариств, для них має бути встановлена мінімальна сума капіталу у такому розмірі, щоб, з одного боку, вони мали достатньо активів, та, з іншого боку, для малих і середніх підприємств створення ЄТ не викликало труднощів [384].

Необхідно звернути увагу, що в офіційній назві регламенту та директиви йдеться про «Європейське товариство», тоді як в усіх проектах мова йшла про «Європейське акціонерне товариство». Причина в тому, що в офіційній назві цих актів використано скорочення «SE» від латинського «Societas Europaea», що в перекладі означає «Європейське товариство». Тому, слово «акціонерне» зникло з назви, хоча суть залишилася попередньою [125, с. 226].

Європейське товариство набуває статусу юридичної особи з моменту його реєстрації в одній із держав-членів. Це можливо лише за умови укладення угоди про участь робітників/працівників, яка створює таким способом систему участі, за винятком випадків, коли жодне з товариств-учасниць не використовує такої системи. Реєстрація, так само як і припинення діяльності, підлягає відповідно до права держави за місцем реєстрації ЄТ. Також необхідною є здійснення публікації про реєстрацію в Офіційному віснику європейських Спільнот [305, с. 61]. Капітал ЄТ має визначатися у євро і становити не менше ста двадцяти тисяч євро.

Відповідно до ст. 9 Регламенту Ради (ЄС) про Статут Європейського товариства, діяльність ЄТ регулюється: Регламентом Ради (ЄС) №2157/2001 від 8.10.2001 р.; у випадках, прямо передбачених цим Регламентом, положеннями

статуту ЄТ, або у питаннях, не врегульованих цим Регламентом, або у питаннях, які врегульовані частково, щодо відносин, які не врегульовані: а) положеннями законів, прийнятих державами-членами з метою імплементації інструментарію співтовариства, присвяченого регламентації ЄТ; б) положеннями нормативно-правових актів держав-членів, які застосовують до акціонерних товариств, створених відповідно до права держави-члена за зареєстрованим місцезнаходженням ЄТ; в) положеннями статутів ЄТ за таких же умов, що й для акціонерних товариств, створених відповідно до права держави-члена за зареєстрованим місцезнаходженням ЄТ. При цьому, держави-члени приймають законодавство про ЄТ у відповідності до вимог Директив, які застосовують до акціонерних товариств. Спеціальні положення національних законодавств про діяльність, якою займається ЄТ, також підлягають до застосування до цього товариства у повній мірі [384].

У літературі вказують, що, при субсидіарному застосуванні до ЄТ національного права, його розглядають як національне акціонерне товариство. Отже становище ЄТ не дискримінується, але й не має привілейованого режиму порівняно з національним акціонерним товариством [125, с. 228].

Щодо створення ЄТ, Регламент Ради (ЄС) про Статут Європейського товариства [384] визначив такі правила. Створити ЄТ шляхом злиття вправі товариства з акціонерним капіталом, що мають юридичне зареєстроване місцезнаходження та центральний орган управління на території ЄС, якщо принаймні двоє з них регулюються законодавством різних держав-членів. Таке злиття здійснюється згідно з процедурою шляхом придбання, відповідно до ст. 3 (1) Директиви 78/855/ЄЕС від 09.10.1978 р. про злиття акціонерних товариств, яка ґрунтується на ст. 54 (3) (g) Договору, або згідно з процедурою шляхом створення нового товариства, яка визначена в ст. 4 (1) вказаної Директиви. У разі застосування процедури злиття шляхом придбання, товариство- правонаступник приймає форму ЄТ одночасно із здійсненням злиття. Якщо ж злиття здійснюється шляхом створення нового товариства, то ЄТ вважається новоствореним суб'єктом.

Своєю чергою товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства із зареєстрованим місцезнаходженням та центральним органом управління на території ЄС наділені можливістю створити холдингове ЄТ за умови, що принаймні двоє з них: врегульовані законодавством різних держав-членів, або протягом щонайменше двох років володіють дочірнім товариством, діяльність якого регламентована нормами права іншої держави-члена, чи мають філію в іншій державі-члені. При цьому, як вказують у літературі, цей спосіб створення ЄТ використовують дуже рідко. Прикладом є австрійський MATMAR SE – холдинг, який об'єднує компанії з Австрії, Польщі, Угорщини, Чехії і Словаччини, і здійснює діяльність у сфері виробництва і збуту харчових продуктів. Найпоширенішим на практиці способом створення ЄТ є заснування спільної дочірньої компанії у формі європейського акціонерного товариства. Саме таким способом у жовтні 2004 року було створене одне з перших ЄТ – зареєстроване в Нідерландах MPIT Structured Financial Services SE. Це товариство стало дочірнім підприємством компаній з Бельгії, Данії, Люксембургу і Нідерландів, що надають фінансові послуги [125, с. 235-236].

Варто зазначити, що, як вбачається з Регламенту про ЄТ, органи управління або виконавчі органи товариств, які беруть участі у злитті, складають проект умов злиття. Цей проект має включати:

- найменування та зареєстроване місцезнаходження кожного з товариств, що беруть участь у злитті, разом із найменуванням та місцезнаходженням, що пропонують для ЄТ;
- коефіцієнти обміну акцій та суми будь-яких компенсацій;
- умови розміщення акцій ЄТ;
- дата, з якої володіння акціями ЄТ надає власникам право брати участь в отриманні прибутку та будь-які особливі умови, які можуть вплинути на це право;
- дату, з якої операції товариств, які беруть участі у злитті, для цілей бухгалтерського обліку, вважаються операціями ЄТ;

– права, які надаються ЄТ власникам акцій, за якими закріплені спеціальні права, та власникам інших цінних паперів, ніж акції, або інші запропоновані стосовно цих осіб заходи;

– будь-які особливі переваги, надані експертам, які мають перевірити проект умов злиття, або членам виконавчого органу, органу управління, наглядового чи контролюючого органів товариств, що беруть участь у злитті;

– статут ЄТ;

– інформацію щодо процедур, згідно яких укладатимуть угоду щодо залучення працівників, відповідно до Директиви 2001/86/ЄС [384].

Товариства-учасники злиття можуть за взаємною згодою домовитися про інші умови злиття та включити їх у проект. Водночас необхідно наголосити, що проект умов злиття підлягає затвердженню (схваленню) загальними зборами кожного товариства-учасника злиття.

Наведене дає підстави для висновку, що створенню ЄТ передують необхідність досягнення між його засновниками домовленості щодо умов його створення. Цей договір визначає взаємні права та обов'язки не тільки на етапі створення ЄТ, але й у процесі діяльності.

Висновки до Розділу 4.

1. Главу 12 ГК України варто викласти в новій редакції, зокрема, термін «об'єднання підприємств» замінити єдиним поняттям «господарське об'єднання». Також, у ч. 1 ст. 118 ГК України слід передбачити, що «1. Господарським є об'єднання зі статусом юридичної особи або об'єднання, створене на підставі договору без статусу юридичної особи, яке утворюється на певний строк, невизначений строк або для досягнення конкретної цілі двома або більше суб'єктами господарювання з метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності, спрямованої на виконання спільних економічних та соціальних завдань».

2. У процесі створення договірних форм об'єднань юридичних осіб задля індивідуалізації його учасників чи власне об'єднання може виникнути необхідність передачі об'єднанню окремих майнових прав інтелектуальної власності (для прикладу, на комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку тощо). З огляду на відсутність вичерпного переліку видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, закріплення принципу свободи договорів, вважаємо, що засновницький (установчий) договір об'єднань юридичних осіб може набувати форму змішаного договору з можливістю передбачати в ньому право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

3. Договором може бути передбачено можливість створення об'єднань як з комерційною, так і з некомерційною метою. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 123 ГК України майно передається об'єднанню його учасниками у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Тобто, виходячи із цілей створення об'єднання та складу його учасників (засновників) і здійснюється вибір правового режиму майна (господарське відання чи оперативне управління), на якому воно закріплюється за таким об'єднанням.

4. У випадку коли державне майно, що було закріплене за державними господарськими об'єднаннями, необхідно повернути у державну власність з мотивів його відчуження на підставі договору, що суперечить законодавству, відповідне державне господарське об'єднання мало б виступати у процесуальному статусі позивача, а орган, до сфери управління якого воно входить – третьої особи без самостійних вимог. І навпаки, у разі якщо обґрунтування підставності позову зводиться до «вибуття з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом»: уповноважений орган управління державним господарським об'єднанням – у статусі позивача, а державне господарське об'єднання та добросовісний набувач – у статусі відповідачів.

5. У роботі обґрунтовано доцільність законодавчого врегулювання права засновників (учасників) у договірному порядку встановлювати обмеження щодо володіння, користування чи розпорядження майном усім організаційно-правовим формам об'єднань юридичних осіб.

6. Виокремлено ознаки господарських об'єднань за чинним законодавством України, серед яких: спеціальне нормативно-правове регулювання; можливість вибору організаційно-правової форми з числа визначених законодавством; необхідність погодження з Антимонопольним комітетом України у випадках передбачених законодавством рішення про утворення господарського об'єднання (установчого договору) та статуту об'єднання; кількість учасників не менше двох тощо.

7. Здійснено порівняльний аналіз правового статусу господарських товариств та господарських об'єднань за чинним законодавством України, на основі якого зроблено висновок, що досягнення специфічної мети, з якою створюються об'єднання юридичних осіб можна досягнути шляхом укладення між учасниками-підприємствами відповідного договору, що також сприятиме забезпеченню фінансового і податкового контролю за бухгалтерським станом такої спільної господарської діяльності.

8. Редакція ч. 3 ст. 124 ГК України є проявом недосконалої законодавчої техніки і, в силу відсутності заборони, усі способи реорганізації, у тому числі і виділ, можуть бути застосовані до об'єднань підприємств. Крім цього, вважаємо, що господарські об'єднання, створені як підприємницькі юридичні особи можуть бути визнані банкрутами.

9. На даний час вичерпного переліку підстав для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, в чинному Законі України про державну реєстрацію не передбачено, що є недоліком законодавчої техніки. У зв'язку з цим пропонуємо відтворити зміст раніше чинної ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» в діючих нормах цього Закону.

10. Необхідно внести зміни до ст. 10 Закону України «Про холдингові компанії в Україні», згідно з якими: «Ліквідація холдингової компанії здійснюється згідно із законодавством, а також: 1) у разі прийняття загальними зборами акціонерів холдингової компанії рішення про її ліквідацію; 2) на підставі рішення суду: 2.1) у разі звернення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у зв'язку з ліквідацією всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства; 2.2) у разі звернення Антимонопольного комітету України у зв'язку із скасуванням відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання; 3) в інших випадках, передбачених законом.».

11. Обґрунтовано правову позицію щодо обмежень виходу учасників з кола суб'єктів господарських об'єднань, для чого визначено доцільність внесення змін до ГК України, відповідно до яких учасник не вправі достроково припинити участь в господарському об'єднанні з підстав, визначених засновницьким договором.

12. У законодавстві України слід нормативно закріпити термін «поглинання» юридичних осіб, під яким розуміється договір, що укладається з метою приєднання і встановлення контролю над іншим корпоративним господарючим суб'єктом, передбачивши при цьому відповідні механізми захисту інтересів кредиторів організацій, що поглинаються. Зокрема, механізми захисту інтересів кредиторів акціонерного товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ, з нашої точки зору, є більш досконалішими та краще сприяють досягненню мети реорганізаційних процесів, а тому їх слід встановити у ЦК України щодо всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, а також поширити їх на практику поглинань.

13. Необхідно законодавчо закріпити можливість: створення асоціацій зі статусом та без статусу юридичних осіб на основі договору, участі фізичних осіб-підприємців в асоціаціях, а також встановлення засновницьким (установчим) договором субсидіарної відповідальності учасників асоціації за її зобов'язаннями в порядку і на умовах, що ним визначаються.

14. У випадку створення асоціацій та корпорацій зі статусом юридичної особи, вони діятимуть на підставі статуту (що не виключатиме необхідності укладення засновницького (установчого) договору, який повинен діти протягом усього часу існування таких об'єднань), а у разі їх створення без статусу юридичної особи – вони діятимуть виключно на підставі засновницьких (установчих) договорів.

15. Необхідно уніфікувати поняттєвий апарат про створення усіх видів господарських об'єднань шляхом впровадження замість поняття «установчий» єдиного терміну «засновницький договір».

16. Мети створення та діяльності корпорацій в Україні можна досягнути лише шляхом укладення договору, в умовах якого буде чітко визначено виробничі, наукові та комерційні інтереси кожного з учасників об'єднання, а також конкретно регламентовано їх повноваження на досягнення окреслених цілей. Надання можливості створення корпорацій також і без статусу юридичної

особи, проте з наділенням їх ключовими ознаками правосуб'єктності, на сучасному етапі розвитку суспільних відносин видається необхідним.

17. Доцільним є прийняття Закону України «Про державні корпорації», в якому слід визначити: поняття державних корпорацій, в тому числі державних холдингових компаній; можливість їх створення зі статусом або без статусу юридичної особи; процедуру створення, засади діяльності, порядок припинення; порядок укладення засновницького договору про створення державних корпорацій та перелік його істотних умов; договірні форми взаємодії та співпраці з іншими суб'єктами господарських відносин, органами державної влади та місцевого самоврядування.

18. Запровадження можливості створення і діяльності технопарків здійснюється виходячи з економічної (а не правової) доцільності. За своєю правовою природою відносини учасників технопарків є приватно-правовими, а за формою – спільним веденням господарської діяльності на основі договору.

РОЗДІЛ 5.

ДОГОВІРНІ ФОРМИ ОБ'ЄДНАНЬ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

5.1. Договір простого товариства

У процесі реалізації соціальних та економічних прав в учасників цивільного та господарського обороту виникає необхідність діяти спільними зусиллями. Тому, договір простого товариства є однією з головних форм здійснення такої діяльності. Водночас недостатня ефективність у правовому регулюванні відносин учасників простого товариства зумовлює потребу спрощення процедури відкриття і ведення спільної господарської діяльності, зменшення впливу державних органів на діяльність її учасників, підвищення рівня захисту прав інвесторів, удосконалення механізму відповідальності учасників за зобов'язаннями тощо, а детальний теоретичний аналіз цього договору, дослідження його поняття та ознак, – мають велике науково-практичне значення. У період реформування чинного законодавства України, з'ясування, зокрема, правової природи договору простого товариства, норми щодо якого розміщені в Главі 77 ЦК України, потребує комплексного дослідження.

У юридичній літературі вказано, що договір про спільну діяльність походить ще від давньоримського договору товариства [27, с. 14]. Водночас, досліджуючи генезу правового регулювання договору простого товариства в Україні, необхідно звернути увагу, що ЦК УРСР 1922 року передбачав такі види товариств: просте товариство; повне товариство; товариство на віру; товариство з обмеженою відповідальністю; акційне (пайове) товариство. При цьому за договором товариства двоє або кілька осіб зобов'язувалися одна перед однією об'єднати свої вклади і разом діяти для досягнення спільної господарської мети [499]. Своєю чергою вкладом визнавали все, що кожний товариш вкладав до спільної справи, чи це гроші, інше майно, чи послуги.

Своєю чергою, у ЦК УРСР 1963 р. [498] термін «просте товариство» фактично був замінений на поняття «договір про сумісну діяльність». Відповідно до ст. 430 ЦК УРСР 1963 року, за договором про сумісну діяльність сторони зобов'язувалися сумісно діяти для досягнення спільної господарської мети, як-то: будівництво й експлуатація міжколгоспного або державно-колгоспного підприємства або установи (що не передаються в оперативне управління організації, яка є юридичною особою), будівництва водогосподарських споруд і пристроїв, будівництво шляхів, спортивних споруд, шкіл, родильних будинків, жилих будинків і т. ін. Громадяни могли укласти договір про сумісну діяльність лише для задоволення своїх особистих побутових потреб, а договори про сумісну діяльність між громадянами і соціалістичними організаціями не допускалися.

На цей час, згідно з ч. 1 ст. 1130 ЦК України, за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників. Відповідно до ст. 1132 ЦК України, за договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети [496]. Варто також зауважити, що, починаючи з 24.07.2014 р., в Україні можуть створюватися спільні комунальні підприємства, які діють на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва (ст. 63 ГК України), Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. [369]).

Як вказано у юридичній літературі, найбільш значущою для цивільно-правових договорів є дихотомічна класифікація, що ґрунтується на одній із трьох підстав: 1) момент виникнення договору; 2) наявність зустрічного задоволення; 3) розподіл обов'язків між сторонами [130, с. 65].

У зв'язку з цим, при визначенні правової природи договору простого товариства необхідно з'ясувати його місце у таких групах: консенсуальні та

реальні договори; відплатні та безвідплатні договори; односторонні та двосторонні договори.

Найбільшого поширення набуло судження, відповідно до якого, договір простого товариства відноситься до консенсуальних. Однак, на думку О.Є. Блажівської, така позиція не є беззаперечною, у зв'язку з чим, автор звернула увагу, що серед різновидів договорів про спільну діяльність є такі, які потребують державної реєстрації. Особливо це стосується договорів про спільну діяльність з іноземним інвестором [27, с. 26]. У літературі зазначено, що державна реєстрація договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність відіграє правовстановлюючу функцію, що підтверджується нормою, відповідно до якої, саме державна реєстрація договорів (контрактів) є підставою для здійснення іноземної інвестиції за такими договорами (контрактами) [575, с. 465]. Державній реєстрації підлягають договори про виробничу кооперацію, спільне виробництво та інші види спільної інвестиційної діяльності, не пов'язаної зі створенням юридичної особи, укладені відповідно до законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України за участю іноземного інвестора. Згідно із Положенням про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора, затвердженим постановою КМУ від 30.01.97 р. [340], серед інших документів, необхідних для державної реєстрації, названо оригінал та копію договору (контракту). Тому на підставі цього можна зробити висновок, що на момент підписання тексту договору, його зміст уже погоджено. З іншого боку у державній реєстрації договору (контракту) може бути відмовлено з підстав, визначених вказаним вище Положенням.

Як убачається з Постанови ВСУ від 25.12.2013 р. [306, с. 51], при вирішенні спору судом про визнання договору недійсним з підстав відсутності у сторони волі на його укладення правове значення має наявність такої волі на момент досягнення сторонами договору згоди в належній формі з усіх істотних умов договору, а не на момент його державної реєстрації. Одностороння незгода сторони з реєстрацією раніше підписаного нею договору не є передбаченою ч. 3

ст. 203 та ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою для визнання договору недійсним. Також у Постанові ВСУ від 14.01.2014 р. [278] слушно відзначено, що своє волевиявлення на укладення договору учасник (сторона) правочину виявляє в момент досягнення згоди з усіх істотних умов, складання та скріплення підписом письмового документа, а реєстрація договору є адміністративним актом, тобто елементом зовнішнім щодо договору.

Отже, керуючись вищевказаним, можна зробити висновок, що консенсуальна природа договору про спільну діяльність безпосередньо впливає зі змісту ст. 1130, 1132 ЦК України.

Згідно з ч. 5 ст. 626 ЦК України, договір є відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті зобов'язань [496]. Водночас щодо договору простого товариства відсутній єдиний підхід з приводу того, до якої групи договорів його треба віднести: відплатних чи безвідплатних. Варто погодитися із позицією, відповідно до якої, відплатними доцільно визнавати договори, в яких одна сторона за виконання нею обов'язку повинна отримати відповідне відшкодування, чи то у формі грошей, інших майнових цінностей, чи то у формі іншого зустрічного надання, наприклад, купівля-продаж, міна тощо, а безоплатним визнається договір, за яким майнового відшкодування або іншого зустрічного надання за виконане зобов'язання не передбачено [492]. Тобто, винятково за умови можливості встановлення наявності чи відсутності зустрічних майнових обов'язків сторін, можемо визначати правову природу того чи іншого договору як оплатного чи безоплатного правочину.

У літературі різними авторами договір про спільну діяльність (простого товариства) розглядається як відплатний [225, с. 18], безвідплатний [155, с. 735], а також як такий, що може бути відплатним чи безвідплатним [497, с. 755]. Особливої позиції дотримується О.Є. Блажівська, зазначаючи, що, можливо, доцільно було б характеризувати договір про спільну діяльність як взаємовигідний (якщо він укладений двома особами) та загальноувигідний (у разі наявності трьох або більше учасників) (цим підкреслено той факт, що кожний із учасників спільної діяльності одержує за договором певні блага, однак їх надає не

інша сторона, а набувають у результаті спільної діяльності) [27, с. 34]. Проте результатом виконання зобов'язань за договором простого товариства не завжди може бути вигода, а як наслідок спільної діяльності, її учасники можуть зазнавати теж збитків, що також свідчить і про його алеаторний характер у разі об'єднання вкладів.

Отже, як зазначено у літературі, за юридичною спрямованістю (метою) у системі договірних зобов'язань договір простого товариства належить до спільно-цільових договорів [475], та, на нашу думку, має взаємозацікавлений та фідучіарний характер. Керуючись аналізом ч.1, 4 ст. 626, ст. 1130, 1135 ЦК України, договір простого товариства варто віднести до двосторонніх (чи багатосторонніх) договорів [530, с. 211; 551, с. 131].

При цьому Г.В. Юровська запропонувала визначення договору простого товариства як домовленості у формі правочину (договору) про спільну діяльність, де об'єктивно відсутні антагонізм і конкуренція, за яким двоє або більше учасників на підставі об'єднання вкладів зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення спільної для них мети та більш ефективного використання їхнього інтелектуального та майнового потенціалу [570, с. 4].

Загалом, з одного боку, можна погодитися із таким визначенням договору простого товариства. Проте, з іншого, – необхідно наголосити, що у процесі спільної діяльності між учасниками у внутрішніх взаємовідносинах можуть виникати суперечки з приводу способів досягнення спільної мети, але визначений договором механізм і порядок ведення спільних справ, а також довірчий характер цього договору виключають такі суперечки у зовнішніх відносинах простого товариства.

Також, згідно з ч. 4 ст.176 ГК України, передбачено, що суб'єкти господарювання мають право разом здійснювати господарську діяльність для досягнення спільної мети, без утворення єдиного суб'єкта господарювання, на умовах, визначених договором про спільну діяльність. У разі якщо учасники договору простого товариства доручають керівництво спільною діяльністю

одному з учасників, на нього може бути покладено обов'язок ведення спільних справ. Такий учасник здійснює організаційно-управлінські повноваження на підставі доручення, яке підписали інші учасники [84].

Предметом договору простого товариства вважається спільне ведення діяльності для досягнення спільної мети. У літературі до істотних умов договору простого товариства відносять такі: 1) умова про поєднання внесків; 2) умова про спільну діяльність [490, с. 400-401]. Порівнюючи істотні умови договору простого товариства за законодавством України з істотними умовами такого договору за законодавством Німеччини, треба передусім звернути увагу, що у § 705 ЦУ ФРН за договором простого товариства товариші взаємно зобов'язуються сприяти досягненню єдиної мети обумовленим у договорі способом [119, с. 133-135].

Отже, на основі аналізу загальних норм цивільного законодавства та Глави 77, зокрема, ч. 2 ст. 1131, можна дійти до висновку, що ЦК України [496] визначає наступні істотні умови договору про спільну діяльність: умови про предмет, умови про координацію спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ, умови про правовий статус виділеного для спільної діяльності майна, умови про покриття витрат та збитків учасників, умови про участь учасників у результатах спільних дій та інші умови, визначені за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом про окремі види спільної діяльності.

Своєю чергою аналіз змісту § 2 Глави 77 ЦК України [496] дає підстави виокремлювати такі істотні умови договору простого товариства: предмет договору; мета діяльності за договором простого товариства; вклади учасників, розмір та порядок їх внесення; порядок ведення спільних справ учасників.

Законодавець також визначає необхідність досягнення згоди щодо порядку відшкодування витрат і збитків, пов'язаних зі спільною діяльністю учасників. Однак, у разі відсутності такої домовленості, кожен учасник несе витрати та збитки пропорційно до вартості його вкладу у спільне майно, а умова, за якою учасник повністю звільняється від участі у відшкодуванні спільних витрат або збитків, є нікчемною.

У Роз'ясненні ВГСУ № 02-5/302 від 28.04.95 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з укладанням та виконанням договорів про сумісну діяльність» [330] зазначено, що при вирішенні питання щодо предмету сумісної діяльності треба враховувати те, що наведений перелік цілей такої діяльності не є вичерпним. Отже, суб'єкти господарської діяльності незалежно від форми власності чи підпорядкування наділені правом укладати договір з метою досягнення єдиної господарської цілі шляхом спільної, незабороненої діючими нормативно-правовими актами, діяльності.

У ст. 430 ЦК УРСР 1963 р. було закріплено два обмеження щодо складу учасників сумісної діяльності. По-перше, громадяни могли укладати договір про сумісну діяльність лише для задоволення своїх особистих побутових потреб. По-друге, неможливим був й комбінований склад учасників [27, с. 80]. На підставі ж аналізу норм ЦК України, можна дійти до висновку, що будь-яких обмежень стосовно суб'єктного складу договору простого товариства на сьогодні не існує. З іншого боку, правовий статус сторін договору простого товариства подекуди може залежати від мети, з якою укладають такий договір. З метою одержання прибутку, договір простого товариства, з огляду на те, що він виконуватиметься систематично, укладають суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні особи чи фізичні особи-підприємці). Що стосується непідприємницьких товариств та установ, то їхня спільна діяльність з метою одержання прибутку може здійснюватися за умови дотримання положень ст. 86 ЦК України. Власне, згідно з вказаною статтею, непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [496]. У випадку, якщо планується здійснення діяльності, що не має на меті одержання прибутку й наступного його розподілу між учасниками, може бути укладено договір простого товариства як між фізичними особами (беручи до уваги, що в процесі здійснення спільної діяльності може виникнути необхідність вчинення правочинів, котрі можуть виходити за межі

дрібних побутових, вважаємо за необхідне підтримати думку [27], відповідно до якої сторонами договору простого товариства можуть бути винятково фізичні особи з повною цивільною дієздатністю) чи між юридичними особами, так і між фізичними та юридичними особами.

У зв'язку з вищевказаним також вважаємо за можливе погодитися з існуючою в юридичній літературі позицією, згідно з якою, договір простого товариства можуть укладати не тільки «суб'єкти господарювання підприємницької діяльності, а й громадяни, що мають на меті задоволення, наприклад, своїх побутових потреб» [455, с. 17].

Отже при укладенні договорів простого товариства можуть передбачатися права й обов'язки сторін щодо досягнення певної господарської мети без створення суб'єкта права – окремої юридичної особи. Водночас створення суб'єктами цивільних відносин підприємства, господарського товариства тощо, тобто окремої юридичної особи, регулюється не договором простого товариства, а іншими нормами чинного законодавства. Своєю чергою це не виключає можливості укладання таким підприємством або господарським товариством договору простого товариства з іншою юридичною особою.

Договором простого товариства можуть також опосередковуватися взаємовідносини виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, місцевих державних адміністрацій з розташованими на відповідній території підприємствами, установами та організаціями щодо залучення (об'єднання) їхніх коштів, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури, вирішення інших питань, що стосуються спільних інтересів територіальних громад [530, с. 214; 557, с. 207].

Як вже вказувалося раніше, за договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети. При цьому вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), в тому

числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки.

На основі положення про те, що юридичні особи мають не тільки всі майнові права, як, у принципі, і фізичні особи, за винятком тих прав і обов'язків, необхідною умовою яких є природні властивості людини, а й особисті немайнові права, законодавство передбачає право юридичної особи на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію тощо [192, с. 61-62].

Не зважаючи на це, найбільш дискусійною і неоднозначною з правового та практичного погляду, залишається можливість внесення у спільну діяльність ділової репутації та ділових зв'язків. Зокрема, дискусії породжують наступні запитання:

1) згідно зі ст. 201 ЦК України [496], ділова репутація визнається особистим немайновим благом, тобто, з огляду на зміст ст. 269 ЦК України, є тісно пов'язаною з фізичною особою, не має економічного змісту та не може бути відчуженою;

2) згідно зі ч. 3 ст. 1134 ЦК України [496], користування спільним майном учасників здійснюється за їх спільною згодою, а в разі недосягнення згоди – у порядку, що встановлюється за рішенням суду, хоча ст. 299 ЦК України гарантує фізичній особі право на недоторканність її ділової репутації;

3) ч. 2 ст. 1134 ЦК України [496] визначає, що ведення бухгалтерського обліку спільного майна учасників може бути доручено ними одному з учасників, хоча законодавець не дає чіткої відповіді, на підставі яких критеріїв здійснити оцінку «ділової репутації та ділових зв'язків»;

4) ст. 1142 ЦК України [496] надає учасникові право, за визначених цією нормою умов, відмовитися від подальшої участі у договорі простого товариства, хоча відсутня відповідь в якому порядку буде відбуватися виділ його частки і чи здійснюватиметься компенсація напрацьованих таким учасником «договірних ділових зв'язків»;

5) у чинному законодавстві України (за винятком банківського) відсутнє законодавче визначення «ділової репутації» та критеріїв «ділових зв'язків».

Чинне законодавство України досі належно не врегульовує вищевказані питання, що лише підтверджує їхню актуальність. Як зазначила Л.О. Красавчікова, введення категорії «ділова репутація» є цілком обґрунтованим і логічним кроком законодавця в умовах ринкової економіки, коли кожний товаровиробник, інший учасник майнових відносин зацікавлений у підтримці та усталеності свого іміджу надійного партнера, добросовісного контрагента тощо [91, с. 187].

У юридичній літературі вказано, що такий вид вкладу як нематеріальні активи (професійні та інші знання, навички та вміння, ділова репутація та ділові зв'язки) потребує уточнення – діяльність учасника може розцінюватися як вклад у випадку, якщо вона виходить за межі поняття «спільного ведення справ» [240, с. 833]. Водночас, як свідчить судова та правозастосовна практика «ділова репутація та ділові зв'язки» досить часто обумовлюються у договорах як вклад у просте товариство, а тому слушною видається пропозиція А.А. Серветника передбачити виключення зі загального правила невід'ємності нематеріальних благ від їх носія у випадках, встановлених ЦК України та іншими законами [408, с. 58].

У наукових джерелах висловлено думку, що у разі передачі ділових зв'язків учасником простого товариства, вони стають об'єктом господарського обороту та можуть бути об'єктом власності [385, с. 103]. Водночас з цього приводу більш аргументованою видається точка зору О.Є. Блажівської, котра вказує, що істинною є лише теза про те, що ділові зв'язки, як, до речі, й професійні та інші знання, навички та вміння, набувають ознак об'єктів цивільного обороту [27, с. 117]. Власне, завдяки тому, що вони можуть набувати таких ознак, у подальшому виникає можливість внесення їх у якості вкладу за договором простого товариства.

Щодо оцінки ділової репутації та ділових зв'язків, то В.В. Резнікова запропонувала такі три методи: 1) витратний; 2) ринковий; 3) економічний [385, с. 100-102]. Відповідно, учасники договору простого товариства під час його

укладення самостійно на власній розсуд обирають метод оцінки ділової репутації та ділових зв'язків або по-іншому домовляються про їх вартість.

У випадку виходу одного з учасників із договору простого товариства, якщо домовленістю між учасниками передбачено збереження чинності договору щодо інших учасників, постає проблема компенсації вартості його вкладу здійсненого шляхом внесення ділової репутації та ділових зв'язків. Учасники договору простого товариства на етапі виходу такого учасника можуть домовитися про вартість чи порядок визначення компенсації вкладу учасника, який виходить.

Згідно з Постановою Пленуму ВСУ № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [371], чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями та водночас особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Окрім того, під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їхньої підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа, як учасник суспільних відносин. Як виняток, поняття «ділової репутації» простежуємо у ст. 2 Закону України № 2121 від 07.12.2000 р. «Про банки і банківську діяльність» [315], згідно з якою ділова репутація – це відомості, зібрані Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи. З іншого боку, відповідно до п. 14.1.40 Податкового кодексу України, гудвіл (вартість ділової репутації) – нематеріальний актив, вартість якого визначають як різницю між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо. Вартість гудвілу не амортизується та не

підлягає врахуванню під час визначення витрат платника податку, щодо активів якого виник такий гудвіл [263]. Своєю чергою на думку, О.В. Хортюк, між поняттями «ділова репутація», «гудвіл», «імідж», «реноме», «престиж» простежується певний взаємозв'язок, однак ці поняття не підлягають ототожненню [488, с. 213]. Подібно, немає законодавчого визначення поняття «ділові зв'язки»; при цьому, у тлумачних словниках воно фігурує як офіційні відносини кого-небудь з ким-небудь. У контексті спільної діяльності, звичайно, може йтися винятково про відносини (в тому числі договірні) у межах правового поля, що сприяють учасникам досягненню обумовленої ними спільної мети [530, с. 218; 536, с. 81].

Враховуючи вищевикладене, на наш погляд, заслуговує уваги і позиція деяких науковців, що просте товариство, метою якого є отримання прибутку (комерційне просте товариство), може мати комерційне (фірмове) найменування, оскільки таке найменування не є прерогативою юридичних осіб [570, с. 4]. Наявність такого комерційного (фірмового) найменування, як видається, все ж може сприяти у сучасних умовах індивідуалізації лиш учасників простого товариства. Тому відповідні зміни щодо права простого товариства на комерційне найменування повинні бути закріплені в Главі 77 ЦК України.

Отже, на підставі аналізу ЦК України [496], робимо висновок, що вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність(спільне майно), в тому числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки. У зв'язку з цим, варто навести наступний приклад із судової практики.

У провадженні Господарського суду Львівської області перебувала справа за позовом ВНЗ «Львівський кооперативний коледж економіки і права» до ПП «Постінтур» про визнання договорів недійсними [389]. У процесі розгляду цієї справи, третьою особою – Дрогобицькою міською радою було подано позовну заяву до ВНЗ «Львівський кооперативний коледж економіки і права» та ПП «Постінтур» про визнання недійсними договору про спільну діяльність від 3 липня 2008 р. та договору про спільну діяльність від 3 грудня 2008 року, які

укладені між коледжем та ПП «Постінтур». Так, 3 липня 2008 року між позивачем та відповідачем укладено Договір про спільну діяльність, предметом якого виступало об'єднання вкладів у вигляді майна, грошових коштів, професійних та інших знань, навичок та вмінь, майнових та немайнових прав та спільно діяти з метою будівництва житлових будинків та гуртожитку на земельній ділянці, що розташована на території м. Дрогобича та перебуває в постійному користуванні позивача. В подальшому вказаний договір фактично припинив свою дію, оскільки 3 грудня 2008 року між позивачем та відповідачем було укладено інший Договір про спільну діяльність, предмет і більшість умов котрого були аналогічними до Договору від 3 липня 2008 року. На думку представників позивача, оскаржувані договори є недійсними, оскільки суперечать інтересам коледжу, бо за умовами вказаних договорів коледж зобов'язаний віддати ПП «Постінтур» земельну ділянку в його користування, не отримавши нічого взамін. Такі умови договору, на думку позивача, прямо суперечать ст. 1139 ЦК України, яка передбачає, що прибуток одержаний учасниками договору простого товариства в результаті їхньої спільної діяльності розподіляється пропорційно до вартості вкладів учасників у спільне майно. Вирішуючи справу, суд дійшов висновку, що чинне земельне законодавство України не передбачає можливості постійним землекористувачам укладати договори про спільну діяльність за умовами котрих вносити вказані земельні ділянки як вклад у цю діяльність, а також погодився з доводами Дрогобицької міської ради та коледжу, що станом на момент укладення спірних договорів останній не мав необхідного обсягу цивільної дієздатності для їх укладення, а тому ці договори суперечать приписам ч. 2 ст. 203 ЦК України, що слугує підставою для визнання їх недійсними.

До цього варто додати, що в юридичній літературі висловлено думку, згідно з якою при вирішенні справ щодо договорів простого товариства, за якими резиденти України як уповноважені учасники простого товариства придбавають на Україні земельні ділянки в інтересах нерезидентів України, суди повинні враховувати, що такі договори є нікчемними на підставі ст. 228 ЦК України як правочини, що порушують публічний порядок [570, с. 4].

Внесене учасниками майно, яким вони володіли на праві власності, а також вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержані від такої діяльності плоди і доходи є спільною частковою власністю учасників, якщо інше не встановлено договором простого товариства або законом. Варто додати, що у випадку передачі речових прав на нерухоме майно, вони підлягають державній реєстрації у порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. [327]. При цьому слушною є думка про необхідність закріплення у ЦК України вимоги нотаріального посвідчення договорів простого товариства у випадку передачі у спільну діяльність будь-яких видів нерухомого майна в якості вкладу [27, с. 149]. Закріплення такої норми, на наше переконання, буде послідовним кроком у процесі реформування системи державної реєстрації речових прав, забезпечить дотримання принципу пропорційності захисту публічних та приватних інтересів.

Окремо варто зупинитися на аналізі положення ЦК України, відповідно до якого вклади учасників вважаються рівними за вартістю, якщо інше не впливає із договору простого товариства або фактичних обставин; грошова оцінка вкладу учасника провадиться за погодженням між учасниками. Проте, в подальшому, у ст. 1139 ЦК України [496] законодавець вказав, що прибуток, одержаний учасниками договору простого товариства в результаті їхньої спільної діяльності, розподіляється пропорційно до вартості вкладів учасників у спільне майно, якщо інше не встановлено договором простого товариства або іншою домовленістю учасників. Відтак, якщо інше не впливає із договору простого товариства або фактичних обставин – вклади учасників вважаються рівними, і якщо учасники одночасно в цьому ж договорі не визначили порядку розподілу прибутку, його розподіляють пропорційно до вартості вкладів, тобто керуючись рівними засадами. Відповідно ж до ст. 1140 ЦК України [496], кредитор учасника договору простого товариства наділений правом пред'являти вимоги щодо виділу частки учасника зі спільного майна за умови дотримання норм цивільного законодавства.

ЦК України [496] передбачає декілька правил стосовно відповідальності учасників за спільними зобов'язаннями: 1) кожний учасник несе відповідальність за спільними договірними зобов'язаннями всім власним майном у пропорційному розмірі до вартості його вкладу у спільне майно за договором простого товариства, укладеним в непідприємницьких цілях; 2) солідарна відповідальність учасників настає за спільними зобов'язаннями, що виникли не з договору; 3) солідарна відповідальність учасників за усіма спільними договірними чи не договірними зобов'язаннями настає у випадку коли договір простого товариства пов'язаний зі здійсненням його учасниками підприємництва.

Зокрема, В.В. Резнікова вказує, що основними загальнопонятійними ознаками спільної діяльності є: наявність спільних для всіх учасників такої діяльності мети й мотивації; поділ єдиного процесу діяльності на функціонально пов'язані між собою складові (окремі операції) та розподіл їх між учасниками; об'єднання зусиль окремих суб'єктів, їхніх індивідуальних діяльностей та узгоджене (скоординоване) їх здійснення; наявність управління (зокрема, самоуправління); настання спільних кінцевих результатів; єдине просторово-часове перебування та функціонування всіх учасників спільної діяльності [386, с. 272].

Договір простого товариства можуть укласти дві сторони, але незалежно від цього він матиме всі ознаки багатосторонньої угоди: 1) тотожність інтересів; 2) єдина мета; 3) права та обов'язки кожного з суб'єктів договору щодо інших учасників; 4) кожен з суб'єктів договору має індивідуальну волю [490, с. 399].

Варто погодитися з висновком Г.В. Юровської, що за сучасних умов на цивільно-правові відносини за договором простого товариства істотно впливає публічно-правове регулювання спільної діяльності податковим законодавством, законодавством про державну реєстрацію нерухомого майна, законодавством про бухгалтерський облік тощо [57770, с. 4-5]. Зокрема, в деяких випадках законодавством передбачено особливості укладення договорів про спільну діяльність. Такі особливості, наприклад, визначені Порядком укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими

товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 %, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 296 від 11.04.2012 р. [343].

Водночас необхідно наголосити, що визначення процедури укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 %, договорів про спільну діяльність (зокрема, договорів простого товариства) спрямоване на захист та охорону не тільки прав учасників спільної діяльності, але й життєво важливих інтересів суспільства, держави і, як наслідок, її громадян. На цей час, держава підтримує розвиток різних форм спільної виробничої, науково-технічної, інвестиційної, комерційної та інших, не заборонених національним законодавством видів діяльності. При цьому фактично забезпечується можливість створення навіть різного роду транснаціональних об'єднань в будь-яких галузях діяльності та в різноманітних формах (міжнародні господарські об'єднання, корпорації, холдингові компанії, асоціації, союзи, спільні підприємства і т. д.). Своєю чергою, для прикладу, правові, економічні та організаційні основи приватизації державного майна та майна, що належить Автономній Республіці Крим, з метою створення багатоукладної соціально орієнтованої ринкової економіки України визначено Законом України «Про приватизацію державного майна». В подальшому, Постановою Верховної Ради України від 7 липня 1999 р. затверджено перелік об'єктів, які не підлягають приватизації, в тому числі перелік об'єктів, які не підлягають приватизації, але можуть бути корпоратизовані. Відповідно, вважаємо, що Постанова Кабінету Міністрів України № 296 від 11 квітня 2012 р. не може повною мірою відобразити особливості умов та порядку укладення договорів простого товариства чи їх істотних умов у всіх галузях економіки, тим більше у суспільно значущих, як для прикладу у сфері видобутку нафти та газу. При цьому винятково на підставі проведення ґрунтовного економіко-правового аналізу щодо суспільно-значущих галузей економіки, в яких дозволено здійснення спільної діяльності за участю суб'єктів із державною

часткою власності, є можливе подальше прийняття регуляторних актів, які визначатимуть процедуру укладення відповідних договорів та їх типові умови.

За загальним правилом договір повинен бути незмінним на весь строк його дії, а договірне зобов'язання – виконуватися відповідно до тих його умов, які сторони визначили при укладенні договору [495, с. 171]. Проте, як свідчить динаміка договірних зобов'язань, вони часто потребують зміни чи припинення у зв'язку з різноманітними об'єктивними чи суб'єктивними передумовами. Як зазначає А.М. Блащук, під припиненням договірних зобов'язань варто розуміти абсолютне змінення правового зв'язку у сторін договору, щодо об'єкта договірного права, відповідних прав та обов'язків унаслідок підстав визначених договором, законом, рішенням судових органів, а також надзвичайних подій [28, с. 8] (хоча, для прикладу, припинення спільної діяльності не звільняє учасників від витрат, які вони несуть до моменту фактичного «закриття» спільної діяльності [165, с. 440]).

У юридичній літературі та законодавстві України щодо припинення договірних відносин між сторонами договору використовують такі терміни: «припинення зобов'язання», «припинення договору» та «розірвання договору». Щодо окремих видів договорів: в одних випадках вживають термін «розірвання договору», в інших – «припинення договору» [233, с. 23]. В узагальненні ВСУ судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин, зокрема, зазначено, що «розірвання договору» і «припинення зобов'язання/договору» не є тотожними поняттями через відмінні підстави їх виникнення та юридичні наслідки, породжені цими правовими явищами, а розірвання договору треба розглядати як один із видів припинення [451].

Зокрема, М.М. Дякович розглядає припинення правовідношення правочину як акт волевиявлення учасників, а припинення правовідношення шляхом розірвання правочину внаслідок загрози порушення суб'єктивних прав – як спосіб охорони і захисту прав та інтересів [126, с. 153]. У відповідності з традиційною концепцією, право на захист вважають складовою суб'єктивного права [145, с. 41]. Підтримуючи наведену позицію, вважаємо за необхідне звернути увагу на

позицію ВСУ, відповідно до якої такий спосіб захисту цивільних прав може бути пов'язаний з необхідністю змінити чи припинити існуюче правовідношення, наприклад, у зв'язку з порушенням його однією зі сторін. Цей спосіб захисту, вказує ВСУ, може застосовуватися у поєднанні з іншими способами захисту, наприклад, стягненням збитків чи неустойки, або мати самостійне значення [7]. Як стверджує З.В. Ромовська, з погляду верховенства права, не можна виключати застосування судом на вимогу позивача якогось особливого способу захисту, навіть якщо він не визначений ні законом, ні договором, за умови, звичайно, його відповідності моральним засадам суспільства [398, с. 516]. Окрім того, І.В. Венедіктова зазначила, що, з огляду на розвиток громадянського суспільства, збільшення ролі особистості і нестримний науково-технічний прогрес, треба переглянути норми стосовно охоронюваних законом інтересів, механізму їх реалізації та способів цивільно-правового захисту [52, с. 87]. При цьому у наукових джерелах вказано, що, як і зміну правовідношення, його припинення можна розглядати не лише як спосіб захисту цивільних прав судом, а й як спосіб самозахисту [31, с. 176].

Сторони, укладаючи угоду, мають право передбачити особливі способи захисту своїх прав на випадок їх порушення контрагентом. На практиці це нормативне застереження може реалізуватися шляхом включення до договору певних заходів оперативного впливу, які узгоджуються сторонами та набувають статусу обов'язкових для сторін умов договору [191, с. 221]. Слушним є твердження Ю.О. Заїки, що свобода обрання способу захисту зумовлена засадами диспозитивності цивільного права [144, с. 79].

При цьому, у ЦК України, на відміну від ЦК УРСР 1963 р., дано поняття «порушення зобов'язання». По-новому вирішується і питання вини у цивільному праві. Вона розуміється не як «психічне ставлення особи», а як невжиття особою всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання [202, с. 20].

Згідно з ч. 1 ст. 651 ЦК України [496], на підставі рішення суду, у випадку істотного порушення та в інших випадках, встановлених договором чи законом, може відбутися розірвання договору на вимогу однієї із сторін. Істотним є таке

порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Як вказано у Висновках ВСУ, вирішуючи питання про оцінювання істотності порушення стороною договору, необхідно встановити не лише наявність істотного порушення договору, але й наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною, а також установити, чи є справді істотною різниця між тим, на що має право розраховувати сторона, укладаючи договір, і тим, що в дійсності вона змогла отримати [57].

А.Л. Святошнюк вважає, що підходи до правового регулювання розірвання порушеного договору у різних країнах романо-германської правової сім'ї мають свої особливості: цивільне законодавство Німеччини, Франції, Чеської Республіки та України у найбільш загальному вигляді визначає підстави для розірвання договору, які, за необхідності, конкретизуються у приписах спеціальних норм. Цивільне законодавство Іспанії та Італії визначає перелік конкретних умов, за наявності яких можливо розірвати договір. У першому випадку правове регулювання здійснюється з дотриманням принципу економії правових засобів, а у другому – зазначений принцип порушується [404].

Водночас, світова практика переважно не ділить порушення договірних зобов'язань залежно від ступеня їх виконання та відповідності такого виконання положенням договору, а керується концепцією єдності порушення договірного зобов'язання [397].

Отже, припинення правовідношення застосовують, як правило, у разі невиконання або неналежного виконання боржником своїх обов'язків чи неправомірного використання кредитором свого права, а припинення правовідношення як спосіб захисту права на практиці найчастіше застосовується у разі розірвання договорів. Згідно з ч. 1 ст. 598 ЦК України [496], зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. Припинення зобов'язання на вимогу однієї із сторін допустиме лише у випадках, встановлених договором або законом. Так, Т.В. Боднар стверджує, що, встановивши в законі право односторонньої відмови

від зобов'язання, законодавець поширив його і на договір, надавши сторонам договору право вибору: відмовитися від договору у повному обсязі або частково [33, с. 117].

Своєю чергою, В.М. Коссак зазначає, у ст. 651 ЦК України наголошено, що у разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим. На думку згаданого вченого, аналіз положень, що регулюють підстави розірвання та відмови від договору свідчить про тотожність зазначених підстав. Отже, термін «відмова від договору» застосовують як у випадку порушення умов договору контрагентом, так і за бажанням замовника при відсутності порушення зі сторони підрядника. Власне термін «розірвання договору» повинен бути правовою формою застосування оперативної санкції та відшкодування збитків. Відмова від договору повинна застосовуватися якщо це передбачено законодавством або самим договором [184, с. 410].

У разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим. У юридичній літературі висловлено точка думки, згідно з якою ЦК України необхідно доповнити положенням про те, що договір вважається розірваним або зміненим з моменту отримання однією стороною повідомлення іншої сторони про відмову від договору повністю або частково, якщо інший строк розірвання або зміни договору не встановлений у повідомленні або не передбачений у законі чи договорі [465, с. 381].

Варто також погодитися, що порушувати питання про зміну або припинення можна лише відносно діючого договору, тобто такого, який ще не виконаний і, як наслідок, договірне зобов'язання не припинене [495, с. 171]. Також слушним є твердження В.М. Коссака, що підстави розірвання договірних відносин можна диференціювати на такі види: а) підстави, погоджені самими сторонами в договорі; б) підстави форс-мажорного характеру, передбачені законом або договором; в) інші підстави, визначені законом; г) у разі невиконання однією зі сторін договірних зобов'язань [185, с. 35].

Згідно ж зі ст. 599 ЦК України [496], зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. У юридичній літературі акцентовано також, що боржник повинен виконати зобов'язання в цілому. Виконання зобов'язання частинами не допускається, якщо сторони не передбачили такий порядок виконання в договорі. Виконання частинами допускається також, якщо інше не встановлено законодавством або не виникає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обігу [85, с. 243].

Названа вище підстава може стосуватися як договору простого товариства, так й інших договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб (для прикладу, сторони можуть у договорі визначити, що договір є виконаним після внесення відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань про державну реєстрацію корпорації, діяльність якої в подальшому буде здійснюватись винятково на основі законодавства та статуту).

Варто зауважити, що багато зобов'язань на даний час припиняються за домовленістю сторін. При цьому можна виділяти такі способи припинення зобов'язань за цією підставою як передання відступного чи прощення боргу. Проте, зважаючи, що у договорах, що розглядаються, обов'язок боржника не кореспондується суб'єктивному праву кредитора, на нашу думку, такі способи не можуть застосовуватися у зобов'язаннях з договору простого товариства. Враховуючи зазначені обставини, дискусійною є можливість припинення договору простого товариства шляхом прощення боргу і зарахуванням зустрічних вимог.

Щодо новації [496], то вона визначена як домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами. Новація припиняє як основні, так і акцесорні зобов'язання між сторонами, якщо інше не передбачене договором та не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом.

На думку Ю.Л. Сеніна, договір про новацію є свого роду альтернативою належному виконанню зобов'язання, що дозволяє кредиторів та боржників припинити існуючі між ними зобов'язання, якщо боржник за тими або іншими причинами не може виконати зобов'язання згідно з умовами, що були встановлені спочатку; припинення зобов'язань на підставі новації відповідає інтересам сторін, сприяє підтримці та розвитку стабільного цивільного обороту [407, с. 1]. При цьому новація може мати місце також у разі укладення сторонами мирової угоди при розгляді спору між ними, що підтверджує судова практика. Так, ВСУ у Постанові від 30.03.2010 р. [282] зазначив, що з моменту затвердження 16.11.2006 р. мирової угоди господарським судом відбулася новація основного зобов'язання, припинилося первісне зобов'язання боржника щодо сплати суми боргу, яка тривала до моменту розірвання мирової угоди – 28.01.2008 р., відтак відсутні підстави для нарахування за цей період встановленого законом (ст.625 ЦК України) індексу інфляції і трьох річних від простроченої суми боргу. Аналогічна позиція викладена в постанові ВСУ від 10.11.2009 р. у справі № 11-5-09(6/50-08(33/83-08)) за позовом товариства «Укркомплектсервіс» до відкритого акціонерного товариства «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» [275].

Вважаємо, що новація може виступати підставою припинення договорів простого товариства. Також, на підставі наведеного, можемо дійти висновку, що у разі зміни складу учасників простого товариства припиняються права та обов'язки учасника, що вибув, а новий учасник навпаки набуває відповідних прав та обов'язків. Подібно, щодо інших учасників такого товариства: попередні права та обов'язки існують з урахуванням оновленого суб'єктного складу.

Поєднання боржника та кредитора в одній особі [496] як підстава припинення зобов'язання можливе у випадку, коли боржник за зобов'язанням отримує право вимоги за зобов'язанням. Щодо поєднання боржника та кредитора в одній особі, ВСУ у Постанові від 16.09.2015 р. висловив таку правову позицію: зазначена підстава припинення цивільно-правового зобов'язання відноситься до групи підстав, що не належать до правочинів і не залежать від волі сторін. Стаття 606 ЦК України застосовується судом до спірних правовідносин у разі, коли до

сторони, яка є боржником, переходить зобов'язання іншої особи відповідно до будь-якої підстави, зазначеної в законі, та якщо при цьому один із суб'єктів правовідношення у зв'язку з обставинами, визначеними в законі, зникає і з двох самостійних суб'єктів залишається (утворюється) один, в якому поєднується боржник і кредитор. Саме в такому разі підстава припинення цивільно-правового зобов'язання не залежатиме від волі сторін [284].

Окрім того, варто дійти висновку, що поєднання в одній особі двох і більше учасників договорів простого товариства за наявності хоча б одного іншого учасника не може бути підставою їх припинення.

Зобов'язання припиняється також і у випадку неможливості його виконання [496]. Однак ця неможливість повинна бути викликана обставинами, за які жодна зі сторін не відповідає. Щодо цієї підстави доцільно навести наступний приклад із судової практики.

ПП «Удача Плюс» (далі – ПП) звернулося до господарського суду міста Києва з позовом до СП «Спарта» у формі ТзОВ (далі – СП) про припинення дії договору простого товариства, укладеного між ПП та СП, та визнати ПП правонаступником усіх прав та обов'язків за договором про сумісну діяльність від 18.07.2002 р. Рішенням від 14.08.2006 р. Господарського суду міста Києва позовні вимоги задоволені частково. Припинено дію договору від 18.07.2002 р. У задоволенні позовних вимог про визнання позивача правонаступником усіх прав та обов'язків за договором про сумісну діяльність від 18.07.2002 р. відмовлено. Визнано позивача єдиним власником прав та обов'язків, щодо реконструкції будинку № 19/7 по вул. Липській у м. Києві та проведення в цьому будинку будівельно-монтажних робіт. Київський апеляційний господарський суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції, керувався тим, що 19.04.2006 р. рішення Подільського району суду м. Києва від 03.06.2005 р. набрало законної сили, а з його змісту вбачається, що в подальшому ведення будівельно-монтажних робіт на об'єкті неможливе. Крім того, суд вважав дату набуття чинності рішенням моментом настання обставини, коли досягнення мети товариства стало неможливим, а отже і моментом припинення договору від 18.07.2002 р.,

укладеного між ПП та СП. Окрім цього, суд апеляційної інстанції зазначив, що чинним законодавством не передбачено можливості сторін за договором звертатися до господарського суду з позовом про припинення дії договору простого товариства у судовому порядку. Момент припинення договору простого товариства закон пов'язує з настанням обставин, визначених зокрема у п. 7 ч. 1 ст. 1141 ЦК України, і визнання такого договору припиненим у судовому порядку не вимагається. Залишаючи Рішення від 14.08.2006 р. Господарського суду міста Києва в частині припинення дії договору від 18.07.2002 р. та відмови у задоволенні позовних вимог про визнання ПП правонаступником усіх прав та обов'язків за договором про сумісну діяльність від 18.07.2002 року без змін, ВГСУ у Постанові від 14.07.2007 р. [292] зазначив, що вказане виключає можливість досягнення мети за договором (виконання будівельних робіт у житловому будинку за адресою: м. Київ, вул. Липська, 19/7), а договір простого товариства від 18.07.2002 р. підлягає припиненню на підставі ст. 205 ГК України в зв'язку з неможливістю виконання та п. 7 ч. 1 ст. 1141 ЦК України, згідно з яким договір простого товариства припиняється у разі, коли досягнення мети товариства стало неможливим.

У законодавстві щодо договору простого товариства також визначені спеціальні підстави припинення. Договір простого товариства є зобов'язально-правовим засобом створення множинності осіб, яка характеризується як пайовими, так і солідарними рисами, забезпеченої матеріальною основою у вигляді сукупності пайових прав на спільне майно й освіченою для вступу в стабільному складі в низку цивільних правовідносин, спрямованих на досягнення спільної мети [154]. Отже, відповідно до ст. 1141 ЦК України [496], визначено такі підстави припинення договору простого товариства:

1) визнання учасника недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;

2) оголошення учасника банкрутом. Така підстава припинення може застосовуватися у разі банкрутства юридичної особи – суб'єкта підприємницької

діяльності або фізичної особи-підприємця відповідно до Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [318]. Домовленістю між учасниками щодо інших учасників договір може бути збережено. Точніше вирішене це питання у німецькому законодавстві. Так, відповідно до § 728 ЦУ ФРН припинення існування товариства пов'язується з моментом порушення провадження у справі про неспроможність відносно майна товариства. Якщо процедура призупиняється за клопотанням боржника або після затвердження плану проведення процедури неспроможності, який передбачає продовження діяльності товариства, товариші можуть прийняти рішення про продовження діяльності товариства [119, с. 167];

3) смерть фізичної особи - учасника або ліквідація юридичної особи - учасника договору простого товариства, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників або заміщення учасника, який помер (ліквідованої юридичної особи), його спадкоємцями (правонаступниками). Окрім цього, варто зазначити, що ліквідація юридичної особи – боржника чи кредитора також тягне за собою припинення зобов'язань, оскільки ліквідація є таким способом припинення юридичної особи, який не передбачає правонаступництва. Однак і в цьому випадку, законодавець робить виняток і зазначає, що у випадках, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, то зобов'язання не припиняються [491]. Щодо цієї підстави, Ю.А. Дмитрієва слушно вказала, що можливість правонаступництва при ліквідації виключається, оскільки відповідно до ст. 104 ЦК України при ліквідації не існує правонаступництва, а правонаступництво може виникнути у випадку реорганізації юридичної особи. Зважаючи на це, вчена запропонувала у п. 3 ч. 1 ст. 1141 ЦК України замінити слова «ліквідація» на «реорганізація юридичної особи» [119, с. 175-176]. З іншого боку, варто навести наступну правову позицію ВСУ, відображену у Постанові від 27.05.2014 р. у справі № 21-108a14 [276]:

ліквідація юридичної особи публічного права здійснюється розпорядчим актом органу державної влади, органу місцевого самоврядування або уповноваженою на це особою. У цьому акті має бути наведено обґрунтування доцільності відмови держави від виконання завдань та функцій такої особи або їх передачі іншим органам виконавчої влади. Якщо таке обґрунтування наведене, то у такому випадку має місце ліквідація юридичної особи публічного права, а якщо ні, то саме посилання на те, що особа ліквідується, є недостатнім. Також вказано, що при вирішенні спорів підлягає оцінці і правовий акт, що став підставою ліквідації, зокрема: припинено виконання функцій ліквідованого органу чи покладено виконання цих функцій на інший орган. У зв'язку з цим, пропонуємо у п. 3 ч. 1 ст. 1141 ЦК України замінити слова «ліквідація» на «припинення юридичної особи».

4) відмови учасника від подальшої участі у договорі простого товариства або розірвання договору на вимогу одного з учасників, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників. До цього варто додати, що, як зазначає Т.В. Боднар, для реалізації односторонньої відмови від договору як способу захисту цивільних прав, важливими елементами є строк вчинення відмови та її форма. Загалом закон, як правило, не встановлює строків для вчинення односторонньої відмови від договору внаслідок порушення його умов. У зв'язку з цим, у літературі пропонують доповнити ст. 214 ЦК України нормою про те, що відмова від правочину має бути вчинена в розумний строк, якщо інший строк не встановлено договором або законом. Проте, якщо керуватися тим, що одностороння відмова від договору за своєю сутністю є одностороннім правочином, а головне, що договір є дво- чи багатостороннім правочином, то при визначенні форми односторонньої відмови від договору (усно або в письмовій формі) слід виходити із загальної вимоги, встановленої ч. 3 ст. 214 ЦК України, згідно з якою відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин [32, с. 41]. Для прикладу, щодо господарських товариств, варто звернути увагу на позицію ВГСУ у справі № 5024/547/2011, згідно з якою виключення учасника за його усною заявою

законодавством не передбачена [297]. Водночас з метою уникнення непорозумінь, ст. 1142 ЦК України доцільно викласти в новій редакції, передбачивши не тільки форму заяви про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства, а й момент з якого учасник вважається таким, що припинив свою участь у простому товаристві. У зв'язку з цим, ч. 1 ст. 1142 ЦК України треба викласти в такій редакції:

«1. Учасник може зробити письмову заяву про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства не пізніше як за три місяці до виходу з договору.

Участь учасника у договорі простого товариства вважається припиненою зі спливом тримісячного строку з дати подання письмової заяви про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства учаснику (одному із учасників), що здійснює ведення спільних справ простого товариства, або вручення такої письмової заяви цій особі органами поштового зв'язку.

Умова про обмеження права на відмову від безстрокового договору простого товариства є нікчемною». При цьому варто зазначити, що згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції», затвердженим наказом Мінфіну від 26.04.2000 р. № 91, учасник, який здійснює бухгалтерський облік спільної діяльності набуває статусу оператора спільної діяльності [338];

5) сплив строку договору, якщо він був укладений на визначений строк;

6) виділ частки учасника на вимогу його кредитора, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;

7) досягнення мети товариства або настання обставин, коли досягнення мети товариства стало неможливим [530, с. 233-236; 560, с. 86-87].

ЦК України з припиненням договору простого товариства пов'язує деякі особливості майнової відповідальності учасників. За невиконаними зобов'язаннями перед третіми особами після припинення договору простого товариства учасники несуть солідарну відповідальність [239]. Своєю чергою, учасник договору простого товариства із визначеним строком дії або із скасувальною умовою, обумовленою досягненням мети договору, наділений

правом вимагати розірвання такого договору з поважної причини за умови відшкодування іншим учасникам реальних збитків, заподіяних внаслідок розірвання.

Механізм об'єднання вкладів майнового характеру за договором простого товариства у літературі пропонують розглядати як встановлення пайового режиму володіння правами (незалежно від їх виду) на внесене майно, а інше майно товаришів – як таке, що складається з об'єктів, якими учасники договору простого товариства володіють на пайових правах, відмінних від права власності [154]. Водночас вкладом учасника можуть бути не тільки грошові кошти, інше майно, але й професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки, на чому вже було акцентовано увагу раніше. Для прикладу, С.Ю. Погуляєв зазначає, що оформлення передачі технології як вкладу в просте товариство первісно має на увазі її умовне «розкомплектування» на окремі складові елементи. Кожний з цих елементів (об'єктів права) має «свій» правовий режим, що заснований або на інституті права інтелектуальної власності – авторського права, права промислової власності або права на конфіденційну інформацію, у тому числі у вигляді «ноу-хау» [262, с. 6].

Як впливає зі змісту норм ЦК України [496], за наслідками припинення договору простого товариства, речі, що були передані у спільне володіння та/чи користування, підлягають поверненню тим учасникам, що їх надали, без винагороди, якщо інше не впливає із суті зобов'язання чи домовленості сторін. Поділ спільного майна учасників здійснюють у визначеному ЦК України порядку. При цьому учасник, внісши у спільну власність індивідуально визначену річ, у випадку припинення договору простого товариства, наділений правом вимагати повернення йому саме цієї речі у судовому порядку за умови врахування інтересів кредиторів та решти учасників. Звичайно, проблематичною видається можливість поділу окремих видів вкладів у спільну діяльність, серед яких: професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки тощо. На нашу думку, учасник, який вніс у спільну власність такі вклади, вправі вимагати заборони використання їх іншими учасниками на майбутнє, а у разі порушення

такої заборони – відшкодування збитків. З моменту припинення договору простого товариства його учасники солідарно відповідатимуть за невиконаними спільними зобов'язаннями стосовно третіх осіб.

5.2. Правова характеристика засновницьких договорів

Одним із механізмів забезпечення сприятливих умов для розвитку ринкових відносин у сучасній економіці визнають створення та господарську, в тому числі підприємницьку, діяльність об'єднань фізичних та юридичних осіб. Не зважаючи на відсутність легального визначення таких об'єднань, їхня роль останнім часом стає дедалі помітнішою. Окрім того й досі в законодавстві України не закладено єдиного напрямку розвитку правового регулювання відносин щодо діяльності договірних форм об'єднань осіб, а існуючі норми законодавства не зовсім узгоджуються із практикою та досвідом країн ЄС.

Варто зазначити, що відносини, пов'язані зі створенням, діяльністю та припиненням об'єднань фізичних та юридичних осіб на підставі договору у цивільному праві України регламентовані схематично, на рівні ЦК та ГК України відсутній єдиний підхід щодо окресленої проблематики, а це своєю чергою призводить до виникнення прогалин у правовому регулюванні відносин у цій сфері. Водночас у вітчизняному цивільно-правовому обігу вже міцно закріпилася низка юридичних категорій та понять, які забезпечують правову регламентацію становища та діяльності осіб і їх об'єднань в Україні. Серед них, зокрема, – засновницькі договори, що визнаються установчими документами окремих суб'єктів господарської діяльності.

Загалом варто відзначити, що поняття «засновницького договору» згадане: у ст. 87 («Створення юридичної особи»), 88 («Вимоги до змісту установчих документів»), 120 («Засновницький договір повного товариства»), 121 («Управління повним товариством»), 122 («Ведення справ повного товариства»),

123 («Розподіл прибутку та збитків повного товариства»), 125 («Зміни у складі учасників повного товариства»), 128 («Виключення зі складу учасників повного товариства»), 129 («Вибуття з повного товариства»), 130 («Розрахунки у разі виходу, виключення та вибуття з повного товариства»), 132 («Ліквідація повного товариства»), 134 («Засновницький договір командитного товариства»), 137 («Права та обов'язки вкладника командитного товариства»), 138 («Відповідальність вкладника командитного товариства») та 139 («Ліквідація командитного товариства») ЦК України; у ст. 57 («Установчі документи»), 82 («Установчі документи господарського товариства») та 121 («Статус підприємства-учасника об'єднання підприємств») ГК України, а також у нормах багатьох інших нормативно-правових актів (як-от: Закон України «Про господарські товариства» № 1576 від 19.09.91 р., Закон України «Про акціонерні товариства» № 514 від 17.09.2008 р., Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № 755 від 15.05.2003 р. і т. д.).

Поряд із цим, у вітчизняному законодавстві України наявні і такі поняття, як: «установчий договір» (ст. 119, 121, 123 ГК України, ст. 77 Закону України «Про акціонерні товариства» № 514 від 17.09.2008, ст. 31, 32 Закону України «Про кооперацію» № 1087 від 10.07.2003 р. [350]), «договір про створення» (ст. 153 ЦК України (договір про створення акціонерного товариства), ст. 17 Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121 від 07.12.2000 р. [315] (договір про створення банку), «договір про заснування» (ст. 142 ЦК України (договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю), «договір про злиття (приєднання)» (ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства» № 514 від 17.09.2008 р.). Відтак цілком закономірно постає питання і про співвідношення цих термінів із категорією засновницького договору.

У правовій літературі поняття «установчий договір», «засновницький договір» і «договір про заснування юридичної особи» змішуються, а легальні терміни, які застосовують для їхнього позначення, вживають як синоніми [445, с. 30]. Розмежовуючи відповідні поняття, Ю.М. Жорнокуй зазначає, що договір

про створення (заснування) корпорації закріплює тільки зобов'язальні відносини між засновниками у процесі її створення, а засновницький договір – корпоративні відносини між учасниками окремих організаційно-правових форм корпорацій [138, с. 25]. В.С. Петренко також вказує, що засновницький договір і договір про заснування юридичної особи мають певні спільні риси, однак між ними є й істотна відмінність. По-перше, договір про заснування юридичної особи регламентує тільки зобов'язальні відносини між засновниками, як правило, у процесі створення юридичної особи, іноді – протягом усього часу її існування. Засновницький договір регулює не тільки зобов'язальні відносини, що виникають між засновниками після його укладання, а й також корпоративні відносини; засновницький договір є різновидом корпоративної угоди. По-друге, згаданий автор вважає, що на відміну від безоплатного договору про заснування юридичної особи, засновницький договір за своєю природою є оплатною угодою. По-третє, засновницький договір не тільки містить елементи договору на користь третьої особи – створюваного суб'єкта права, а й покладає на нього певні зобов'язання в інтересах засновників. По-четверте, договір про заснування юридичної особи, як правило, припиняється виконанням засновниками зобов'язань, пов'язаних з державною реєстрацією нового суб'єкта права і формуванням його статутного фонду. Як впливає з визначення функцій засновницького договору, він діє з моменту його укладання до моменту ліквідації юридичної особи [255, с. 22-23].

Однак щодо наведених аргументів, то, на наш погляд, все ж необхідно зауважити, що: а) засновницький договір є за своєю природою цивільно-правовим і покликаний регулювати майнові та немайнові відносини між його учасниками; б) засновницький договір, через відсутність зустрічних майнових прав та обов'язків між його учасниками, не може бути віднесений до оплатних чи безоплатних; в) на дату його укладення третьої особи – створюваної юридичної особи не існує; г) припинення засновницького договору не варто пов'язувати із моментом державної реєстрації створюваного суб'єкта.

С.М. Грудницька своєю чергою зазначила, що сформувався практична проблема: чи існує категорія установчого договору у сфері господарювання, чи

використання в ГК України двох термінів – «установчий» і «засновницький» договір є лише питанням термінологічної неузгодженості, що частково збереглася після узгодження проектів ЦК і ГК України. При цьому вчена зауважила, що на практиці її вирішили на користь різноманіття (виходили з того, що установчі договори продовжують діяти на підприємствах, оскільки законом не заборонені) [99, с. 51].

Тому, при відповіді на питання співвідношення понять «установчого» та «засновницького» договорів необхідно виходити перш за все із тенденцій чинного законодавства України. Законом України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» № 997 від 27.04.2007 р. [322] до Закону України «Про господарські товариства» внесено зміни, відповідно до яких слова «установчий договір» у всіх відмінках замінено на «засновницький договір». На синонімічність названих термінів вказує і редакція ст. 77 Закону України «Про акціонерні товариства», яка обов'язком акціонерних товариств, зокрема, визначає зберігання «засновницького (установчого) договору». Аналіз змісту цих договорів, що наводиться в різних законодавчих актах, також дає підстави вважати їх тотожними. Отже, необхідно уніфікувати поняттєвий апарат про створення усіх видів корпоративних юридичних осіб шляхом впровадження єдиного терміну «засновницький договір». При цьому, договори про заснування (чи створення), що наявні в актах цивільного законодавства України, за своєю правовою природою також є різними назвами засновницького договору. Як впливає із аналізу слів «заснування» та «створення», що дається у Великому тлумачному словникові сучасної української мови [50], принципової відмінності між ними не існує. Не зважаючи на це, згідно з ч. 1 ст. 56 ГК України [84], суб'єкт господарювання – господарська організація, яка може бути утворена за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської

організації (господарських організацій) з додержанням вимог законодавства. Хоча, все ж небезпідставним є твердження про існування щонайменше двох способів утворення юридичних осіб (господарських організацій) – первинного (або заснування) та похідного (або реорганізації чи створення шляхом правонаступництва), отож і про можливість укладення «договору про заснування» слід говорити тільки у випадку створення юридичної особи вперше.

Характерною ознакою чинного законодавства про господарські товариства є також вимога укладання договорів у разі реорганізації товариств шляхом злиття та приєднання відповідно про злиття та приєднання. Для прикладу, наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, розробляє умови договору про злиття (приєднання) або план поділу (виділу, перетворення) (ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства» [314]).

Необхідно зазначити, що в науковій літературі існують різні думки з приводу правової природи зазначених договорів. Серед них найбільш обґрунтованими, на нашу думку, є наступні: 1) договір про злиття є установчим документом [457, с. 113]; 2) договір про злиття виконує роль договору про заснування товариства [425, с. 6]; 3) договір про злиття є різновидом договору простого товариства [134, с. 52-53; 178, с. 65]; 4) договори, що опосередковують злиття (приєднання) є різновидами договорів з майновими комплексами [13]; 5) договори про злиття мають господарсько-правовий характер і належать до договорів загальноцільового типу [517, с. 215; 518, с. 9].

Підсумовуючи позиції вищезгаданих вчених, вважаємо, що договори про злиття (приєднання) все ж неможливо ототожнити ні з установчими документами (перелік установчих документів чітко визначений законодавством, зокрема ст. 57 ГК України), ні з договором простого товариства (оскільки цей договір відповідно до ст. 1130 ЦК України не передбачає створення юридичної особи), ні з різновидом договорів про передання майнових комплексів (оскільки перехід всього майна, прав та обов'язків від юридичної особи-правопередника (правопередників) до її правонаступника (правонаступників) відбувається в

порядку, визначеному законом, а договір (про злиття, приєднання) у цій процедурі є лиш одним із складу багатьох юридичних фактів). Тому більш обґрунтованою видається позиція вчених [113, с. 3; 208, с. 59], котрі визначають ці договори як самостійні види договорів.

Уперше за весь час існування договірних об'єднань у радянському законодавстві легальне визначення засновницького договору з'явилося в Основах цивільного законодавства Союзу РСР і республік [250]. Згідно з п. 2 ст. 13 Основ засновницьким договором визнавався такий договір, у якому сторони (засновники) зобов'язуються створити юридичну особу і визначають порядок спільної діяльності щодо її створення, умови передачі їй у власність свого майна, участі в її діяльності, умови і порядок розподілу між засновниками прибутку і збитків, управління діяльністю юридичної особи і виходу засновників з її складу. Засновницьким договором також затверджують статут юридичної особи, якщо він необхідний для організацій цього виду.

У зв'язку із аналізом поняття засновницького договору, варто звернутися до таких положень чинного цивільного законодавства України, які характеризують його основні ознаки:

1) якщо товариство з обмеженою відповідальністю засновують кілька осіб, ці особи у разі необхідності визначити взаємовідносини між собою щодо створення товариства укладають договір у письмовій формі, який встановлює порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови; договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю не є установчим документом; подання цього договору при державній реєстрації товариства не є обов'язковим (ст. 142 ЦК України [496]);

2) якщо акціонерне товариство створюють кілька осіб, вони укладають між собою договір, який визначає порядок здійснення ними спільної діяльності щодо створення товариства; цей договір не є установчим документом товариства; договір про створення акціонерного товариства укладається в письмовій формі, а

якщо товариство створюється фізичними особами, договір підлягає нотаріальному посвідченню (ст. 153 ЦК України [496]);

3) засновники можуть укласти засновницький договір, у якому визначено порядок провадження спільної діяльності щодо створення акціонерного товариства, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання цих акцій, строк і форма оплати вартості акцій, строк дії договору; засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій; засновницький договір укладають в письмовій формі; якщо товариство створюється за участю фізичних осіб, їх підписи на засновницькому договорі підлягають нотаріальному засвідченню; у разі заснування товариства однією особою засновницький договір не укладають (ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» [314]);

4) повне та командитне товариство створюються і діють на підставі засновницького договору (ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» [324]);

5) повне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Засновницький договір підписують усі його учасники (ст. 120 ЦК України [496]);

6) командитне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Засновницький договір підписують усі повні учасники (ст. 134 ЦК України [496]).

Згідно з п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 13 від 24.10.2008 р. «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», при вирішенні спорів про визнання установчих документів господарського товариства недійсними господарським судам необхідно розмежовувати правову природу статуту та установчого (засновницького) договору товариства; статут юридичної особи за змістом ч. 2 ст. 20 ГК України є актом, який визначає правовий статус юридичної особи, оскільки він містить норми, обов'язкові для учасників товариства, його посадових осіб та інших працівників, а також визначає порядок

затвердження та внесення змін до статуту; підставами для визнання акта, в тому числі статуту, недійсним є його невідповідність вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт, а також порушення у зв'язку з його прийняттям прав та охоронюваних законом інтересів позивача; статут не є одностороннім правочином, оскільки затверджується (змінюється) загальними зборами учасників (засновників, акціонерів), які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства; не є статут і договором, тому що затверджується (змінюється) не за домовленістю всіх учасників (засновників, акціонерів) товариства, а більшістю голосів акціонерів чи простою більшістю голосів учасників товариства; при вирішенні спорів щодо визнання статуту недійсним не застосовують норми, які регламентують недійсність правочинів [360].

Варто зазначити, що О.М. Гнатів вказує, що засновницький договір залежно від кількості сторін може бути дво- або багатостороннім, а, оскільки для цього договірного типу передбачена письмова форма, він належить до консенсуальних договорів. При цьому відповідно до абз. 3 ч. 2 ст. 153 ЦК України такий договір за участю фізичних осіб підлягає нотаріальному посвідченню. Однак абз. 4 ч. 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначає, що лише підписи фізичних осіб, а не текст договору підлягають нотаріальному посвідченню [78, с. 179].

Встановлення у ст. 153 ЦК України вимоги щодо нотаріального посвідчення засновницьких договорів за участю фізичних осіб, як видається, було здійснено виходячи із суб'єктного критерію. До 2014 року була встановлена вимога про обов'язкове скріплення печаткою правочинів, що уклалися від імені юридичних осіб. До 2011 року – загальною умовою здійснення господарської діяльності юридичних осіб було одержання в органах внутрішніх справ дозволу на виготовлення печатки. Відтак печатка відігравала не тільки роль засобу індивідуалізації юридичної особи в цивільному та господарському оборотах, але й свого роду гарантії того, що підписанти від імені цієї юридичної особи є повноважними. На цей час, на нашу думку, нотаріальна форма таких договорів за участю фізичних осіб є необхідною з погляду доцільності забезпечення

неухильного дотримання усіх норм цивільного та сімейного законодавства про право спільної сумісної власності (наприклад, якщо один із подружжя бере на себе зобов'язання передати в статутний капітал створюваного товариства значну суму грошових коштів).

Досліджуючи питання нотаріального захисту та охорони корпоративних прав засновників товариства з обмеженою відповідальністю, М.М. Дякович також звернула увагу на необхідність обов'язкового нотаріального посвідчення засновницьких договорів [127, с. 67].

Зважаючи на вищевикладене та керуючись змістом ч. 2 ст. 4 ЦК України, згідно з якою акти цивільного законодавства приймаються відповідно до Конституції та ЦК України, доцільно внести відповідні зміни до Закону України «Про акціонерні товариства», передбачивши, що у випадку створення акціонерного товариства за участю фізичних осіб, він підлягає нотаріальному посвідченню [530, с. 250; 552, с. 209].

Отже, вважаємо за можливе зробити також висновок, згідно з яким, враховуючи аналіз чинного законодавства України, засновницький договір є цивільно-правовим договором з визначеним строком дії, який може передбачати створення самостійної юридичної особи, є єдиним установчим документом повних та командитних товариств (при цьому може укладатися й у випадку заснування інших видів юридичних осіб чи їх об'єднань), укладається у письмовій формі, а також може бути припинений (змінений) чи визнаний недійсним з підстав, визначених законом.

Не зважаючи на це, питання правової природи засновницького договору досі у юридичній літературі залишаються дискусійними.

Основні точки зору з цього приводу зводяться до двох позицій:

перша – засновницький договір є різновидом договору про спільну діяльність (проте вказується, що у них буде достатньо багато особливостей: це і виникнення юридичної особи як наслідок укладення засновницьких договорів, і визнання засновницьких договорів установчими документами, а в результаті – підстава

діяльності не тільки сторін договору, але й створюваної юридичної особи, і правовий режим майна) [486, с. 448];

друга – засновницький договір є самостійним цивільно-правовим договором (адже засновницький договір, на відміну від договору про спільну діяльність, передбачає створення самостійного суб'єкта права зі статусом юридичної особи).

На нашу думку, беззаперечним є існування між цими договорами як спільних (належність до консенсуальних, дво- або багатосторонніх, спрямованість на започаткування спільної діяльності тощо), так і відмінних ознак (як-от правовий режим майна, переданого для спільної діяльності). Одночасно, враховуючи мету засновницьких договорів, порядок ведення справ у повних (командитних) товариствах, підстави його припинення, сферу застосування тощо, вважаємо ці договори все ж різновидами договорів про спільну діяльність.

Зокрема, В.І. Борисова зазначила, що засновницький договір – це цивільно-правовий договір, за правилом багатосторонній, правовою метою якого є створення нового учасника цивільного обороту – юридичної особи і котрий регулює відносини між засновниками у процесі створення і діяльності юридичної особи; засновницький договір є обов'язковим не тільки для засновників (учасників), а й для самої юридичної особи, на підставі якого вона діє [494, с. 154].

Своєю чергою, як вказує О.С. Яворська, положення статуту (регламенту, положення, засновницьких договорів) розробляють засновники юридичної особи і приймають у порядку спеціальної процедури загальними зборами; але їх положення є обов'язковими не тільки для внутрішнього (локального) застосування [573, с. 55].

Узагальнюючи практику розгляду корпоративних спорів [307], ВСУ вказав, що суди не вправі своїм рішенням вносити зміни до установчих документів юридичної особи, адже вирішення цього питання не належить до компетенції суду й означало б втручання у її внутрішню діяльність. Підвідомчими (підсудними) судам є лише справи у спорах про спонукання юридичної особи

внести зміни до установчих документів у випадку, якщо невнесенням таких змін порушуються права чи охоронювані законом інтереси осіб.

Не існує у юридичній літературі єдності думок і з приводу строку дії засновницьких договорів. В.В. Васильєва вказує, що загалом зміст договору про заснування по своїй суті нічим не відрізняється від засновницького договору, за винятком того, що в договорі про заснування не потрібно вказувати склад учасників, порядок розподілу прибутків між ними, склад органів товариства і порядок виходу з нього. Отже, на думку згаданого автора, засновницьким вважається договір у випадку укладення договору до моменту створення юридичної особи, продовження дії після реєстрації юридичної особи і аж до припинення юридичної особи [48]. До іншого висновку доходить Т.І. Бровченко, яка звернула увагу, що засновницький договір, зокрема, діє до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій [43]. Ю.М. Жорнокуй, І.В. Спасибо-Фатєєва та Ф.М. Ханієва, досліджуючи договори про внесення вкладів учасниками господарських товариств, підкреслили, що договір між засновниками товариства з обмеженою відповідальністю, будучи підставою для внесення ними вкладів, діє до його належного виконання і після державної реєстрації цього товариства [486, с. 450].

Загалом, підходи науковців до проблематики строку дії засновницьких договорів умовно можна розділити на три групи:

1) засновницькі договори продовжують дію після державної реєстрації юридичної особи і аж до її припинення;

2) засновницькі договори діють до дати державної реєстрації створюваної юридичної особи (або до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій у випадку акціонерних товариств);

3) засновницькі договори діють до їх належного виконання, в тому числі і після державної реєстрації юридичної особи.

На нашу думку, термін дії засновницького договору не варто обмежувати датою державної реєстрації юридичної особи чи датою реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій. Зрештою, навіть ст. 77 Закону України «Про акціонерні товариства» [314] покладає обов'язок на акціонерне товариство зберігати не тільки статут, зміни до статуту, але й засновницький (установчий) договір. Власне у випадку виникнення різного роду непорозумінь чи зловживань з боку окремих учасників юридичної особи, механізми захисту добросовісних учасників можуть бути закріплені саме на рівні засновницьких договорів (для прикладу, наслідки порушення своїх обов'язків учасником із задекларованою часткою у статутному капіталі більше 40 % (якщо статутом господарського товариства кворум встановлено у розмірі 60 %) тощо) [530, с. 253; 555, с. 231]. Враховуючи наведене, доцільно в законодавстві встановити норму, що засновницький договір є чинним до припинення юридичної особи, якщо інше не визначено домовленістю сторін, законодавством або не впливає із суті зобов'язання.

Отже, проблеми правового статусу фізичних осіб, юридичних осіб та їх об'єднань, серед яких правові питання щодо прийняття статутів та укладення засновницьких договорів, займають важливе місце та є досить актуальними у цивільному та господарському праві, особливо зараз, коли відбувається реформування законодавства України та адаптація його до права ЄС. Зміни, що відбуваються в регулюванні окреслених відносин на законодавчому рівні, є прикладом ефективності реалізації диспозитивного методу регулювання приватно-правових відносин. Водночас, узгодження національного законодавства із сучасними європейськими стандартами дозволить не тільки поліпшити якість нормативного регулювання, але й значно покращити загальний інвестиційний клімат України та створити сприятливі умови для залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій. У цьому аспекті, важливим є з'ясування співвідношення статуту та засновницького договору, адже останній для окремих юридичних осіб є єдиним установчим документом.

Загальні вимоги до змісту установчих документів юридичних осіб, незалежно від їхніх організаційно-правових форм, встановлені ст. 88 ЦК України та ст. 57 ГК України. Відповідно до ст. 87 ЦК України [496], з метою створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладають письмово і підписують усі учасники (засновники), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. В Україні передбачена можливість створення і діяльності юридичних осіб приватного права на основі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що не позбавляє права засновників (учасників) цих осіб у подальшому затвердити власний статут та провадити діяльність вже на його підставі (варто зауважити, що 16 листопада 2011 року, Постановою Кабінету Міністрів України № 1182 було затверджено модельний статут товариств з обмеженою відповідальністю [336]). Загалом, якщо іншого не передбачено у законі, установчими документами товариства вважаються засновницький договір або статут.

Своєю чергою, згідно зі ст. 88 ЦК України [496], у статуті товариства вказують найменування юридичної особи, органи управління товариством, їхню компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги щодо змісту статуту не встановлені ЦК України або іншим законом. На противагу цьому, у засновницькому договорі товариства визначають зобов'язання учасників створити товариство, порядок їхньої спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені ЦК України або іншим законом.

У науковій літературі висловлювалося думку про те, що угода, спрямована на створення юридичної особи (засновницький договір), має особистий характер і не може здійснюватися через представника [40, с. 67]. На думку В.М. Кравчука, потрібно враховувати, що окремі господарські товариства утворюються на засадах об'єднання не лише майна, але й особистої діяльності учасників; оскільки значення має не тільки (і не стільки) майновий внесок, а насамперед особа учасника, укладення засновницьких договорів про створення та діяльність повних

чи командитних товариств – це правочин особистого характеру; такий правочин вчиняється особисто і не може вчинятися через представника [198]. Варто погодитися з цією позицією, тим паче, що згідно з нормами Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р., найменування повного товариства повинно містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слів «повне товариство», а якщо у найменування командитного товариства включене ім'я вкладника, такий вкладник стає повним учасником товариства (ст.ст. 66, 75) [324].

Окрім цього, відповідно до ст. 57 ГК України, установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання. В установчих документах повинні бути зазначені найменування суб'єкта господарювання, мета і предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом [84].

Порівнюючи вказані норми обох кодифікованих актів, варто зауважити, що ГК України [84] з більшою мірою деталізації визначає, які саме відомості повинні бути вказані в статуті та в засновницькому договорі. Тож, статут господарської організації повинен містити відомості про його найменування, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством; статут може містити й інші відомості, що не суперечать законодавству. Що стосується засновницького договору, то у ньому засновники зобов'язуються утворити господарську організацію, визначають порядок спільної діяльності щодо її заснування, умови передачі їй майна, порядок розподілу прибутків/збитків, управління діяльністю

господарської організації та участі у ній засновників, порядок вибуття та входження нових учасників, інші умови діяльності господарської організації, які передбачені законом, а також порядок її реорганізації та ліквідації. З цього вбачається висновок, що засновницький договір, навіть у випадку його укладення поряд зі статутом, а не тільки у разі створення повних та командитних товариств, повинен діяти до моменту припинення юридичної особи, якщо інше не визначено за домовленістю сторін, законодавством або не впливає із суті зобов'язання.

З іншого боку, на відміну від цього, у п. 15 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» № 13 від 24.10.2008 р. [360] вказано, що з набранням чинності ЦК України договір про створення (заснування) акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю не регулює відносини між учасниками (акціонерами) товариства при здійсненні його діяльності і припиняє свою дію після досягнення мети – створення та державної реєстрації товариства. Подібні за змістом положення закріплені в абз. 3 ч. 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства». Однак, на нашу думку, ця позиція суперечить ч. 3 ст. 57 ГК України. Вважаємо, що правила ч. 3 ст. 57 ГК України сприяють більш ефективному регулюванню відносин між учасниками юридичних осіб, а тому норму ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» варто змінити, передбачивши, що засновницький договір акціонерного товариства діє до дати припинення акціонерного товариства, якщо інше не визначено за домовленістю сторін, законодавством або не впливає із суті зобов'язання.

Також, зважаючи, що відповідно до ст. 83 ЦК України [496], юридичні особи можуть створюватися не тільки у формі товариств, установ, але й в інших формах, встановлених законом, недоліком законодавчої техніки видаються словосполучення у ст. 88 ЦК України «У статуті товариства вказуються...» та «У засновницькому договорі товариства...». Тому доцільніше було б слово «товариства» замінити на слова «юридичної особи». Подібно, невдалим є використання у ст. 57 ГК України [84] терміна «суб'єкта господарювання», адже

він стосується також суб'єктів підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців. Його доцільно замінити на термін «господарська організація».

Згідно з п. 5.3. Постанови Пленуму ВГСУ № 4 від 25.02.2016 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин», статут є локальним нормативним актом, а не правочином [332]. Унаслідок цієї характеристики локальних корпоративних актів можна стверджувати, що в них одночасно втілюються як воля держави, оскільки дозволяється прийняття товариством внутрішніх актів, так і воля товариства [459, с. 153-159].

В окремих наукових джерелах також зазначено, що статут є локальним нормативним актом, призначення якого полягає у визначенні правового статусу конкретної юридичної особи. Тому В.М. Кравчук наводить такі ознаки, які дають змогу розкрити його правову суть: він установлює індивідуальний правовий статус конкретної юридичної особи; його затверджують учасники і змінює вищий орган управління юридичної особи; він діє протягом усього часу існування юридичної особи; він поширюється на всіх осіб, які перебувають у правовідносинах з юридичною особою; він може містити норми, не передбачені чинним законодавством; він не повинен суперечити нормам закону [198]. При цьому у юридичній літературі навіть висловлювалися за трактування статуту юридичної особи як договору або правового феномену, заснованого на договорі, або такого, що містить у собі елемент договору [513, с. 153-154]. Д.І. Степанов вважає, що статут юридичної особи є актом застосування права, оскільки в ньому відбувається реалізація норм права про юридичних осіб [446, с. 45]. На противагу цьому, Н.В. Козлова зазначила, що поняття застосування права незважаючи на різні варіанти його визначення тим не менш однозначно трактується як форма реалізації права, яка здійснюється уповноваженими на те державними органами та посадовими особами і має державно-владний характер [174, с. 64]. Особливу думку відстоює І.Б. Новицький, який висловив позицію щодо можливості віднесення статуту до підзаконних нормативних актів [243, с. 37]. Своєю чергою, Р.А. Майданик вказав, що локальні правові акти нормативного характеру

(наприклад, статут) можна вважати самотійними юридичними фактами, вони можуть бути елементом юридичного складу або умовами настання цивільно-правових наслідків [220, с. 84].

Натомість у країнах загального права виділяють такі характерні риси статуту як договору: 1) статут є особливим договором, що ґрунтується на законі. Цей договір за багатьма характеристиками відрізняється від звичайного договору, заснованого на прямому волевиявленні сторін: по-перше, статут підкоряється спеціальним положенням корпоративного, а не договірного права; по-друге, звичайні засоби, що застосовують при порушенні договору, рідко використовують стосовно статуту, який захищають спеціальні норми корпоративного права; 2) статут зв'язує учасників тільки тоді, якщо вони виступають саме як такі (іншими словами, кожен учасник тільки тоді є зв'язаним положеннями статуту, коли він діє саме як учасник компанії); 3) статут утворює також договір між учасниками компанії як такими [180, с. 182].

У рішенні в справі *Dartmouth College v. Woodward* Верховний Суд США ухвалив, що статут корпорації є договором між штатом і корпорацією. Американська правова доктрина розглядає статут корпорації як договір, що діє на трьох рівнях: між штатом і корпорацією; між корпорацією та її акціонерами; між акціонерами [14].

На противагу цьому, С.В. Пахман стверджує, що статут акціонерної компанії не можна розглядати як договір товариства між учасниками, тому що для його складання і зміни немає потреби в одностайності всіх членів. Зміна в особовому складі компанії не вимагає згоди всіх учасників. Статут публічної компанії являє собою її контракт із державою, а тому повинен видаватися у вигляді особливого закону. Статути приватних компаній є свого роду товариськими контрактами [253, с. 55, 75].

Спірною також видається позиція В.С. Петренка, що статут суб'єкта господарювання, затверджений актом компетентного органу державної влади або органом місцевого самоврядування, варто вважати індивідуальним (ненормативним) правовим актом, адресованим конкретним особам, насамперед

створюваному суб'єкту господарювання [255, с. 10]. Ненормативні правові акти є актами одноразового застосування, вони вичерпують свою дію фактом їхнього виконання, а тому не можуть бути скасовані чи змінені після їх виконання. Цей висновок щодо актів органів місцевого самоврядування слідує з п. 5 Рішення № 7-рп/2009 Конституційного Суду України [396] та зі змісту Постанови ВСУ від 06.06.2011 р. [279].

На нашу думку, важко погодитися з такими підходами, адже статут, який, очевидно, не може містити відомостей, що суперечать законодавству (в тому числі підзаконним нормативно-правовим актам), є звичайним локальним актом, який покликаний визначати правовий статус юридичної особи.

Окремо необхідно зауважити, що Н.І. Костова зауважила, що статут можна розглядати як складову частину установчого договору в його широкому значенні як зобов'язання, але що стосується його співвідношення із установчим договором як установчим документом навряд чи доцільно оцінювати статут як його складову частину [189, с. 76].

Варто зазначити, що Є.О. Харитонов дійшов висновку про поєднання у ЦК України елементів диспозитивного (приватноправового) та імперативного (публічно-правового) регулювання цивільних відносин [483, с. 54]. Своєю чергою М.М. Сібільов вважає саморегулювання юридичною формою втілення принципу свободи договору в реальність. Саме тому обмеження принципу свободи договору є одночасно й межами можливості саморегулювання. Такі межі встановлені в правилах, що містяться в абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України [414, с. 41]. У наукових джерелах також вказано, що сторони не можуть відходити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або суті відносин між сторонами [212, с. 27]. А.С. Довгерт стверджує, що закріплення загальних засад цивільного законодавства у ЦК України свідчить перш за все про підтвердження законодавцем «першоджерела» цивільного законодавства, яким виступає природне право, що випливає з раціональності та розумності [120, с. 84].

Принцип свободи договору є одним з центральних принципів у системі принципів договірної права та загальноновизнаним у ЄС. З огляду на це він знайшов своє закріплення в Принципах європейського договірної права [481, с. 129]. Окрім цього, заслуговує на увагу думка за якою правило про перевагу індивідуальної угоди сторін над положеннями закону чи формуляра знайшло відображення не тільки в доктрині, але й певною мірою в національній судовій практиці, яка під впливом рішень міжнародних судів дедалі більше універсалізується [53, с. 248].

Отже, на нашу думку, установчий (засновницький тощо) договір (у випадку його укладення) визначає цілі створення юридичної особи (об'єднання) і права та обов'язки засновників (учасників) щодо їх реалізації; статут же визначає, як вказані цілі можуть бути досягнуті, а повноваження – у який спосіб виконуватися органом юридичної особи.

Варто також підтримати правову позицію, яка міститься в рішенні Львівського апеляційного господарського суду по справі № 914/1876/14 у Постанові від 11.06.2015 р. [299] Львівський апеляційний господарський суд наголосив щодо посилення скажника на порушення положень п. 6.2., 6.3. Статуту Підприємства, а також ст. 116 ЦК України та 147 ЦК України, як на підставу для визнання договору дарування частки в статутному капіталі від 14.09.11 р. недійсним, розцінено колегією суддів як безпідставне та необґрунтоване, оскільки з огляду на вимоги ч.1 ст.215, ч.1 ст. 203 ЦК України підставою для визнання правочину недійсним є невідповідність його змісту ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави та суспільства, його моральним засадам. Проте, статут підприємства не належить до актів цивільного законодавства, що підтверджується, зокрема, і ст.4 ЦК України, якою передбачено поняття актів цивільного законодавства. Ця позиція не суперечить викладеній у Постанові ВГСУ від 13.07.2011 р. [289], в якій вказано таке: «...врахувавши зазначене, приписи ст. 16, п. 4 ч. 1 ст. 116, ч. 1 ст. 147, ст. 203, ч. 1 ст. 215, ст. 234, 316, 317, 319, 627 ЦК України, п. «д» ч. 1 ст. 10, ст.53 Закону України «Про господарські товариства», суди попередніх інстанцій вказали, що

на відчуження учасником частки у статутному (складеному) капіталі товариства шляхом її дарування не вимагається згода інших учасників чи прийняття відповідного рішення зборами учасників товариства, вказане право учасника на відчуження частки у статутному капіталі товариства залежить тільки від його волевиявлення і необмежено будь-якими умовами...». Також ВГСУ у Постанові від 14.09.2005 р. [293] підтвердив висновки судів попередніх інстанцій, що невідповідність спірного договору купівлі-продажу до Статуту товариства не є обставиною, яка може бути підставою для визнання договору недійсним.

З іншого боку, Є.О. Харитонов вважає, що «зміст поняття “цивільне законодавство”» не обмежується і не може обмежуватися лише актами цивільного законодавства, а охоплює також інші види норм і загальнообов’язкових правил у цій галузі; цивільне законодавство являє собою усю сукупність формально закріплених норм, які регулюють цивільні відносини» [484, с. 39].

Проте, виходячи зі змісту п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі про тлумачення терміну «законодавство» від 09.07.1998 р. [394], термін «законодавство» досить широко використовується у правовій системі в основному у значенні як сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права; у законах залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що регулюються, він використовується у різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, в поняття «законодавство» включаються закони, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках - також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади.

У зв’язку з цим, слухним є, з нашої точки зору, твердження, що під «іншими законами» – актами цивільного законодавства України – в контексті абз. 2 ч. 2 ст. 4 ЦК України слід розуміти не будь-які закони, а лише такі, які, по-перше, регулюють цивільні, в тому числі договірні, відносини, і, по-друге, відповідають вимогам Конституції України та ЦК України [261].

З огляду на вищевказане, беручи до уваги, що на укладення договору необхідна воля усіх його сторін (в той час, як для затвердження статуту достатнім є волевиявлення простої чи кваліфікованої більшості учасників), вважаємо, що невідповідність договору статуту товариства не є підставою для визнання його недійсним. На противагу цьому, суперечність договору умовам засновницького договору (чи будь-якого іншого договору про створення об'єднання осіб) свідчить про порушення останнього та надає право його учаснику вимагати, якщо інше не встановлено договором чи не впливає із суті зобов'язання: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови, якщо це встановлено договором або законом, чи розірвання договору; 2) зміни умов договору або змісту зобов'язання; 3) сплати неустойки; 4) відшкодування збитків та, якщо це передбачено договором, – моральної шкоди.

Варто зауважити, що чинне законодавство не визначає підстав для визнання недійсними актів органів юридичної особи, на відміну від підстав визнання недійсними правочинів [254]. Водночас, пробіли і протиріччя в законодавчому регулюванні наслідків визнання установчих документів юридичних осіб (їхніх об'єднань) недійсними негативно позначаються на правозастосовній практиці. Засновники не завжди відразу вирішують всі необхідні для їхньої діяльності та діяльності створюваної ними юридичної особи питання в установчих документах, що в подальшому ускладнює їхню роботу, призводить до конфліктів і судових спорів. При цьому у сучасній юридичній літературі немає комплексного дослідження правових наслідків визнання установчих документів юридичних осіб (їхніх об'єднань) недійсними.

Згідно з п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» № 13 від 24.10.2008 р. [360], при вирішенні спорів про визнання установчих документів недійсними необхідно розмежовувати правову природу статуту та установчого (засновницького) договору. Зокрема у разі вирішення спорів щодо визнання статуту недійсним не застосовуються норми, які регламентують недійсність правочинів.

На думку В.С. Петренка, засновницький договір і статут суб'єкта господарювання є корпоративними правочинами, в результаті вчинення яких з'являється новий суб'єкт права, який не приймав участі у їхньому вчиненні, однак стає повноправним учасником корпоративних правовідносин, що виникають між засновниками, суб'єктом господарювання і суб'єктами, які виконують функції його органів [255, с. 9]. Своєю чергою, В.І. Татьков вказує, що необхідно враховувати відмінності установчого договору акціонерного товариства як угоди і як локального нормативного акту: установчий договір акціонерного товариства як угода – це підлеглий державній реєстрації правочин двох і більше осіб про створення акціонерного товариства і визначення його правового статусу; установчий договір як локальний нормативний акт – це один із установчих документів акціонерного товариства, регламентуючий внутрішні відносини в акціонерному товаристві [454, с. 5].

Для визначення підстав визнання установчих документів недійсними варто керуватися п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України [496], тобто підставами для визнання установчих документів недійсними за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади є, зокрема, допущені при її створенні порушення, які не можна усунути. Такою підставою, на думку ВГСУ, може бути відсутність в установчих документах тих відомостей, які згідно із законом повинні обов'язково в них міститися. Дані відомості визначають відповідно до ст. 88, 120, 134, 143, 151, 154 ЦК України, ст. 57, 82 ГК України, ст. 4, 51, 65, 67, ст. 13 Закону України «Про акціонерні товариства», 76 Закону України «Про господарські товариства».

Порівнюючи із зарубіжним досвідом, варто вказати, що для прикладу за законодавством Великобританії, статті асоціації є основним установчим документом. Статті асоціації і деякі види рішень чи угод учасників формують комплект статутних документів компанії. Копії всіх установчих документів надають до державного реєстру компаній. У разі відсутності власних установчих документів компанія вправі користуватися модельними правилами. Засновники компанії можуть включити до установчих документів тільки ті положення, які

відрізняються від модельних [12]. Окрім того, відповідно до британського законодавства, компанія не може ратифікувати чи прийняти контракт, укладений перед її інкорпорацією. На відміну від цього, суди Сполучених Штатів Америки є більш поблажливими. Вони дотримуються позиції, що контракт укладений перед інкорпорацією є відкритою пропозицією для акцепту компанією [596, с. 438].

В Україні існує можливість створення і діяльності господарської організації на підставі модельного статуту, який після прийняття учасниками стає установчим документом. Водночас, на наш погляд, доцільно законодавчо закріпити в Україні можливість також засновникам юридичних осіб включати до їхніх статутів тільки ті положення, які відрізняються від модельних.

Як вже вище вказувалося, істотними умовами засновницьких договорів є умови: 1) про зобов'язання учасників створити товариство; 2) про порядок їх спільної діяльності щодо його створення; 3) умови передання товариству майна учасників.

Аналіз чинного законодавства України та практики його застосування дає підстави для віднесення до істотних умов засновницьких договорів, залежно від виду та організаційно-правової форми створюваного суб'єкта, також наступні: найменування, а за домовленістю учасників і комерційне (фірмове) найменування створюваного суб'єкта; відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності; відомості про склад учасників; розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу; порядок розподілу прибутків та збитків; умови про ціну (вартість) активів учасників, що передаються товариству, порядок їх внесення, використання товариством; розмір частки кожного з учасників; форма участі учасників у справах товариства; органи управління, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень або порядок ведення спільних справ учасників; порядок та умови вступу/виходу учасників; розмір, склад та порядок внесення учасниками своїх вкладів; розмір і порядок формування резервного капіталу; порядок передання (переходу) часток у статутному капіталі; умови щодо відповідальності учасників за зобов'язаннями товариства; порядок реорганізації

та ліквідації створюваного суб'єкта; підстави та порядок зміни і припинення засновницького договору; інші умови передбачені законодавством або договором.

Підставою недійсності засновницького договору є, зокрема, недодержання в момент його вчинення стороною (сторонами) таких вимог: а) зміст засновницького договору не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; б) особа, яка укладає засновницький договір, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; в) волевиявлення учасника засновницького договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; г) засновницький договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Окрім цього, необхідно зазначити, що недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин); у цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається [530, с. 268-269; 563, с. 167-168].

Водночас видається правильною позиція, згідно з якою, у випадку приведення юридичною особою у встановленому порядку своїх установчих документів у відповідність до закону до винесення рішення судом першої інстанції – підстави для задоволення позовних вимог про визнання таких установчих документів недійсними відсутні.

Необхідно акцентувати увагу і на тому, що не підлягають до застосування положення установчих документів юридичних осіб, які суперечать законодавству. З цього випливає, що не можуть бути захищені вимоги заінтересованих осіб про зобов'язання виконати положення установчих документів, що не відповідають нормативно-правовим актам, навіть у разі якщо такі положення не визнані судом недійсними. Подібно, у п. 7 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» № 9 від 06.11.2009 р. вказано, що виконання чи невиконання сторонами зобов'язань, які виникли з правочину, має значення лише для визначення наслідків його недійсності, а не для визнання правочину недійсним; у разі якщо правочин ще не виконаний, він є таким, що не створює жодних юридичних наслідків [370].

У юридичній літературі зазначено, що у зв'язку з недійсністю установчих документів, по-перше, виникає непорозуміння з тим, як бути з правочинами, які укладаються юридичною особою в проміжок часу після визнання судом її установчих документів недійсними, адже вона продовжує існувати, доки не виключена з державного реєстру, а значить – може укласти правочини; по-друге, чи це тягне за собою недійсність договорів, які уклалися такою юридичною особою з моменту її створення, посилаючись на ч. 1 ст. 216 ЦК України [429, с. 95-106]. Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України [496], договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Отже, якщо запис про державну реєстрацію юридичної особи визнано недійсним чи визнано недійсними її установчі документи, під час укладення оспорюваних договорів був відсутній суб'єкт права – сторона договору, а тому такий договір не є недійсним, а – неукладеним. Дотримуючись цієї логіки, мають застосовуватися не правила недійсності, а норми Глави 83 ЦК України. Проте, якщо керуватися змістом норми ст. 91 ЦК України [496], яка передбачає, що цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення, підстав вважати відповідні договори неукладеними (чи недійсними), на нашу думку, все ж немає. Водночас, що стосується правочинів, що укладені юридичною особою (об'єднанням юридичних осіб) в період після визнання судом її установчих документів недійсними і до моменту виключення з єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, вважаємо що при наданні їм правової оцінки слід виходити із того, що до комісії з припинення юридичної особи з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи. І виключно голова комісії, її члени або ліквідатор юридичної особи представляють її у відносинах з третіми особами та виступають у суді від імені юридичної особи, яка припиняється.

У наукових джерелах висловлено пропозиції про додаткове встановлення спеціальних наслідків недійсності установчих документів акціонерного товариства – примушення до укладання установчого договору належним чином і

приведення установчих документів у належний стан, якщо це необхідно для забезпечення правового господарського порядку, та визнання установчих документів дійсними у разі приведення їх у належний стан. Окрім цього, існує пропозиція щодо спеціального регулювання наслідків недійсності установчих документів стосовно правової долі укладених у процесі діяльності угод, а саме, на думку В.І. Татькова, доцільно встановити, що визнання установчих документів недійсними само по собі не зумовлює недійсності угод, вчинених до визнання установчих документів недійсними [454, с. 7].

Згідно зі ст. 11 Першої директиви 68/151/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві» від 9 березня 1968 р. [351] недійсність компанії спричиняє її ліквідацію і закриття, проте не впливає на дійсність будь-яких зобов'язань, взятих на себе компанією чи разом з компанією, і не має заподіювати шкоди наслідкам ліквідації компанії.

Враховуючи вищевикладене, конкретизуючи деякі питання, вважаємо за доцільне у процесі реформування чинного законодавства України та наближення до європейських стандартів, додатково аргументуючи існуючу у юридичній літературі позицію щодо наслідків недійсності установчих документів, зважаючи на європейський досвід регулювання окреслених питань, доповнити ст. 88 ЦК України ч. 4 такого змісту: «Визнання судом установчих документів юридичної особи недійсними не впливає на дійсність будь-яких зобов'язань, узятих на себе цією юридичною особою, які виникли до набрання відповідним судовим рішенням законної сили» [527, с. 227, 236; 530, с. 272].

Варто також додати, що спеціальні підстави припинення засновницьких (установчих) договорів чинним цивільним законодавством України не передбачено, у зв'язку з чим вважаємо за можливе зробити висновок, що вони можуть бути припинені на загальних підставах, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Як вже раніше вказувалося, згідно з нормами чинного законодавства України: установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом; установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками); якщо командитне товариство створюється одним повним учасником, то установчим документом є одноособова заява (меморандум), яка містить усі відомості, встановлені для командитного товариства [496]; господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджують їх засновники; державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджує орган, що прийняв рішення про утворення об'єднання [84] і т. д.

Порівнюючи засновницький договір із цими видами установчих документів, варто також вказати про його відмінну правову природу від індивідуального або спільного установчого акта, одноособової заяви (меморандуму) повного учасника командитних товариств, адже останні є односторонніми правочинами. Відповідно до ст. 202 ЦК України, правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори). Одностороннім правочином [496] є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами; односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила; односторонній правочин [496] може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами.

Що стосується рішень про створення державних (комунальних) підприємств (їх об'єднань), то вони, на відміну від засновницьких договорів, за своєю правовою природою, є актами нормативного характеру.

Своєю чергою державні (комунальні) підприємства (їх об'єднання), після прийняття рішень про їх створення, здійснюють свою діяльність на підставі статутів чи установчих договорів, умови яких за час діяльності та функціонування цих суб'єктів можуть скасовуватися, змінюватися чи доповнюватися.

У юридичній літературі договори у корпоративному праві розглядають у контексті договорів про створення господарських товариств, договорів про внесення вкладів учасниками господарських товариств, договорів про реорганізацію юридичної особи і договорів між акціонерами [486, с. 570-571]. У ст. 7 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» пропонується запровадження поняття «корпоративного договору» [378]. На думку Л.М. Дорошенко, запровадження інституту корпоративного договору в Україні є логічним етапом розвитку вітчизняного корпоративного права [124, с. 102]. Також зазначається, що законодавчі пропозиції змін (щодо корпоративних договорів) є схвальними, оскільки сторони в договорів матимуть можливість домовитися про питання, які недоцільно врегульовувати чи не врегульовані на рівні внутрікорпоративних документів або які виникають у ході здійснення управління і контролю за товариством [418, с. 178].

Відтак необхідно також здійснити порівняння засновницьких договорів із так званими «корпоративними» договорами, які під тією чи іншою назвою відомі праву багатьох зарубіжних держав та положення щодо яких можуть бути закріплені в законодавстві про господарські товариства.

Господарські товариства, зокрема, товариства з обмеженою відповідальністю, в сучасних умовах розвитку ринкових відносин є однією із найпоширеніших організаційно-правових форм юридичних осіб не тільки в Україні, але й в інших державах. Поряд із цим багатьма правовими системами передбачено можливість також створення і функціонування такого виду господарських товариств, як товариства з додатковою відповідальністю, до яких загалом застосовують норми законодавства про товариства з обмеженою відповідальністю. Протягом останнього десятиліття, практика створення товариств з додатковою відповідальністю була зумовлена вимогами нормативно-правових актів (як-от Декрет Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства») чи необхідністю обійти обмежуючі правила про товариства з обмеженою відповідальністю (наприклад, при перетворенні акціонерних

товариств з кількістю акціонерів більше ста осіб). Закон України «Про господарські товариства» прийнятий 19 вересня 1991 року і з цього часу до нього було внесено численну кількість змін та доповнень, останні з яких відбулися 6 жовтня 2016 р. У зв'язку з прийняттям 17 вересня 2008 року Закону України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про господарські товариства» втратив чинність у частині, що стосується акціонерних товариств. Відтак можна констатувати, що, по суті, станом на січень 2017 року, Закон України «Про господарські товариства» є абсолютно відмінним за своєю концепцією від того, який прийняли у 1991 році. Керуючись поданим, прийняття нового Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», адекватного сучасним реаліям, є на часі.

Корпоративний договір у згаданому проекті Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [378] пропонують визначати як безвідплатний договір між усіма або декількома учасниками товариства про особливості реалізації прав та обов'язків учасників товариства. За корпоративним договором його сторони зобов'язуються реалізовувати певним чином права та обов'язки учасників товариства, та (або) утримуватися від їх реалізації. При цьому у проекті Закону прописано, що корпоративний договір, зокрема, може передбачати обов'язок його сторін голосувати у певний спосіб на загальних зборах учасників та узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариства. Такий договір укладають у письмовій формі, є обов'язковим тільки для його сторін та набирає чинності і діє протягом строку, визначеному у ньому.

З іншого боку, ст. 9 досліджуваного проекту Закону передбачає, що якщо товариство засновує кілька осіб, вони у разі необхідності визначити взаємовідносини між собою щодо створення товариства можуть укласти договір про заснування товариства у письмовій формі. Своєю чергою відповідно до ст. 54 цього проекту, товариства, що беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам- правонаступникам, розмір часток кожного учасника в статутному капіталі кожної юридичної особи- правонаступника або

коефіцієнти конвертації часток на акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб- правонаступників та інші умови припинення. Самі ж товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю як господарські товариства – об'єднання капіталів діятимуть на підставі статуту як їх установчого документу [378].

Відповідно, у теорії та практиці поставатимуть питання, чи є термінологічно правильним використовувати поняття «корпоративний договір», а також, як вже вказувалося, щодо його співвідношення із засновницьким договором. Окрім цього, важливо його порівняти із договором про припинення та статутом.

Щодо першого питання, то говорити про доцільність чи навпаки необґрунтованість використання терміна «корпоративний договір» необхідно відштовхуючись перш за все від поняття та правової природи корпоративних прав (визначені у ст. 167 ГК України), виходячи за аналізу яких вважаємо за можливе зробити наступний висновок. Укладаючи так званий «корпоративний» договір, сторони дійсно можуть врегульовувати питання, пов'язані з: виконанням обов'язку голосувати у певний спосіб на загальних зборах, узгодженим вчиненням інших дій стосовно управління товариством, особливостями реалізації учасниками переважного права і т. д. Проте згідно з із законодавством та статутами товариств сторони мають право, а не обов'язок голосувати на загальних зборах, процедура управління товариствами є визначеною і здійснюються через систему створених органів товариства і т. д. Тобто на підставі цього договору сторони не врегульовують і не можуть врегулювати корпоративні відносини; вони лише визначають особливості майнових та/чи немайнових відносин, які існують чи можуть існувати між ними у зв'язку із реалізацією права власності на частки (їх частини) у статутному капіталі товариств за умови, що це не суперечить законодавству України. Зрештою, підтвердженням цьому слугує слушне, на наш погляд, положення проекту, відповідно до якого у разі порушення такого договору, винна сторона має відшкодувати завдані збитки. Зважаючи на подане, використання терміна «корпоративний» договір є недоцільним. Більш вдалим видається вживання у цьому випадку поняття «договір про реалізацію

прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств».

Стосовно відмежування предмета корпоративного договору від предмета закону і статуту, то у Пояснювальній записці вказано, що у законі і статуті можуть бути встановлені певні повноваження учасників, а у корпоративному договорі – зобов'язання сторін про їх реалізацію певним чином [301]. На думку В.І. Цікала, предметом договору між учасниками (акціонерами) господарського товариства є не зобов'язання сторін, і навіть не права, що їм належать, а способи здійснення прав учасників господарського товариства [503, с. 207].

На наше переконання, договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств за своєю природою і призначенням повинен: по-перше, характеризуватися як цивільно-правовий; по-друге, додатково конкретизувати особливості реалізації прав та виконання обов'язків щодо створення чи припинення господарських товариств, участі у таких товариствах, порядку переходу частки (її частини) у статутному капіталі учасника до інших осіб, цивільно-правові наслідки невиконання зобов'язань із внесення вкладів у статутний капітал, у тому числі у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки і т. д.; по-третє, бути спрямованим на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків засновників (учасників) господарських товариств. Окрім цього, враховуючи закріплений у законодавстві України принцип свободи договорів, вважаємо, що правом укладати договір про реалізацію прав та виконання обов'язків повинні бути наділені засновники (учасники) не тільки господарських товариств, але і будь-яких інших корпоративних юридичних осіб.

Також порівнюючи договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств зі статутом, з метою уникнення непорозумінь, у ст. 7 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» пропонуємо закріпити, що договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств не може регулювати корпоративні відносини та

суперечити законодавству і статуту товариства. При цьому, зважаючи, що такий договір може не передбачати зустрічних прав та обов'язків між учасниками, доцільно виключити вказівку на його безоплатність.

Стосовно співвідношення договору про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств із засновницьким договором, то на відміну від останнього, договір між засновниками (учасниками) можна укласти на будь-якій стадії існування корпоративної юридичної особи.

Основною відмінністю договору про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств від договору про припинення, що визначений ст. 54 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» є їх суб'єктний склад, адже останній укладається між товариствами, що беруть участь у процедурі припинення з правонаступництвом. Принагідно варто зауважити, що використання терміна «договір про припинення» також є невдалим, адже припинення може здійснюватися у двох формах: реорганізації та ліквідації. Своєю чергою такий договір може бути укладений виключно у випадках злиття та приєднання, у зв'язку з чим його назву треба змінити [530, с. 278-279; 540, с. 91].

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо за можливе зробити висновок про необхідність передбачити у законодавстві можливість засновників (учасників) юридичних осіб корпоративного типу додатково врегульовувати взаємні права та обов'язки за допомогою договору про реалізацію прав та виконання обов'язків. Водночас термін «корпоративний» договір є невдалим. Також недоцільним є використання поняття «договір про припинення», замість якого варто запровадити «договір про злиття (приєднання)» корпоративних юридичних осіб.

5.3. Повні товариства як договірні форми об'єднань осіб

У процесі становлення та розвитку в Україні ринкової економіки відбуваються докорінні зміни й у вітчизняному законодавстві. Власне у зв'язку з виникненням різноманітних форм власності стала необхідною детальна регламентація організаційно-правових форм здійснення підприємницької діяльності відповідно до стандартів європейської спільноти. Однією з найбільш дискусійних організаційно-правових форм здійснення підприємницької діяльності залишається повне товариство. Ставлення різних правових систем світу до регулювання цього виду підприємницьких юридичних осіб упродовж різних періодів часу не було однозначним, що свідчить про актуальність їх дослідження та необхідність вивчення.

Відповідно до ст. 119 ЦК України [496], повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. Повні товариства, відповідно до ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» [324] належать до господарських товариств. Ч. 3 ст. 79 ГК України [84] передбачає, що господарські товариства є юридичними особами.

Питання походження повних товариств досліджено у працях багатьох учених ще на початку ХХ століття [160; 513]. Водночас, вважається, що у сучасному вигляді повні товариства (як об'єднання на довірчій основі осіб, не пов'язаних родинними зв'язками) з'явилися в Італії в XIV столітті, а згодом поширилися по всій Європі з поступовим наданням торговельними звичаям законодавчого характеру [223, с. 41]. Власне з'являлися торгові гільдії, морські товариства тощо, із солідарною відповідальністю учасників за боргами інших учасників [164, с. 18].

При цьому однією з найстаріших та на цей час, досі найпоширеніших форм ведення бізнесу закордоном є партнерство. Насправді до половини минулого століття, з огляду на існуючі законодавчі процедури, інкорпорацію здійснити

було досить важко [576, с. 206]. Партнерство є асоціацією двох або більше осіб з метою здійснення, як співвласниками, підприємницької діяльності задля одержання прибутку [576, с. 12].

Дані статистики свідчать про те, що в США, наприклад, вже в середині 80-х років налічувалося близько 2 млн. товариств [136, с. 94], а у Франції ще в 1986 році було 17998 повних товариств [69, с. 4]. В Україні, через повну відповідальність учасників за зобов'язаннями повних товариств, така форма підприємництва не є надто поширеною. Натомість у наукових джерелах висловлено думку, що з розвитком підприємницьких відносин розширюватимуться види діяльності, які матимуть право здійснювати тільки повні та командитні товариства [206, с. 36]. Для прикладу, в сучасних економічних умовах за чинним законодавством України [357] діяльність з проведення ломбардних операцій може здійснюватися, окрім державних підприємств та організацій, також повними товариствами. Варто згадати, що у юридичній літературі обґрунтовувалася, зокрема, доцільність зміни організаційно-правової форми довірчих товариств з товариства з додатковою відповідальністю на повне товариство, що допомогло б посилити відповідальність довірчих товариств перед клієнтом у разі зловживання з боку довірчих товариств довірою та їх недобросовісної поведінки [485, с. 5].

Порівнюючи практику створення повних товариств в Україні і зарубіжних державах, варто згадати такі приклади. Повне товариство – це об'єднання двох чи більше осіб, які займаються підприємницькою діяльністю. Майно повного товариства може мати режим спільної власності його учасників, що є властивим для США та Великобританії, або режим власності саме товариства, що має місце у Німеччині і Франції [150, с. 52].

Правове становище товариств в США обумовлено передусім тим, що правова система Сполучених Штатів Америки загалом належить до прецедентних правових систем. Окрім того, основи правового статусу повного товариства встановлюються Uniform Partnership Act, прийнятим у 1914 р. із подальшими змінами та доповненнями [578]. Основи правового становища командитного

товариства закріплені Uniform Limited Partnership Act, прийнятим у 1916 р. із подальшими змінами та доповненнями [578]. З іншого боку, необхідно відзначити, що правове положення повного і командитного товариств Луїзіани закріплене у Цивільному кодексі Луїзіани [587].

У США повне товариство не підлягає державній реєстрації, що має конститутивний характер, а укладення установчого договору допускається у будь-якій формі; в США повне товариство зобов'язане зареєструвати свою діяльність у кожному штаті, в якому її здійснює; в США – фізичні та юридичні особи, а також деякі організації, що не володіють статусом юридичної особи, можуть бути повними учасниками [229, с. 16-17].

Товариство – вид діяльності фізичних або юридичних осіб, заснованих на договорі чи статуті, з метою, як правило, здійснення господарювання. Згідно з польським законодавством виділяють: 1) товариства, які за рішеннями осіб призначені керувати спільними проектами, наприклад, водними; 2) товариства цивільного права: на цей час це партнерства (приватні товариства), які являють собою договір у розумінні Цивільного кодексу; 3) товариства комерційного права: партнерства; капітальні товариства; пан'європейські товариства [599]. Партнерство ґрунтується на відносинах, що існують між його акціонерами, та їхній особистій участі в діяльності товариства. Партнерство є організаційною одиницею, що має правоздатність, яка означає, що воно може від свого імені набувати права, у тому числі право власності на нерухоме майно та інші майнові права і, відповідно, самотійно брати участь у торгівлі. Партнерства можуть бути позивачами і відповідачами в судових процесах [598, с. 159-165]. Господарське ж товариство за змістом Кодексу господарських товариств (Kodeks spółek handlowych) не є приватним товариством (створеним на підставі цивільно-правового договору), не зважаючи на свою назву, оскільки це зобов'язання, що регулюється Кодексом цивільним, і до нього не застосовуються положення Кодексу господарських (торгових) товариств [593, с. 3].

Відповідно до французького законодавства, товариство є договором, на підставі якого двоє чи більше осіб укладають угоду щодо спільного майна з

умовою стосовно поділу вигоди (прибутку), економії коштів тощо. Будь-які товариства, крім негласного, користуються правами юридичної особи [419, с. 68]. Згідно зі ст. 1871 – 1873 Французького Торгового кодексу 1807 р. в редакції Закону від 04.01.1978 р. № 78-9, негласним товариством вважається договір, учасники якого поєднують внески й особисті зусилля для досягнення якоїсь спільної мети. Внески учасників не переходять у їхню спільну власність, кожен залишається власником свого внеску, виступає у відносинах із третіми особами від власного імені і самостійно несе перед ними відповідальність; фактично, для інших учасників цивільного обороту існування негласного товариства не має ніякого значення. Якщо ж учасники розкривають третім особам існування негласного товариства, то за укладеними договорами вони несуть солідарну відповідальність (якщо товариство є торговим) і часткову відповідальність (якщо товариство є цивільним) [571, с. 47-48]. Повні товариства визнані також юридичними особами в Італійському торговому кодексі (§ 77, п. 3) та в Іспанському торговому кодексі (§ 116) [511, с. 16].

З квітня 2001 року державні органи Великобританії прийняли Закон про партнерства з обмеженою відповідальністю (Limited Liability Partnership Act, 2000). До цього часу існувало тільки два види партнерств: General Partnership і Limited Partnership, у яких хоча б один партнер ніс необмежену відповідальність за зобов'язаннями компанії. Основною особливістю партнерств з обмеженою відповідальністю є те, що ця організаційно-правова форма зуміла поєднати в собі позитивні моменти як звичайних компаній, так і всіх партнерств, що існували раніше. Проте, на відміну від вказаних партнерств, партнерство з обмеженою відповідальністю є самостійною юридичною особою. Тобто, воно визнається як незалежна юридична особа для всіх цілей: контракти, договори, відповідальність і т. д. Проте з погляду оподаткування, ця організаційно-правова форма сприймається як партнерство: на рівні оподаткування платники податків сприймаються як партнери [270]. Також привертає увагу, що серед документів, які подають для державної реєстрації компанії у Великобританії, окрім установчого договору, є офіційна заява юрисконсульта, що супроводжує

створення компанії, директора чи секретаря такої компанії про те, що всі вимоги, пов'язані з реєстрацією були виконані і реєстратор може прийняти цю заяву як офіційний доказ належного дотримання усіх правил [597, с. 513].

Відповідно до Торгового кодексу ФРН повне товариство може набувати права і вступати в зобов'язання, набувати власності та інших речових прав на земельні ділянки, бути позивачем і відповідачем у суді [76, с. 48].

На думку деяких білоруських дослідників, повне товариство в Білорусі не повинно володіти статусом юридичної особи, у зв'язку з цим норми, що регулюють повне, командитне, просте і негласне товариства повинні міститися в одній главі ЦК («Товариство»), яка має бути складовою розділу «Окремі види зобов'язань». Тому ст. 66 – 85 ЦК Білорусі пропонують виключити, а їх нормативний зміст з відповідними змінами помістити в гл. 54 ЦК, об'єднавши з нормативним матеріалом цієї глави, врегулювавши в ній інститут товариства загалом [480].

В Україні також висловлюють схожі точки зору. Зокрема О.С. Шеремет стверджує, що розвиток законодавства про повні товариства доцільно провадити у напрямі надання права створення повних товариств з правами або без прав юридичної особи з відповідним поділом повних товариств на закриті і відкриті повні товариства залежно від того, чи закрита особа учасників товариства є фігурою юридичної особи від безпосередньої відповідальності за борги товариства, чи кредитори товариства мають відкритий доступ до звернення стягнень на особисте майно учасників товариства, тобто учасники несуть солідарну з товариством відповідальність за зобов'язаннями товариства [511, с. 6-7].

Також, на думку Е.Е. Бекірової, доцільним є удосконалення статусу повного товариства шляхом надання права створення повних товариств з правами або без прав юридичної особи. Подальший розвиток законодавства про повні товариства треба здійснювати на підставі врахування економічних, політичних, культурно-історичних умов України та використання законодавчого досвіду зарубіжних країн [18, с. 57].

Водночас варто зазначити і про позицію тих цивілістів, які говорять про необхідність визнання повного товариства юридичною особою [175, с. 110; 308, с. 25-26; 520, с. 38].

Важливим елементом єдиного ринку Європейського Співтовариства є вільний рух осіб, у тім числі компанії та інших юридичних осіб, що забезпечується ст. 43 та 48 Договору про заснування Європейського Співтовариства. Вказані статті передбачають первинне і вторинне заснування в «нерідній» країні походження. Свобода заснування – це право розпочинати і провадити діяльність як самостійна особа, засновувати й управляти підприємствами (первинне заснування), та право на заснування на території іншої держави-члена ЄС представництв, філій чи дочірніх підприємств (вторинне заснування) на недискримінаційній основі. Згідно зі ст. 204 Договору про заснування ЄС, держави-члени ЄС погоджуються забезпечувати однакове ставлення як до власних громадян, так і до громадян інших держав-членів, що стосується участі в капіталі компаній [482]. Також, як вбачається з Європейської хартії малих підприємств [131], становище малого бізнесу в ЄС можна поліпшити шляхом ужиття заходів, спрямованих на стимулювання підприємництва, оцінку існуючих умов, та, коли необхідно, поліпшення цих умов, забезпечення належної уваги до потреб малого бізнесу з боку політичних діячів. Для цього сторони, зокрема, зобов'язалися добиватися створення регуляторної, фіскальної та адміністративної структури, яка сприяла б підприємницькій діяльності й поліпшенню статусу підприємців та забезпечити доступ до ринків на основі найменш обтяжливих вимог, які відповідають основним цілям державної політики. Кроком у цьому напрямі було, як вказувалося вище, прийняття, для прикладу, державними органами Великобританії Закону про партнерства з обмеженою відповідальністю.

Тому, беручи до уваги, що в окремих європейських державах повні товариства не наділені статусом юридичної особи, задля забезпечення свободи учасників цивільного обороту (зокрема, нерезидентів) у виборі організаційної форми здійснення підприємництва, варто погодитися з пропозицією щодо

можливості створення повних товариств як зі статусом юридичної особи, так і без цього статусу, але з можливістю наділення таких товариств ключовими ознаками правосуб'єктності на підставі договору [530, с. 285; 549, с. 151].

Учасниками повного товариства можуть бути лише зареєстровані суб'єкти підприємницької діяльності. Зміни, що відбулися в Україні протягом останніх більше двадцяти років, мали значний вплив на багато аспектів підприємницької діяльності. Безумовно, ці соціально-економічні процеси не можуть залишатися поза межами правового регулювання. Власне, проблематика закріплення правового становища об'єднань осіб різних форм є надзвичайно актуальною, адже останні протягом багатьох століть є активними учасниками цивільних та господарських відносин.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про господарські товариства», засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами України. Підприємства, установи та організації, які стали учасниками товариства, не ліквідуються як юридичні особи. Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України. Водночас повні товариства, не можуть бути створені однією особою, що як наслідок стає його єдиним учасником [324].

На правовий статус учасників повних товариств (як і повних учасників командитних товариств) перш за все впливає та обставина, що, згідно з чинним законодавством України, ці товариства визнають юридичними особами. З одного боку, юридична особа існує незалежно від складу учасників, має від них певну автономію й може існувати вічно; має самостійну волю, яка не збігається з волею окремих учасників; з іншого – юридична особа має відокремлене від майна учасників власне майно; відповідає самостійно закріпленим за нею майном; вправі укладати від свого імені не заборонені законом угоди; може виступати

позивачем та відповідачем у юрисдикційних органах від свого імені [200, с. 48-52].

Що стосується правничої науки США, то вирішення питання про те, чи є повне товариство сукупністю учасників або воно представляє щось нове, відмінне від їх особистості, залежало і в цей час залежить від того, дотримуються дослідники відносно товариства теорії юридичної особи або є прихильниками так званої *aggregate theory*, згідно з якою повне товариство – це винятково сукупність учасників, але не самостійний суб'єкт права. Кожен із зазначених підходів обґрунтовується теорією агентських відносин. У США дослідники, як правило, розкривають сутність повного товариства через агентські відносини, що складаються між агентом, який зобов'язується діяти від імені та в інтересах іншої особи-принципала, і останнім. Ці відносини характеризуються трьома ознаками: 1) фідучіарним характером цих відносин; 2) тим, що агент діє від імені та в інтересах принципала; 3) правом принципала контролювати діяльність агента. Визначення повних товаришів у якості агентів повного товариства зумовлює висновок про те, що повне товариство – це відокремлений від особистості його учасників суб'єкт. І, навпаки, розгляд повних товаришів як агентів один одного спричиняє невизнання за повним товариством статусу самостійного суб'єкта права [229, с. 15-16].

Повні товариства діють на підставі засновницьких договорів, що є їхнім єдиним установчим документом. На думку Н.О. Саніахметової, установчі документи – статут та/або засновницький договір, необхідні для врегулювання порядку, умов узгодженої діяльності засновників, а також визначення правового статусу створюваного суб'єкта підприємництва – юридичної особи [487, с. 64].

Порівнюючи вітчизняне законодавство із зарубіжним, варто згадати, що для прикладу англійське право поняттям «статуту компанії» не оперує, натомість використовує установчі документи (меморандум і статті асоціації) як особливий договір, що включає до свого складу два односторонні договори: договір між засновниками компанії та договір між її акціонерами і компанією [589]. При цьому статті асоціації повинні бути підписані тими самими двома або більше

особами, котрі підписували установчий договір [590, с. 28]. Крім того, кожного партнера трактують як такого, що здійснює спільну діяльність у межах партнерства [600, с. 705]. Своєю чергою у правовій доктрині Республіки Польща давно переважає думка, відповідно до якої приватне товариство, засноване на основі цивільно-правового договору, не має статусу юридичної особи. Вказана позиція знаходить своє нормативне підтвердження [582, с. 828]. Приватні товариства зазвичай протиставляють господарським товариствам. Таке протиставлення було поширене в доктрині з того погляду, що торгове право не існує в польському праві як самостійна галузь права, а тому господарські товариства розглядають товариствами цивільного права [582, с. 830].

Згідно з чинним законодавством України, засновницький договір підписують усі учасники повного товариства. При цьому, відповідно до п. 9 ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [328], установчий документ юридичної особи викладають у письмовій формі, прошивають, пронумеровують та підписують засновники (учасники) або уповноважені ними особи чи голова та секретар загальних зборів (у разі прийняття такого рішення загальними зборами, крім випадків заснування юридичної особи). Як вбачається із правової позиції Верховного Суду України по справі № 3-20гс13 [283], помилковим є висновок про те, що підроблений підпис одного з учасників товариства на протоколі зборів цього товариства про внесення змін до його установчих документів не має правового значення. У зв'язку з цим доцільно зауважити, що Законом України № 1666 від 6 жовтня 2016 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» внесено, зокрема, зміни та доповнення до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та деталізовано порядок оформлення установчих документів. Серед іншого, закріплено, що справжність підписів на установчому документі нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом. При цьому правила стосовно нотаріального засвідчення справжності підпису не

поширюється на державну реєстрацію створення юридичної особи (крім створення в результаті виділу, злиття, перетворення, поділу), а також на державну реєстрацію створення державного органу, органу місцевого самоврядування або на державну реєстрацію змін до відомостей про державний орган, орган місцевого самоврядування, громадське об'єднання чи благодійну організацію, що містяться в Єдиному державному реєстрі. Справжність підписів на установчому документі громадського об'єднання чи благодійної організації нотаріально засвідчують лише у разі наявності такої вимоги в установчих документах відповідного громадського об'єднання чи благодійної організації [320].

Аналізуючи Закон України № 1666 від 6 жовтня 2016 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності», варто вказати:

по-перше, потребує уніфікації та удосконалення його поняттєвий апарат: термін «заснування» юридичної особи означає її створення вперше, а «створення» – можливе як шляхом «заснування» так і «в порядку правонаступництва». Проте вказані терміни використовують без логічної послідовності;

по-друге, необґрунтованим видається встановлення спеціальних правил лише щодо громадських об'єднань і благодійних організацій;

по-третє, до установчих документів окремих юридичних осіб законодавцем віднесено засновницькі (установчі) договори. Вказані договори передбачають розмір вкладів засновників до статутного (складеного) капіталу та порядок їх внесення. Відтак необхідно враховувати правовий режим майна, який виступатиме внеском у спільну господарську діяльність;

по-четверте, встановлення обов'язку нотаріально засвідчувати підписи усіх учасників на установчих документах юридичних осіб видається надлишковим обтяженням, оскільки, з одного боку, закріпивши таке правило, закон, з іншого боку, дозволяє за рішенням загальних зборів уповноважити лише голову та секретаря зборів на підписання установчих документів. Відповідно, так званої «антирейдерської» мети може бути не досягнуто (наприклад, міноритарного учасника обирають головою зборів, секретарем зборів – сторонню «запрошену»

особу, які без будь-яких перешкод засвідчують нотаріально свої підписи і здійснюють державну реєстрацію нової редакції статуту та зміни у складі учасників у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань).

У відповідності до вимог ст. 65 Сімейного кодексу України [416], подружжя розпоряджається спільним сумісним майном за взаємною згодою. Для укладення одним із подружжя нотаріально посвідчуваного договору чи такого, що підлягає державній реєстрації, як і договору, предметом якого є цінне майно, необхідною є письмова згода другого з подружжя. Така письмова згода на укладення нотаріально-посвідчуваного договору чи такого, що підлягає державній реєстрації, має бути засвідчена нотаріусом.

Як вбачається з Постанови Судової палати у цивільних справах ВСУ від 03.07.2013 р. [272], передане подружжям майно для здійснення підприємництва шляхом участі одного з них у створенні корпоративної юридичної особи є власністю цієї юридичної особи, а подружжя одержує майнові права, котрі реалізуються одним із подружжя-засновником(учасником) шляхом участі в управлінні корпоративною юридичною особою, а другий із подружжя набуває право вимоги виплати йому певних сум у разі поділу їхнього майна.

При цьому Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачено, що при посвідченні правочинів щодо розпорядження спільним майном подружжя, якщо документ, який посвідчує право власності, оформлений на ім'я одного з подружжя, нотаріус вимагає письмову згоду іншого з подружжя, а справжність підпису другого з подружжя на заяві про таку згоду має бути нотаріально засвідченою [341].

З вищенаведеного випливає, що внесення до статутного (складеного) капіталу одним із подружжя нерухомого майна-об'єкта спільної сумісної власності без згоди другого з подружжя є неможливим, проте якщо вкладом виступатимуть грошові кошти (в тому числі і в значних розмірах) чи інше рухоме (цінне) майно – його внесення можна здійснити всупереч волі другого з подружжя. Як видається, правило про нотаріальну форму засновницьких

(установчих) договорів (а не тільки про нотаріальне засвідчення підписів засновників) дозволить максимально захистити інтереси усіх учасників цих відносин.

Вищеподане підтверджує, що у чинному цивільному законодавстві України, а також у законодавстві про державну реєстрацію необхідно закріпити вимогу про нотаріальну форму посвідчення засновницьких договорів, у тому числі засновницьких договорів повних (як і командитних) товариств.

Деякі автори своєю чергою вважають, що необхідно також поширити правовий режим державної реєстрації на повне товариство без прав юридичної особи визначенням, що засновницький договір повного товариства є договором про спільну підприємницьку діяльність, який забезпечує організаційне оформлення новоствореного суб'єкта підприємництва і підлягає державній реєстрації незалежно від наявності чи відсутності в останнього прав юридичної особи [511, с. 6-7]. Також, на думку Я.І. Функа, відсутність реєстрації повного (відкритого) товариства не зумовлює визнання недійсним установчого (засновницького) договору повного (відкритого) товариства. У цьому випадку установчий договір вважають договором простого товариства [480].

Варто згадати про окремі законодавчі правила, що стосуються правового статусу учасників повних товариств (такі ж стосуються повних учасників командитних товариств) [84; 324; 496]:

– учасник повного товариства не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства;

– найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне товариство»;

– у разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене

стягнення (у зв'язку з цим доцільно погодитися з точкою зору, що підтвердження майнового стану засновників набуває особливого значення для кредиторів повного товариства, оскільки відповідно до законодавства кредитори, претендуючи на повне покриття боргу товариства, можуть розраховувати не лише на майно товариства, а й на сукупність майна, що належить на праві власності його учасникам [238, с. 152]);

– учасник повного товариства відповідає за борги товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство (на противагу цьому, окремі автори відстоюють позицію про необхідність на законодавчому рівні закріпити механізми захисту нових учасників у разі набуття корпоративних прав на підставі цивільно-правових угод, спадкування в разі недобросовісних дій інших учасників повного товариства, шляхом внесення доповнень до ст. 126, 128 ЦК України [411, с. 6]);

– учасник повного товариства, який вибув із товариства, відповідає за зобов'язаннями товариства, що виникли до моменту його вибуття, рівною мірою з учасниками, які залишилися, протягом трьох років від дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув із товариства;

– учасник повного товариства, який сплатив повністю борги товариства, має право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно до своїх часток у складеному капіталі товариства;

– достроковий вихід учасника з повного товариства, що засноване на певний строк, допускається лише з поважних причин тощо.

У наукових джерелах висловлено позицію, відповідно до якої право участі в управлінні господарським товариством є самостійним немайновим корпоративним правом, яке має власну структуру (складається з низки правомочностей). За правовою природою воно є відносним, оскільки чітко визначено коло суб'єктів, які володіють ним, і прав, які протистоять йому та зобов'язальним, тому що управненій особі кореспондує обов'язок товариства не порушувати його і своєчасно інформувати про можливість здійснення шляхом

активних дій [137, с. 219]. Іншої думки дотримується С.С. Кравченко, який вказує, що корпоративні права і право участі мають одну й ту ж сутність – правовий зв'язок особи з господарським товариством. Тому недопустимим є визначення по-різному їх природи із віднесенням права участі до особистих немайнових, а корпоративних прав – до тих, що мають складну (майново-немайнову) природу [196, с. 7-15].

Учасники повного товариства ведуть його справи за загальною згодою. Закон України «Про господарські товариства» [324] передбачає, що:

1) від імені повного товариства вправі діяти кожний його учасник, крім випадків, коли установчим документом цього товариства визначено окремих учасників, яким доручено ведення справ або ж встановлено, що справи ведуться усіма учасниками повного товариства;

2) при спільному веденні справ повного товариства усіма учасниками, кожен правочин вчиняється за їхньою спільною згодою;

3) при веденні справ повного товариства окремими його учасниками у порядку, визначеному засновницьким договором, інші учасники можуть бути уповноважені на вчинення правочинів від імені товариства на підставі довіреності;

4) повним товариствам заборонено посилатися на положення своїх установчих документів про обмеження повноважень учасників діяти від їх імені, за винятком випадків, коли треті особи у момент вчинення правочинів знали чи могли знати про такі обмеження;

5) повноваження одного чи декількох учасників на ведення справ товариства, у разі наявності спору між учасниками, можуть бути припинені у судовому порядку на вимогу іншого учасника (інших учасників) (наприклад, у випадку грубого порушення їхніх обов'язків, нерозумного ведення справ);

6) у відповідності до положень чинного законодавства (зокрема, ст. 651 ЦК України) до засновницьких договорів на підставі судових рішень можуть вноситися необхідні зміни.

Керуючись вищевказаним, варто погодитися, що повні учасники не є законними представниками товариства [229, с. 9]. При цьому «право участі у товаристві», що є особистим немайновим правом (ст. 100 ЦК України), не є поняттям, тотожним поняттю «право участі в управлінні справами товариства», яке має для учасника товариства економічний зміст, у зв'язку з чим, на вимоги про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників господарських товариств поширюється строк позовної давності [60].

У зв'язку з наведеним, варто також зазначити, що в окремих наукових джерелах небезпідставно обґрунтовано можливість призначення керівника повного товариства не з-поміж учасників. При цьому наведено аргументи на користь доповнення законодавства нормою про те, що в товаристві на вірі або в товариствах, предмет діяльності яких однорідний з предметом діяльності повного товариства, учасник не повинен входити до складу органу управління, який приймає рішення щодо операцій або виступати в ролі представника за такими угодами, і нормою про обов'язок учасників, уповноважених на ведення справ товариства, звітувати перед рештою про свою діяльність [477, с. 7].

Стосовно обов'язків учасників, то участь може бути майновою, особистою і змішаною. Майнова участь означає обов'язок з внесення майнових внесків, особиста – обов'язок особисто брати участь у діяльності корпоративної організації (в якості працівника, підприємця, по-іншому), змішана участь передбачає як особисту, так і майнову участь. Для підприємницьких корпорацій характерною є або тільки майнова участь (господарські товариства), або змішана (виробничі кооперативи) [479]. Характер обов'язків учасників повних товариств (повних учасників командитних товариств) може бути визначено та деталізовано у засновницькому договорі.

У правових джерелах окремих пострадянських держав обґрунтовано необхідність розширення кола учасників повного товариства шляхом надання можливості бути учасником товариства всім дієздатним фізичним особам, а не тільки особам, які володіють статусом індивідуального підприємця, що спричинить спрощення процедури державної реєстрації товариства [477, с. 6].

Як випливає зі змісту ст. 52 ЦК України, фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення; фізична особа-підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна [496]. Тому така позиція видається слушною і повинна бути закріплена в українському законодавстві.

Також, як вірно вказано у юридичній літературі, цивільне законодавство нівелює повну відповідальність повних учасників за зобов'язаннями повного товариства, оскільки воно не встановило обмежень на участь у повному товаристві господарських товариств (зокрема, товариства з обмеженою відповідальністю) [480].

Одним із шляхів вирішення цієї ситуації є врахування пропозиції окремих науковців запровадити солідарну відповідальність за зобов'язаннями повного товариства посадових осіб учасників, що є юридичними особами [511, с. 8].

Серед інших варіантів вирішення подібних проблем, зокрема, може бути доповнення чинного законодавства України одним із таких положень про:

а) мінімальний розмір статутного капіталу юридичних осіб-учасників повних товариств (повних учасників командитних товариств);

б) субсидіарну відповідальність усім своїм майном за зобов'язаннями повних/командитних товариств фізичних осіб-учасників юридичних осіб, що прямо чи опосередковано пов'язані відносинами участі з такими повними/командитними товариствами;

в) субсидіарну відповідальність усім своїм майном за зобов'язаннями повних/командитних товариств кінцевих бенефіціарних власників юридичних осіб, що є учасниками таких товариств;

г) про те, що засновниками (учасниками) повних/командитних товариств можуть бути юридичні особи винятково в організаційно-правовій формі повних чи командитних товариств тощо [530, с. 295; 558, с. 126].

На нашу думку, при виборі конкретного способу вирішення окреслених проблем, необхідно керуватися засадами доцільності, адекватності, ефективності та збалансованості. Тобто пропоновані зміни до законодавства задля унеможливлення нівелювання принципу повної відповідальності учасників повних товариств (як і повних учасників командитних товариств) повинні бути:

- обґрунтовано необхідними з метою вирішення існуючої проблеми;
- відповідати формам та рівням державного регулювання відносин, у зв'язку з потребою у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив;
- забезпечувати досягнення максимально можливих позитивних результатів;
- забезпечувати баланс інтересів учасників цивільного обороту та держави.

Для українського законодавця характерною є практика встановлення спеціальної правоздатності щодо окремих видів суб'єктів господарювання. Для прикладу, страховики, згідно з чинним законодавством України, можуть бути створені в організаційно-правових формах господарських товариств, окрім товариств з обмеженою відповідальністю. Зважаючи на викладене, пропонуємо внести зміни до чинного законодавства, згідно з якими сторонами засновницького договору повних/командитних товариств можуть бути фізичні особи та/або юридичні особи, створені в організаційно-правовій формі повних чи командитних товариств [530, с. 295-296; 556, с. 227].

Отже, на правовий статус учасників повних товариств перш за все впливає та обставина, що, згідно з чинним законодавством України, ці товариства досі можуть створюватися виключно як юридичні особи. Також у процесі удосконалення нормативно-правового регулювання правового статусу учасників повних товариств (як і повних учасників командитних товариств) варто внести корективи стосовно їх кола, а також закріпити норми, які б унеможливили ухилення учасників (повних учасників) товариств-об'єднань осіб від додаткової (субсидіарної) відповідальності за їх зобов'язаннями усім майном, що їм належить, шляхом створення для опосередкованої участі в таких товариствах юридичних осіб з відповідальністю, обмеженою внеском до статутного капіталу.

Згідно з ч. 2 ст. 90 ЦК України [496] юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування. Комерційне (фірмове) найменування юридичної особи може бути зареєстроване в порядку, встановленому законом. Принагідно варто зазначити, що в юридичній літературі відстоюють позицію, за якою в ЦК України потрібно закріпити норму, відповідно до якої суб'єктами прав на комерційне найменування можуть бути юридичні особи й фізичні особи-підприємці [304, с. 402]. Комерційне найменування має своїм призначенням індивідуалізацію підприємства, передусім виокремлення її підприємницької чи будь-якої іншої діяльності [489, с. 589]. Відповідно до ч. 4 ст. 489 ЦК України, особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це не вводить в оману споживачів щодо товарів, які вони виробляють та (або) реалізують, та послуг, які ними надаються. При цьому в наукових джерелах наголошено, що основною вимогою, якій має відповідати комерційне найменування, є виключення ймовірності змішування різних підприємств [38, с. 38]. Використання комерційного найменування може визнаватися неправомірним одночасно і за законодавством про захист економічної конкуренції, і за законодавством про право інтелектуальної власності на комерційне найменування [359].

Для прикладу варто згадати, що, згідно із законодавством Великобританії, компанія може змінити своє найменування спеціальним рішенням (приймається кваліфікованою більшістю у три четвертих голосів на загальних зборах учасників), яке набирає чинності від дати видачі реєстратором компаній нового сертифіката про інкорпорацію та внесення змін у реєстр компаній. Закон своєю чергою не має на меті позбавити особу права займатися підприємницькою діяльністю під своїм іменем, навіть якщо наслідком цього може стати змішування його бізнесу та бізнесу іншої особи з таким самим іменем [590, с. 11].

На думку деяких зарубіжних учених, фірмове найменування повного товариства має включати в себе справжні імена (найменування) учасників товариства і, як наслідок, при зміні персонального складу учасників товариства необхідно вносити відповідні зміни в фірму [477, с. 6]. Проте з цього приводу

необхідно зазначити, що хоча й найменування юридичної особи повинно містити, відповідно до вимог ч. 1 ст. 90 ЦК України, інформацію про її організаційно-правову форму, чинні ЦК та ГК України не містять навіть вимоги про обов'язковість включення до комерційного найменування вказівки на організаційно-правову форму юридичної особи. У науковій літературі слушно відзначають, що прийом нового повного учасника (товариша) зумовлює зміну фірмового найменування повного (відкритого) товариства лише у разі згоди на це всіх повних учасників (товаришів) [480].

При створенні повного товариства, не існує і такої загальної передумови, характерної для деяких видів юридичних осіб, як формування мінімального розміру складеного капіталу. Про відсутність потреби встановлення мінімального розміру складеного капіталу для утворення повного товариства слушно зазначено в наукових джерелах, оскільки ці господарські товариства за своєю природою є об'єднанням осіб, а не капіталів, а необмежена і солідарна відповідальність учасників товариства за його боргами є достатнім забезпеченням діяльності підприємства [205, с. 18-19].

На цей час, для здійснення державної реєстрації повного товариства як юридичної особи, що створюється вперше, державному реєстратору подають, зокрема, такі документи: заяву про державну реєстрацію створення юридичної особи; заяву про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формами, затвердженими відповідно до законодавства, – за бажанням заявника; установчий документ юридичної особи; документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа (реєстрація здійснюється у відповідності до положень Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [328]).

На підставі проведеного теоретичного аналізу правового регулювання порядку створення та діяльності повних товариств на основі чинного законодавства України та практики його застосування, а також порівняння вітчизняного нормативного регулювання повних товариств із зарубіжним, вважаємо за можливе погодитися з необхідністю надання можливості створення повних товариств як зі статусом, так і без статусу юридичної особи, проте з можливістю наділення таких товариств ключовими ознаками правосуб'єктності. Обсяг такої правосуб'єктності повинен визначатися умовами засновницьких договорів (перелік істотних умов засновницьких договорів досліджено в попередніх розділах роботи), щодо яких, у процесі удосконалення чинного законодавства України, необхідно закріпити вимогу про нотаріальну форму їх посвідчення.

5.4. Договір як підстава створення командитних товариств

У сучасну епоху посилення інтенсивності процесів інтеграції створюються об'єктивні передумови для зближення різних правових систем. При цьому для вирішення завдань вивчення шляхів подальшої інтеграції України у Європейську спільноту важливим є детальний теоретичний аналіз відомих вітчизняному законодавству організаційно-правових форм підприємництва та порівняння їх із характерними для зарубіжного права. З цього погляду, необхідно досліджувати зміст національного права в зарубіжних державах, а також практики його застосування, з метою подальшого використання позитивного досвіду у нормотворчості. Однією із таких організаційно-правових форм юридичних осіб є командитне товариство. Ставлення різних правових систем світу до регулювання цього виду підприємницьких юридичних осіб упродовж різних періодів часу не було однозначним, що доводить актуальність їх дослідження та необхідність вивчення.

Батьківщиною товариств на вірі (командитних товариств) вважається середньовічна Італія: вже в XII ст. зустрічається звичай спільної участі в підприємстві, за якого один із учасників товариства вів справи підприємства від свого імені (*tractator*), тоді як роль іншого обмежувалася внесенням грошового внеску або товару (*commendator*). У романських країнах ця форма співпраці отримала назву *commenda*, його також було прийнято в Німеччині. Саме *commenda* – прототип сучасної коммандити і негласного товариства [236; 584, с. 147-148]. Уперше статус коммандити комплексно врегулював французький *Ordonnance sur le commerce* 1673 року. Подібно питання вирішувалося в Торговому кодексі Франції (*Code de commerce*) 1807 року. У Німеччині коммандита була відома вже до кінця Середньовіччя. Вона була утворена не з *commenda*, а з повного товариства за допомогою його перетворення так, що деякі з учасників (або їх спадкоємці) як і раніше вносили капітал, але вже не брали активної участі у справах товариства, а їх відповідальність обмежувалася розміром внесеного вкладу; деяких з учасників відразу приймали в товариство [236].

Водночас процес інтеграції організаційно-правових форм ведення підприємницької діяльності від підприємця-фізичної особи до товариства, а потім до акціонерного товариства обумовлений декількома причинами:

- а) концентрацією капіталу;
- б) збільшенням кількості учасників, які мають єдину ціль;
- в) розподілом функцій між учасниками [37].

Згідно зі ст. 133 ЦК України, командитним товариством є товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства [496].

Законодавством про господарські товариства [84; 324; 496] встановлені вимоги до найменувань командитних товариств, які повинні містити імена/найменування усіх повних учасників та словосполучення «командитне товариство» або включати ім'я/найменування хоча б одного із повних учасників та слова «і компанія», а також словосполучення «командитне товариство». Включення імені вкладника у назву командитного товариства має наслідком набуття таким вкладником статусу повного учасника. Важливо також відзначити, що особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві, а повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства. Крім цього, повний учасник не може бути одночасно вкладником одного і того ж командитного товариства.

Командитні товариства, відповідно до ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» [324], належать до господарських товариств. Загалом, інтерес господарського (торгового) товариства відповідає інтересам усіх груп його учасників з підпорядкуванням спільній цілі, що окреслена в установчому документі товариства [603]. Враховуючи зміст чинних нормативно-правових актів, за командитними товариствами закріплено статус юридичних осіб.

З іншого боку, в окремих наукових джерелах зазначено, що товариство має багато схожого з юридичною особою, але до повного ототожнення цих двох понять дуже далеко [242, с. 87].

У законодавстві багатьох країн світу господарські товариства, що належать до об'єднання капіталів, і персональні товариства мають навіть різну назву. Також такі персональні товариства, як повне і командитне, законодавство деяких країн не визнає (не визнавало) юридичними особами, хоч вони і наділені більшістю прав та обов'язків, притаманних останнім. Це має значні правові наслідки: такі товариства не сплачують корпоративного податку (тобто податків, які покладають на юридичних осіб), а їхні кредитори можуть через голову товариства звертатися до його учасників з вимогою про сплату боргів товариства [63, с. 37-39]. Крім цього, у правничій літературі розглянуто конструкцію так званої «усіченої»

юридичної особи (як такої, що володіє тільки деякими властивостями юридичної особи) [423, с. 202].

Командитне товариство – це вид господарських товариств, який поєднує в собі багато ознак повного товариства і деякі характеристики господарських товариств-об'єднань капіталів. Відмінною рисою командитного товариства є правовий статус його учасників. У командитному товаристві є дві категорії учасників: повні учасники і вкладники. Щонайменше один повний учасник командитного товариства веде підприємницьку діяльність від імені товариства і відповідає без обмежень перед кредиторами за зобов'язаннями товариства всім своїм майном. Вкладники відповідають тільки своїм вкладом, розмір якого визначений у засновницькому договорі товариства.

У юридичній літературі зазначено, що правовий статус товариства як будь-якого підприємства не вичерпується лише віднесенням його до юридичних осіб, оскільки з моменту реєстрації товариства як підприємства, їх правовий статус не може не включати в себе і комплекс прав, якими користується будь-яке підприємство. Більше того, у переважній кількості випадків у підприємницьких відносинах статус юридичної особи не має істотного значення. Якщо припустити, що товариство може діяти як підприємство і без статусу юридичної особи, то можливе виділення низки його ознак, що дозволяють йому володіти відповідною правосуб'єктністю і виступати від власного імені в підприємницьких відносинах [37].

У польській юридичній літературі вказано, зокрема, що партнерства не є юридичними особами. Замість цього, вони поруч із фізичними та юридичними особами є автономними суб'єктами права. Вони наділені ознаками, які є неодмінними атрибутами юридичних осіб: 1) партнерство набуває прав і виконує зобов'язання від власного імені; 2) партнерство здійснює підприємницьку діяльність під власним ім'ям; 3) майно, передане в якості внеску або придбане компанією за час свого існування не є спільною власністю учасників; 4) до партнерства може бути пред'явлено позов, і воно від свого імені також може подати позов до суду [592, с. 31].

У вітчизняній науці раніше висловлювали позиції щодо необхідності забезпечення можливості створення повних товариств як з правами, так і без прав юридичної особи [18, с. 57; 511, с. 6-8]. Вважаємо таку пропозицію слушною і для командитних товариств з наділенням останніх ключовими ознаками правосуб'єктності, обсяг якої підлягає визначенню у засновницькому договорі, який підлягатиме нотаріальному посвідченню.

Разом з тим, для прикладу, в англійських наукових джерелах основні відмінності між компаніями і партнерствами розглядають під такими заголовками:

а) створення. Компанія створюється шляхом реєстрації відповідно до законодавства про компанії. Партнерство створюється шляхом укладення договору в певній конкретній формі або такій, що впливає з поведінки партнерів;

б) статус за законом. Компанія обов'язково наділена статусом юридичної особи. Отже, компанія може володіти майном, укладати контракти, бути позивачем/відповідачем у суді. Партнерство, як правило, не є юридичною особою, хоча може бути позивачем/відповідачем у суді за іменем фірми. Тож, партнери володіють майном фірми і є відповідальними за її контракти;

в) передача часток. Частки в компанії можна вільно передавати, якщо інше не визначено її статутом. Партнер може передавати його частку у фірмі, проте набувач автоматично не набуває статусу партнера, а лиш одержує право на одержання частки прибутків;

г) кількість учасників. Компанія може мати щонайменше двох учасників. Партнерство не може мати більше двадцяти учасників, хоча це правило не застосовується до усіх видів партнерств;

г) управління. Учасники компанії не є уповноваженими брати участь в її управлінні, якщо не будуть призначені до її виконавчого органу. Партнери уповноважені управляти фірмою, якщо інше не визначено договором;

д) органи. Учасник компанії не є її представником і не може її зобов'язувати своїми діями. Навпаки, кожен генеральний партнер є її представником;

е) відповідальність учасників. Відповідальність учасника компанії може бути обмежена його часткою. Відповідальність генерального партнера є необмеженою. В партнерствах з обмеженою відповідальністю один або декілька партнерів можуть обмежити свою відповідальність розміром свого внеску, хоча навіть партнерство з обмеженою відповідальністю повинно мати генерального партнера;

є) повноваження. Свою діяльність компанія здійснює відповідно до законодавства компанії і компанія може функціонувати в межах цілей, визначених статутом, хоча вони можуть бути змінені спеціальним рішенням. Партнери можуть вести будь-яку діяльність, яку бажають доти, поки вона є законною;

ж) припинення. Жоден із членів компанії не може її ліквідувати, і смерть, банкрутство, недієздатність учасника не означає, що компанія повинна бути ліквідованою. Партнерство, як правило, може бути розірвано будь-яким партнером у будь-який час [596, с. 17-18].

У юридичній літературі акцентують, що командитне товариство є гібридною організаційно-правовою формою підприємництва фізичних осіб, між якими існували до моменту утворення й існують надалі довірчі відносини, і воно, з одного боку, поєднує у собі переваги індивідуального підприємництва та підприємництва із створенням юридичної особи, а з другого – ознаки повного товариства і товариства з обмеженою відповідальністю. Воно може також мати свої різновиди як акціонерна командита та інші. Гнучкість моделей командитного товариства дозволяє найкраще враховувати інтереси їх засновників. Ці моделі повинні бути врегульовані чинним законодавством, що підвищить його організуючу функцію [574, с. 8].

Для прикладу, польському праву відоме командитне-акціонерне товариство як вид господарського товариства, що поєднує в собі риси командитного та акціонерного товариств. Це робить його привабливою формою ведення підприємницької діяльності. Згідно з правилами Кодексу господарських товариств, у всіх справах, у яких неможливе застосування правил повного товариства, щодо командитного-акціонерного товариства застосовують правила

акціонерного товариства, перш за все правила щодо статутного капіталу, внесків засновників, акцій, наглядової ради і загальних зборів учасників товариства [595]. В Україні також відсутні такі організаційно-правові форми юридичної особи, які б відповідали партнерству з обмеженою відповідальністю (limited liability partnership) і командитному товариству з обмеженою відповідальністю (limited liability limited partnership) США.

Відтак загалом варто погодитися, що найуспішніші моделі організаційних форм підприємництва повинні бути врегульовані чинним законодавством України, що, зрештою, не тільки підвищить його організуючу функцію, але й значно покращить вітчизняний інвестиційний клімат.

Окрім того, слушним є твердження деяких науковців, що основне обмеження принципу свободи відносно господарських товариств зводиться до вичерпного переліку комерційних компаній. Сторони не можуть, посилаючись на принцип свободи, заснувати інші товариства, аніж ті, що визначені в законі; натомість можливим є модифікувати зміст взаємин у товаристві [594, с. 11].

Жодна юридична особа не може функціонувати поза правовими актами установчого, управлінського та розпорядчого характеру [405, с. 6]. Установчими документами суб'єкта господарювання називається комплект документів встановленої законом форми, згідно з якими суб'єкт господарювання виникає і діє як суб'єкт права [521, с. 256].

Єдиним установчим документом командитних товариств за законодавством України є засновницький договір, який підписують усі повні учасники. Варто зазначити, що деякі вчені пропонують законодавчо закріпити принцип анонімності участі вкладників у командитному товаристві, який передбачає визначення в установчому договорі лише сукупного розміру вкладів вкладників, без зазначення їхніх персональних даних [410, с. 5], що, однак, на наш погляд, не зовсім узгоджується з принципами відкритості та прозорості здійснення діяльності підприємницьким товариством.

ЦК України [496] передбачає спеціальне правило, згідно з яким: якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився

один повний учасник, засновницький договір переоформляють в одноособову заяву, підписану повним учасником; якщо командитне товариство створює один повний учасник, то установчим документом є одноособова заява (меморандум), яка містить усі відомості, встановлені ст. 134 ЦК України для командитного товариства.

Засновницький договір командитних товариств, окрім інших, повинен містити відомості про сукупний розмір вкладів вкладників, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів. Ю.В. Яковлев стверджує, що засновницький договір командитного товариства належить до синалагматичних договорів, де інтереси сторін повністю збігаються. Він одночасно є й інвестиційним договором, у якому взаємоузгоджені інтереси двох груп сторін: учасників самих між собою і з товариством та вкладників тільки з товариством. Відстоює тезу про необхідність виділення в ЦК України субінституту засновницького договору в межах договорів про сумісну діяльність, що надасть їм стабільності та буде запорукою єдності правозастосовної практики [574, с. 9].

Одночасно вкладники командитних товариств не підписують засновницького договору. Власне, вкладник, вносячи грошові або матеріальні вклади, вступає до командитного товариства. Сукупна(загальна) сума розміру вкладів усіх вкладників не повинна перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу товариства.

Варто зазначити, що Ю.Ю. Симонян обґрунтовує необхідність обов'язкового укладання договору між командитним товариством та кожним вкладником з метою оформлення правовідносин, які виникають щодо реалізації корпоративних прав [410, с. 5]. У США в командитному товаристві не тільки повні товариші, а й вкладники беруть участь в укладанні установчого договору [229, с. 16-17].

Проте поняття корпоративних прав нерозривно пов'язане із невіддільними від них корпоративними обов'язками і ці поняття є неподільними. Відповідно, корпоративне право, як комплексне за змістом, визначається через сукупність усіх прав та обов'язків, які має особа (засновник, учасник) щодо конкретної юридичної особи [197, с. 260-262]. При цьому у юридичній літературі висловлено

думку, що засновник не набуває корпоративних прав та не бере участі у корпоративних відносинах. Учасником товариства стає засновник або інша особа, яка набула частку у статутному капіталі цього товариства та володіє корпоративними правами, обсяг яких пропорційний до її майнового внеску [199, с. 206].

Натомість І.Б. Саракун обґрунтовує положення, що у випадку, коли особа набула корпоративних прав на підставі договору, а можливість її участі у господарському товаристві (крім акціонерних товариств) зафіксовано рішенням зборів учасників, – може реалізовувати їх ще до моменту внесення відповідних змін до державного реєстру (статуту, установчого договору). Адже визначальним у цьому висновку є факт укладення правочину та виявлення волі на вступ особи до товариства іншими його учасниками [402].

У юридичній літературі зазначено, що у зв'язку з присутністю в командитному товаристві двох груп учасників з різним правовим статусом, правові відносини в командитному товаристві мають свою специфіку, носять корпоративний характер і складаються з внутрішніх та зовнішніх відносин, які виникають щодо реалізації майнових і немайнових (організаційних) прав учасників командитного товариства, де визначальними є організаційні відносини щодо участі в товаристві [410, с. 9]. Регулювання внутрішніх відносин у повному і командитному товариствах (так само, як і в юридичних особах інших організаційно-правових форм) об'єктивно існує незалежно від державної реєстрації товариств як юридичних осіб [229, с. 6-7]. Своєю чергою О.М. Вінник вважає, що наявність чи відсутність в учасників корпоративних відносин корпоративних інтересів (загальнокорпоративного чи індивідуально-корпоративних) визначено як критерій їх (учасників) класифікації на два основні види:

- 1) суб'єктів корпоративних правовідносин або безпосередніх їх учасників (засновники та учасники господарського товариства, саме товариство) та

- 2) опосередкованих учасників (кредитори та облігаціонери товариства, споживачі продукції, робіт, послуг господарського товариства, територіальна

група за місцем розташування товариства, держава як організатор господарського життя та виразник публічних інтересів) [65, с. 6].

Власне, корпоративні права – це права особи, частка якої визначена у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами (ст. 167 ГК України [84]).

Однак на підставі аналізу норм чинного законодавства України можемо дійти висновку, що вкладник командитного товариства має право:

- одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

- діяти від імені товариства в разі видачі йому довіреності та відповідно до неї;

- переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства відповідно до положень Закону України «Про господарські товариства» (якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначену частку розподіляють між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства);

- вимагати першочергового повернення вкладу в разі ліквідації товариства; ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства;

- після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом); передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство;

- засновницьким договором (меморандумом) командитного товариства можуть бути передбачені також інші права вкладника [84; 324; 496].

Отже, на нашу думку, доцільності встановлення обов'язку підписувати засновницький договір, який є єдиним установчим документом для командитних

товариств, також із вкладниками на цей час не існує, адже останні не володіють корпоративними правами. Такий висновок підтверджується, окрім іншого, нормою ч. 3 ст. 134 ЦК України [496], відповідно до якої, якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір переоформляють в одноособову заяву, підписану повним учасником.

Своєю чергою, відповідно до ч. 3 ст. 6 ЦК України [496], сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Зважаючи на це, підписання засновницького договору вкладниками – не є порушенням чинного законодавства України та не може вважатися підставою для визнання такого правочину недійсним. Крім цього, керуючись принципами свободи договору, саме командитне товариство вправі укласти договір про взаємні права та обов'язки (для прикладу, щодо порядку внесення вкладу, строків виплати дивідендів тощо) з кожним вкладником окремо.

Водночас, як вже було зазначено, вкладник має право одержувати частину прибутку товариства в порядку, встановленому саме засновницьким договором (меморандумом). Тобто, з цього законодавчого положення можна зробити висновок, що правова природа відносин між вкладниками і командитним товариством є договірною.

Варто погодитися, що у досліджуваних випадках виникає подвійна договірна схема відносин: між повними учасниками – засновницький договір, між вкладниками і повними учасниками – окремі непоіменовані договори [486, с. 449]. Отже, на етапі створення командитного товариства між його повними учасниками та вкладниками також повинні існувати договірні відносини.

Крім цього, зважаючи на викладене, враховуючи позицію щодо необхідності обов'язкової нотаріальної форми засновницьких договорів, вважаємо за доцільне говорити про потребу встановлення обов'язкової письмової форми з нотаріальним посвідченням договорів між вкладником та командитним товариством.

При цьому В.І. Цікало зазначає, що підстави виникнення корпоративних прав учасників повного і командитного господарських товариств, залежно від того чи

має місце правонаступництво, поділяються на первинні і вторинні. До первинних підстав належать: 1) установчий акт про створення повного чи командитного товариства; 2) вступ у повне, командитне товариство. Вторинною підставою вважається відчуження учасником частки (її частини) третій особі у складеному капіталі [181, с. 104].

Зокрема, В.І. Цікало вказує, що право на участь у розподілі прибутку командитного товариства за загальним правилом має пропорційний характер. Як і в товариствах-об'єднаннях майна (капіталів), право на одержання частини прибутку (дивідендів) для повних учасників командитних товариств носить умовний характер, оскільки його здійснення залежить від рішення учасників повних учасників командитного товариства. Вкладник командитного товариства, на відміну від повного учасника, має право одержувати частину прибутку товариства у відповідності з його часткою в складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом), незалежно від рішення учасників товариства. У випадку відмови командитного товариства у виплаті його вкладнику частини прибутку товариства (дивідендів), вкладник може вимагати примусового виконання цього права в судовому порядку [181, с. 107-108].

Розглядаючи питання порушення господарським товариством своїх зобов'язань перед учасником, Вищий господарський суд України у справі № 2-11/11 (2/1328/11/12) [291] зазначив, що невиклата відповідачем позивачу вартості частини майна товариства, пропорційної частці позивача у статутному капіталі товариства при його виході з товариства, у строки, визначені ст. 54 Закону України «Про господарські товариства», зумовлює наслідки, передбачені за прострочення грошового зобов'язання, встановлені ст. 625 ЦК України.

Відтак, на нашу думку, командитне товариство також нестиме перед вкладником відповідальність за порушення грошового зобов'язання, передбачену ст. 625 ЦК України, у випадку відмови командитного товариства у виплаті його вкладнику частини прибутку товариства (дивідендів) [530, с. 311; 543, с. 98].

Реформи в економіці та правовому регулюванні суспільних відносин протягом останніх років сприяють розширенню можливостей ефективного господарювання та реалізації економічного потенціалу за допомогою різних форм і методів. Водночас загалом позитивне явище має і суттєві недоліки, які перешкоджають залученню в процес інтеграції економіки України як фізичних та юридичних осіб, так і їх об'єднань. Серед таких недоліків – відсутність системного нормативного регулювання в умовах діяльності та інтеграції в спільний Європейський простір. У різні періоди розвитку держава регламентує можливість створення і діяльність багатьох організаційно-правових форм здійснення підприємництва.

Відтак, досліджуючи особливості припинення договірних форм об'єднань за участю фізичних та юридичних осіб, варто звернути увагу, що реорганізація, як одна із форм припинення є одночасно і способом утворення таких об'єднань. Зокрема, особливостями цей процес наділений у випадку їх створення шляхом перетворення.

При поділі господарських товариств на персональні товариства та об'єднання капіталів застосовують додатковий критерій – ступінь складності системи інтересів у товаристві та ймовірності виникнення корпоративних конфліктів, що обумовлює необхідність застосування різних правових підходів до регулювання корпоративних відносин залежно від виду товариства [65, с. 6].

Процес утворення й діяльності юридичної особи є неможливим поза волею держави в тій чи іншій формі її прояву [42, с. 51]. Власне цим і обумовлена необхідність правового регулювання певних суспільних відносин, зокрема пов'язаних зі створенням господарських товариств-об'єднань осіб шляхом перетворення та, відповідно, вдосконалення законодавчих норм. З допомогою інституту реорганізації зберігається стабільність цивільного обороту, забезпечується правонаступництво за всім комплексом прав та обов'язків щодо до третіх осіб, і, відповідно, стабільність договірних відносин; максимально гарантуються права кредиторів; зникає необхідність оплати додаткових податків, скорочуються тимчасові витрати, виробничий капітал залишається цілісним, не

дробиться між учасниками юридичної особи і не виключається зі сфери виробництва. У результаті – використання механізму реорганізації призводить до досягнення значного організаційного й фінансового ефекту [4, с. 28].

Перетворенням командитних товариств визнано комплекс спеціальних заходів, визначених законодавством та пов'язаних з істотними змінами в їх структурі та (або) існуванні.

У зв'язку зі здійсненням перетворення командитних товариств відбувається зміна договірних зобов'язань у декількох аспектах:

- між їх повними учасниками;
- між повними учасниками та вкладниками командитних товариств;
- між командитним товариством та вкладниками.

Із прийняттям чинного ЦК України [496] перетворення юридичної особи визнане як зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи. Повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство. Отже, перетворення призводить до припинення юридичних осіб-правопередників, трансформації відносин між їх учасниками, що існували на підставі засновницьких договорів та характеризується універсальним правонаступництвом.

У юридичній літературі до характерних ознак перетворення відносять: 1) у реорганізації в формі перетворення бере участь одна юридична особа, що припиняє своє існування після його завершення; 2) на місці реорганізованої юридичної особи виникає юридична особа- правонаступник іншої організаційно-правової форми; 3) правонаступництво новоутвореної юридичної особи щодо реорганізованої оформлюється окремим документом – передавальним актом [163, с. 42]. Крім того, специфічною ознакою перетворення командитних товариств є особлива процедура державної реєстрації їх припинення шляхом перетворення як юридичних осіб.

Водночас, аналіз чинного законодавства виявив низку суперечностей у сфері правового регулювання створення командитних (а також і повних товариств) шляхом перетворення. Ці суперечності зумовлені такими обставинами:

- особа може бути учасником тільки одного повного товариства, як і повним учасником тільки в одному командитному товаристві;
- учасниками повного товариства(повними учасниками командитного товариства) можуть бути лише суб'єкти підприємницької діяльності;
- повні та командитні товариства діють на підставі єдиного установчого документа – засновницького договору.

У літературі вказано, що, для прикладу, акціонерний закон Німеччини не припускає можливості перетворення акціонерного товариства на повне товариство чи звичайне командитне товариство (на відміну від нього, акціонерна командита, про яку йдеться в німецькому законі, – це своєрідне господарське/торгове товариство, що має ознаки і акціонерного товариства, і командитного товариства; акціонерна командита українським законодавством не легалізована); перетворення акціонерного товариства на повне товариство чи командитне товариство зумовлює зміну обсягу та характеру відповідальності всіх (у повному товаристві) чи частини (у командитному товаристві) учасників; крім того, при перетворенні акціонерного товариства в командитне товариство має бути визначено, які акціонери в результаті такого перетворення набувають статусу повного учасника, а які – статусу вкладника; відтак, на думку О.М. Вінник, подібні рішення мають приймати одностайно всі акціонери товариства, до якого застосовують таке перетворення, а в іншому випадку існує значна ймовірність виникнення спорів, пов'язаних, наприклад, з поділом акціонерів на повних учасників та вкладників створюваного в процесі такої реорганізації (перетворення) командитного товариства [64, с. 263].

Не зважаючи на це, в Україні все ж склалася практика припинення господарських товариств шляхом перетворення у товариства-об'єднання осіб. Як вбачається з Постанови Вищого Господарського Суду України від 20 жовтня 2015 р. у справі № 908/1226/14 [296], оформленим протоколом № 23 рішенням

позачергових загальних зборів акціонерів ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури» від 21.01.2011 року вирішено припинити ВАТ «ЗЗВА» шляхом його перетворення у командитне товариство та викуп акцій здійснювати товариством за їх номінальною вартістю, що становить 0,75 грн. за одну просту іменну акцію. У процесі реорганізації ВАТ «ЗЗВА» у командитне товариство випуск (емісія) акцій не проводився, а мало місце скасування обігу акцій, оскільки організаційно-правова форма «командитне товариство» передбачає поділ статутного капіталу на частки. При цьому у задоволенні позову про зобов'язання провести оцінку та викуп акцій судами було відмовлено, оскільки позивач набув права на викуп його акцій відповідачем за ціною, визначеною загальними зборами акціонерів, і перешкоди для реалізації цього права відсутні, а тому права позивача у цьому випадку не порушено.

Водночас, незалежно від того, в якій організаційно-правовій формі діяла юридична особа-правопередник командитного чи повного товариства, на практиці можуть виникнути наступні проблемні ситуації:

– рішення про створення коммандитного (чи повного) товариства шляхом перетворення прийнято, проте частина учасників юридичної особи-правопередника уже є учасниками повного товариства чи повними учасниками командитного товариства;

– рішення про створення командитного (чи повного) товариства шляхом перетворення прийнято, проте фізичні особи, які мали б стати повними учасниками командитного товариства (учасниками повного товариства), відмовляються чи просто не поспішають набувати статусу фізичної особи-підприємця;

– учасники після прийняття рішення про перетворення не можуть дійти згоди щодо статусу вкладника чи повного учасника в командитному товаристві, що створюється;

– рішення про створення командитного (чи повного) товариства шляхом перетворення прийнято, проте частина повних учасників (чи учасників повного товариства) відмовляється підписувати засновницький договір.

Якщо говорити про перетворення акціонерних товариств у командитні товариства, то тут може виникнути ще одне невіршене питання.

Так, Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку у своєму Листі № 12/03/95/НК від 13.01.2014 р., на запит (лист) Професійної асоціації корпоративного управління № 036-08/12 від 08 грудня 2014р., надала, зокрема, такі роз'яснення:

1) відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» у загальних зборах акціонерного товариства можуть брати участь особи, внесені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники;

2) як передбачено ч. 3 ст. 40 Закону України «Про акціонерні товариства» реєстрація акціонерів (їх представників) проводиться на підставі переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складеного в порядку, передбаченому законодавством про депозитарну систему України, із зазначенням кількості голосів кожного акціонера;

3) згідно з ч. 1, 2 ст. 41 Закону України «Про акціонерні товариства» наявність кворуму загальних зборів визначається реєстраційною комісією на момент закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах акціонерного товариства;

4) ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено, що голосуюча акція – акція, власнику якої надається право голосу на загальних зборах акціонерів для вирішення питань, передбачених законом та статутом акціонерного товариства;

5) згідно із п. 10 розд. VI Закону України «Про депозитарну систему України» власник цінних паперів, які були дематеріалізовані, зобов'язаний укласти договір про обслуговування рахунка в цінних паперах від власного імені з обраною емітентом депозитарною установою або здійснити переказ прав на цінні папери на свій рахунок у цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі. У разі якщо власник цінних паперів на протязі року з дня набрання чинності Законом України «Про депозитарну систему України» не вчинив

зазначених дій, цінні папери, що надають йому право участі в органах емітента, не враховують при визначенні кворуму та голосуванні [209].

Однак, як свідчить практика, на цей час в Україні досі зберігається велика кількість акціонерних товариств, у яких багато акціонерів володіють «неголосуючими акціями». Відповідно, на якій правовій підставі визначати їхній статус у створюваному командитному товаристві (повний учасник чи вкладник), чинним законодавством України не визначено.

Спробою вирішити названі проблеми було прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» від 07.04.2015 р.. Відповідно до п. 42 ч. 2 р. І цього Закону, у разі перетворення акціонерного товариства всі його акціонери (їх правонаступники), акції яких не були викуплені, стають засновниками (учасниками) підприємницького товариства- правонаступника; перетворення акціонерного товариства на інше господарське товариство (крім товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю) або виробничий кооператив після прийняття відповідного рішення загальних зборів може бути здійснене за умови отримання письмової згоди всіх акціонерів, акції яких не були викуплені, стати засновниками (учасниками) підприємницького товариства- правонаступника; таку згоду підтверджують шляхом підписання всіма засновниками (учасниками) або їхніми уповноваженими особами установчих документів підприємницького товариства- правонаступника [321].

Водночас, на наше переконання, такий підхід не вирішує усіх існуючих проблем. Зокрема:

– з цього законодавчого положення випливає, що у командитному товаристві засновницький договір повинні підписувати і повні учасники, і вкладники, хоча, зважаючи на правовий статус останніх, у цьому немає необхідності;

– навіть у випадку прийняття рішення про створення командитних (чи повних) товариств шляхом перетворення існуючих юридичних осіб кваліфікованою більшістю, воно в подальшому може бути невиконане акціонерами, які не були присутніми на зборах чи утрималися від голосування;

– зазначені правила стосуються лише перетворення юридичних осіб в організаційно-правовій формі акціонерних товариств і т.д.

Необхідно додати, що норма, відповідно до якої у разі перетворення акціонерного товариства всі його акціонери (їх правонаступники), акції яких не були викуплені, стають засновниками (учасниками) підприємницького товариства- правонаступника є також невинуватеною. Власне, вказане правило уже було закріплене на рівні підзаконного нормативно-правового акта – Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 737 від 23.04.2013 р. «Про затвердження Порядку скасування реєстрації випусків акцій». Відповідно до п. 3 названого Порядку, перелік засновників(учасників) створюваного товариства- правонаступника, вказаний у його установчих документах, має включати усіх акціонерів товариства, що припиняється, станом на день затвердження установчих документів створюваного товариства- правонаступника, зі зазначенням розміру частки(паю) кожного засновника(учасника). Розподіл часток(паїв) створюваного товариства- правонаступника відбувається із збереженням співвідношення кількості акцій, що було між акціонерами у статутному капіталі акціонерного товариства, яке перетворюється. Розмір статутного(пайового) капіталу товариства, що створюється шляхом перетворення акціонерного товариства, на дату його створення має дорівнювати розміру статутного капіталу акціонерного товариства, що перетворюється, зменшеному на загальну номінальну вартість акцій, що не підлягають обміну [342].

Проте наслідком таких правил є те, що за результатами здійснення державної реєстрації правонаступників цих акціонерних товариств (зокрема, створюваних у результаті реорганізації командитних товариств) до складу їх учасників (владників) включають, зокрема, осіб, які давно померли. Зазначене призводить до прямого порушення ч. 4 ст. 25 ЦК України [496], відповідно до якої цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

Отже, вищевказані проблемні питання доцільно вирішити шляхом доповнення ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» нормою такого змісту: «Рішення про створення повних та командитних товариств шляхом

перетворення існуючих юридичних осіб приймається учасниками таких юридичних осіб одногосно. Питання про затвердження умов та підписання засновницького договору (меморандуму) підлягає обов'язковому включенню до порядку денного загальних зборів учасників. Неприйняття одногосного рішення про затвердження умов та/або не підписання засновницького договору (меморандуму) повного/командитного товариства вважається відмовою учасників від створення такого товариства» [530, с. 318; 538, с. 32].

5.5. Інші форми об'єднань фізичних та юридичних осіб

Проблема дослідження різних форм договірних об'єднань фізичних та юридичних осіб є однією з наріжних у юридичній науці. Звернення до цієї тематики сьогодні набуває особливої актуальності, оскільки діяльність об'єднань фізичних та юридичних осіб спрямована на задоволення певних економічних, господарських і соціальних інтересів учасників цивільного обороту. Соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні вимагають трансформації всієї діяльності об'єднань фізичних та юридичних осіб, появи їх нових організаційно-правових форм, що раніше ніколи не існували у національному законодавстві. Зазначені зміни зумовили прийняття спеціальних законодавчих актів, які визначають правовий статус окремих форм об'єднань фізичних та юридичних осіб, порядок їх створення та діяльності.

Дійсно, об'єднання фізичних та юридичних осіб, залежно від правової підстави їх створення, також можуть поділятися на статутні та договірні. Однак навіть у випадку заснування статутних об'єднань фізичних та юридичних осіб, роль договору у регламентації їхньої діяльності та відносин їх учасників не можна применшувати, а для окремих транскордонних товариств значення статуту на етапі їх реєстрації зводиться до однієї з умов договору про створення.

Серед об'єднань фізичних та юридичних осіб, які створюються на підставі статутів і є відомими вітчизняному праву, помітну роль у сучасних умовах відіграють торгово-промислово палати, організації роботодавців та об'єднання співвласників багатоквартирних будинків.

Відповідно до ст. 21 ГК України, з метою сприяння розвитку національної економіки, її інтеграції у світове господарство, а також створення сприятливих умов для підприємницької діяльності в Україні можуть створюватися торгово-промислові палати як добровільні об'єднання підприємців та організацій [84]. Торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, що об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання [374]. Завданнями торгово-промислових палат визначені ст. 3 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» і включають, зокрема, сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків; представлення інтересів членів палати з питань господарської діяльності як в Україні, так і за її межами; надання довідково-інформаційних послуг, основних відомостей, що не є комерційною таємницею, про діяльність українських підприємців і підприємців зарубіжних країн згідно з національним законодавством; сприяння в організації інфраструктури інформаційного обслуговування підприємництва; встановлення і розвиток зв'язків з іноземними підприємцями, а також організаціями, що об'єднують або представляють їх і т.д. [374]. Торгово-промислову палату утворюють з ініціативи щонайменше п'ятдесяти засновників установчим з'їздом чи загальними зборами, якими затверджують статут і формують органи управління.

Суб'єкти господарювання-роботодавці також мають право на об'єднання в організації роботодавців для реалізації та захисту своїх прав; їхній правовий статус, порядок створення та діяльності визначається, зокрема, Законом України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» [354].

Варто погодитися, що житлове законодавство потребує свого якісного оновлення і тому одним із основних завдань житлового законодавства на сьогодні

є створення ефективного правового механізму забезпечення безперешкодного здійснення житлових прав особами, яким вони належать [72, с. 19]. Відтак, що стосується об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, слід зауважити, що перші об'єднання власників житла з'явилися ще в ХІХ столітті в Англії і з них фактично були розпочаті перетворення всієї житлової сфери [105, с. 264]. Як вказує М.К. Галянтич, власники приміщень у багатоквартирному жилу будинку зобов'язані обрати один із способів управління будинком: 1) безпосереднє управління власниками приміщень багатоквартирного будинку; 2) управління об'єднанням співвласників багатоквартирного житлового будинку або житловим кооперативом або споживчим кооперативом; 3) управління управителем: фізичною чи спеціалізованою юридичною особою [71, с. 420].

Взагалі ж, сумісна власність на багатоквартирні будинки у багатьох країнах світу регулюється відповідними законодавчими актами з використанням терміна «кондомініум»; кондомініум – товариство, що об'єднує мешканців жилого будинку і має статус юридичної особи. В Україні під «кондомініумами» розуміють товариства (об'єднання) власників (співвласників) жилих приміщень у багатоквартирних будинках, де встановлені умови сумісного володіння та користування допоміжними приміщеннями будинку (ліфтами, сміттєпроводами, тамбурами, сходовими клітками, вестибюлями, холами, горищами, спорудами та елементами благоустрою прибудинкової території та іншими місцями загального користування) [71, с. 398].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 року, ним визнається юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна [353]. Згідно з Листом Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 2450/15/61-15 від 18.03.2015 «Щодо надання роз'яснення», членом об'єднання співвласників багатоквартирного будинку може бути фізична чи

юридична особа, яка є власником квартири (квартир) або приміщення (приміщень) у багатоквартирному будинку [525].

Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку є учасником господарських відносин та має статус суб'єкта некомерційного господарювання [413, с. 65]. Законодавством України чітко визначено, що об'єднання створюється як непідприємницьке товариство для виконання функцій, визначених законом. При цьому І.М. Кучеренко вперше запропонувала виділити таку організаційно-правову форму непідприємницьких юридичних осіб, як об'єднання співвласників [207, с. 10].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 14.05.2015 року, за рішенням співвласників усі або частина функцій з управління багатоквартирним будинком можуть передаватися управителю або всі функції-об'єднанню співвласників багатоквартирного будинку (асоціації об'єднань співвласників багатоквартирного будинку) [356]. Як вбачається зі змісту Типового договору відносин власників житлових і нежитлових приміщень та управителя, затвердженого Наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства 27.08.2003 р. № 141, до істотних умов цього договору віднесено умови про: найменування сторін; предмет договору; права сторін щодо здійснення управління житловим комплексом; обов'язки сторін щодо надання послуг з експлуатації житлового комплексу та щодо оплати цих послуг; вичерпний перелік послуг; вартість кожної послуги та загальна вартість щомісячного платежу; порядок контролю та звіту сторін; наслідки невиконання умов договору; перелік форс-мажорних обставин; строк дії договору, умови продовження та припинення дії договору, а також умова про дату укладення договору [344].

На цей час поширеними є судові спори об'єднань співвласників багатоквартирних будинків з мешканцями будинків, які не є їх членами, з приводу стягнення заборгованості за утримання будинку та прибудинкової території, а подекуди і втрат від інфляційних процесів та 3 % річних. Згідно з листом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-

комунального господарства України від 26 квітня 2011 року № 7/15-4687 [526] мета і предмет діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, визначені законом, не передбачають здійснення об'єднанням господарської діяльності, а тому об'єднання співвласників багатоквартирних будинків не є виробником або виконавцем житлово-комунальних послуг.

Відповідно, кожна фізична особа (співвласник), яка проживає у багатоквартирному жиллому будинку має цивільні права, що впливають з права власності. Водночас кожна особа, як і член об'єднання, зобов'язана:

- а) утримувати квартиру, що перебуває у її власності в належному технічному стані;
- б) використовувати об'єкти, що перебувають у спільній власності тільки за їх призначенням, не порушуючи при цьому прав та інтересів інших осіб;
- в) дотримуватися правил утримання жилого будинку і прибудинкової території, правил пожежної безпеки, санітарних норм тощо [71, с. 409-410].

Своєю чергою само по собі членство в об'єднанні є добровільним, а сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні його умов, що закріплено також у ст. 627 ЦК України. Власники житлових або нежитлових приміщень, що перебувають в межах одного житлового комплексу, які не є членами об'єднання, а також орендарі можуть (а не зобов'язані) укласти з об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку договір про участь у витратах на утримання будинку та прибудинкової території і надання послуг. Однак з іншого боку, власники квартир, необладнаних приладами обліку, зобов'язані укласти договір про обслуговування та оплату комунальних послуг з юридичною особою, що здійснює управління неподільним майном житлового комплексу незалежно від членства в об'єднанні. За наявності ж технічної можливості поквартирного обліку споживання комунальних послуг, власники можуть перераховувати кошти безпосередньо на рахунки підприємств, організацій, які надають ці послуги.

Отже, якщо в будинку створюється об'єднання співвласників, то особа, яка не є його членом, зобов'язана оплачувати комунальні послуги, які йому надають підприємства та організації, в тому числі обрані об'єднанням співвласників.

Проте, особа, яка не є членом об'єднання не зобов'язана виконувати рішення, які прийняті на його загальних зборах (в тому числі про запровадження штрафних санкцій за несвоєчасну сплату комунальних послуг), адже останні не мають нормативного характеру. При цьому особа зобов'язана здійснювати відповідні платежі, виходячи із положень Конституції України та ЦК України. Так, згідно з ч. 4 ст. 319 ЦК України [496], власність зобов'язує, а ст. 41 Конституції України [176] встановила, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства. Що стосується інфляційних та 3 % річних, то згідно з Аналізом практики щодо застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві, підготовленим Верховним Судом України [8], дія ч. 2 ст. 625 ЦК України не поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку із завданням шкоди. Окрім цього, передбачена ст. 625 ЦК України відповідальність не застосовується до правовідносин, які регулюються спеціальним законодавством.

Отже, не зважаючи на наявність в об'єднань співвласників багатоквартирних будинків статусу юридичної особи та статуту як установчого документа, роль договору як регулятора відносин за їх участі та участі їх членів є надзвичайно великою. Так, особа самостійно вирішує бути їй чи не бути учасником тієї чи іншої юридичної особи, однак, якщо вона є власником квартири (нежитлового приміщення) у багатоквартирному будинку, у якому створене об'єднання співвласників, – реалізація багатьох прав та інтересів такої особи перебуває у прямій залежності від рішення щодо способу і порядку оформлення її відносин з таким об'єднанням. У зв'язку з цим, також підтримуємо точку зору І.М. Кучеренко, котра запропонувала надати право участі у загальних зборах товариства співвласників (або вираження волі у письмовій формі) не тільки членам товариства, а й іншим співвласникам, які не є членами товариства, при вирішенні питань: проведення реконструкції жилого будинку, передачі в оренду та позичку спільного майна, визначенні розміру сплати внесків на експлуатацію житлового будинку [207]. Наведене відповідатиме принципам непорушності

права власності та надасть можливість вирішувати важливі питання за домовленістю (згодою) усіх співвласників.

При цьому у юридичній літературі зазначено, що в Україні створення товариства власників можливе на різних засадах: зі створенням юридичної особи (відповідно до закону) і без створення юридичної особи (на підставі договору про сумісну діяльність), що краще відповідатиме задоволенню житлових потреб громадян щодо утримання та користування житлом [71, с. 399]. Не всі країни йдуть шляхом визнання юридичною особою товариств співвласників жилих приміщень. Наприклад, у ст. 216 Цивільного кодексу Грузії чітко закріплено, що товариство співвласників жилих приміщень не є юридичною особою [71, с. 398-399]. У Польщі створенню об'єднань співвласників багатоквартирних будинків сприяв Закон «Про власність на житло» від 24.06.1994 р., який увів поняття житлове товариство, яке має самостійно господарювати у своєму будинку, в тому числі дбати про зменшення витрат на споживання комунальних послуг і утримання свого спільного майна [54]. Згідно із законодавством Естонії, Латвії та Литви досліджувані об'єднання є некомерційними підприємствами, а весь отриманий дохід вони зобов'язані використовувати саме на утримання та розвиток будівель і споруд [466, с. 96].

Існують на цей час також проблемні аспекти припинення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку. Зокрема, варто навести такі правила: 1) житлово-будівельні кооперативи можуть бути реорганізовані в об'єднання; 2) об'єднання ліквідується у разі: придбання однією особою всіх приміщень у багатоквартирному будинку; прийняття співвласниками рішення про ліквідацію об'єднання; ухвалення судом рішення про ліквідацію об'єднання; 3) об'єднання може бути реорганізоване виключно шляхом злиття чи поділу. При цьому, у науковій літературі існують пропозиції надати право провадити їх реорганізацію лише у таких формах, як перетворення, виділ та приєднання [195, с. 60].

На нашу думку, в Законі України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» необхідно закріпити можливість реорганізації таких об'єднань не тільки шляхом злиття чи поділу, але також шляхом приєднання чи

виділу, адже за їх допомогою також можна досягнути таких же результатів. Окрім цього, доцільно передбачити обов'язковість укладення під час такої процедури договорів про злиття (приєднання), а також заборону зміни за результатами такої реорганізації організаційно-правової форми об'єднання співвласників багатоквартирного будинку [530, с. 325; 548, с. 111].

Окрім повних та командитних товариств, які є класичними договірними формами об'єднань осіб, фізичні та юридичні на підставі договору можуть створювати товарні біржі та індустріальні(промислові) парки. Право ЄС передбачає можливість утворення європейського об'єднання з економічних інтересів та європейського кооперативного товариства.

Будучи закономірним результатом еволюції форм оптової торгівлі й способів торгів, товарні біржі виникли в епоху нагромадження капіталу. За даними американської енциклопедії, їхнім попередником була контора при дворі Франції, заснована 1138 року. До перших бірж відносять виниклу 1531 року біржу в Антверпені. Ця біржа мала власне приміщення, над входом у яке був встановлений напис на латині «для торговельних людей всіх народів і мов». Незначно пізніше товарні біржі виникли у Ліоні (1549 р.), у Лондоні (1556 р.). В історії торгово-біржової діяльності велике значення мала також Амстердамська товарна біржа, що виникла 1606 року [29, с. 27]. В Україні Закон «Про товарну біржу» був прийнятий 10.12.1991 р.

Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу та пов'язаних з ним торговельних операцій [373]. При цьому діяльність товарних бірж здійснюється на основі самоврядування і господарської самостійності. Як юридична особа, товарні біржі наділені відокремленим майном, мають самостійні баланси, рахунки у банках, печатки і т.п.

Товарні біржі утворюються на добровільних засадах шляхом об'єднання юридичних і фізичних осіб, яким це не заборонено чинним законодавством.

Органи державної влади/управління та державні установи(організації) не можуть засновувати чи набувати членство у товарних біржах.

Не зважаючи на те, що, відповідно до ст. 6 Закону України «Про товарну біржу» [373], товарна біржа діє на підставі статуту, який затверджують засновники біржі, цього суб'єкта господарської діяльності вважаємо за можливе віднести до договірних форм об'єднань осіб, що може створюватися в тому числі і з-поміж фізичних осіб. Підтвердженням цьому слугує положення ч. 3 ст. 5 Закону України «Про товарну біржу» [373], відповідно до якого заснування товарної біржі здійснюється шляхом укладення засновниками угоди, яка визначає порядок та принципи її створення, склад засновників, їх обов'язки, розмір і строки сплати пайових, вступних та періодичних внесків.

Згідно зі ст. 42 ГК України, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [84].

Відповідно ж до змісту ч. 3 ст. 1 Закону України «Про товарну біржу» [373], товарна біржа не здійснює діяльності у сфері комерційного посередництва чи діяльності з метою одержання прибутку. У зв'язку з цим підтримуємо думку О.С. Олійник, котра вказує, що надання послуг товарними біржами та створення умов для укладання біржових договорів не можна вважати підприємницькою діяльністю [245, с. 89], а саму товарну біржу вважає юридичної особою приватного права, яка діє в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність, та створює умови для укладення біржових договорів щодо біржової продукції [245, с. 92].

Зі змісту ст. 84 ЦК України випливає, що обов'язковою ознакою підприємницьких товариств є не тільки наявність мети одержання прибутку, але й обов'язково – мети наступного розподілу прибутку між учасниками. З цих міркувань, вважаємо недоцільними пропозиції щодо виключення товарної біржі як окремої організаційно-правової форми з тих мотивів, що вони зазвичай

реєструються як приватні або публічні акціонерні товариства [379]. Навпаки, пропонуємо внести зміни до Закону України «Про товарну біржу», які б чітко закріпили і визначили товарні біржі як організаційно-правові форми непідприємницьких товариств – договірних об'єднань фізичних, юридичних осіб, фізичних та юридичних осіб.

Що стосується індустріального (промислового) парку (далі – ІП), то ним є визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених Законом України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку [348].

Першим цілеспрямовано створеним ІП історики вважають Траффорд Парк у Манчестері в Англії. Його заснував у 1896 році Ернст Холі, який придбав перші 10 гектарів землі вздовж Манчестерського морського каналу. Він створив транспортну й інженерну інфраструктуру та розпочав продавати/здавати в оренду інженерно-підготовані ділянки промисловим компаніям. Свій перший у Європі автомобільний завод Генрі Форд розмістив у Траффорд Парку в 1910 році. З 50-х років почали з'являтися спеціалізовані інноваційні технопарки, пов'язані з великими університетами. ІП і технопарки отримали велике поширення в країнах Західної Європи та Америки. Вони розміщуються, як правило, на околицях міст, поблизу транспортних вузлів і аеропортів, на територіях, спеціально зонованих для промислово-складського використання [444].

Ініціатор ІП приймає рішення про його утворення строком не менш, ніж тридцять років, керуючись затвердженою в установленому порядку концепцією ІП. На підставі рішення про утворення ІП укладають договір про створення та функціонування ІП, сторонами якого є ініціатор та керуюча компанія ІП (вибрана у визначеному законом порядку юридична особа). З метою одержання підтримки держави, ініціатор ІП вправі звернутися до уповноваженого органу із заявою про

включення ІП до Реєстру, що ведеться уповноваженим органом на його офіційній веб-сторінці. Умовою включення ІП до цього Реєстру є відсутність виробничого цілісного майнового комплексу у межах ІП.

Істотними умовами договору про створення та функціонування ІП є: предмет договору; строк договору; кадастрові номери, місце розташування та розміри земельних ділянок, на яких створено ІП; порядок та умови облаштування ІП; порядок та умови здійснення наукової діяльності у межах ІП; порядок та умови залучення учасників; порядок та умови надання учасникам прав на земельні ділянки та об'єкти у межах ІП; порядок та умови надання послуг та прав користування інженерно-транспортною інфраструктурою; порядок та умови страхування керуючою компанією активів ініціатора створення, отриманих у користування; правовий режим майна, створеного керуючою компанією у межах ІП, а також переданого для використання майна, що є власністю ініціатора створення; склад та порядок надання керуючою компанією звітності ініціатору створення та уповноваженому державному органу; порядок набрання чинності договором з дня його підписання. Рішення про утворення ІП, бізнес-план і концепція ІП є невід'ємними частинами названого договору (ст. 22 Закону України «Про індустриальні парки» [348]).

У разі недосягнення згоди щодо істотних умов договору про створення та функціонування ІП, він вважається неукладеним. При цьому предметом договору про створення та функціонування індустриального парку вважають зобов'язання сторін щодо його створення задля здійснення господарської діяльності у сфері переробної промисловості, науково-дослідної діяльності, діяльності у сфері інформації і телекомунікацій у межах ІП. Також, зважаючи, що строк використання земельної ділянки у межах ІП повинен бути не менше тридцяти років від дня прийняття рішення про створення індустриального парку, вважаємо, що положення про «строк договору» варто вилучити з переліку істотних умов договору про створення та функціонування ІП. У випадку недосягнення згоди щодо строку цього договору – він вважатиметься укладеним на тридцять років. Також, беручи до уваги, що загальні положення порядку зміни договорів

встановлені ст.ст. 651-652 ЦК України, частину 2 ст. 22 Закону України «Про індустріальні парки» щодо внесення змін до договору про створення та функціонування ІП за згодою сторін, – необхідно виключити.

Своєю чергою договір про здійснення господарської діяльності у межах ІП укладають керуюча компанія і суб'єкт господарювання, який має намір набути статус учасника ІП.

Істотними умовами договору про здійснення господарської діяльності у межах ІП є: види діяльності, роботи, послуги, які здійснюються за умовами договору про здійснення господарської діяльності у межах ІП; переважне використання праці працівників-громадян України; умови, обсяги та порядок створення і поліпшення об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури та інших об'єктів на земельній ділянці учасника; строк дії договору; інвестиційні зобов'язання учасника; фінансові відносини сторін; відповідальність за невиконання сторонами зобов'язань; порядок продовження і припинення договору про здійснення господарської діяльності у межах ІП; права та обов'язки сторін; порядок вирішення спорів між сторонами (ст. 30 Закону України «Про індустріальні парки» [348]).

Разом з тим, до ст. 30 Закону України «Про індустріальні парки» необхідно внести зміни і передбачити, що у разі ліквідації керуючої компанії, договір про здійснення господарської діяльності у межах ІП припиняється достроково, а не, як вказано у цій нормі – «може бути припинений». Власне, виходячи зі змісту ст. 104, 609 ЦК України, ліквідація не передбачає за загальним правилом правонаступництва і є підставою припинення зобов'язання. Вказані зміни, однак, не позбавлять учасників права укласти нові договори про здійснення господарської діяльності у межах ІП з іншою керуючою компанією у межах строку створення ІП.

Крім цього, у ст. 512 ЦК України [496] передбачено, що кредитор у зобов'язанні, без згоди боржника, якщо інше не впливає з договору чи закону, може бути замінений іншою особою внаслідок передання(відступлення) ним своїх

прав іншій особі за правочином. Боржники, своєю чергою, можуть бути змінені іншими особами виключно зі згоди кредиторів, якщо інше не випливає із законів.

Відтак необхідно звернути увагу, що об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури ІП та інші об'єкти, розташовані у межах ІП, які надані керуючій компанії у користування(управління), учасникам у власність не передають, а учасник не вправі передавати третім особам свої права та/або обов'язки за договором про здійснення господарської діяльності у межах ІП (ст. 30 Закону України «Про індустріальні парки» [348]).

Загалом варто вказати, що метою створення ІП в Україні є забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізації інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць, розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури. За своєю правовою природою відносини учасників ІП є договірними, а за формою – спільним веденням господарської діяльності [530, с. 331; 561, с. 40].

Розглядаючи особливості функціонування об'єднань фізичних і юридичних осіб у ЄС, варто зазначити, що діяльність європейського об'єднання з економічних інтересів регулює Регламент про Статут Європейського Об'єднання з Економічних Інтересів [382] (далі – ЄОЕІ). Регламент встановлює правила, відповідно до яких учасники, котрі виявили намір заснувати об'єднання, повинні досягнути згоди стосовно укладення договору та провести реєстраційні дії згідно з вимогами названого Регламенту (зокрема, держави-учасники вправі вказати один чи кілька реєстрів для здійснення таких реєстраційних дій). Об'єднання, засноване (створене) таким чином, вправі від власного імені, з моменту його реєстрації, набувати будь-яких прав і обов'язків, укладати цивільно-правові договори(угоди) чи вчинювати інші дії юридичного характеру, у тому числі виступати у якості позивача/відповідача в судових органах. При цьому, країни-учасники на власний розсуд визначають чи матимуть відповідні об'єднання статус юридичних осіб.

Правова форма ЄОЕІ не була вигаданою Європейською Комісією. За основу було взято модель існуючого в праві Франції Об'єднання (угруповання) з

економічних інтересів. Ціллю створення нового виду господарюючого суб'єкта на наднаціональному рівні стало спрощення та заохочення транскордонного економічного співробітництва в межах спільного ринку. Для підприємств, що розташовані в різних країнах, особливо для дрібних та середніх, які націлені на поглиблене співробітництво, створення спільного підприємства або повне злиття може видатися занадто важким та коштовним. У цьому випадку форма ЄОЕІ дає змогу підприємствам об'єднати зусилля для досягнення певних цілей без втрати самостійності [305, с. 62].

Метою об'єднання є сприяння або розвиток економічної діяльності його учасників та поліпшення або підвищення результатів такої діяльності. Необхідно наголосити, що метою об'єднання не може бути отримання прибутку безпосередньо для нього, а діяльність має стосуватися економічної діяльності його учасників та носити виключно субсидіарний характер щодо цієї діяльності.

При цьому, об'єднання не може:

- 1) безпосередньо чи опосередковано управляти чи здійснювати нагляд над діяльністю його учасників чи діяльністю іншого підприємства;
- 2) безпосередньо чи опосередковано будь-яким способом мати у володінні акції будь-якого виду підприємства-учасника(окрім випадків, коли це є необхідним задля досягнення мети об'єднання і за умови, що це здійснено від імені його учасників);
- 3) наймати більше п'ятисот працівників;
- 4) надавати позику директору товариства чи іншій пов'язаній з ним особі, якщо її надання обмежене або перебуває під контролем права держави-члена, яке регламентує діяльність ЄОЕІ;
- 5) бути учасником іншого ЄОЕІ [382].

У наукових джерелах зазначають, що ЄОЕІ може бути спрямовано на досягнення якоїсь економічної мети учасників, яка полягає, наприклад, у просуванні на ринок товарів і послуг, їх рекламі, проведенні спільних науково-дослідних робіт, вирішенні певних юридичних питань. Діяльність ЄОЕІ повинна бути пов'язана з господарською діяльністю його учасників, але в жодному разі не

має повністю замінювати її – інакше йтиметься про спільне підприємство. Окрім того, перешкодою, спрямованою на недопущення перетворення ЄОЕІ в концерн, є встановлення максимальної чисельності працівників. По суті, ЄОЕІ не є комерційною організацією і його діяльність, як вже наголошувалося, не має бути спрямованою на отримання прибутку. Однак, у разі якщо його діяльність все ж приносить прибуток, вона розподіляється між учасниками. Важливим фактором, що відрізняє ЄОЕІ від класичної юридичної особи, служить його майнова невідособленість від учасників. Важливо мати на увазі, що засновники ЄОЕІ несуть необмежену і солідарну відповідальність за зобов'язаннями об'єднання будь-якої природи [303].

Стосовно складу ЄОЕІ, то воно має складатися принаймні з: 1) двох товариств або інших юридичних осіб, які мають свої центральні адміністрації в різних державах-членах; 2) двох фізичних осіб, які здійснюють свою основну діяльність у різних державах-членах, або 3) товариства чи будь-якої іншої юридичної особи та фізичної особи, перша з яких має центральну адміністрацію в одній державі-члені, а друга здійснює свою основну діяльність в іншій державі-члені [382].

Отже, перелічені вище особи укладають відповідний договір і реєструють ЄОЕІ та цей договір у встановленому порядку. Договір про створення об'єднання має включати: найменування об'єднання після, або перед словами «Європейське об'єднання з економічних інтересів», або аббревіатури «ЄОЕІ», якщо такі слова чи аббревіатура не складають частину найменування; офіційну адресу об'єднання; мету діяльності об'єднання; ім'я (найменування), комерційне найменування організаційно-правову форму, постійну адресу або зареєстроване місцезнаходження, номер та місце реєстрації, якщо такі є, кожного учасника об'єднання; строк, на який об'єднання створюється, окрім випадків, коли він є необмеженим. Прибутки від діяльності ЄОЕІ вважають прибутками учасників та розподіляють між ними у визначених договором розмірах, а за відсутності таких умов у договорі – у рівних частках [382].

Кожен учасник ЄОЕІ за одностайною згодою інших учасників має право відступити свою частку або її частину іншому учаснику або третій особі. Важливо наголосити, що наслідки ліквідації ЄОЕІ регулюються національним правом.

В.В. Кочин наголошує, що вітчизняне законодавство не регулює статус ЄОЕІ (наприклад, Польща має відповідний закон), тому у перспективі можна передбачити, що об'єднання може не потребувати статусу юридичної особи (на кшталт громадських об'єднань без статусу юридичної особи), однак надання цим відносинам виключно договірної форми відповідно до тенденцій державного регулювання господарювання видається досить сумнівним [193, с. 128]. Ми, своєю чергою, вважаємо, що, навпаки, у ході наближення вітчизняного законодавства до практики країн ЄС, необхідно передбачати можливість створення об'єднань у сфері економічних інтересів без статусу юридичної особи на підставі договору з визначеним у ньому обсягом правосуб'єктності такого об'єднання.

Серед інших наднаціональних об'єднань осіб у праві ЄС – європейське кооперативне товариство. Регламент Ради (ЄС) №1435/2003 про статут європейського кооперативного товариства (SCE) (далі – ЄКТ) прийнято 22.07.2003 р. Кооперативи є переважно групами фізичних або юридичних осіб з особливими принципами функціонування, які відрізняють їх від інших економічних суб'єктів. Вони охоплюють принципи демократичної структури та контролю, розподілення прибутку за фінансовий рік на справедливій основі. Кооперативне товариство може бути створене на території Співтовариства у формі європейського кооперативного товариства (ЄКТ) за умов та у спосіб, передбачених зазначеним вище Регламентом. Головною метою ЄКТ є задоволення потреб його членів та/або розвиток їхньої економічної та соціальної діяльності, зокрема, шляхом укладення угод з ними на постачання товарів або послуг або здійснення робіт такого роду, які постачає або виконує ЄКТ. Метою ЄКТ також може бути задоволення потреб його членів шляхом підтримки їх участі в економічній діяльності, в одному або більше ЄКТ та/або національних кооперативах, у спосіб зазначений вище. ЄКТ може провадити свою діяльність

через дочірні підприємства. При цьому, за ЄКТ закріплено статус юридичної особи, яка може створюватись у визначений Регламентом спосіб фізичними та/або юридичними особами, що є резидентами, як правило, принаймні в двох державах-членах [383].

Регламент Ради (ЄС) №1435/2003 про статут ЄКТ передбачає також, що орган управління або виконавчий орган кооперативів, які беруть участі у злитті, складають проект умов злиття. Цей проект включає:

- найменування та зареєстроване місцезнаходження кожного кооперативу, який бере участь у злитті, разом із найменуванням та місцезнаходженням, що пропонуються для ЄКТ;

- коефіцієнт обміну паїв у підписному капіталі та суми будь-яких грошових платежів. Якщо немає паїв, точне розподілення активів та їх еквівалентної вартості на частки;

- умови розподілу паїв ЄКТ;

- дату, з якої паї ЄКТ нададуть право участі в його прибутках, а також будь-які спеціальні умови, що впливатимуть на таке право;

- дату, з якої операції кооперативів, які беруть участь у злитті, для цілей бухгалтерського обліку, вважаються операціями ЄКТ;

- особливі умови або привілеї, які надаються облігаціями або цінними паперами, іншими ніж паї, які, не надають статусу члена;

- права, надані ЄКТ власникам паїв, якими надають спеціальні права, та власникам цінних паперів, інших ніж паї, або заходи, що пропонують щодо них;

- форми захисту прав кредиторів кооперативів, які беруть участь у злитті;

- будь-які спеціальні переваги, надані експертам, які мають перевірити проект умов злиття, а також членам виконавчих, управлінських, наглядових або контролюючих органів кооперативів, які беруть участь у злитті;

- статут ЄКТ;

- інформацію щодо процедур, згідно з якими заходи щодо залучення працівників визначатимуть відповідно до Директиви 2003/72/ЄС [383].

При цьому кооперативи-учасники злиття додають інші пункти у проект умов злиття за взаємною згодою.

У разі ж створення ЄКТ шляхом перетворення, виконавчий орган або орган управління відповідного кооперативу, повинен скласти проект умов перетворення та звіт, який пояснює та обґрунтовує юридичні та економічні аспекти, а також вплив перетворення на зайнятість і визначає наслідки прийняття форми ЄКТ для членів та працівників. Проект умов перетворення має бути оприлюднений у спосіб, встановлений у праві кожної держави-члена принаймні за один місяць до загальних зборів з цього питання [383].

Підсумовуючи, варто вказати, що у майбутньому, після вступу України до ЄС, питання підготовки вітчизняного правового поля та визначення механізмів для ефективної діяльності ЄОЕІ та ЄКТ [382; 383] постануть на порядок денний, адже створення організаційно-правових передумов діяльності таких утворень спрямоване, зокрема, на гармонійний розвиток економічної діяльності та її постійне й збалансоване поширення в межах ЄС. Власне це залежить у тому числі від нормального функціонування спільного ринку, який пропонує умови, аналогічні умовам національного, оскільки для реалізації єдиного ринку та зміцнення його цілісності необхідно створити правову структуру для фізичних осіб, товариств та інших юридичних осіб, яка спрощує адаптацію їхньої діяльності до економічних реалій ЄС.

Водночас, проаналізувавши правову природу та суть ЄОЕІ та ЄКТ, вважаємо за можливе віднести їх до договірних форм об'єднань осіб, створених у встановлений законодавством ЄС та його держав-членів спосіб. На нашу думку, створенню ЄОЕІ та ЄКТ передують необхідність досягнення між їх засновниками домовленості щодо умов створення з метою визначення взаємних прав та обов'язків сторін не тільки на етапі створення цих об'єднань, але й у процесі їхньої діяльності. Вищенаведене, а також задекларований Європейський вектор розвитку нашої держави, підтверджують необхідність реформування чинного законодавства України шляхом закріплення у ньому можливості вітчизняним та

іноземним суб'єктам створювати європейські моделі об'єднань осіб на зразок ЄОЕІ та ЄКТ на основі договору.

Висновки до Розділу 5.

1. Просте товариство, метою якого є отримання прибутку, може мати комерційне (фірмове) найменування. Наявність такого комерційного (фірмового) найменування сприятиме індивідуалізації учасників простого товариства. Тому, відповідні зміни щодо права простого товариства на комерційне найменування повинні бути закріплені в Главі 77 ЦК України.

2. Зобов'язання можуть припинятися за домовленістю сторін. При цьому можна виділити такі способи здійснення припинення зобов'язань за цією підставою як передання відступного чи прощення боргу. Проте, зважаючи, що у договорах про спільну діяльність без створення юридичної особи, обов'язок боржника не кореспондується суб'єктивному праву кредитора, такі способи не можуть застосовуватися в договірних зобов'язаннях простого товариства. Виходячи із зазначених обставин, дискусійною є можливість припинення договору про спільну діяльність (засновницького чи установчого договору) шляхом прощення боргу і зарахуванням зустрічних вимог.

3. Новація може виступати підставою припинення договорів про спільну діяльність без створення юридичної особи. Водночас, у разі зміни складу учасників договірної об'єднання припиняються права та обов'язки учасника, що вибув, а новий учасник навпаки набуває відповідних прав та обов'язків. Для інших учасників такого об'єднання: попередні права та обов'язки існують з врахуванням оновленого суб'єктного складу. Проте, це не може вважатися новацією відповідного засновницького (установчого) договору.

4. Смерть фізичної особи - учасника або ліквідація юридичної особи - учасника договору простого товариства, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження чинності договору щодо інших учасників або заміщення учасника, який помер (ліквідованої юридичної особи), його спадкоємцями (правонаступниками) є однією з підстав припинення договору простого товариства. З метою усунення недоліків законодавчої техніки при визначенні цієї

підстави, у роботі запропоновано у п. 3 ч. 1 ст. 1141 ЦК України замінити слова «ліквідація» на «припинення юридичної особи».

5. Ч. 1 ст. 1142 ЦК України необхідно викласти в наступній редакції: «1. Учасник може зробити письмову заяву про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства не пізніше як за три місяці до виходу з договору. Участь учасника у договорі простого товариства вважається припиненою зі спливом трьохмісячного строку з дати подання письмової заяви про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства учаснику (одному із учасників), що здійснює ведення спільних справ простого товариства, або вручення такої письмової заяви цій особі органами поштового зв'язку. Умова про обмеження права на відмову від безстрокового договору простого товариства є нікчемною».

6. При відповіді на питання про співвідношення понять «установчого» та «засновницького» договорів необхідно виходити перш за все із тенденцій чинного законодавства України. Так, Законом України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» № 997 від 27.04.2007 до Закону України «Про господарські товариства» внесено зміни, відповідно до яких слова «установчий договір» у всіх відмінках замінено на «засновницький договір». На синонімічність названих термінів вказує і редакція ст. 77 Закону України «Про акціонерні товариства», яка обов'язком акціонерних товариств, зокрема, визначає зберігання «засновницького (установчого) договору». Аналіз змісту цих договорів, що наводиться в різних законодавчих актах, дає підстави вважати їх тотожними.

7. Необхідно внести зміни до Закону України «Про акціонерні товариства», передбачивши, що у випадку створення акціонерного товариства за участю фізичних осіб, засновницький договір підлягає нотаріальному посвідченню.

8. Засновницький договір є цивільно-правовим договором з визначеним строком дії, який може передбачати створення самостійної юридичної особи, є єдиним установчим документом повних та командитних товариств (при цьому

може укладатися і у випадку заснування інших видів юридичних осіб чи їх об'єднань), укладається у письмовій формі, а також може бути припинений (змінений) чи визнаний недійсним з підстав, визначених законом.

9. Враховуючи мету засновницьких договорів, порядок ведення справ у повних (командитних) товариствах, підстави їх припинення, сферу застосування тощо, вважаємо засновницький договір різновидом договорів про спільну діяльність.

10. Термін дії засновницького договору не може обмежуватися датою державної реєстрації юридичної особи чи датою реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій. Стаття 77 Закону України «Про акціонерні товариства» покладає обов'язок на акціонерне товариство зберігати не тільки статут, зміни до статуту, але й засновницький (установчий) договір. Власне у випадку виникнення різного роду непорозумінь чи зловживань з боку окремих учасників юридичної особи, механізм захисту добросовісних учасників може бути передбачений саме на рівні засновницьких договорів. Доцільно в законодавстві встановити норму, що засновницький договір є чинним до припинення юридичної особи, якщо інше не визначено домовленістю сторін, законодавством або не впливає із суті зобов'язання.

11. Положення абз. 3 ч. 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року встановлює правило, згідно з яким «засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій». Водночас, ця позиція суперечить ч. 3 ст. 57 ГК України. Вважаємо, що правила ч. 3 ст. 57 ГК України сприяють більш ефективному регулюванню відносин між учасниками юридичних осіб, а тому редакцію норми ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» слід змінити, передбачивши, що засновницький договір акціонерного товариства діє до дати припинення акціонерного товариства, якщо інше не визначено за домовленістю сторін, законодавством або не впливає із суті зобов'язання.

12. Зважаючи, що відповідно до ст. 83 ЦК України, юридичні особи можуть створюватися не тільки у формі товариств, установ, але й в інших формах, встановлених законом, недоліком законодавчої техніки видаються словосполучення у ст. 88 ЦК України «У статуті товариства вказуються...» та «У засновницькому договорі товариства...». Тому, більш доцільним було б слово «товариство» замінити на термін «юридична особа». Подібно, неточним є використання у ст. 57 ГК України терміну «суб'єкт господарювання», адже він стосується також суб'єктів підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців. Його доцільно замінити на термін «господарська організація».

13. Беручи до уваги, що на укладення договору необхідна воля усіх його сторін (в той час, як для затвердження статуту достатнім є волевиявлення простої чи кваліфікованої більшості учасників), невідповідність договору статуту товариства не є підставою для визнання його недійсним. На противагу цьому, суперечність правочину умовам засновницького договору (чи будь-якого іншого договору про створення об'єднання осіб) свідчить про порушення останнього та надає право його учаснику вимагати, якщо інше не встановлено договором чи не впливає із суті зобов'язання: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміни умов договору або змісту зобов'язання; 3) сплати неустойки; 4) відшкодування збитків та, якщо це передбачено договором, – моральної шкоди.

14. В законодавстві України передбачено, що господарська організація може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками трансформується в установчий документ. Водночас, доцільно законодавчо закріпити можливість засновникам юридичних осіб включати до їх статутів тільки ті положення, які відрізняються від модельних.

15. Статтю 88 ЦК України необхідно доповнити ч. 4 наступного змісту: «Визнання судом установчих документів юридичної особи недійсними не впливає

на дійсність будь-яких зобов'язань, взятих на себе цією юридичною особою, які виникли до набрання відповідним судовим рішенням законної сили».

16. Запропоновано передбачити в законодавстві України положення щодо договору про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) юридичних осіб корпоративного типу, який за своєю природою і призначенням повинен: по-перше, характеризуватися як цивільно-правовий; по-друге, додатково конкретизувати особливості реалізації прав та виконання обов'язків щодо створення чи припинення корпоративних юридичних осіб, участі у таких юридичних особах, порядку переходу частки (її частини) у статутному капіталі учасника до інших осіб, цивільно-правові наслідки невиконання зобов'язань з внесення вкладів у статутний капітал, у тому числі у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки і т.д.; по-третє, бути спрямованим на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків засновників (учасників) корпоративних юридичних осіб.

17. На основі аналізу норм права окремих європейських державах, у яких повні та командитні товариства не наділені статусом юридичної особи, задля забезпечення свободи учасників цивільного обороту (зокрема, нерезидентів) у виборі організаційної форми здійснення підприємництва, додатково аргументовано необхідність доповнення законодавства України положеннями про можливість створення повних та командитних товариств як зі статусом юридичної особи, так і без цього статусу. Обсяг правосуб'єктності зазначених товариств повинен визначатися умовами засновницьких договорів.

18. У чинному цивільному законодавстві України, а також законодавстві про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань необхідно закріпити вимогу про нотаріальну форму посвідчення засновницьких договорів повних та командитних товариств.

19. Правова природа відносин між вкладниками і командитним товариством є договірною. Доцільно встановити вимогу щодо обов'язкової письмової форми з нотаріальним посвідченням договорів між вкладниками та командитними товариствами.

20. Необхідно внести зміни до Закону України «Про товарну біржу», які б чітко закріпили і визначили товарні біржі як організаційно-правові форми непідприємницьких товариств – договірних об'єднань фізичних, юридичних осіб, фізичних та юридичних осіб.

21. В Законі України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» необхідно закріпити можливість реорганізації таких об'єднань не тільки шляхом злиття чи поділу, але також шляхом приєднання чи виділу. Крім цього, доцільно передбачити обов'язковість укладення під час припинення з правонаступництвом договорів про злиття (приєднання), а також заборону зміни за результатами такої реорганізації організаційно-правової форми об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

22. Зважаючи, що строк використання земельної ділянки у межах індустріального парку повинен бути не менше тридцяти років з дня прийняття рішення про створення індустріального парку, положення про «строк договору» слід виключити з переліку істотних умов договору про створення та функціонування індустріального парку. Так, у випадку недосягнення згоди щодо строку цього договору – він вважатиметься укладеним на тридцять років. Також, беручи до уваги, що загальні положення порядку зміни договорів встановлені ст.ст. 651-652 ЦК України, частину 2 ст. 22 Закону України «Про індустріальні парки» щодо внесення змін до договору про створення та функціонування індустріального парку за згодою сторін, – необхідно виключити, а до ст. 30 Закону України «Про індустріальні парки» внести зміни і передбачити, що у разі ліквідації керуючої компанії, договір про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку припиняється достроково.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, яке полягає у дослідженні проблем правового регулювання договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України. Основні висновки дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. Договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб, за своєю правовою природою належать до договорів про спільну діяльність, можуть передбачати діяльність, пов'язану із заснуванням або без заснування суб'єкта зі статусом юридичної особи, є консенсуальними, фідучіарними та алеаторними. Договори про створення об'єднань осіб можуть вважатися неукладеними лише за умови, коли зі змісту досягнутої між сторонами домовленості не вбачається можливим досягти основної цілі таких договорів – створення об'єднання осіб із визначеним обсягом правосуб'єктності, якщо інше не впливає зі змісту законодавства чи суті договірного зобов'язання.

2. У широкому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на встановлення, зміну чи припинення їхніх цивільних прав та обов'язків щодо заснування договірних форм об'єднань з метою одержання прибутку або досягнення іншої правомірної мети. У вузькому значенні договір про створення об'єднань фізичних та/або юридичних осіб є домовленістю двох або більше фізичних та/або юридичних осіб, спрямованою на утворення об'єднання із визначеним за згодою їх учасників обсягом правосуб'єктності.

3. Предметом договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є дії, які повинні виконати учасники у відповідності до змісту цього договору, серед яких, зокрема: створення об'єднання, внесення вкладів для здійснення спільної діяльності, виконання функцій з управління об'єднанням чи його представництва у відносинах з третіми особами тощо. За загальним правилом договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб укладаються у

простій письмовій формі. Не зважаючи на це, щодо окремих видів та випадків укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб (наприклад, засновницьких договорів, договорів простого товариства, якщо вкладом виступає нерухоме майно тощо), доцільно встановити законодавчу вимогу щодо їх нотаріального посвідчення.

4. У випадку укладення договорів про створення об'єднань осіб (установчих договорів, договорів про заснування, засновницьких договорів тощо), умови про розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, розмір часток їх учасників є істотними. Відповідно, їх зміна можлива у загальному порядку за взаємною згодою усіх сторін договору або за рішенням суду з підстав, визначених законом чи договором.

5. У Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № 755-IV від 15.05.2003 року необхідно закріпити норми, відповідно до яких на підставі договору про створення об'єднань осіб, державного реєстратора уповноважити вносити відомості до Єдиного державного реєстру із зазначенням таких умов: найменування договору; найменування сторін; відомості про предмет договору; строк дії договору; відомості про нотаріальне посвідчення договору (про нотаріуса, який посвідчив договір, дату посвідчення та номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, номер та серія спеціального бланка нотаріальних документів, на якому викладено текст договору); відомості про державного реєстратора та інші технічні дані.

6. Доцільно внести редакційні зміни до ч. 2 ст. 167, ч. 2 ст. 168, ч. 2 ст. 169 ЦК України, виключивши з їх змісту словосполучення: «державні підприємства», «навчальні заклади», «комунальні підприємства», «спільні комунальні підприємства». Недопустимо також ставити знак тотожності між статусом юридичної особи (публічного чи приватного права) і правовим режимом майна, на основі якого вона діє та обсягом її відповідальності.

7. Договір про створення сімейного фермерського господарства належить до договорів про спільну діяльність і його передумовою є об'єднання фізичних осіб

певної кваліфікації та професії, що перебувають у сімейних відносинах, з метою реалізації ініціативи щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечення раціонального використання і охорони земель, правового та соціального захисту фермерів.

8. Аргументовано доцільність доповнення Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України нормами, які б наділяли процесуальною правосуб'єктністю об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але мають місцезнаходження на території України і яким законами України не заборонено здійснювати діяльність на її території.

9. Обґрунтовано необхідність внесення змін до ч. 1 ст. 118 ГК України, виклавши її в такій редакції: «1. Господарським є об'єднання зі статусом юридичної особи або об'єднання, створене на підставі договору без статусу юридичної особи, яке утворюється на певний строк, невизначений строк або для досягнення конкретної цілі двома або більше суб'єктами господарювання з метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності, спрямованої на виконання спільних економічних та соціальних завдань». Також, у Главі 12 ГК України термін «об'єднання підприємств» слід замінити єдиним поняттям «господарське об'єднання».

10. У процесі створення договірних форм об'єднань юридичних осіб задля індивідуалізації його учасників чи власне об'єднання може виникнути необхідність передачі об'єднанню окремих майнових прав інтелектуальної власності (для прикладу, на комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку тощо). З огляду на відсутність вичерпного переліку видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, закріплення принципу свободи договорів, вважаємо, що засновницький (установчий) договір об'єднань юридичних осіб може набувати форму змішаного договору з

можливістю передбачати в ньому право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

11. Обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 3 ст. 121 ГК України, виклавши її в такій редакції: «3. Учасник не вправі достроково припинити участь в господарському об'єднанні з підстав, визначених засновницьким договором. Підприємство, яке входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення».

12. Сформульовано позицію щодо необхідності нормативного закріплення терміну «поглинання» юридичних осіб, під яким слід розуміти договір, що укладається з метою приєднання і встановлення контролю над іншим корпоративним господарюючим суб'єктом, передбачивши при цьому відповідні механізми захисту інтересів кредиторів організацій, що поглинаються.

13. Необхідно законодавчо закріпити можливість: створення асоціацій зі статусом та без статусу юридичних осіб на основі договору, участі фізичних осіб-підприємців в асоціаціях, а також встановлення засновницьким (установчим) договором субсидіарної відповідальності учасників асоціації за її зобов'язаннями в порядку і на умовах, що ним визначаються.

14. Мети створення та діяльності корпорацій в Україні можна досягнути лише шляхом укладення договору, в умовах якого буде чітко визначено виробничі, наукові та комерційні інтереси кожного з учасників об'єднання, а також конкретно регламентовано їхні повноваження на досягнення окреслених цілей. Надання можливості створення корпорацій також і без статусу юридичної особи, проте з наділенням їх ключовими ознаками правосуб'єктності, на сучасному етапі розвитку суспільних відносин є необхідним.

15. Ч. 1 ст. 1142 ЦК України необхідно викласти в такій редакції: «1. Учасник може зробити письмову заяву про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства не пізніше як за три місяці до виходу з договору. Участь учасника у договорі простого товариства вважається припиненою зі

спливом тримісячного строку з дати подання письмової заяви про відмову від подальшої участі у безстроковому договорі простого товариства учаснику (одному із учасників), що здійснює ведення спільних справ простого товариства, або вручення такої письмової заяви цій особі органами поштового зв'язку. Умова про обмеження права на відмову від безстрокового договору простого товариства є нікчемною».

16. Термін дії засновницького договору не може обмежуватися датою державної реєстрації юридичної особи чи датою реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій. Доцільно в законодавстві встановити норму, що засновницький договір є чинним до припинення юридичної особи, якщо інше не визначено домовленістю сторін, законодавством або не впливає із суті зобов'язання. Необхідно також внести зміни до Закону України «Про акціонерні товариства», передбачивши, що у випадку створення акціонерного товариства за участю фізичних осіб, засновницький договір підлягає нотаріальному посвідченню.

17. Задля забезпечення свободи учасників цивільного обороту (зокрема, нерезидентів) у виборі організаційної форми здійснення підприємництва, підтримано пропозицію щодо можливості створення повних та командитних товариств як зі статусом юридичної особи, так і без цього статусу. Обсяг правосуб'єктності зазначених товариств повинен визначатися умовами засновницьких договорів. Окрім того, у цивільному законодавстві України, а також законодавстві про державну реєстрацію об'єднань осіб необхідно закріпити вимогу про нотаріальну форму посвідчення засновницьких договорів повних та командитних товариств.

18. Необхідно надати можливість бути учасником повного товариства (повним учасником командитного товариства) всім дієздатним фізичним особам, а не тільки особам, що володіють статусом індивідуального підприємця. До чинного законодавства України доцільно внести зміни, згідно з якими сторонами засновницького договору повних/командитних товариств можуть бути фізичні

особи та/або юридичні особи, створені в організаційно-правовій формі повних чи командитних товариств.

19. Командитне товариство вправі укласти договір про взаємні права та обов'язки (для прикладу, щодо порядку внесення вкладу, строків виплати дивідендів тощо) з кожним вкладником окремо. Правова природа відносин між вкладниками і командитним товариством є договірною. Доцільно в законодавстві встановити вимогу щодо обов'язкової письмової форми з нотаріальним посвідченням договорів між вкладниками та командитними товариствами.

20. Перспективи подальших досліджень договірних об'єднань осіб в країнах ЄС, що можуть бути імплементовані у вітчизняну правову систему, полягають у вивченні та аналізі їхньої правосуб'єктності, виробленні теоретико-правової основи та аргументації відповідних законодавчих змін, що дозволить урізноманітнити договірні форми спільної господарської діяльності у національному законодавстві. Це сприятиме науковому обґрунтуванню пропозицій щодо удосконалення механізму правового регулювання договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авилов Г. Е. Хозяйственные товарищества и общества в Гражданском кодексе Российской Федерации // Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика / отв. ред. А. Л. Маковский. Исследовательский центр частного права. Москва: Междунар. центр фин.- экон. развития, 1998. 480 с.
2. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву: в 2 т. Москва: ЦентрЮрИнфо Р, 2002. Т. 1. 490 с.
3. Акіменко Ю. Ю. Принципи європейського контрактного правановий напрям реформування цивільного права України // *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту*. 2014. Вип. 6–1. Т.1. С. 119–121.
4. Аксёнова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2006. 162 с.
5. Алексашина Ю. Реалізація принципів добросовісності, справедливості, розумності при договірному регулюванні цивільних відносин // *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 68–74.
6. Алексеев І. С. Поняття та функції цивільно-правового договору // *Форум права*. 2010. № 2. С. 7–10.
7. Аналіз практики застосування ст. 16 Цивільного кодексу України / Офіційний сайт Верховного Суду України. URL: www.scourt.gov.ua/.../Аналіз%20-%20ст.16%... (дата звернення: 03.04.2016).
8. Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/1AEF5190D74B0A7CC2257D2D00434561> (дата звернення: 17.05.2016).

9. Андреева О. Особливості прояву ризику у договірному праві // *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 98–100.
10. Анпілогов О. В. Структура реформування територіального та галузевого управління регіональним комплексом: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ, Логос, 2016. 400 с.
11. Антипов А. А. Правовое регулирование ассоциаций и союзов, их роль в предпринимательской деятельности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 25 с.
12. Антонова А. Великобритания: новый закон о компаниях. Основные новеллы, практика применения. URL: <https://gsl.org/ru/press-center/press> (дата звернення: 08.04.2016).
13. Архипов Б. П. Гражданско-правовой механизм слияний и присоединений акционерных обществ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2005. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1152770> (дата звернення: 03.04.2016).
14. Батлер У. Э. Корпорации и ценные бумаги по праву России и США. Москва: Зерцало, 1997. 127 с.
15. Безклубий І. А. Чинність правочину. С. 49-53. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2008/statji_n2_7_2008/Bez_klubij_49.pdf (дата звернення: 23.04.2016).
16. Безух О. В. Господарський (комерційний) та цивільний оборот: сутність та відмінності в умовах ринкової економіки / Сайт Наук.-досл. ін-ту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. URL: <http://ndippp.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2016).
17. Бейцун І. В. Об'єднання юридичних осіб в цивільному праві: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 236 с.
18. Бекірова Е. Е. Удосконалення правового статусу повних товариств // *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 53–58.

19. Бекленищева И. В. Гражданско-правовой договор: классическая традиция и современные тенденции. Москва: Статут, 2006. 203 с.
20. Белицкая А. В. Правовое определение государственно-частного партнерства // *Законодательство*. 2009. № 8. Система «ГАРАНТ ЭКСПЕРТ 2010. Гарант Максимум. Арб. практи. России». В.: 7.04.0.239.
21. Белов А. П. Международное предпринимательское право: практи. пособие. Москва: Юстицинформ, 2001. 336 с.
22. Беяневич О. А. Господарський договір та способи його укладання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1999. 24 с.
23. Беяневич О. А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2006. 34 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 11.04.2016).
24. Беяневич О. А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2006. 569 с.
25. Бельо Л. Ю. Договір: деякі аспекти поняття // *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 453–459.
26. Бервено С. М. Проблеми договірного права України: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2006. 440 с.
27. Блажівська О. Є. Договір про спільну діяльність: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2007. 210 с.
28. Блащук А. М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 20 с.
29. Бобкова А. Г., Моїсеєв Ю. О. Біржове право: навч. посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2005. 200 с.
30. Богданов Е. В. Сущность и ответственность юридического лица // *Государство и право*. 1997. № 10. С. 97–101.
31. Боднар Т. Деякі аспекти захисту цивільних прав при зміні і припиненні цивільних зобов'язань // *Право України*. 2014. № 2. С. 171–179.
32. Боднар Т. В. Одностороння відмова від договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів // *Міжнар. наук.-практи. конф. «Право та економіка:*

генезис, сучасний стан та перспективи розвитку (м. Одеса, 30 трав. 2008 р.). Одеса: Астропринт. 2008. С. 38–42.

33. Боднар Т. В. Деякі проблеми захисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях // *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 113–118.

34. Борисова В. Релігійна організація функціональний вид невідприємницьких організацій // *Право України*. 2014. № 2. С. 123–130.

35. Борисова В. И. Корпорация - организационно-правовая форма корпоративных отношений // *Альманах цивилистики* : сб. статей. Вып. 1/ под ред. Р. А. Майданика. Київ: Всеукр. асоціація издателей «Правова єдність», 2008. С. 249–269.

36. Борисова В. І. До проблеми афілійованих юридичних осіб // *Конституція України [і] основа модернізації держави та суспільства*: матеріали наук. конф.: 21–22 черв. 2001 р. / упоряд. Ю. М. Грошовий, М. І. Панов. Харків: Право, 2001. С. 462–464.

37. Бортников С. П. Некоторые проблемы правового положения товарищества на вере (коммандитного товарищества): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 1996. 23 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=25381> (дата звернення: 03.01.2016).

38. Бошицький Ю. Л., Козлова О. О., Андрощук Г. О. Комерційні найменування: основні правові аспекти / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 216 с.

39. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. Изд. 2-е, испр. Москва: Статут, 2000. 848 с.

40. Брагинский М., Ярошенко К. Граждане (физические лица). Юридические лица // *Хозяйство и право*. 1995. № 2. С. 67.

41. Братусь С. Н. Субъекты гражд. права. Курс советского гражданского права. Москва: Гос. изд-во юрид. л-ры, 1950. 368 с.

42. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (Понятие, виды, гос. юрид. лица). Москва: Юрид. Изд-во.; тип, «Кр. пролетарий», 1947. 364 с.

43. Бровченко Т. І. Правова природа договорів про створення господарських товариств // *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 14.05.2016).
44. Бутков І. М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи-підприємця» // *Форум права*. 2013. С. 70-76. URL: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 11.01.2016).
45. Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник. Харків: Право, 2016. 560 с.
46. Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / *Корпоративне право України: Підручник*. В.В.Луць, В.А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.; За заг. ред. В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2010.
47. Васильєва В.А. Проблеми розвитку корпоративного права // *Приватне право*. 2013. - № 1. С. 135-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpr_2013_1_15 С. 137.
48. Васильєва В. В. Особливості засновницького договору // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. Вип. 23. С. 113–118. URL: lib.ru.if.ua/file/jur/jur508.doc (дата звернення: 18.03.2016).
49. Васьковский Е. В. Учебник гражданского права. Санкт-Петербург, 1894. Вып. 1. Введение и общая часть. URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/24/page_17.html#26 (дата звернення: 01.04.2016).
50. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) [Бусел В. Т., Дмитрієв О. В., Латник Г. В. та ін.]; уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
51. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность Москва; Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1948. 840 с.
52. Венедіктова І. Нормативне закріплення положень щодо охоронюваного законом інтересу в Цивільному кодексі України // *Право України*. 2014. №. 2. С. 80–88.

53. Веретельник Л. К. Тлумачення цивільно-правових договорів за законодавством європейських країн // *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 248–251.

54. Вешневська А. В. Зарубіжний досвід розвитку ОСББ як новітньої форми діяльності ЖКГ // *Економіка будівництва і міського господарства*. 2012. Т.8. № 3. С. 191–198. URL: http://dbn.at.ua/publ/osbb/novini_osbb/zarubizhnij_dosvid_rozvitku_osbb/30-1-0-573 (дата звернення: 19.04.2016).

55. Вильям Р. А. Основы договорного права / пер. с восемнадцатого английского издания А. С. Александровского, А. С. Ахманова и С. М. Рапопорта; под ред. Д. Ф. Рамзайцева. Москва: Международная книга, 1947. 447 с.

56. Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 20 с.

57. Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України, за II півріччя 2013 р. від 01.02.2014 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001700-14/conv> (дата звернення: 03.04.2016).

58. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2012 р. // Вісник Верховного суду України. 2013. № 4.

59. Вишняков О. К. Апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2008. 36 с.

60. Вищий господарський суд України. Довідка за результатами узагальнення судової практики вирішення спорів про корпоративне управління та реалізацію корпоративних прав. URL: <http://cct.com.ua/2014/01.02.2014vgs.htm> (дата звернення: 27.06.2016).

61. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій. Київ: Атіка, 2005. 622с.
62. Вінник О. М. Господарське право: навч. посібник. 2-ге вид., змін. та доп. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. 766 с.
63. Вінник О. М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище. Київ: Товариство «Знання» КОО, 1998. 309 с.
64. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». Київ: Юрінком Інтер, 2010. 312 с.
65. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2004. 32 с.
66. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія. Київ: Видавн. дім «Слово», 2008. 512 с.
67. Вовк А. А. Осуществление и защита права собственности государственных корпораций: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2010. 22 с.
68. Воловик О. А. Еволюція мети договірного права крізь призму економічного підходу: (історія та сучасні тенденції) // *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С. 125–138.
69. Гайдаенко Н. И., Медведева Г. С. Закон РСФСР «О торговых товариществах и объединениях с общей экономической целью». Каким ему быть? Мнение ученых. Инициативный авторский проект. Москва, 1991. 48 с.
70. Гайдунін О. Основні напрями «європеїзації» контрактного права та перспективи приєднання до неї України // *Юридичний журнал*. 2008. № 11. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3063> (дата звернення: 28.02.2017).
71. Галянтич М. К. Житлове право України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 528 с.
72. Галянтич М. К. Систематизація договорів у житловому праві // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й

річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 16–20.

73. Гармонизация договорного права / Белоусов Ю. В., Бек Ю. Б., Дыминская Е. Ю. и др.; под ред. У. Хелльманна, С. А. Балашенко, Ю. В. Белоусова. Хмельницкий: Хмельницкий ун-т управления и права, 2015. 268 с.

74. Генкин Д. Юридические лица в советском гражданском праве // *Проблемы социалистического права*. 1939. № 1. С. 89–93.

75. Геращенко И. Н. Корпорации как субъекты публичного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2011. 19 с.

76. Германское право. Ч. 1. Гражданское уложение / научный ред. В. В. Залесский; пер. с нем.: А. А. Лизунов, Н. Б. Шеленкова, Н. Г. Елисеев. Москва: Междунар. центр фин.-экон. развития, 1996. 552 с.

77. Гетьманцева Н. Д., Козуб І. Г. Щодо віднесення трудового колективу до суб'єктів трудового права // *Форум права*. 2009. № 3. С. 167–173. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09gndctp.pdf> (дата звернення: 15.05.2016).

78. Гнатів О. Правова природа засновницького договору // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XVIII регіон. наук.-практ. конф.* (Львів, 26–27 січ. 2012 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2012. С. 179–180.

79. Головань І. Ще раз про співвідношення адвокатської і підприємницької діяльності // *Ліга. Блоги*. URL: <http://blog.liga.net/user/igolovan/article/12108.aspx> (дата звернення: 02.07.2016).

80. Головань І. В. Бізнес-адвокатура в Україні. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2004. 126 с.

81. Голубєва Н. Ю. Характеристика елементів зобов'язання // *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 468–474.

82. Гончаренко В. О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України // *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 121–125.
83. Горовець Є. Міф про несприятливий характер адвокатської діяльності: причини, аргументи і наслідки // *Юридичний журнал*. 2006. № 3. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2195> (дата звернення: 01.05.2016).
84. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. 2 трав.
85. Господарський кодекс України: науково-практичний коментар / [Бек Ю. Б., Верес І. Я., Герц А. А. та ін.]; за ред. Коссака В. М. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 672 с. (Юркевич Ю.М. – Глави 8, 10, 12).
86. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України № 1798 від 06.11.91 // *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. 11 лют.
87. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 07.12.1998 г. // *Кодексы республики Беларусь*. URL: <http://гражданский-кодекс.бел/> (дата звернення: 02.04.2016).
88. Гражданский кодекс Российской Федерации от 01.01.95 г. // *Гарант*. URL: <http://base.garant.ru/10164072> (дата звернення: 03.04.2016).
89. Гражданское и торговое право капиталистических государств: учебник / отв. ред. Е. А. Васильев. Москва: Междунар. отношения, 1992. 560 с.
90. Гражданское право: учебник 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. Москва: Юристъ, 2002. Ч. 1. 536 с.
91. Гражданское право: учебник для вузов / под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгало, В. А. Плетнева. Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. Ч. 1. 464 с.
92. Гражданское право: учебник. / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. Санкт-Петербург: Изд-во ТЕИС, 1996. Ч. I. 552 с.
93. Гражданское право: учебник: в 2 т. / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. Москва: БЕК, 2000. Т. 2. Полутом 1. 816 с.

94. Гражданское право: учебник: в 2 т. Т. 1 / под ред. Е. А. Суханова. Москва: Изд-во БЕК, 1994. 384 с.
95. Грибанов В. П. Юридические лица. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1961. 115 с.
96. Гриняк А. Б. Договір у механізмі правового регулювання приватноправових відносин // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 20–23.
97. Гриценко О. А. Методологічні основи дослідження договірного права // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: Економічна*. 2014. № 3. С. 5–12.
98. Грудницька С. М. Правовий статус об'єднань підприємств у промисловості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 1997. 24 с.
99. Грудницька С. М. Сутність і поняття установчого договору // *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3 (19). С. 50–57.
100. Гужва А. М. Роль і місце категорії інтересу у договірних зобов'язаннях // *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 268–274.
101. Гуния А. А. Организационно-правовое обеспечение государственных интересов в государственных корпорациях и акционерных обществах с участием государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 24 с.
102. Данельян А. А. Корпорация и корпоративные конфликты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 26 с.
103. Данилькевич Н. И., Федоров О. Н. Международное частное право: учебное пособие. Днепропетровск: Арт-Пресс, 1999. 182 с.
104. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Основи філософії. Х.: Право. 2003. 352 с. // Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL:

http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/1/09H2R9_2.htm (дата звернення: 07.04.2016).

105. Демченко О. В. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків: порівняльно-правовий аналіз // *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 263–266.
106. Денисюк В. В. Оферта як стадія укладення цивільно-правового договору // *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 91–95.
107. Денисюк В. В. Порядок укладення цивільно-правового договору // *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 115–118.
108. Держстандарт: Наказ «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» від 22.11.1994. № 288 // *Ліга Закон* / Головний правовий портал України. URL: <http://search.ligazakon.ua> (дата звернення: 23.01.2016) (втратив чинність).
109. Дернбург Г. Пандекты. Общая часть / под ред.: П. Соколовский; пер. с нем. Г. Фон Рехенберг. Москва: Унив. тип., 1906. Т. 1. 481 с.
110. Джуринський В. Господарське об'єднання як учасник відносин у сфері господарювання // *Юридична Україна*. 2009. № 2. С. 72–76.
111. Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 222 с.
112. Дзера О., Дзера І. Віндикаційний позов у теорії та судовій практиці // *Право України*. 2014. №. 2. С. 180–196.
113. Дивер Е. П. Правовое регулирование реорганизации коммерческих организаций: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2002. 26 с.
114. Диденко П. А. Правовое регулирование отношений корпоративного управления в США, ЕС и России: на примере предпринимательских корпораций, компаний и акционерных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 26 с.
115. Директива Совета Европейских Сообществ 77/249/ЕЭС от 22 марта 1977 г. о содействии эффективному осуществлению свободного предоставления услуг адвокатами // *Система ГАРАНТ*. URL: <http://base.garant.ru/2564447/#friends#ixzz4IFzB4EUt> (дата звернення: 03.04.2016).

116. Діковська І. А. Окремі прояви принципу добросовісності під час реалізації міжнародних приватних договірних зобов'язань // *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 3. С. 80–87. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-4-2013/item/125-okremi-proiavy-pryntsyphu-dobrosovisnosti-pid-chas-realizatsii-mizhnarodnykh-pryvatnykh-dohovirnykh-zobov-iazan-dikovska-i-a> (дата звернення: 03.04.2016).

117. Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 464 с.

118. Дмитриева Г. К. Общие вопросы унификации права // *Унификация международного частного права в современном мире: сборник статей / отв. ред. И. О. Хлестова*. Москва: Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ. Москва: ИНФРА-М, 2013.

119. Дмитрієва Ю. А. Просте товариство: законодавче регулювання в праві Німеччини та України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 211 с.

120. Довгерт А. С. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права // *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 83–89.

121. Договір як універсальна правова конструкція: монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Х.: Право, 2012. 432 с. (Серія «Харківська правова школа»).

122. Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.

123. Договірне право: конспект лекцій / І. В. Жилінкова [та ін.]; ред. І. В. Жилінкова, В. І. Борисова; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2008. 116 с.

124. Дорошенко Л. М. Корпоративний договір як регулятор відносин між учасниками товариства // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслової* (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 100–102.

125. Дубовицкая Е. А. Европейское корпоративное право. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2008. 304 с.
126. Дякович М. М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом: монографія. Київ: Істина, 2014. 520 с.
127. Дякович М. М. Нотаріальний захист та охорона корпоративних прав засновників (учасників) товариства з обмеженою відповідальністю: цивільно-правові аспекти / *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 65-67.
128. Дякович М. М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом: цивільно-правовий аспект: дис... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 360 с.
129. Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Індивідуалізація юридичних осіб та їх об'єднань у нотаріальній практиці // *Журнал «Адвокат»*. 2012. № 8 (143). С. 18-23.
130. Егорова М. А. Гражданско-правовые договоры (общие положения): учебное пособие. Москва: Изд-во РАГС, 2008. 228 с.
131. Європейська хартія малих підприємств // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_860/conv (дата звернення: 22.03.2016).
132. Євстігнєєв А. Істотні умови договору за цивільним та господарським кодексами: порівняльний аспект // *Юридичний журнал*. 2006. № 1. С. 22–28. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2075> (дата звернення: 07.04.2016).
133. Жаровська М. Щодо проблем методології держави і права // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2015. № 827. С. 138–141. URL: science.lp.edu.ua/sites/default/files/zarovska.pdf (дата звернення: 07.04.2016).
134. Жданов Д. В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2001. 150 с.
135. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. 10-е вид., стер. Київ: Знання, 2008. 255 с. URL: http://pidruchniki.com/12800528/logika/vidi_podilu_ponyat (дата звернення: 02.02.2017).
136. Жизнин С. З. Как стать предпринимателем? Москва: Новости, 1990. 136 с.

137. Жорнокуй В. Г. Правова природа права участі в управлінні господарським товариством // *Право і безпека*. 2011. № 5 (42). С. 216–220.

138. Жорнокуй Ю. М. Про співвідношення понять «засновницький договір» і «договір про створення (заснування) корпорації» // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова* (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 24–26.

139. Завальна Ж. В. Інформаційна функція форм договірному регулювання відносин // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. Вип. 20. С. 118–120. Серія: Право.

140. Завальна Ж. В. Щодо питання про види форм договірному регулювання відносин // *Форум права*. 2011. № 2. С. 282–286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 01.06.2016).

141. Завальна Ж.В. Нові підходи до договірному регулювання приватних відносин: загальнотеоретичний аспект // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова* (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 26–29.

142. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік [та ін.]; ред. М. В. Цвік; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2009. 583 с.

143. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К. Істина. 2005. 312 с.

144. Заїка Ю.О. Цивільно-правові способи захисту спадкових прав // *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 75-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_1_18

145. Заїка Ю.О. Проблеми співвідношення договірної і деліктної відповідальності у судовій практиці // *Юридична наука*. 2015. № 9. С. 35-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_9_7
146. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права: академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 685 с. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part1/203.htm (дата звернення: 02.08.2016).
147. Закон про адвокатуру Польщі (український переклад) (від 26.05.1982) / Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries> (дата звернення: 29.04.2016).
148. Захищаючи громадський інтерес: підручник. Київ: Атіка-Н, 2004. 336 с.
149. Заярний О. Проблеми делегування повноважень на управління господарською діяльністю в об'єднаннях підприємств / *Ліга. Блоги*. URL: <http://blog.liga.net/user/zajarnyj/article/3819.aspx> (дата звернення: 01.03.2016).
150. Зенин И. А. Гражданское и торговое право капиталистических стран: учебное пособие. Москва: Изд-во МГУ, 1992. 190 с.
151. Зобов'язальне право: Теорія і практика: навч. посібник / ред.: О. В. Дзера; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 910 с.
152. Зозуляк О., Парута Ю. Понятие и признаки общественного объединения со статусом юридического лица // *Leges si Viata*. Mai. 2014. С. 67–71.
153. Ивашкина С. Г. Гражданско-правовой статус государственной корпорации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 28 с.
154. Илюшников С. М. Простое товарищество в российском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2009. 25 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1352886> (дата звернення: 10.05.2016).
155. Иоффе О. С. Избранные труды: в 4 т. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. Т. 3: Обязательственное право. 837 с. (Антология юридической науки).

156. Иоффе О. С. Обязательственное право. Москва: Юрид. лит., 1975. 880 с.
157. Иоффе О. С. Советское гражданское право. Общее учение об обязательствах: курс лекций. Ленинград: ЛГУ, 1958. 511 с.
158. Історія українського права: навч. посіб. / О. О. Шевченко, О. Й. Вовк, В. П. Капелюшний, М. О. Шевченко; за ред. О. О. Шевченка. Київ: Олан, 2001. 214 с.
159. Казанцев М. Ф. Концепция гражданско-правового договорного регулирования: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2008. 43 с.
160. Каминка А. И. Очерки торгового права. Санкт-Петербург: Изд. юрид. кн. склада «Право», 1912. 437 с.
161. Канзафарова І. С. Науково-практичний коментар до ст. 651–654 ЦК // *Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців)* / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Лисяк Л. С., 2012. Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір. С. 706–716. (Сер.: «Коментарі та аналітика»).
162. Каплин С. Ю. Государственная корпорация как субъект права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2011. 22 с.
163. Карлин А. А. Реорганизация акционерного общества: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 158 с.
164. Кибенко Е. Р. Корпоративное право: учебное пособие. Харьков: Эспада, 1999. 480 с.
165. Килимник І. І., Харитонов О. В. Щодо правової характеристики припинення договорів про спільну діяльність // *Форум права*. 2012. С. 438–441.
166. Кирсанов А. Н. Очерк о сравнительно-правовом исследовании природы юридических лиц: монография. Москва: РУДН, 2011. 242 с.
167. Кисіль Л. Є. Теоретичні питання адміністративної правосуб'єктності органів виконавчої влади // *Адміністративне право України: стан і перспективи розвитку: зб. наук. праць: VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративне право*

України: стан і перспективи розвитку», м. Київ, 23-24 вересня 2011 р. / Ред. кол. : [О. Ф. Андрійко та ін.]. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2011. С. 190–194.

168. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2006. 526с.

169. Кізлова О. Категорія «договір» як підстава виникнення правової норми: Концептуальні риси // *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 101–107.

170. Ковальчук Г. А. Правовое положение объединений юридических лиц (ассоциаций и союзов) по законодательству Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 28 с.

171. Кодекс адвокатської етики Польщі (український переклад) (від 14.11.2011) / Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries> (дата звернення: 03.07.2016).

172. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України № 2747 від 06.07.2005 // *Урядовий кур'єр*. 2005. № 153–154. 17 серп.

173. Кодекс поведінки європейських адвокатів ССВЕ (український переклад) від 01.10.1988 / Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries> (дата звернення: 16.06.2016).

174. Козлова Н. В. Правовая природа учредительных документов юридического лица // *Хозяйство и право*. 2004. № 1. С. 64.

175. Козлова Н. В. Учредительный договор о создании коммерческих обществ и товариществ: учебное пособие. Москва, 1994. 174 с.

176. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.96 (із змінами та доповненнями) // *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. 23 лип.

177. Копейчиков В. В. Правознавство: підручник. Київ: Юрінком Інтер. 2003. 736 с. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/BookPravothnavstvo/Glava8/R2G8p10.htm> (дата звернення: 01.07.2016).

178. Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ: Теория, законодательство, практика: учебное пособие. Москва: Изд-во НОРМА (Изд. группа Норма-Инфра-М), 2001. 112 с.

179. Королев А. Е. Транснациональные корпорации как субъекты международного частного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2001. 24 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1239582> (дата звернення: 12.06.2016).

180. Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатеевої. Харків: Право, 2007. 500 с.

181. Корпоративное право / Венедиктова И. В., Гнидченко Г. Г., Кагановская Т. Е. и др.; под ред. У. Хелльманна, И. В. Венедиктовой. Хмельницкий: Хмельницкий ун-т управления и права, 2015. 252с.

182. Коссак В. М. Правові засади іноземного інвестування в Україні. Львів: Центр Європи, 1999. 244 с.

183. Коссак В. Речові права на нерухоме майно // *Право України*. 2014. № 2. С. 131–138.

184. Коссак В. М. Проблеми удосконалення поняттєвого апарату Цивільного кодексу України // *Актуальні питання реформування правової системи України*: зб. наук. ст. за матеріалами 4 міжнар. наук.-практ. конф., (Луцьк, 1–2 черв. 2007 р.): у 2 т. / уклад. Т. Д. Климчук, І. М. Якушев. Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ імені Лесі Українки. Т. 1. 506 с.

185. Коссак В. М. Співвідношення категорій «розірвання» та «припинення» договірних зобов'язань // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 34–36.

186. Коссак В. М. Форма правочину як спосіб фіксації змісту волевиявлення кожної із сторін // *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої В. П. Маслову (Харків, 16 берез. 2012 р.) / за ред. В. І. Борисової; НУ «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків: Право, 2012. С. 49–52.

187. Коссак В. М., Юркевич Ю. М. Правовий захист економічної конкуренції: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 314 с.

188. Коссак В. М., Юркевич Ю. Н. Антимонопольное регулирование международных экономических отношений // *Международные коммерческие сделки* / Дыминская Е. Ю., Кибенко Е. Р., Кирвель И. Ю. и др.; под ред. У. Хелльманна, С. А. Балашенко, В. И. Нагнибеды. Хмельницкий: Хмельницкий университет управления и права, 2015. Гл. 10. С. 490-517.

189. Костова Н. І. Правове регулювання статуту акціонерного товариства // *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 15. С. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Час_2013_15_16.pdf (дата звернення: 21.05.2016).

190. Коструба А. В. Цивільно-правовий договір у механізмі розвитку правових відносин // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 39–41.

191. Кот О. Способи захисту сторін договору в приватному праві України // *Право України*. 2014. №. 2. С. 220–227.

192. Кохановська О. Регулювання немайнових відносин у Цивільному кодексі України: десятирічний досвід // *Право України*. 2014. №. 2. С. 57–69.

193. Кочин В. В. Договір про створення ЄОЕІ як форма регулювання економічної діяльності // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 127–129.

194. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 232 с.

195. Кошелев Д. Правове регулювання реорганізації та ліквідації об'єднання співвласників багатоквартирного будинку // *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5 (173). С. 57–60.
196. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 213 с.
197. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2005. 720 с.
198. Кравчук В. М. Створення юридичних осіб. Ч. II // *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2007. № 2. С. 74–83.
199. Краєвський І. Правовий статус засновника та учасника товариства з обмеженою відповідальністю // *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 58. С. 203–210. Серія юридична.
200. Красавчиков О. А. Сущность юридического лица // *Сов. государство и право*. 1976. № 1. С. 47–53.
201. Кузнєцова Н. С. Корпоративні правовідносини: поняття, сутність, правова природа // *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., посвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблема корпоративного права Наук.-дослідного ін-ту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України. Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т імені Василя Стефаника, 2012. С. 91–93.
202. Кузнєцова Н., Довгерт А. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації // *Право України*. 2014. №. 2. С. 9–24.
203. Кузьмин А. И. Возникновение, изменение и прекращение права участия в хозяйственных обществах на основании актов корпорации и ее участников: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2014. 22 с.
204. Куликов Р. А. Эволюция правовой природы и место транснациональной корпорации в системе международного частного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 31 с.

205. Кураев В. Н. Правовое положение хозяйственных товариществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 1997. 23 с.
206. Кучеренко І. Повні і командитні товариства // *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 7. С. 36–39.
207. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2004. 475 с.
208. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
209. Лист Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (№ 12/03/95/НК від 13.01.2014 на запит (лист) Професійної асоціації корпоративного управління № 036-08/12 від 08.12.2014 / Сайт Професійної асоціації корпоративного управління. URL: <http://cgpa.com.ua/novini/nkczpfr-roz%E2%80%99yasnila-d%D1%96yu-p.10-zakonu-ukra%D1%97ni-%C2%ABpro-depozitarnu-sistemu-ukra%D1%97ni%C2%BB.html> (дата звернення: 18.05.2016).
210. Лукач І. В. Поняття та види суб'єктів корпоративних відносин // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–1. Т. 2. С. 61–64. Сер.: Юриспруденція.
211. Лунц Л. А. Курс международного частного права. Особенная часть / Москва: Юрид. лит., 1975. 504 с.
212. Луць В. Інститут договору в цивільному праві України // *Право України*. 2014. №. 2. С. 25–33.
213. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку // *Юридичний вісник*. 2009. № 2 (11). С. 52–55.
214. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності. Київ: Юрінком Інтер. 1999. 560 с.
215. Луць В. В. Про сутність і зміст цивільно-правового договору // *Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 91-річчю з дня народження В.П. Маслова* (Харків, 15 лют. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 11–15.

216. Луць В. В. Теоретичні проблеми договірної права в контексті нового Цивільного кодексу України // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 29–30.

217. Лысенко Д. Л. Проблемы правового статуса транснациональных корпораций: международно-правовые аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. 34 с.

218. Майданик Р. Проблеми правового становища фізичних осіб-підприємців // *Юридична газета*. № 9 (69). 18.05.2006. С. 14–16.

219. Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві. Київ: Київ. нац. ун-т, 2002. 502 с.

220. Майданик Р. А. Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. - 2011. - № 10. - С. 78-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_10_15 (дата звернення: 01.02.2016).

221. Майданик Р. А. Проблеми регулювання довірчих відносин у цивільному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2003. 28 с. URL: <http://revolution.allbest.ru/law/d00435111.html> (дата звернення: 01.02.2016).

222. Макарова Ю. А. Правовое положение государственных корпораций в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 23 с.

223. Мамутов В. К., Чувпило О. О. Господарче право зарубіжних країн. Київ: Наук. думка, 1996. 352 с.

224. Манукян М. А. Правовое положение транснациональных корпораций в доктрине международного частного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 29 с.

225. Масляев А. И., Масляев И. А. Договор о совместной деятельности в советском гражданском праве. Москва: Юрид. лит., 1988. 18 с.

226. Матвеев П. С. Алеаторність інвестиційних договорів як характерна риса інноваційної діяльності (теоретико-правовий аналіз) // *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 135–139.

227. Матюшко П. Правові особливості договорів інвестиційного характеру // *Юридичний журнал*. 2006. № 10. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2445> (дата звернення: 21.02.2017).
228. Мейер Д. И. Русское гражданское право (по исправленному и дополненному 8-му изд. 1902 г.): 2 ч. Москва: Статут, 1997. Ч. 2. 455 с.
229. Мельникова Т. В. Полное и коммандитное товарищества в России и Соединенных Штатах Америки: сравнительно-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Владивосток, 2012. 26 с.
230. Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
231. Міжнародна стандартна класифікація професій / *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_стандартна_класифікація_професій (дата звернення: 02.06.2016).
232. Мілаш В. С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку: сучасний стан і перспективи модернізації // *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). С. 1–21.
233. Міхно О. Припинення та розірвання цивільно-правового договору: співвідношення понять // *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 9. С. 21–25.
234. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб та договірна свобода // *Університетські наукові записки*. 2011. № 1. С. 6–11.
235. Модельные правила европейского частного права: пер. с англ. / науч. ред. Н. Ю. Рассказова. – Москва: Статут, 2013. – 989 с.
236. Москва Л., Ровный В. В. Товарищество на вере (коммандитное товарищество) в современном польском и российском праве // *Правоведение*. 2006. № 1. С. 81–116. URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1223206> (дата звернення: 24.04.2016).
237. Мусин В. А. Одночленные корпорации в буржуазном праве // *Правоведение*. 1981. № 4. С. 48–49.

238. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. В. К. Мамутова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.
239. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Вид. 2-ге, змінене і доп. / [Бек Ю. Б., Богдан Й. Г., Дякович М. М. та ін.]; за ред. В. М. Коссака. Київ: Істина, 2008. 992 с.
240. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / [Дзера О. В., Кузнєцова Н. С., Луць В. В. та ін.]; за відп. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2005. Т. II. 1088 с.
241. Негребецька К. В. До проблеми відмежування непідприємницьких товариств від підприємницьких // *Сучасні проблеми юридичної науки: тези доповідей та наукових повідомлень всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів* / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. С. 304–307.
242. Нерсесов Н. О. Конспект лекцій по торговому праву. Москва, 1889. 139 с.
243. Новицкий И. Б. Источники советского гражданского права. Москва: Юр. лит., 1959. 160 с.
244. О государственном предприятии (объединении): Закон СССР № 7284-ХІ від 30.06.1987. URL: <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data01/tex11996.htm> (нечинний).
245. Олійник О. С. Поняття, ознаки, правова природа товарної біржі як особливого суб'єкта господарювання // *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 3 (11). С. 82–94.
246. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 20 с.
247. Омельченко А. Застосування принципів Європейського договірнього права в комерційній практиці в Україні // *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 37–41.
248. Оприско М. В. Поняття та види договорів про відчуження корпоративних прав // *Адвокат*. 2010. № 11. С. 35–39.

249. Осминин Б. И. Транснациональные корпорации и международное право: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1983. 16 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1185070> (дата звернення: 04.06.2016).

250. Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик: Основы законодательства Верховного Совета СССР от 31 мая 1991 г. № 2211-1 // *Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР*. 1991. № 26. (нечинний).

251. Парута Ю. І. Актуальні питання здійснення класифікації громадських об'єднань // *Право і суспільство*. 2015. № 4/3. С. 45–51.

252. Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

253. Пахман С. В. О задачах предстоящей реформы акционерного законодательства. Харьков: Типогр. Харьк. ун-та, 1861. 159 с.

254. Пахолюк В. А. Проблемні питання при вирішенні спорів, пов'язаних з корпоративними відносинами // *Закон і Бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/print/81627-problemni_pitannya_pri_virishenni_sporiv_povyazanih_z_korpor.html (дата звернення: 01.08.2016).

255. Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. 211 с.

256. Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій. Навч. посібник для студ. вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-е вид., випр. і доп. К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ-2000», 2002. 544 с.

257. Пленюк М. Д. Договір як основний юридичний факт – підстава виникнення цивільно-правових зобов'язань // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслової (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 160–163.

258. Погребняк С. Договір: загальнотеоретичне розуміння // *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 17–28.
259. Погребняк С. Додержання принципу пропорційності як умова правомірності нормативно-правових актів // *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4(43). С. 33–43.
260. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. Київ: Правова єдність. 2009. 304 с.
261. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 36 с.
262. Погуляєв С. Ю. Передача технології як вклад в просте товариство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 19 с.
263. Податковий кодекс України № 2755 від 02.12.2010 // *Голос України*. 2010. № 229–230. 4 груд.
264. Поляков Б. М. Закон Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом»: научно-практический комментарий: в 2-х т. Київ: Логос. 2014. 407 с.
265. Поляков Б. М. Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Донецьк, 2003. 38 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 03.06.2016).
266. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ІнЮре. 2011. 560 с.
267. Пономарев А. М. Общественные организации: понятие и особенности учреждения: гражданско-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Белгород, 2004. 26 с.
268. Поняття «професійної діяльності» / *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Професійна_діяльність (дата звернення: 01.08.2016).

269. Попов О. И. Публичная корпорация в механизме государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2015. 26 с.

270. Попутаровский О. Limited Liability Partnership в международном налоговом планировании / GSL. URL: <https://gsl.org/ru/press-center/press/limited-liability-partnership> (дата звернення: 21.04.2016).

271. Постанова Вищого господарського суду України від 16 вересня 2015 р., судова справа № 914/1876/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50907857> (дата звернення: 18.04.2016).

272. Постанова Верховного Суду України від 03 липня 2013 р., судова справа URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B24B51B55AEC00B4C2257C92003A6BAA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B24B51B55AEC00B4C2257C92003A6BAA) (дата звернення: 11.04.2016).

273. Постанова Верховного Суду України від 16 січня 2007 р., судова справа № 3-4544к06. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=04AN4BC4F5> (дата звернення: 21.06.2016).

274. Постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р., судова справа № 6-101цс15. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/2488fa88c22bbb9ac2257ed10028cf42/\\$FILE/6-101%D1%86%D1%8115.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/2488fa88c22bbb9ac2257ed10028cf42/$FILE/6-101%D1%86%D1%8115.doc) (дата звернення: 05.07.2016).

275. Постанова Верховного Суду України від 10 листопада 2009 р., судова справа № 11-5-09(6/50-08(33/83-08). URL: www.reyestr.gov.ua (дата звернення: 19.07.2016).

276. Постанова Верховного Суду України від 27 травня 2014 р., судова справа № 21-108а14. URL: www.reyestr.gov.ua (дата звернення: 03.04.2016).

277. Постанова Верховного Суду України від 10 грудня 2013 р., судова справа № 21-302а13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36369555> (дата звернення: 28.04.2016).

278. Постанова Верховного Суду України від 14 січня 2014 р., судова справа № 21-403а14. URL: <http://www.reyestr.gov.ua> (дата звернення: 03.02.2016).

279. Постанова Верховного Суду України від 06 червня 2011 р., судова справа № 21-50а11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16571551>(дата звернення: 03.04.2016).

280. Постанова Верховного Суду України від 24 листопада 2015 р., судова справа № 2а-16636/11/2670. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54580410> (дата звернення: 23.04.2016).

281. Постанова Верховного Суду України від 09 грудня 2015 р., судова справа № 3-1017Гс15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54513290> (дата звернення: 03.04.2016).

282. Постанова Верховного Суду України від 30 березня 2010 р., судова справа № 3-1209к10. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C2257AC20037CA9AC22578AF0026E0E1](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C2257AC20037CA9AC22578AF0026E0E1) (дата звернення: 19.05.2016).

283. Постанова Верховного Суду України від 10 вересня 2013 р., судова справа № 3-20Гс13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33609034> (дата звернення: 18.04.2016).

284. Постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р., судова справа № 6-43цс15. URL: www.scourt.gov.ua/clients/vsu/.../6-43цс15.doc (дата звернення: 18.05.2016)

285. Постанова Верховного Суду України від 31 жовтня 2012 р., судова справа № 6-53цс12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 28.04.2016).

286. Постанова Вищого адміністративного суду України від 13 листопада 2014 р., судова справа № 826/2145/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2016).

287. Постанова Вищого адміністративного суду України від 07 квітня 2016 р., судова справа № 826/23832/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57101465> (дата звернення: 10.10.2016).

288. Постанова Вищого Господарського Суду України від 03 лютого 2010 р., судова справа № 14/50-08. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 22.04.2016).

289. Постанова Вищого господарського суду України від 13 липня 2011 р., судова справа № 12/91-1625. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2016).

290. Постанова Вищого господарського суду України від 12 лютого 2013 р., судова справа № 16/34/2012/5003. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 03.08.2016).

291. Постанова Вищого господарського суду України від 15 жовтня 2014 р., судова справа № 2-11/11(2/1328/11/12). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 03.04.2016).

292. Постанова Вищого господарського суду України від 17 квітня 2007 р., судова справа № 31/358. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va358600-07/conv> (дата звернення: 03.04.2016).

293. Постанова Вищого господарського суду України від 14 вересня 2005 р., судова справа № 46/89-05 (46-153-05). URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_1043410.html

294. Постанова Вищого господарського суду України від 18 червня 2008 р., судова справа № 8/382пд. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 22.06.2016).

295. Постанова Вищого господарського суду України від 10 липня 2014 р., судова справа № 917/2336/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39759233> (дата звернення: 14.07.2016).

296. Постанова Вищого господарського суду України від 20 жовтня 2015 р., судова справа № 908/1226/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52625777> (дата звернення: 03.04.2016).

297. Постанова Вищого господарського суду України від 05 жовтня 2011 р., судова справа № 5024/547/2011. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2016).

298. Постанова Кабінету Міністрів України № 671 від 26.05.2004: Про затвердження Тимчасового порядку державної реєстрації правочинів // *Офіційний вісник України*. 2004. № 21. 11 черв. (втратила чинність).

299. Постанова Львівського апеляційного господарського суду від 11 червня 2015 р., судова справа № 914/1876/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44876352> (дата звернення: 13.04.2016).

300. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» та внесення змін до деяких законодавчих актів України» // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37556 (дата звернення: 28.06.2016).

301. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 03.04.2016).

302. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012 / Офіційний сайт Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. URL: <http://vkdka.org/pravil-advokatskoji-etiki> (дата звернення: 19.06.2016).

303. Право Европейского Союза: учебное пособие / Кашкин С. Ю., Четвериков А. О., Калиниченко П. А. и др. 3-е изд. Москва: Проспект, 2013. 320 с. URL: <http://litresp.ru/chitat/ru/%D0%9A/kashkin-sergej-yurjevich/pravo-evropejskogo-soyuza> (дата звернення: 29.06.2016).

304. Право інтелектуальної власності: академічний курс. Підручник для студ. вищих навч. закладів / [Орлюк О. П., Андрощук Г. О., Бутнік-Сіверський О. Б. та ін.]; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. Київ: Видавн. дім «ІнЮре», 2007. 696 с.

305. Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу / Міністерство юстиції України Державний департамент з питань адаптації законодавства. Київ: Держ. департамент з питань адаптації законодавства, 2009. 82 с.

306. Правовий висновок ВСУ щодо справи про визнання договору оренди земельної ділянки недійсним / *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2014. № 1 (2). С. 51.

307. Практика розгляду корпоративних спорів: Лист від 01.08.2007 // Узагальнення підготовлено суддею Верховного Суду України О.І. Потильчак та начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України І.В. Бейцун, кандидатом юридичних наук / *Ліга Закон* // Головний правовий портал України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS07830.html (дата звернення: 08.04.2016).

308. Предпринимательское право: курс лекций. Москва: Юриспруденция, 1993. 478 с.

309. Примак Т. К. Институт договора: теоретико-правовые вопросы / автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2009. 36 с. URL: <https://refdb.ru/look/1896905-p2.html> (дата звернення: 09.02.2016).

310. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації / [пер. з англ. ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. Київ: Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.

311. Принципы европейского договорного права / пер. Амиров А. Т., Пугинский Б. И. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1261692&subID=100127328,100127330,100127338,100127339#text> (дата звернення: 29.03.2016).

312. Принципы международных коммерческих договоров (принципы УНИДРУА (UNIDROIT)) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_920/conv/print1459237908426452 (дата звернення: 14.07.2016).

313. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076 від 05.07.2012 // *Голос України*. 2012. № 148–149. 14 серп.

314. Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008 // *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. 19 груд.

315. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 07.12.2000 // *Голос України*. 2001. № 12. 23 січ.

316. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» та внесення змін до деяких законодавчих актів: Закону України № 2522 від 09.09.2010 // *Урядовий кур'єр*. 2010. № 182.

317. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006. № 3477-IV // *Урядовий кур'єр*. 2006. № 60.

318. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України № 2343-XII від 14.05.92 (в редакції Закону № 4212-VI від 22.12.2011, *ВВР*, 2012, № 32-33, ст. 413 (із змінами та доповненнями) // *Відомості Верховної Ради* від 04.08.92.1992. № 31.

319. Про внесення змін до деяких законів України щодо нагляду на консолідованій основі: Закон України № 3394 від 19.05.2011 // *Голос України*. 2011. № 110. 18 черв.

320. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України № 1666 від 06.10.2016 // *Голос України*. 2016. № 207. 1 лист.

321. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів: Закон України № 289 від 07.04.2015 // *Голос України*. 2015. № 82. 13 трав.

322. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України: Закон України № 997 від 27.04.2007 // *Голос України*. 2007. № 118. 1 жовт.

323. Про господарські об'єднання: проект Закону України № 7057 від 27.08.2010 // Ліга. Закон / *Головний правовий портал України*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_08_27/JF5G100A.html (дата звернення: 17.06.2016).

324. Про господарські товариства: Закон України № 1576-XII від 19.09.91 // *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. 3 груд.

325. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572 від 22.03.2012 // *Голос України*. 2012. № 70. 18 квіт.

326. Про державно-приватне партнерство: Закон України № 2404 від 01.07.2010 // *Голос України*. 2010. № 140. 30 лип.

327. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України № 1952-IV від 01.07.2004 // *Голос України*. 2004. № 142. 3 серп.

328. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України № 755 від 15.05.2003 // *Голос України*. 2003. № 115. 24 черв.

329. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 11 від 29.05.2013 // *Все про бухгалтерський облік*. 2013. № 96. 18 жовт. С. 46.

330. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з укладанням та виконанням договорів про сумісну діяльність: Роз'яснення ВАСУ № 02-5/302 від 28.04.95 // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v_302800-95/conv (дата звернення: 13.06.2016).

331. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції: Оглядовий Лист Вищого господарського суду України № 01-8/1222 від 11.07.2005 // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1222600-05> (дата звернення: 03.04.2016).

332. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму ВГСУ № 4 від 25.02.2016 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16/conv/print1456903875939340> (дата звернення: 15.05.2016).

333. Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 15 від 26.11.2011 // *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 1. 1 груд.

334. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист ВГСУ № 01-8/211 від 07.04.2008 // *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 45.

335. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629 від 18.03.2004 // *Голос України*. 2004. № 101. 4 черв.

336. Про затвердження модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю: Постанова Кабінету Міністрів України № 1182 від 16.11.2011 // *Урядовий кур'єр*. 2011. № 218. 23 листоп.

337. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 97 від 28.05.2004 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04> (дата звернення: 02.05.2016).

338. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції»: Наказ Міністерства фінансів України № 91 від 26.04.2000 // *Офіційний вісник України*. 2000. № 21. 9 черв.

339. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19: наказ Міністерства фінансів України № 163 від 07.07.99, зареєстрований в

Міністерстві юстиції України 23.07.99 за № 499/3792 // *Офіційний вісник України*. 1999. № 30. 13 серп.

340. Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора: Постанова КМУ № 112 від 30.01.97 // *Урядовий кур'єр*. 1997. № 27. 20 лют.

341. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22.02.2012 за № 282/20595 // *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. 7 берез.

342. Про затвердження Порядку скасування реєстрації випусків акцій: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 737 від 23.04.2013 // *Офіційний вісник України*. 2013. № 46. 26 черв.

343. Про затвердження Порядку укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном: Постанова Кабінету Міністрів України № 296 від 11.04.2012 // *Урядовий кур'єр*. 2012. № 72. 20 квіт.

344. Про затвердження Типового статуту об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та Типового договору відносин власників житлових і нежитлових приміщень та управителя: Наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства № 141 від 27.08.2003 // *Офіційний вісник України*. 2004. № 52. 9 січ.

345. Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11.01.2001 // *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 12. 23 берез.

346. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України № 959 від 16.04.91 // *Голос України*. 1991. № 29. 12 черв.

347. Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1560 від 18.09.1991 // *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. 19 листоп.

348. Про індустріальні парки: Закон України № 5018 від 21.06.2012 // *Голос України*. 2012. № 142. 4 серп.
349. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України № 2114 від 14.02.92 // *Голос України*. 1992. № 226. 20 берез.
350. Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10.07.2003 // *Голос України*. 2003. № 160. 28 серп.
351. Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві: Перша директива 68/151/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств від 9 березня 1968 р. // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_453/conv (дата звернення: 18.02.2016).
352. Про корпоратизацію підприємств: Указ Президента України № 210/93 від 15.06.1993 // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/210/93> (дата звернення: 12.04.2016).
353. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України № 2866 від 29.11.2001 // *Голос України*. 2002. № 2. 4 січ.
354. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026 від 22.06.2012 // *Голос України*. 2012. № 142. 4 серп.
355. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України № 877 від 05.04.2007 // *Офіційний вісник України*. 2007. № 44. 25 черв.
356. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон України № 417 від 14.05.2015 // *Голос України*. 2015. № 101. 10 черв.
357. Про підприємництво: Закон України № 698 від 07.02.1991 // *Голос України*. 1991. № 10. 5 берез. (втратив чинність, окрім ст. 4).

358. Про підприємства в Україні: Закон УРСР № 887-III від 27.03.1991 // *Голос України*. 1991. № 86. 6 трав. (втратив чинність).
359. Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист права власності на комерційне найменування (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку ВГСУ): Оглядовий лист ВГСУ № 01-8/845 від 17.04.2006 // *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 3.
360. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 24.10.2008 // *Вісник Верховного суду України*. 2008. № 11.
361. Про приватизацію державного майна: Закон України № 2163 від 04.03.92 // *Голос України*. 1992. № 82. 6 трав.
362. Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України № 437/ 95 від 21.11.1995 // *Голос України*. 1996. № 21. 21 трав. (втратив чинність).
363. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України № 554/97-ВР від 07.10.97 // *Офіційний вісник України*. 1997. № 45
364. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045 від 15.09.99 // *Голос України*. 1999. № 38. 5 жовт.
365. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України № 475/97 від 17.07.1997 // *Офіційний вісник України*. 1997. № 29.
366. Про режим іноземного інвестування: Закон України № 93/96 від 19.03.96 // *Голос України*. 1996. № 146. 25 квіт.
367. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 469/97-ВР від 17.07.97 // *Голос України*. 1997. № 218. 13 серп.
368. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України № 991 від 16.07.99 // *Голос України*. 1999. № 32. 21 верес.
369. Про співробітництво територіальних громад: Закон України № 1508-VII від 17.06.2014 // *Голос України*. 2014. № 138. 23 лип.

370. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.2009 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09/conv> (дата звернення: 19.05.2016).

371. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 // *Вісник Верховного суду України*. 2009. № 3.

^{372.} Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про господарські об'єднання»: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1124-р від 20.08.2008 // *Офіційний вісник України*. 2008. № 63. 1 верес. С. 56.

373. Про товарну біржу: Закон України № 1956 від 10.12.1991 // *Голос України*. 1992. № 5. 11 січ.

374. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України № 671/97-ВР від 02.12.1997 // *Офіційний вісник України*. 1997. № 52.

375. Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями: Закон СРСР № 9500-Х від 17.06.1983 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v9500400-83/conv> (дата звернення: 03.04.2016).

376. Про фермерське господарство: Закон України № 973 від 19.06.2003 // *Голос України*. 2003. № 139. 29 лип.

377. Про холдингові компанії в Україні: Закон України № 3528-IV від 15.03.2006 // *Голос України*. 2006. № 89. 18 трав.

378. Проект Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 22.07.2016).

379. Протокол № 2 засідання тематичної підгрупи №3 «Організаційно-правові форми» Робочої групи «Модернізація правового регулювання умов

ведення бізнесу в Україні» від 06.04.2016 р. / Сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/section/544> (дата звернення: 02.06.2016).

380. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_641 (дата звернення: 22.01.2016).

381. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології // *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 22–26.

382. Регламент Ради (ЄЕС) № 2137/85 від 25 липня 1985 р. про Європейське об'єднання з економічних інтересів (ЄОЕІ) / Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877> (дата звернення: 30.03.2016).

383. Регламент Ради (ЄС) № 1435/2003 про статут європейського кооперативного товариства (SCE) (ЄКТ) від 22 липня 2003 р. / Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: old.minjust.gov.ua/file/32708 (дата звернення: 03.04.2016).

384. Регламент Ради (ЄС) №2157/2001 від 8 жовтня 2001 р. про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ) / Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877> (дата звернення: 30.03.2016).

385. Резнікова В. Ділова репутація, ділові зв'язки та інші нематеріальні активи як вклади до спільної господарської діяльності у формі простого товариства // *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 12. С. 100–103.

386. Резнікова В. Спільна господарська діяльність в Україні: економіко-правова сутність // *Публічне право*. 2013. № 2 (10). С. 269–273.

387. Рішення Апеляційного суду Львівської області від 22 грудня 2014 р., судова справа № 439/554/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 28.01.2016).

388. Рішення Бродівського районного суду Львівської області від 04 вересня 2013 р., судова справа № 439/406/13–ц/2. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33289625> (дата звернення: 03.08.2016).

389. Рішення Господарського суду Львівської області від 20 березня 2014 р., судова справа № 914/4382/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2016).

390. Рішення Європейського суду з прав людини у Справі «Інтерсплав проти України» (Заява № 803/02), Страсбург, 9 січня 2007 р. // Офіційний вісник України від 22.06.2007. № 43. С. 174.

391. Рішення Конституційного Суду України від 05.02.2013 №1-рп/2013 // *Право України. Головні документи країни.* URL: http://pravo.ligazakon.ua/document/view/KS13005?edition=2013_02_05 (дата звернення: 03.04.2016).

392. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) // *Вісник Конституційного суду України.* 2009. № 6. С. 32.

393. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України № 17-рп/2012 від 19.09.2012 у справі № 1-8/2012 // *Офіційний вісник України.* 2012. № 75. С. 33. 12 жовт.

394. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») № 12-рп/98 від 09.07.98 у справі № 17/81-97 (1-1/98) // *Офіційний вісник України.* 1998. № 32. С. 59. 27 серп.

395. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних

обрядів, церемоній та процесій): Справа № 1-13/2016; від 08.09.2016 ЄС // *Офіційний вісник України*. 2016. № 79. 13 жовт.

396. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16.04.2009 // *Вісник Конституційного суду України*. 2009. № 3. С. 20.

397. Розізнана І. Загальна характеристика порушення договірних зобов'язань та його наслідки в цивільному праві // *Наукові записки Ін-ту законодавства ВР України*. 2014. № 2. С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_2_17 (дата звернення: 01.05.2016).

398. Ромовська З. В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс: підручник. Київ: Атіка, 2005. – 560 с.

399. Рябота В. Право вимагати викупу акцій при злитті/приєднанні та поглинанні акціонерних товариств // *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 11. С. 83–86.

400. Саниахметова Н. А. Проблемы терминологического согласования легальных дефиниций в хозяйственном законодательстве Украины // *Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: сб. науч. трудов / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований / под ред. В. К. Мамутова. Донецк, 2005. С. 41–45.*

401. Саниахметова Н. О. Поняття та класифікація підприємницьких договорів // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 31–34.

402. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф.

дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 21 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/599262> (дата звернення: 02.05.2016).

403. Свод принципов, правил и требований lex mercatoria СЕНТРАЛ // Важный шаг в развитии нового Lex mercatoria / пер. Пугинский Б. И., Амиров А. Т. 2003. URL: http://mgu-commercial-law.narod.ru/olderfiles/1/Vazhnyi_shag_v_razvitii_Lex_Mercatoria.doc (дата звернення: 07.10.2016).

404. Святошнюк А. Л. Институт розірвання порушеного договору у цивільному праві України та країн Європейського Союзу (порівняльно-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 218 с.

405. Селіванов І. Створення та реєстрація господарюючих суб'єктів: правові питання // *Право України*. 1991. № 2. С. 6–8.

406. Селіванова І. А. Договори державно-приватного партнерства: особливості змісту та порядку укладення // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). – Харків: Право. 2017. С. 174–176.

407. Сенін Ю. Л. Новація як спосіб припинення зобов'язань за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 20 с.

408. Серветник А. А. Основание классификации гражданско-правовых договоров // *Известия вузов. Правоведение*. 2004. № 2. С. 58.

409. Сердюков А. В. Особенности трактовки понятия «Слияния и поглощения» в российской бизнес-практике // *Российское предпринимательство*. 2011. № 3. С. 32–36. URL: <http://www.creativeconomy.ru/articles/11722> (дата звернення: 01.07.2016).

410. Симонян Ю. Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 20 с.

411. Синявська Я. С. Майнова відповідальність учасників повного товариства за його зобов'язаннями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 21 с.

412. Сироткина О. В. Гражданско-правовые договоры в правовой системе Европейского Союза: проблемы унификации и гармонизации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. 22 с.

413. Система управління житлом в Україні: актуальний стан і перспективи реформування: практ. посібник / Бригілевич В., Березовчук М., Швець Н., Щодра О. Львів, 2011. 144 с.

414. Сібільов М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин // *Право України*. 2014. № 2. С. 34–44.

415. Сібільов М. М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4. С. 56–61.

416. Сімейний кодекс України: Закон України № 2947 від 10.01.2002 // *Голос України*. 2002. № 38. 26 лют.

417. Сімсон О. Е. Правові особливості договорів інвестиційного характеру: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 20 с. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 01.04.2016).

418. Сіщук Л. В. Акціонерний договір у системі корпоративного управління // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 176–180.

419. Скаридов А. С. Международное частное право. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В.А., Изд-во Полиус, 1998. 765 с.

420. Сліпченко С. О. Деякі питання договірної регулювання цивільних відносин // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції,

присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 53–55.

421. Смелік В. Б. Регулювання правовідносин у сфері контролю за концентраціями у законодавстві Європейського Союзу / В. Б. Смелік, С. А. Старосвіт, І. О. Макаруч / під ред. О. О. Мережка. Київ, 2006. 119 с.

422. Советское гражданское право: учебник. Т. 1 / [А. М. Белякова, В. К. Бессмертный, А. Г. Быков и др.]; отв. ред.: В. П. Грибанов, С. М. Корнеев. Москва: Юрид. лит., 1979. 552 с.

423. Советское и иностранное гражданское право: проблемы взаимодействия и развития / Безбах В. В., Кулагин М. И., Мозолин В. П. и др.; отв. ред. В.П. Мозолин. Москва: Наука, 1989. 336 с.

424. Спасибо-Фатеева И. Последняя попытка расшифровать «код Да Винчи», т. е. Хозяйственный кодекс Украины // *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 55–60.

425. Спасибо-Фатеева И. Проблемы реорганизации акционерных обществ // *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1999. № 5. С. 6–11.

426. Спасибо-Фатеева І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України // *Право України*. 2014. № 2. С. 70–79.

427. Спасибо-Фатеева І. В. Деякі розсуди про юридичні особи та їх організаційно-правові форми // *Право України*. 2007. № 2. С. 88–102.

428. Спасибо-Фатеева І. В. Договір як універсальна правова категорія: договір у цивільному та публічному праві, адміністративний, рамковий, фактичний та інші // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 56–59.

429. Спасибо-Фатеева І. В. Спірні питання недійсності правочинів // *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 95–106.

430. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибр. наук. пр. Харків: Золоті сторінки, 2012. 696 с.
431. Спасибо-Фатєєва І. В., Спасибо В. В. Проблематика організаційно-правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств) // *Університетські наукові записки*. 2006. № 1 (17). С. 71–78.
432. Справа Федоренко проти України (Заява № 25921/02) // *Офіційний вісник України*. 2006. № 39. С. 121.
433. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 14.01.2011 // *Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації*. 21.02.2011. № 8. С. 56.
434. Статут адвокатського об'єднання (примірний) / Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/forms-of-advocasy> (дата звернення: 03.04.2016).
435. Статут Асоціації «Підприємств інформаційних технологій України» // Асоціація підприємств інформаційних технологій України. URL: <http://aritu.org.ua/bylaw> (дата звернення: 18.04.2016).
436. Статут Асоціації українських банків, затверджений II З'їздом Асоціації українських банків 15.10.93 (Постанова № 2 від 08.06.95) // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.2368.0> (дата звернення: 22.05.2016).
437. Статут Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України». URL: <http://www.auc.org.ua/page/statut-vseukrainskoi-asotsiatsii-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya-asotsiatsii-mist-ukraini> (дата звернення: 22.05.2016).
438. Статут Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Українське товариство глухих» (із змінами та доповненнями від 20.10.2011) // *Інтернет-газета Українського товариства глухих «Наше життя»*. URL: <http://ourlife.in.ua/utog/v-organizaciah-utog/18-statut-vseukrayinskoyi-gromadskoyi-organizaciyi-nvaldv-ukrayinske-tovaristvo-gluhih.html> (дата звернення: 03.05.2016).

439. Статут громадської організації «Всеукраїнська спілка воїнів АТО» , затверджений Рішенням установчих зборів (Протокол № 1 від 15.06.2015) // Всеукраїнська спілка воїнів АТО. URL: <http://vsvato.org.ua/about/statut/> (дата звернення: 03.04.2016).

440. Статут Державного концерну спиртової та лікєро-горілочної промисловості, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 04.09.96. № 1039. // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1039-96-%EF> (дата звернення: 03.04.2016).

441. Статут Корпорації «Перша Українська Медіа Група» (затверджений Радою Директорів, жовтень 2009) // Перша Українська Медіа Група. URL: <http://fumg.wordpress.com/about> (дата звернення: 19.04.2016).

442. Статут ПАТ «Державний ощадний банк України», затверджений постановою КМУ від 25.02.2003 № 261 (в редакції Постанови КМУ № 55 від 01.02.2017) / *Офіційний вісник України*. 2003. № 9. С. 160. 14 берез.

443. Статут Українського промислово-інвестиційного Консорціуму «Металургія» // *Юридична Газета*. URL: <http://www.yur-gazeta.com/ru/sarticle/50> (дата звернення: 03.04.2016).

444. Створення індустріальних парків в Україні: проблеми, перспективи, законодавчі ініціативи / *Українська стратегія*. URL: <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/49-sodzanie-ipp.html> (дата звернення: 01.12.2016).

445. Степанов Д. Срок действия учредительного договора // *Журнал для акционеров*. 1999. № 9 (89). С. 29–32.

446. Степанов Д. И. Правовая природа устава юридического лица // *Хозяйство и право*. 2000. № 6. С. 45.

447. Стефанчук Р. О. До питання про європейський вибір розвитку цивільного права в Україні // *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2012. Вип. 11. С. 27–29.

448. Стефанчук Р. О. Шляхи реформування цивільного законодавства // *Університетські наукові записки*. 2009. № 3 (31). С. 43–50.
449. Стрижак І. В. Проблема визначення поняття «предмет договору» // *Вісник Академії митної служби України*. 2010. № 2. С. 124–129. Сер.: Право.
450. Стриханова Д. М. Государственные корпорации как субъекты финансовых правоотношений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2010. 22 с.
451. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних праввідносин: Узагальнення Верховного Суду України, підготовлене Луспеником Д.Д. та Мельником З.П. та затверджене суддями Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України // Верховний Суд України. Інформаційний сервер. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F7B77DDB0B200007C22577F200512993?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=F7B77DDB0B200007C22577F200512993&Count=500> (дата звернення: 03.04.2016).
452. Сутормин Н. А. Защита прав инвестора транснациональной корпорации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 24 с.
453. Тархов В. А. Советское гражданское право. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. 230 с.
454. Татьков В. І. Правова природа, склад і зміст установчих документів акціонерного товариства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2003. 20 с.
455. Теньков С. Деякі питання правового регулювання договорів про спільну діяльність // *Юридичний вісник України*. 2004. № 17. С. 15–18.
456. Тилле А. А., Швеков Г. В. Сравнительный метод в юридических дисциплинах. М.: Высш. шк., 1978. 199 с.
457. Тихомиров М. Ю. Общество с ограниченной ответственностью: создание, реорганизация, ликвидация. Москва: Изд. Тихомирова М. Ю., 2007. 158 с.
458. Тихомиров Ю. А. Договоры в экономике: монография. Москва: Экономика, 1993. 144 с.

459. Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні акти // *Проблеми законності*. 2005. № 74. С. 153–159.
460. Тімуш І. С. Цивільно-правове регулювання ризикових (алеаторних) договорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 18 с.
461. Толстой Ю. К. О государственных юридических лицах в СССР // *Вестник Ленингр. ун-та. Серия общественных наук*. 1955. № 3. С. 109–125.
462. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344 (дата звернення: 03.02.2017).
463. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (ратифіковано Законом N 237/94-ВР від 10.11.94) // *Офіційний вісник України*. 2006. № 24. 29 черв.
464. Узагальнення практики розгляду судами спорів, що виникають із земельних правовідносин за 2013 рік I півріччя 2014 р. // Судова влада України. Офіційний веб-портал. URL: http://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/%20generalization/uzag30/ (дата звернення: 03.04.2016).
465. Уразова Г. О. Відмова від виконання зобов'язання як односторонній правочин // *Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 91-річчю з дня народження В. П. Маслова* (Харків, 15 лют. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 379–381.
466. Утвенко В. В. Правове регулювання діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків: зарубіжний досвід // *Наукові праці МАУП*. 2015. Вип. 44 (1). С. 94–99.
467. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 04 серпня 2011 р., судова справа № к-52393/09-с. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18168277#> (дата звернення: 19.06.2016).

468. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 липня 2013 р., судова справа № 6-9547св13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32254467> (дата звернення: 19.04.2016).

469. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25 лютого 2015 р., судова справа № 6-47281св14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42949029> (дата звернення: 03.04.2016).

470. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13 березня 2013 р., судова справа № 6-45035св12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30204374> (дата звернення: 01.02.2017).

471. Ущапівська Л. В. Правові проблеми припинення об'єднань громадян в Україні // *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 421–426.

472. Фан-клуб ФК «Динамо» Київ / Офіційний сайт ФК «Динамо» Київ. URL: <http://www.fcdynamo.kiev.ua/fanzone/> (дата звернення: 18.04.2016).

473. Федеральне Положення про адвокатуру Німеччини (український переклад) (від 01.08.1959) / Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries> (дата звернення: 03.04.2016).

474. Федченко Т., Фокіна Н. Особливості здійснення адвокатської діяльності: поєднання діяльності адвоката з діяльністю арбітражного керуючого або фізичної особи підприємця // *Офіційне видання Державної фіскальної служби України*. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5311> (дата звернення: 04.08.2016).

475. Федькович О. Регулювання порядку укладення договорів про спільну діяльність за участю державних підприємств у законодавстві України // *Юридичний журнал*. 2010. № 5. URL: http://www.justinian.com.ua/about_magazine.php (дата звернення: 01.07.2016).

476. Фомина О. Н. Правовое положение предпринимательской корпорации в США и акционерного общества в Российской Федерации: сравнительно-правовой анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 31 с.

477. Фомичева С. В. Правовое положение полного товарищества: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. СанктПетербург, 1999. 24 с.
478. Форманюк В. Договірне право в системі приватного права Європейського Союзу, країн Європейського Союзу // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2. Iss. 4. С. 128–135.
479. Фроловский Н. Г. Управление предпринимательскими корпорациями в Российской Федерации: правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Белгород, 2004. 26 с. URL: <http://law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100060337> (дата звернення: 21.08.2016).
480. Функ Я. И. Полное товарищество по законодательству республики Беларусь: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Минск, 2002. 22 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=117614> (дата звернення: 28.04.2016).
481. Ханик-Посполітак Р. Ю. Принцип свободи договору в європейському праві // *Наукові записки*. Т. 53. Юридичні науки. С. 128–130.
482. Ханик-Посполітак Р., Черевко А., Зануда К. Статут Європейської компанії як модель для українського законодавства // *Юридичний журнал*. 2004. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1400> (дата звернення: 26.02.2016).
483. Харитонов Є. Елементи диспозитивного та імперативного регулювання цивільних відносин у Цивільному кодексі України // *Право України*. 2014. № 2. С. 34–56.
484. Харитонов Є. О. Поняття та зміст категорії «цивільне законодавство України» // *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 65. № 2. 2012. С. 107 – 115.
485. Харченко Г. Г. Правове регулювання діяльності трастових компаній та довірчих товариств: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с.
486. Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монографія / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеный, В. И. Крат и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право. 2017. 576 с.

487. Хозяйственное право: учебное пособие / под общ. ред. проф. Н. А. Саниахметовой. Харьков: Одиссей, 2004. 640 с.
488. Хортюк О. В. Співвідношення понять «ділова репутація», «гудвіл», «імідж», «престиж», «реноме» // *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 211–214.
489. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ: Юрінком Інтер, 2002. Кн. 1. 720 с.
490. Цивільне право України: Академічний курс: підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Київ: Видавн. Дім «Ін Юре», 2006. Т. 2. Особлива частина. 520 с.
491. Цивільне право України: навч. посібник / [Білоусов Ю. В., Ветрес В. А., Гринько С. Д. та ін.]; за ред. Р. О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. 536 с.
492. Цивільне право України: навч. посібник / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука. Київ: Прецедент, 2005. 448 с. / Электронная библиотека Князева. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/zmist.htm (дата звернення: 18.04.2016).
493. Цивільне право України: підручник / [за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика]. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
494. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с.
495. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 2. 816 с.
496. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовт.

497. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ: Істина, 2004. 928 с.
498. Цивільний кодекс Української РСР 1963 р. // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/conv> (дата звернення: 13.08.2016). (втратив чинність).
499. Цивільний кодекс УСРР 1922 р. // *Юрист онлайн*. URL: http://jurist-online.org/publ/kodeksy_ukrainy_kodeksi_ukrajini/grazhdanskij_kodeks_ussr_1922_goda_civilnij_kodeks_usrr_1922_roku/3-1-0-152 (дата звернення: 03.06.2016). (нечинний).
500. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України № 1618 від 18.03.2004 // *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42.
501. Цікало В. І. Види прав учасників господарських товариств // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 50–54.
502. Цікало В. І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація // *Право України*. 2010. № 11. С. 102–111.
503. Цікало В. І. Поняття договору про здійснення прав учасників господарського товариства // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 205–207.
504. Чабан О. Класифікація договорів, що опосередковують здійснення інвестицій // *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 11–14.
505. Черепакін Б. Б. Волеобразование и волеизъявление юридических лиц // *Правоведение*. 1959. № 2. С. 43–50.
506. Чиркин В. Е. Необходимо ли понятие юридического лица публичного права // *Государство и право*. 2006. № 5. С. 22–26.

507. Шабуніна В. В. Європейське приватне право: шляхи уніфікації, переваги та недоліки // *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2012. № 5. С. 57–62.
508. Шаперенков К. В. Цивільно-правове регулювання договору простого товариства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 16 с.
509. Шевчук Р.М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти // *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 2. С. 25–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmprr_2012_2_5 (дата звернення: 12.05.2016).
510. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. [5-те вид., стер.]. К.: Знання, 2006. 307 с.
511. Шеремет О. С. Правове регулювання організації і діяльності повних товариств: дис... канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. 164 с.
512. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Изд. 9-е. Москва: Издание Бр. Башмаковых, 1912. 951 с.
513. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. 3-е изд., испр. Санкт-Петербург: Изд-ние Бр. Башмаковых, 1907. Т. 1. 307 с.
514. Шимон С.І. Особливості правочину як юридичного факту в цивільному праві // *Держава і право*. Випуск 46. 2009. С. 315-321.
515. Шиткина И. С. Предпринимательские объединения: учеб.-практ. пособие. Москва: Юристъ, 2001. 384 с.
516. Шишка Р. Б. Характеристика договорів: до запитання // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 66–71.
517. Щербакова Н. В. Поняття та правова природа договорів про злиття та приєднання господарських товариств // *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 4. С. 209–216.
518. Щербакова Н. В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. 20с.

519. Щербакова Н. В. Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ: монографія. Донецк: «Вебер» (Донецкое отделение), 2007. 258 с.

520. Щербатюк Р. К применению закона РФ «О предприятиях и предпринимательской деятельности» // *Российская юстиция*. 1994. № 2. С. 35–39.

521. Щербина В. С. Господарське право України: навч. посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 384 с.

522. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 592 с.

523. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

524. Щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами: Інформаційний лист Верховного Суду України № 3.2.-2005 від 26.12.2005 // *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v3-2-700-05> (дата звернення: 28.04.2016).

525. Щодо надання роз'яснення: Лист Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 2450/15/61-15 від 18.03.2015 // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=15105> (дата звернення: 23.04.2016).

526. Щодо статусу ОСББ як учасника відносин у сфері житлово-комунальних послуг: Лист Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 7/15-4687 від 26.04.2011. URL: <http://www.cdms.org.ua/index.php/uk/housing-estate-mn-ua/problems-of-stewardship-and-development-of-condominiums-mn-ua/140-letter-from-the-ministry-of-housing-on-the-status-of-the-condominium-as-the-relationship-in-the-housing-and-communal-services-art->

ua.html?475c1c9d3fc293d10369444f94f309b9=9d4a2face2e9ceedf61d1cbfc8276cca
(дата звернення: 03.04.2016).

527. Юркевич Ю. Окремі аспекти визнання установчих документів юридичних осіб (їх об'єднань) недійсними / Yurkevych Yu. Specific Aspects of Invalidation of Constituent Documents of Legal Entities or Their Associations // *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. 2015. № 6. С. 221-238.

528. Юркевич Ю. Поняття концентрації суб'єктів господарювання // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали 19 звітної науково-практичної конференції 7-8 лютого 2013р.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 184-185.

529. Юркевич Ю. Поняття об'єднання підприємств // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції.* 3-4 лютого 2011 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С. 204-205.

530. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 410 с.

531. Юркевич Ю.М. Антимонопольно-правове регулювання угод, пов'язаних зі здійсненням об'єднань юридичних осіб: вітчизняний та європейський досвід // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Одеса. 2015. Випуск 18. Том. 2. С. 31-35.

532. Юркевич Ю.М. Асоціація як договірна форма об'єднань юридичних осіб // *Правове життя сучасної України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 року, м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В.М. Др'омін.* – Одеса: Юридична література, 2014. С. 277-279.

533. Юркевич Ю.М. Господарські об'єднання: поняття, види та організаційно-правові форми // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. Випуск 2. С. 139-147.

534. Юркевич Ю.М. Громадські об'єднання як учасники цивільних відносин // *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2016. 2/3. С. 232-237.

535. Юркевич Ю.М. Деякі аспекти припинення об'єднань юридичних осіб за законодавством України // *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2014. 1/6. С. 591-601.

536. Юркевич Ю.М. Ділова репутація та ділові зв'язки як вклад за договором простого товариства // *Medzinárodná vedecká konferencia «Právna veda a prax v treťom tisícročí»*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. 27-28 február 2015 r. Košice, Slovenská Republika. С. 79-82.

537. Юркевич Ю.М. До питання про застосування положень про господарські товариства за аналогією закону до приватних підприємств і їх об'єднань // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 17-18 лютого 2017 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. С. 81-83.

538. Юркевич Ю.М. До питання про створення господарських товариств-об'єднань осіб шляхом перетворення // *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 4 (II). С. 29-34.

539. Юркевич Ю.М. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права // *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 46-50.

540. Юркевич Ю.М. Договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 88-91.

541. Юркевич Ю.М. Загально-теоретична характеристика договорів як правової форми існування об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України // *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2016. № 6/2016. С. 37-41.

542. Юркевич Ю.М. Класифікація договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Верховенство права та правова держава*:

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 21-22 жовтня 2016 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. С. 71-74.

543. Юркевич Ю.М. Командитні товариства за законодавством України // *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 94-99.

544. Юркевич Ю.М. Корпорація як договірна форма об'єднань юридичних осіб // *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року)*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. С. 94-96.

545. Юркевич Ю.М. Об'єднання юридичних осіб в організаційно-правовій формі асоціації // *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 5. С. 123-126. URL: www.pap.in.ua

546. Юркевич Ю.М. Об'єднання юридичних осіб в організаційно-правовій формі корпорації // *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2015. № 6. С. 18-131. URL: www.pap.in.ua.

547. Юркевич Ю.М. Окремі питання ліквідації холдингових компаній в Україні // *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матеріали міжнар. наук.- практи. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслова, 16 березня 2012 року* / [редкол.: В.І. Борисова (відп. ред.) та ін.]; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2012. С. 255-258.

548. Юркевич Ю.М. Особливості діяльності та припинення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку // *Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 20-21 січня 2017 року*. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 108-111.

549. Юркевич Ю.М. Повні товариства за законодавством України // *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. С. 148-152.

550. Юркевич Ю.М. Поняття договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7-8 лютого 2017 р.): у 2-ох ч. Ч. 1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 209-210.

551. Юркевич Ю.М. Поняття та ознаки договору про спільну діяльність // *Науковий Вісник Ужгородського національного університету.* 2015. Випуск 34. С. 129-133.

552. Юркевич Ю.М. Поняття та ознаки засновницького договору // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей.* Випуск 34. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2014. С. 202-211.

553. Юркевич Ю.М. Порівняльна характеристика об'єднань підприємств та господарських товариств за законодавством України // *Jurnalul juridic national: teorie și practică.* 2015. № 2 (12). С. 80-84.

554. Юркевич Ю.М. Порядок укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova și Ucraina in contextul proceselor de eurointegrare: conferință internațională științifico-practică, 4-5 noiembrie 2016 / com. org.: V. Vujor (preș.) [et al.]. Chișinău : Iulian, 2016 (Tipogr. «Cetatea de Sus»).* С. 164-167.

555. Юркевич Ю.М. Правова природа засновницького договору // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXI регіональної науково-практичної конференції 12-13 лютого 2015 р.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 230-231.

556. Юркевич Ю.М. Правовий статус повних і командитних товариств за законодавством України // *Санація та банкрутство.* Київ. 2016. № 3-4. С. 223-229. (за результатами участі у Круглому столі в Інституті управління та права НЮУ ім. Я. Мудрого «Актуальні проблеми господарського права», м. Київ, 18 листопада 2016 р.).

557. Юркевич Ю.М. Правовий статус сторін договору про спільну діяльність // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4-5 лютого 2016 р.): у 2-ох ч. Ч. 1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 205-207.

558. Юркевич Ю.М. Правовий статус учасників повних товариств та повних учасників командитних товариств // *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* 2015. № 6. С. 122-126.

559. Юркевич Ю.М. Правові засади функціонування адвокатських об'єднань в Україні // *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 12. С. 80-84.

560. Юркевич Ю.М. Припинення договору простого товариства // *Право і суспільство.* 2015. № 6-2. С. 83-88.

561. Юркевич Ю.М. Роль договору в регулюванні відносин зі створення та діяльності індустріальних парків в Україні // *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 17-18 березня 2017 року / За заг. ред.. Т.О. Коломоєць.* Запоріжжя: ЗНУ, 2017. С. 38-40.

562. Юркевич Ю.М. Роль договору у регулюванні відносин зі створення фермерських господарств // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.).* Харків: Право, 2017. С. 221-223.

563. Юркевич Ю.М. Статут і засновницький договір: компаративний аналіз // *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* 2015. № 3. С. 164-168.

564. Юркевич Ю.М. Фермерське господарство як об'єднання фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері здійснення професійної

діяльності // *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми держави і права»*. 2016. № 77. С. 209-214.

565. Юркевич Ю.М. Форма договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2017. – № 1. С. 50-52. URL: www.lsej.org.ua.

566. Юркевич Ю.М. Цивільно-правовий договір як форма реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Одеса. 2016. Випуск 23. С. 120-124.

567. Юркевич Ю.М. Цивільно-правові аспекти захисту прав та інтересів державних господарських об'єднань (на основі прикладів із судової практики) // *Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції»*: збірник наукових праць за заг. ред. Ю.В. Білоусова; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2015. С. 227-232.

568. Юркевич Ю.Н. Некоторые вопросы правового регулирования объединений юридических лиц в Украине // *Теория и практика общественного развития*. 2013. № 6. С. 237-240.

569. Юркевич Ю.Н. Правовой статус ассоциации по законодательству Украины и Республики Беларусь // *Вклад молодых ученых в развитие правовой науки Республики Беларусь*: сборник материалов IV международной научной конференции, (Минск, 24 мая 2013 г.) / гл. ред. Семенков В.И. Минск: Бизнесофсет, 2013. 323 с. С. 191-193.

570. Юровська Г. В. Договір простого товариства у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 19 с.

571. Юровська Г. В. Негласне товариство як вид договору простого товариства // *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2010. № 2. С. 46–53.

572. Яворська О. С. Договірне право як регулятор цивільних відносин // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 6 (74). С. 148–158.

573. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 384 с.

574. Яковлев Ю. В. Командитні товариства як суб'єкти підприємницької діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 20 с.

575. Ястремська І. О. Особливості правового статусу іноземних суб'єктів господарювання як учасників спільної господарської діяльності з українськими партнерами // *Правове життя сучасної України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 16–17 трав. 2014 р.) / відп. ред. В. М. Дрьомін. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 463–465.

576. Agency-Partnership in a Nutshell by Roscoe T. Steffen. St. Paul, Minn. West Publishing co. 1977. 363 p.

577. Barnard C. The Substantive Law of the EU. The Four Freedoms. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2007. 674 p.

578. Bromberg A. R. Ribstein Larry E. Bromberg and Ribstein on Limited Liability Partnerships, the Revised Uniform Partnership ACT and the Uniform Limited Partnership ACT. Boston: Aspen Publishers, 2008. 1133 p.

579. Charlesworth&Morse Company Law / Fifteenth edition. London: Sweet&Maxwell, 1995. 864 p.

580. Companies and other legal persons under Netherlands Law and Netherlands Antilles Law. H.C.S. Warendorf and R.L. Thomas.Kluwer. Sept. 1989. Part 2. Sections, 26, 34.

581. Company Act. 2006. From English into Russian. Will be helpful both for scholars and practitioners, I hope. URL: <http://companies-act-2006-ru.blogspot.com/search?updated-min=2008-01-01T00:00:00%2B02:00&updated-max=2009-01-01T00:00:00%2B02:00&max-results=15> (дата звернення: 03.04.2016).

582. Duże Komentarze Becka. Kodeks cywilny. *Komentarz do artykułów 450-1088*. T. II / Krzysztof Pietrzykowski. Wydanie: 6. Rok publikacji: 2011. 1324 s.
583. Foss v Harbottle (1843) 2 Hare 461.
584. Hueck G. Gesellschaftsrecht. München: C. H. Beck, 1991. 530 S.
585. Jurkewycz Ju.M. Poszczególne aspekty rozwiązania zrzeczeń adwokackich zgodnie z prawem Ukrainy // *International scientific practical conference Development of Legal Regulation in East Europe: Experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings*, Sandomierz, Poland, January 27-28, 2017. S. 107-109.
586. Lando O. Principles of European Contract Law. Part I: Performance, Non-Performance and Remedies // *This Article*. Unif. Law Rev. 2000. № 5 (3). P. 624–626.
587. Louisiana Civil Code. // Louisiana / *State Legislatura*. URL: <http://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder-67> (data звернення: 03.04.2016).
588. Macaura v Northern Assurance Co Ltd. [1925]. AC 619 at 626.
589. Mayson S. W., French D. & Ryan C. L. R. Company Law. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 1991. URL: <http://www.oxfordlawtrove.com/view/10.1093/he/9780198716532.001.0001/he-9780198716532> (data звернення: 13.05.2016).
590. Pennington's Company Law. October 2, 1995 // Robert R. Pennington. Seventh Edition. Butterworths: London, Dublin and Edinburgh, 1995. 1082 p.
591. Phillip I. Blumberg. The Law of Corporate Groups. Procedural Problems in the Law of Parent and Subsidiary Corporations / Little, Brown and company. Second Printing. Boston and Toronto, 1983. 214 p.
592. Prawo spółek handlowych / Andrzej Koch (red. naukowy), Jacek Napierała (red. naukowy). 4 wyd. Warszawa: Wolters Kluwer SA., 2013. 436 s.
593. Prawo spółek handlowych / Tomasz Sadurski. Warszawa: Wydawca: C. H. Beck. 2012. 202 s.
594. Prawo spółek handlowych. Wybrane zagadnienia. Skrypt dla aplikantów radcowskich. Okręgowej Izby Radców Prawnych w Warszawie / Robert Szyszko. Warszawa: Okręgowa Izba Radców Prawnych, 2011. 213 s.

595. Rodzaje spółek w Polskim prawie / *Poradnik Przedsiębiorcy*. URL: <http://mam-prawo.org/rus/opcje/jestem-cudzoziemcem-w-polsce/przedsiębiorca/rodzaje-spolek/> (дата звернення: 04.02.2017).
596. Smith&Keenan's Law for Business. Seventh edition by Denis Keenan. Glasgow: Pitman Publishing, 1987. 640 p.
597. Smith&Keenan's. Law for Business. Thirteenth edition. Glasgow: Pitman Publishing, 2006. 637 p.
598. Sołtysiński S. Kodeks spółek handlowych. Komentarz. T. I. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2006. S. 159–165.
599. Spółka / *Wikipedia*. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Sp%C3%B3%C5%82ka> (дата звернення: 04.08.2016).
600. The All England Law Reports. 2015. Vol. 1 / Karen Widdiombe Solicitor (non-practising) (Ed.), Rakesh Rajani Barrister (Managing Ed.). Lexis Nexis. 2015.
601. United States Supreme Court Reports. October Term, 1965 / Ernest H. Schopler (Editor), John P. Ludington (Associate Editor), Sheldon R. Shapiro (Associate Editor) // The Lawyers co-operative publishing company. Lawyers' Editon. Second Series. 1967. Vol 16.
602. Vernon R. Storm over the Multinationals. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. – 128 p.
603. Wyrok sądu najwyższegoizba cywilna z dnia 5 listopada 2009 r. i csk 158/2009.LexPolonica nr 2097054; Biuletyn Sądu Najwyższego 2010/1; OSNC 2010/4 poz. 63; Rzeczpospolita 2009/269. Str. F2
604. Yuriy Yurkevych. Property relations in the associations of legal entities under the legislation of Ukraine / *Legea si Viata*. Martie. 2015. P. 110-113.

Список публікацій за темою дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 410 с.

2. Коссак В. М., Юркевич Ю. М. Правовий захист економічної конкуренції: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 314 с. –18,3 д.а. *(автору (Юркевичу Ю.М.) належить 9,15 д.а., де досліджено проблеми правового регулювання об'єднань юридичних осіб у зв'язку із концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання).*

3. Коссак В. М., Юркевич Ю. Н. Антимонопольное регулирование международных экономических отношений // *Международные коммерческие сделки* / Дыминская Е. Ю., Кибенко Е. Р., Кирвель И. Ю. и др.; под ред. У. Хелльманна, С. А. Балашенко, В. И. Нагнибеды. Хмельницкий: Хмельницкий университет управления и права, 2015. Гл. 10. С. 490-517. – 1 д.а. *(автору (Юркевичу Ю.М.) належить 0,5 д.а., де досліджено механізм антимонопольного регулювання угод щодо злиття та поглинання юридичних осіб (їх об'єднань)).*

4. Юркевич Ю.М. Науково-практичний коментар до глави 12 Господарського кодексу України // *Господарський кодекс України: науково-практичний коментар* / [за ред. Коссака В. М.]; Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 203-215.

5. Юркевич Ю.М. Господарські об'єднання: поняття, види та організаційно-правові форми // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. Випуск 2. С. 139-147.

6. Дякович М.М., Юркевич Ю.М. Індивідуалізація юридичних осіб та їх об'єднань у нотаріальній практиці // *Журнал «Адвокат»*. 2012. № 8 (143). С.18-23. – 0,9 д.а. *(автору (Юркевичу Ю.М.) належить 0,45 д.а., де досліджено організаційно-правові форми об'єднань юридичних осіб та засоби їх індивідуалізації).*

7. Юркевич Ю.М. Поняття та ознаки засновницького договору // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Випуск 34. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2014. 325с. С. 202-211.

8. Юркевич Ю.М. Статут і засновницький договір: компаративний аналіз // *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. № 3. С. 164-168.

9. Юркевич Ю.М. Поняття та ознаки договору про спільну діяльність // *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 34. С. 129-133.

10. Юркевич Ю.М. До питання про створення господарських товариств-об'єднань осіб шляхом перетворення // *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 4 (II). С. 29-34.

11. Юркевич Ю.М. Правовий статус учасників повних товариств та повних учасників командитних товариств // *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. № 6. С. 122-126.

12. Юркевич Ю.М. Об'єднання юридичних осіб в організаційно-правовій формі корпорації // *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2015. № 6. С. 18-131. URL: www.pap.in.ua

13. Юркевич Ю.М. Антимонопольно-правове регулювання угод, пов'язаних зі здійсненням об'єднань юридичних осіб: вітчизняний та європейський досвід // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Одеса. 2015. Випуск 18. Том. 2. С. 31-35.

14. Юркевич Ю.М. Припинення договору простого товариства // *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 83-88.

15. Юркевич Ю.М. Командитні товариства за законодавством України // *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 94-99.

16. Юркевич Ю.М. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права // *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 46-50.

17. Юркевич Ю.М. Загально-теоретична характеристика договорів як правової форми існування об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України // *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2016. № 6/2016. С. 37-41.

18. Юркевич Ю.М. Повні товариства за законодавством України // *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. С. 148-152.

19. Юркевич Ю.М. Правові засади функціонування адвокатських об'єднань в Україні // *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 80-84.

20. Юркевич Ю.М. Цивільно-правовий договір як форма реалізації права фізичних та юридичних осіб на об'єднання // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Одеса. 2016. Випуск 23. С. 120-124.

21. Юркевич Ю.М. Фермерське господарство як об'єднання фізичних осіб з метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері здійснення професійної діяльності // *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми держави і права»*. 2016. № 77. С. 209-214.

22. Юркевич Ю.М. Об'єднання юридичних осіб в організаційно-правовій формі асоціації // *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 5. С. 123-126. URL: www.pap.in.ua

23. Юркевич Ю.М. Договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 88-91.

24. Юркевич Ю.М. Форма договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2017. – № 1. С. 50-52. URL: www.lsej.org.ua.

25. Юркевич Ю.Н. Некоторые вопросы правового регулирования объединений юридических лиц в Украине // *Теория и практика общественного развития*. 2013. № 6. С. 237-240.

26. Юркевич Ю.М. Деякі аспекти припинення об'єднань юридичних осіб за законодавством України // *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2014. 1/6. С. 591-601.

27. Yurij Yurkevych. Property relations in the associations of legal entities under the legislation of Ukraine / *Legea si Viata*. Martie. 2015. P. 110-113.

28. Юркевич Ю.М. Порівняльна характеристика об'єднань підприємств та господарських товариств за законодавством України // *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 2 (12). С. 80-84.

29. Юркевич Ю. Окремі аспекти визнання установчих документів юридичних осіб (їх об'єднань) недійсними / Yurkevych Yu. Specific Aspects of Invalidation of Constituent Documents of Legal Entities or Their Associations // *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. 2015. № 6. С. 221-238.

30. Юркевич Ю.М. Громадські об'єднання як учасники цивільних відносин // *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2016. 2/3. С. 232-237.

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

31. Юркевич Ю. Поняття об'єднання підприємств // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції*. 3-4 лютого 2011 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С. 204-205.

32. Юркевич Ю.М. Окремі питання ліквідації холдингових компаній в Україні // *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслова, 16 березня 2012 року* / [редкол.: В.І. Борисова (відп. ред.) та ін.]; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2012. С. 255-258.

33. Юркевич Ю. Поняття концентрації суб'єктів господарювання // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали 19 звітної науково-практичної конференції* 7-8 лютого 2013р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 184-185.

34. Юркевич Ю.Н. Правовой статус ассоциации по законодательству Украины и Республики Беларусь // *Вклад молодых ученых в развитие правовой науки Республики Беларусь: сборник материалов IV международной научной*

конференції, (Минск, 24 мая 2013 г.) / гл. ред. Семенов В.И. Минск: Бизнесофсет, 2013. С. 191-193.

35. Юркевич Ю.М. Корпорація як договірна форма об'єднань юридичних осіб // *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. С. 94-96.

36. Юркевич Ю.М. Асоціація як договірна форма об'єднань юридичних осіб // *Правове життя сучасної України*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 року, м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. С. 277-279.

37. Юркевич Ю.М. Правова природа засновницького договору // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XXI регіональної науково-практичної конференції 12-13 лютого 2015 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 230-231.

38. Юркевич Ю.М. Ділова репутація та ділові зв'язки як вклад за договором простого товариства // *Medzinárodná vedecká konferencia «Právna veda a prax v treťom tisícročí»*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. 27-28 február 2015 r. Košice, Slovenská Republika. С. 79-82.

39. Юркевич Ю.М. Цивільно-правові аспекти захисту прав та інтересів державних господарських об'єднань (на основі прикладів із судової практики) // *Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції»*: збірник наукових праць за заг. ред. Ю.В. Білоусова; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2015. С. 227-232.

40. Юркевич Ю.М. Правовий статус сторін договору про спільну діяльність // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXII

звітної науково-практичної конференції (4-5 лютого 2016 р.): у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 205-207.

41. Юркевич Ю.М. Класифікація договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Ужгород, 21-22 жовтня 2016 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. С. 71-74.

42. Юркевич Ю.М. Порядок укладення договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova și Ucraina in contextul proceselor de eurointegrare: conferință internațională științifico-practică*, 4-5 noiembrie 2016 / com. org.: V. Bujor (preș.) [et al.]. Chișinău : Iulian, 2016 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). С. 164-167.

43. Юркевич Ю.М. Правовий статус повних і командитних товариств за законодавством України // *Санація та банкрутство*. Київ. 2016. № 3-4. С. 223-229. (за результатами участі у Круглому столі в Інституті управління та права НЮУ ім. Я. Мудрого «Актуальні проблеми господарського права», м. Київ, 18 листопада 2016 р.).

44. Юркевич Ю.М. Особливості діяльності та припинення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку // *Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 20-21 січня 2017 року. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 108-111.

45. Jurkewycz Ju.M. Poszczególne aspekty rozwiązania zrzeczeń adwokackich zgodnie z prawem Ukrainy // *International scientific practical conference Development of Legal Regulation in East Europe: Experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings*, Sandomierz, Poland, January 27-28, 2017. S. 107-109.

46. Юркевич Ю.М. Поняття договору про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7-8 лютого 2017 р.): у 2-*

ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 209-210.

47. Юркевич Ю.М. Роль договору у регулюванні відносин зі створення фермерських господарств // *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 221-223.

48. Юркевич Ю.М. До питання про застосування положень про господарські товариства за аналогією закону до приватних підприємств і їх об'єднань // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 17-18 лютого 2017 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. 224с. С. 81-83.

49. Юркевич Ю.М. Роль договору в регулюванні відносин зі створення та діяльності індустріальних парків в Україні // *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки*: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 17-18 березня 2017 року / За заг. ред.. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 136 с. С. 38-40.

**ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
(ВССУ)**

вул. П. Орлика, 4а, м. Київ, 01043, тел. 591-10-00
http://sc.gov.ua; e-mail: inbox@sc.gov.ua; код ЄДРПОУ 37317811

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: заступника Голови Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Червинської Марини Євгенівни, заступника керівника апарату – начальника науково-експертного управління Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Бабанли Расіма Шагіновича, наукового консультанта Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Козловської Людмили Володимирівни, склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження доцента кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Юркевича Юрія Миколайовича на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право на тему: «Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України».

Комісія вважає, що зазначені у дисертаційному дослідженні пропозиції та висновки стосовно практичної реалізації законодавчих положень, що стосуються договірних форм об'єднань фізичних та юридичних осіб, є доцільними та обґрунтованими, а тому можуть будуть враховані під час підготовки узагальнень судової практики та постанов пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, висновків на проекти нормативно-правових актів, а також при здійсненні інших повноважень суду касаційної інстанції.

Заступник Голови

Червинська М.Є.

Заступник керівника апарату
начальник науково-експертного
управління,
кандидат юридичних наук

Бабанли Р.Ш.

Науковий консультант ВССУ,
доктор юридичних наук

Козловська Л.В.

Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
вих № 9 - 1493/04-17 від 17 07 2017

